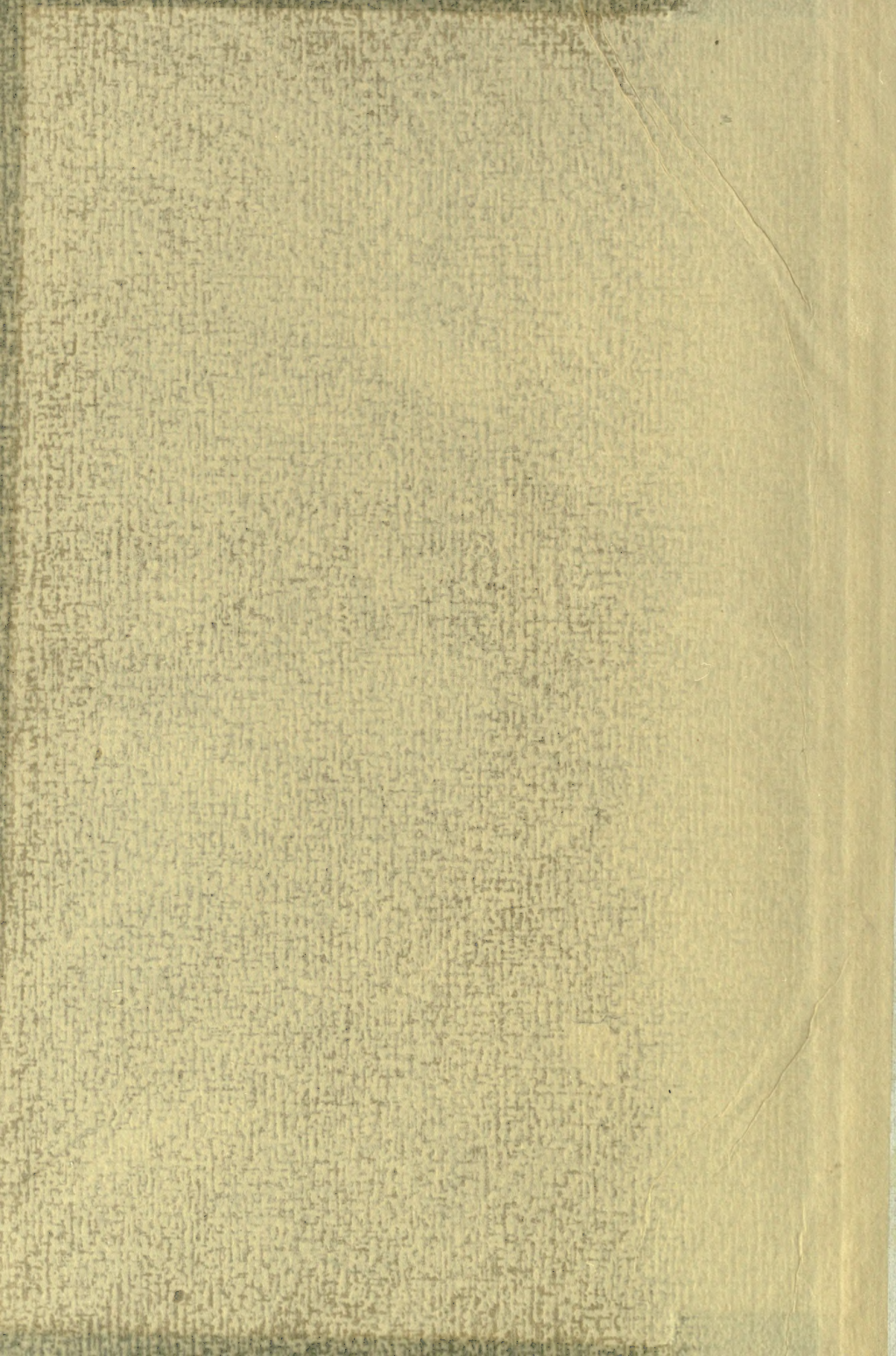

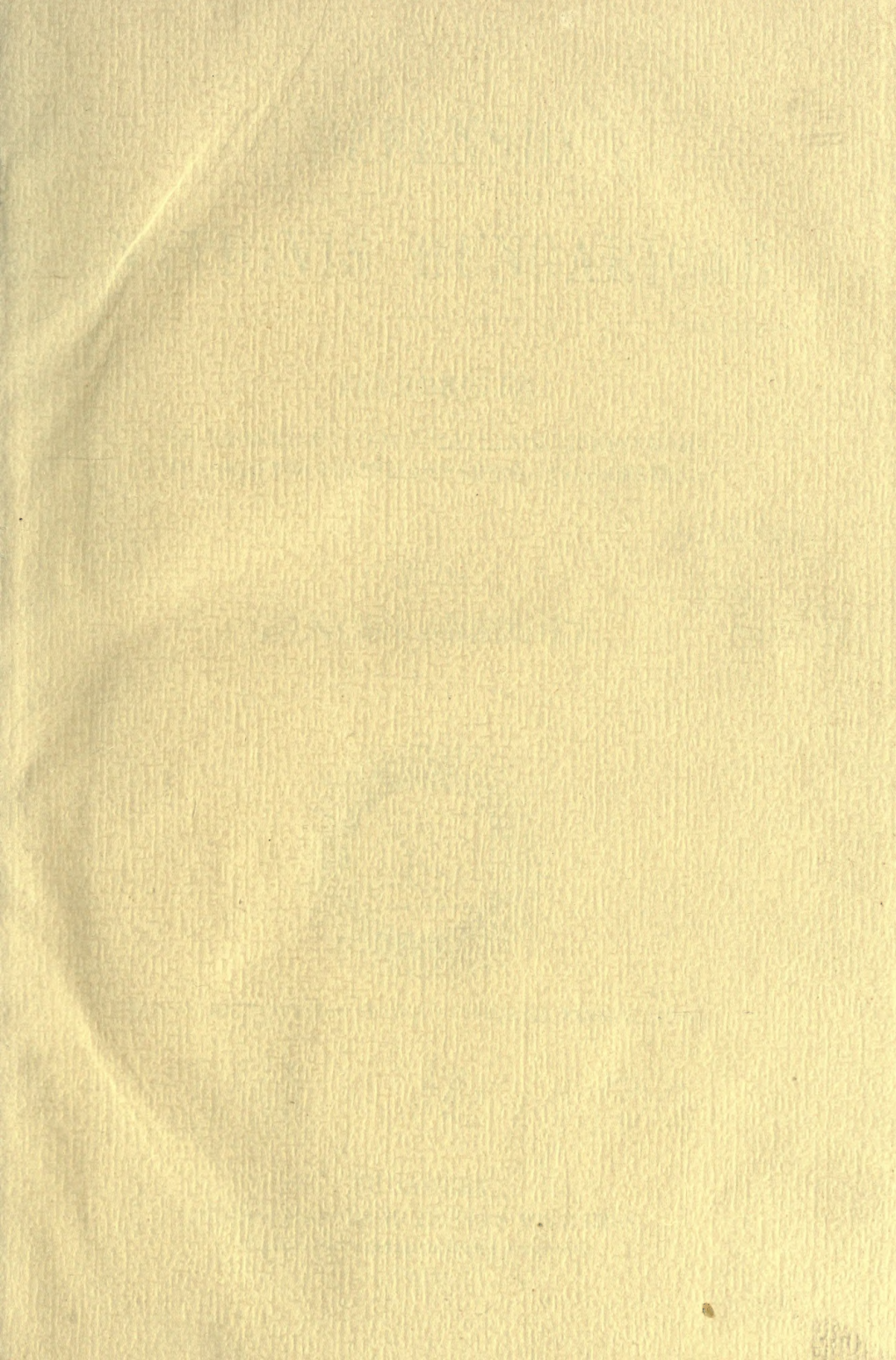

3 1761 04266 4060

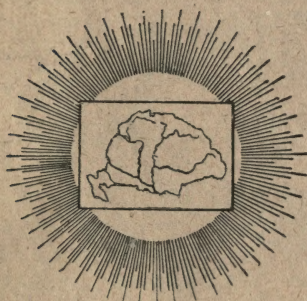
DEFENSIO NATIONIS HUNGARICAE

FELEBBEZÉS

AZ EMBERISÉG ELFOGULATLANUL GONDOLKOZÓ
TUDOMÁNYOS KÖZVÉLEMÉNYÉNEK ÍTÉLŐSZÉKÉHEZ

ÍRTA
JANCSÓ BENEDEK

540/98
fek
comit

KIADJA: MAGYARORSZÁG TERÜLETI ÉPSÉGÉNEK VÉDELMI LIGÁJA.

98

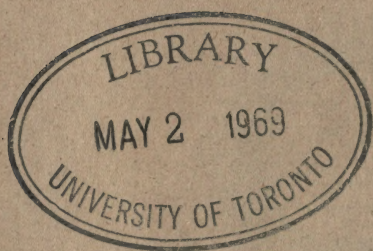
12.7/2500

BUDAPEST,
PFEIFER FERDINÁND (ZEIDLER TESTVÉREK)
NEMZETI KÖNYVKERESKEDÉSÉNEK BIZOMÁNTA.

1920.

D
651
H7J3

ELŐSZÓ.

Ha valamely könyvről el lehet mondani: „habent sua fata libelli“, úgy bizonyára erről a könyvről. „A Magyarország területi integritását védő Liga“ felszólítására írtam 1918. évi december hó 9-től 1919. évi február hó 28-ig. Ez a sietős és gyors munka szolgáljon némi mentségéül gyarlóságainak és vele együtt az a zaklatott és fájdalmas lelkiállapot, amelyben e sietős munkát végeztem.

Március 21-ig 128 lap ki volt belőle szedve és egy jelentős része francia és angol nyelvre is lefordítva. A proletár-diktatura sajtó-cenzurája lehetetlenné tette, hogy idejekorán napvilágot láthasson. Hogy a kézirat nem veszett el a nyomdában és a szedést sem hányatták szét a bolsevista rémuralom úgynevezett üzembiztosai, az egyedül a *Tudományegyetemi Nyomda* hazafias gondolkozású vezetőségének és becsületes magyar szívű munkásainak köszönhető.

A proletár-diktatura után bekövetkezett román megszállás szintén lehetetlenné tette, hogy a könyvpiacra kerülhessen. Most azonban, a megszálló román csapatok kivonulása után nincsen semmi akadály, hogy az érdeklődő magyar olvasóközönség kezébe kerüljön.

Azt hiszem, hogy a magyar olvasóközönség némi érdeklődéssel és haszonnal is fogja olvashatni. Az utóbbi idők eseményeinek, továbbá bizonyos radikális és internacionálista szellemű publicisztikai irányok hatásának következtében még a magyar közvélemény némely rétegeiben is elterjedt az a vélekedés, hogy a magyar kormányzat a nemzetiségeket nemcsak mostoha bánásmódban részesítette, hanem zsarnokilag el is nyomta és hogy ha ezt nem teszi, hanem idejekorán teljesíti a nemzetiségi pártok politikai követeléseit, azzal mindennemű irredentista törekvést leszerelt volna és nem következett volna be a mai helyzet.

Aki e könyv adatait és bizonyítékait komoly figyelemmel olvassa, bizonyára arra a meggyőződésre jut, hogy az irredentista törekvések a magyar kormányzat nemzetiségi politikájától teljesen függetlenül fejlődtek ki és haladtak a maguk állam-bomlasztó útján és hogy a nemzetiségi pártok politikai követeléseinek teljesítése nemcsak meg nem akadályozta volna, hanem ellenkezően, csak még inkább gyorsította volna az irredentista törekvések erősödését és diadalra való jutását.

E könyv angol és francia nyelven is megjelent. Egy pillanatig sem ringattam azonban magam abban a csalóka reményben, hogy adatai és bizonyítékai a legcsekélyebb hatással is lehetnének a párisi békekonferencia hazánkat érdeklő elhatározására. Nem is azért írtam, hanem azért, hogy bárminő legyen a békekonferencia határozata, legalább egy szemernyivel hozzájáruljon a több évtizedes multú irredentista irodalmi hadjárat által megrágalmazott magyar nemzet védelméhez. Nem a felületesen gondolkozó és ítélő külföldi átlagos könyv- és hírlapolvasó közönség számára írtam, hanem felebbezés gyanánt az emberiség elfogulatlanul gondolkozó tudományos közvéleményének ítélőszékéhez, mert meg vagyok győződve, hogy az igazság a ferdítéseknek és a hazugságoknak szövedékét, bármilyen ügyességgel is van az összefonva, elég erős lesz széttépni legalább azok előtt, akik egyedül a tárgyilagos tudományos igazságot keresik.

Nemsokára harminc éve, hogy könyvekben, röpiratokban, tanulmányokban, hírlapi cikkekben, tudományos társaságok, társadalmi és hazafias egyesületek felolvasó és vitaüléseim, a magyar államférfiaknak adott hivatalos és magántájékoztatókban állandóan hirdettem, hogy a magyar államot nem Bécsből fenyegeti a nagyobb veszedelem, hanem a nemzetiségi irredenták részéről.

Fél emberéltre kiterjedő munkásságomnak azonban nem sikerült erről az igazságról sem a magyar közvéleményt, sem a magyar államférfiakat meggyőzni. Az 1918 október végi összeomlás után bekövetkezett események a legfájdalmasabb igazságot szolgáltatták e három évtizedes eredménytelen és hiábavaló munkásságomnak. Cassandra gyötrelmes szerepe jutott osztályrészemül és szívet tépő elégtételül.

Az elszakított területek magyarságára váró rettenetesen szomorú sors képe azonban nem fosztott meg attól a hittől, hogy ez a magyarság a most rászakadt veszedelemmel meg fog birkózni és nem fog elveszni, mert annak minden tagja teljesíteni fogja kötelességét. E kötelesség teljesítésének parancsoló szava ösztönzött, hogy e könyvet megírjam, kiindulópontjául annak az irodalmi küzdelemnek, amelynek a magyarság védelmezésének érdekében meg kell indulnia az európai sajtóban.

Budapest, 1919. november 16-án.

Jancsó Benedek.

E tanulmány tárgya és célja.

A Magyarország területi integritásának megbontását célzó különböző nemzetiségi irredentista jellegű politikai követeléseknek jogosultságát 1. jogtörténeti (történelmi), 2. etnikai (számbeli többség) alapon szokták ellenfeleink vitatni és végül e követeléseket azzal okolják meg, hogy mi, magyarok, a velünk egy államban lakó különféle nemzetiségű polgártársainkat államunk ezeréves történetének egész folyama alatt zarnokilag elnyomtuk, sőt a jelenkorban is állandóan oly kormányzati eljárás tárgyaképpen kezeltük őket, amely számukra lehetetlenné tette kulturális és nemzeti szempontból való szabad fejlődésüket s amely eljárásnak végső célja nem volt más, mint nemzetiségüktől és nyelvüktől való megfosztásuk segítségével őket teljesen elmagyarosítani.

E tájékoztató iratnak célja:

a) az objektív és elfogulatlan tudományos vizsgálat meg nem cáfolható adatainak segítségével kimutatni, hogy a magyar állam területi integritását megtámadó irredentista jellegű követeléseknek sem jogtörténeti, sem etnikai alapja nem állja ki a tudományos kritikát és ennél fogva nemzetek életére és jövőjére sorsára döntő hatást gyakorló politikai elhatározásnak sem szolgálhat igazságos jogi alappal;

b) bebizonyítani, hogy a velünk egy államban élő testvér-nemzetiségek az ellenünk vád gyanánt hangoztatott zarnoki elnyomásról egészen a XIX. század kezdetéig semmit sem tudtak és hogy annak érzése a XIX. században is inkább kívülről jövő idegen hatások szuggesziójának volt eredménye és a Habsburg-monarchia sajátos belső állapotának folyománya, mint nemzetiségeink valószínű politikai helyzete által okozott és kétségsbe nem vonható tényként elfogadható igazság;

c) hogy a magyar állam különböző nemzetiségű polgárai a magyar nemzet részéről soha sem részesültek olyan bánásmód-

ban, amely lehetlenné tette volna számukra a gazdasági, művelődési és nemzeti fejlődést. Ellenkezően, hogy a majdnem kivétel nélkül fél nomád pásztornépekből a nyugati államok civilizált népeit megközelítő nemzetekké lehettek, egyenesen a magyar állam jogi, társadalmi, gazdasági és művelődési intézményei hatásának köszönhetik;

d) hogy az egyes nemzetiségek a maguk külön, sőt egyenesen elszakadást célzó politikai álláspontjuknak érdekében folytatott politikai küzdelmeikben nem voltak kénytelenek a magyar államhatalom részéről nagyobb és szigorúbb korlátozásokat elszenvedni, mint a magyar nemzeti irányú pártpolitikai törekvések saját érvényesülésükért folytatott harcainkban. Ellenkezően, a nemzetiségek politikai érvényesülését erejük gyeugesége akadályozta csupán;

e) hogy a magyar etnikum fejlődéstörténetének elfogulatlan tudományos vizsgálatából el nem vitatható igazság gyanánt tűnik ki, hogy a magyarságnak az utolsó százötven év alatt bizonyos fokig meglepő számbeli növekedése nem mester-séges vagy erőszakos magyarosításnak, vagy épen a statisztikai adatok célzatos meghamisításának az eredménye, hanem olyan természetes folyamat, amely az ország földrajzi és gazdasági egységéből, a magyarság települési viszonyaiból, a belső vándorlás irányából, a kivándorlás alakulásából és a magyarságnak az országban lakó nemzetiségekénél nagyobb természetes szaporodásából keletkezett.

I. FEJEZET.

Az irredentista törekvések állítólagos jogtörténeti
alapjának bírálata.

A csecho-szlovák (tót) irredentista követelések joglörténeti alapja nem történeti igazság.

Schaffarik, Sasinek, Stür s velük együtt a legtöbb pánszláv irányú cseh és tót történetíró és publicista azt állítják, hogy „a magyar földön nincsen régibb nemzet a tótnál“. Ez állításukban támaszkodnak arra, hogy Szvatopluk, kinek birodalma a honfoglaló magyarok támadása következtében semmisült meg, tulajdonképen a tótok fejedelme volt, mert a mai tótok egyes leszármazottjai azoknak a morva-pannon szlávoknak, akik a honfoglalás idején Magyarország északnyugati részén laktak.

Most már az a kérdés, hogy a történeti kritika igazolja-e a pánszláv történetírásnak azt a tanítását hogy „e hazában a tótok az őslakosok, a magyarok pedig csak jövények“?

Niederle, a legkiválóbb szlávisták egyike erre vonatkozóan a következően nyilatkozik: „Meg vagyok róla győződve, hogy a szlávok már a IV. és V. század előtt kezdetek Magyarországra vonulni. Hogy ezek a szlávok a mai tótok ősei voltak-e, vagy a szláv családhoz tartozó ama népek, melyek délre, Pannóniába, az Alpok vidékére és a Balkánra vonultak? az már más kérdés. Olyan kérdés, amelyre határozott választ nem merek adni.“ Megállapítható tudományos igazság, hogy történeti forrásokkal és kétségbe nem vonható adatokkal nem lehet bebizonyítani, hogy a tótok a felvidéknek őslakói volnának, vagy hogy nyelvileg és fajilag azonosak lennének Szvatopluk azon morva-pannon szlávjaival, akiket a magyarok a honfoglalás idején itt találtak.

Hogy a honfoglaláskor Magyarország északnyugati és nyugati részein talált szlávok nem voltak azonosak a mai tótokkal, bizonyítja az a különbség is, amely a tót nyelv és a hajdani morva-pannon szlávok, nyelve között van. Hogy a régi morva-pannon szlávok nyelve milyen lehetett, megítélhetjük az általuk lakott területen fennmaradt szláv helynevekből és azokból a szavakból, amelyeket a magyar nyelv belőle kölcsön szavakként átvett.

E helynevek azt bizonyítják, hogy ezek a morva-pannon szlávok használták a nasalis hangot, amelyet a mai tótok nem ismernek. A *Korompa*, *Munkács*, *Dombó* stb. helyneveket, amelyeket a tótok ma *Krupa*, *Mukács*, *Dubová*-nak ejtenek ki, tőlük vette át a magyar nyelv. A régi morva-pannon szlávok *g*-t

mondottak ott, ahol a tótok *h*-t ejtenek. Ezt a *Nógrád, Visegrád* stb. helynevek igazolják. A morva-pannon szlávok *st-*, *sd*-hangot ejtettek ott, ahol a tót *cs-*, *dz*-hangot mond. Bizonyítja ezt a *rozsa, mesgye, pest* szavak, melyeket a tótok *ridza, medza* és *pecs* alakban használnak.

A nyelvi bizonyítékokon kívül történeti bizonyítékaink is vannak, hogy a mai tótok nem leszármazottjai Szvatopluk alattvalóinak, a honfoglaláskor itt talált morva-pannon szlávoknak.

De hát hová lettek a morva-pannon szlávok, akiket a magyarok a honfoglaláskor itt találtak? Beleolvadtak a magyar nemzetbe. Ez állítás úgy történeti, mint nyelvi bizonyítékokkal is támogatható.

A történeti adatok azt bizonyítják, hogy Szvatopluk birodalmának bukása után a magyarok és a legyőzött morva-pannon szlávok között a viszony csakhamar barátságosabb és szorosabb lett. A salzburgi érsek papjai már 900 július havában panaszkodva írják, hogy a morvaszlávok a németek ellen a magyarokkal szöveterkeztek. Konstantin görög császár pedig azt írja, hogy a Morva birodalom összeomlása után az ott lakó szlávok egy része a magyarok közé menekült. A külföldön kalandozó magyar csapatoknak volt egy-két szláv nevű (*Bogát, Durcsák*) vezére is, ami azt bizonyítja, hogy a meghódított szlávság nemcsak barátságos és szorosabb viszonyban élt a magyarországgal, hanem közülök egyes kiválóbbak az akkori magyar társadalom legfelső rétegeibe, sőt a vezérek soraiba is felemelkedhettek, a mi számtalan esetben megtörtént a későbbi századokban is egészen napjainkig. •

A morva-pannon szlávoknak a magyarokba való beolvadását bizonyítja az a nagy szláv hatás is, ami az első magyar állami berendezkedésben és a magyar nyelv európai kialakulásában világosan kimutatható. Legnevezetesebb állami szervezeteinknek: *kormány, király, nádorispán* stb. neve szláv kölcsönvétel, valamint egyházi műszavainknak is: *keresztény, érsek, kereszt*, stb. Ez erős szláv hatás lehetetlen lett volna nagymértékű szláv beolvadás nélkül. E morva-pannon szláv és magyar összeolvadás azonban nem azon a területen ment végbe, amelyiken a mai tótok laknak, hanem a Dunántúl és a Dunától Nagyszombaton, Nyitrán és Léván át észak-kelet felé húzódó sík területen és széles völgyektől barázdált lankásdombos vidékeken. Ami ettől a területtől északra, a nagy hegyek között terült el, az a magyar állam első két századában lakatlan őserdő volt.

A királyság első századaiban a mai Felföld északi részének több pontjáról az oklevelek úgy emlékeznek meg, mint lakatlan pusztá helyekről. A mai Trencsén és Árva megyét Móricz pécsi püspök 1065-ben pusztaságnak nevezi. Szencz, Bagonya. Pozsony megyében, a mai Strázsa — régebben Órfalu Pöstyénnel szemben Nyitra megyében végvárak, őrhelyek voltak. A Nyitra völgyét Nagyatpolcsány felett gypüvel rekesztették el. E helyet még a

XIII. században is latinosan *Klusum*-nak (elrekesztett helynek) nevezték. Bars és Hont e századokban végvárak voltak. I. Géza király 1075-ben a garamszentbenedeki apátságot teljesen pusztta és ember által nem lakott vidékre telepíti.

Az a terület, mi ezeken a gyepekkel (földsáncokkal) megerősített helyeken túl terjedt el, lakatlan pusztta és járhatatlan erdőségekkel benőtt területnek volt fenntartva azért, hogy az országot megtámadó ellenséget akadályozza előnyomulásában. Ezeket a gyepekkel megerősített főbb pontokat a magyarok a határvédelem szempontjából mindjárt a honfoglalás első századaiban megszállották. A honfoglaló magyarok a határok védelmét sohasem a meghódított benszülöttekre bízták, hanem a velök egyesült rokontörzsekre és pedig elsősorban a székelyekre és a bessenyőkre.

E megszállott helyeken a legrégebb oklevelek tanusítása szerint majdnem kivétel nélkül mindig székelyekkel találkozunk. A „siculi de Vag“, a Vág melletti székelyek védelmezték meg Trencsént a tatárjárás idején. Egy 1258-iki oklevél szerint a pozsonymegyei Boleráz falu a vágmelléki székelyek területével volt határos. Ottokár cseh király 1266-ban azzal vadolja meg a pápánál IV. Béla magyar királyt, hogy székelyeket és más pogány népeket vitt ellene harcba.

Szent László idejében, eléggé biztosított lévén már az ország nyugati határa, a határvédő gyepeket északnyugat felé kijebb helyezték, aminek következtében az ország új területtel bővült ki. Ennek benépesítésére már nem volt elegendő a magyarság. Szent László utódai tehát kénytelenek voltak megengedni, hogy e területekre más országokból jöjjenek települők és itt azután tanyákat, falvakat, sőt később városokat is alapítsanak. Az üres területekből az egyes főúri családoknak nagykiterjedésű földeket adtak a királyok, akik egymással versenyeztek e területek gyors benépesítésében, mert hiszen gazdasági érdekeik is ezt parancsolták nekik. Sőt, hogy a betelepülési kedvet előmozdítsák, a települők vezetőinek bizonyos kiváltságokat és szabadságokat is adtak. Így keletkeznek Északi Magyarországon a *soltézségek*. Az ilyen új telepes falvakat tót nyelven *lehotának* (telepnek) hívták. Innen a sok *Lehota* nevű helység ezeken a vidékeken.

Elsősorban a királyok németeket telepítenek be; a magánbirtokosok azonban nagyobb számmal azt a szomszédos szláv népséget, amely a Morva felső folyásánál és a mai Osztrák-Sziléziában lakott s amely túlnyomó nagyobb részében juhtenyésztéssel foglalkozott s így igen megfelelő telepes elem volt e rengeteg erdővel borított terület számára. Ezek a szlávok voltak a mostani tótok ősei. Hogy e beköltözött tótokat jövevényeknek tekintették, világosan kitűnik Kálmán király törvényeinek 80-ik cikkelyéből, amely így hangzik: „Az összes mások földjén dol-

gózó szabadok és vendégjövevények, mint a tótok, vagy a többi idegenek, a szabadok denárjait fizessék.“ E törvény tehát az idegenek között elsősorban a tótokat említi, mint akikről köztudomású, hogy nemrégiben jöttek Magyarországra.

Az a kérdés most már, hogy kik voltak és a szlávság melyik törzséhez tartoztak ezek a bevándorolt tótok? A magyar honfoglalás idején a Morva és az Odera felső völgyeiben a szlávoknak úgynevezett fehér horvát törzse lakott. (L. Honfoglalás kútfői. 114., 135. l.; *Rački*: Documenta historiae Chroaticae 417—419. l.) Ezek a németek és a csehek kettős nyomása alá kerülve, szívesen jöttek Magyarországra, hol nyelvüket, faji egyéniségüket és nemzetiségüket megőrizhették, míg eredeti hazájukban visszamaradt véreik elnémetesedtek, vagy elcsehesedtek.

A mai tótok nyelvéről a cseh filológusok majdnem kivétel nélkül azt állítják, hogy nem önálló nyelv, hanem csak dialektusa a cseh nyelvnek. Ezzel szemben egy nagytekintélyű orosz nyelvész, *Florinskij* azt mondja, hogy a nyelv multját nem ismerik eléggé és jelenlegi állapota is nagyon kevésbé van megvilágítva. Azért nyílt kérdésnek kell tekintenünk azt, hogy minő helyet is foglal el a többi szláv nyelvek családjában? *Czámbel Samu*, a tót nyelv történetének kétségtelenül egyik legalaposabb ismerője azt mondja, hogy a tót nyelv nem az északnyugati szláv nyelvcsoporthoz tartozik, hanem a délszláv nyelvek csoportjához és ezt a véleményét nagyon figyelemreméltó nyelvi bizonyítékokkal támogatja. Amint épen most mutattuk ki, *Czámbelnek* ezt a véleményét a történeti adatok is támogatják, amennyiben igazolják, hogy a mai tótok ősei a felső Morva és az Odera völgyeiben lakó fehér horvátok voltak.

A mai tót nyelvről határozottan megállapítható, hogy általában egységes, tiszta tót nyelv alig is van, mert a *nyugati tótok* (Pozsony, Nyitra, Trencsén megye) nyelvében nagyon erős a morva — illetőleg a cseh hatás; a *keleti tótokéban* (Szepes, Sáros, Abaúj) a lengyel és rutén; még legtisztább a *középtótok* (Árva, Liptó, Túróc, Zólyom, Bars, Hont, Nógrád, Gömör vármegyék) nyelve. Ezt a különbséget azok a külső hatások magyarázzák meg, amelyeket a tótság a később közje költözött többi szlávok részéről kapott.

Történeti hitelességgel kimutatható, hogy a csehek bevándorlása már az utolsó Árpád-házi királyok idejében megkezdődött, amely folyamat tetőpontjára Zsigmond király uralkodása alatt a husszita-mozgalmak következtében jutott. Mikor Albert király özvegye a *táboriták* vezérét, Giskrát bízta meg Magyarországon kiskorú László fia jogainak megvédelmezésével, a csehek valóságosan elárasztották a Felvidéket. Giskra csehei a cseh nyelvet még a Felvidék városainak német polgárságára is ráerőszakolták. A cseh irodalmi nyelv ekkor vert a tótság körében mély gyökeret, amit nagyban előmozdítottak később a cseh protestánsok

által alapított könyvnyomdák is, amelyek vallásos tartalmú egyházi könyvekkel árasztották el a tótságot.

A Felvidék tót etnikájú területeire történtek más nemzeti-ségű betelepülések is. Így az ország északi határszélein, különösen Trencsén, Árva és Szepes megyékben a lengyelek, a keleti megyékben pedig a ruthének részéről. Sőt még oláhok is települtek Árvában, Trencsénben, Nyitrában, Liptóban, Zólyomban és Gömörben is. Pozsony megyében pedig horvátok, Dévényújfalu környékén és attól északra. Ezek, az oklevelekkel igazolható települések magyarazzák meg azt a nagy változatosságot, amellyel a felvidéki tót népnél találkozunk. A tót népet jellemző minden vonás és tulajdonság arról tesz tanubizonyságot, hogy nem egyetlen egységes néptörzs egyenes leszármazója, hanem különböző néptörzsek keveréke, és nem fejez ki oly egységes típust, amelyet kifejezetten északi szlávnak, vagy éppen csehnek lehetne nevezni.

Abban a vérkeveredésben, amelynek eredményeképpen előállott a mai tót nép, része van a magyarságnak is. Azok a székely és magyar telepek, amelyek a magyar történelem első századaiban a történet kétségbe nem vonható bizonyásagai szerint együtt laktak a bevándorolt tótokkal, lassanként felszívódtak a tótságban, helyesebben belőlük alakult ki nagy részében az a felvidéki nemesség, amely e földön a magyarságot képviselte és képviseli máig is. Ez a nemesség sohasem volt idegen vagy ellenséges érzülettel a tót nép iránt. Ellenkezően, nyelvét nemcsak megtanulta, hanem még belső családi érintkezéseiben is szívesen, sőt előszeretettel használta. Maga a tót nép is békeségben élt ezzel a nemességgel, melynek tagjai között számtalan volt az ő véreből való vér, mert hiszen a magyar nemesség nem volt olyan elzárt kaszt, mint a nyugati nemzetek nemessége. Trencsénben, Túróciban, Liptóban egész sora volt a magyarul még nem is tudó nemesi falvaknak. Ennek a tót nemzetiségű szegényebb és kisebb felvidéki nemességnek soraiból számosan emelkedtek fel a magyar főnemesség, sőt a magyar nemzet vezető elemei közé.

Ezek a históriai, fizikai és pszichikai momentumok teszik érthetővé, hogy még az 1848/49-iki magyarelles tót mozgalmak vezére, *Hurbán* is kénytelen volt így kiáltani fel:

Ki választaná szét azt? mit az Isten összeadott!

Ki választaná szét a tótot és a magyart?

A dákoromán történeti elméletnek és a dáciai kontinuitásnak hamis volta.

A dákoromán történeti elméletnek és azzal együtt a dáciai kontinuitásnak alapját a következő tanítás alkotja:

Traján Krisztus után 106-ban elfoglalta Dáciát, és miután a legyőzött dákokat teljesen kiirtotta, Itáliából hozott gyarmato-

sokkal telepítette be és ennek következtében Dácia virágzó, művelt és sűrűn lakott római nyelvű tartomány lett. Igaz ugyan, hogy Aurelianus imperator 165 évvel később a katonaságot és az odatelepített lakosságot kivonta belőle és a tőle délre fekvő Moesiába telepítette át. A lakosság nagy része azonban nem engedelmeskedett Aurelianus parancsának, hanem visszamaradt és a hegyek közé vonulva, félreállott az egymásután betörő barbár hordák útjából és több kisebb-nagyobb csoportra oszolva, nemesak saját fejedelmei alatt élt, hanem megőrizte Rómából hozott erkölcesével és műveltségével egyetemben nyelvét, sőt a magyarok bejövetelét megelőző században a hajdani Dácia területén egy erőssé fejlődni kezdő egységes román államot is alkotott. Ezt a művelt római eredetű államot pusztította el a IX. században az Ázsia pusztáiról Európába betört barbár magyarság s ennek polgárait, a mai románok ősatyjait vetette rövidebb vagy hosszabb idő alatt teljes szolgaságra, amely szolgaság folyton súlyosbodva, mostanáig tart.

Annak a gondolatnak, hogy a magyar állam keleti felében lakó románság utóda annak a római népelemnek, amelyik a hajdani Dáciában lakott, első felvetői a régi tudományos világban a XV. században Magyarországon időző olasz humanisták, név szerint *Bonfinius* és *Aeneas Silvius* voltak. Bonfinius a román nyelvnek az olaszhoz való hasonlóságából indult ki és abból a körülményből, hogy Erdélynek az a része, amelyben a románság már akkor tömegesebben lakott, tele van a hajdan virágzó római életnek számos romokban heverő építészeti emlékével. Ezekre támaszkodva, bizonyosnak tekintette, hogy az erdélyi románok csakugyan a Traján császár dáciai gyarmatosaitól származnak. Bonfinius ez állítása később valóságos dogmaképpen került be az európai történettudományba.

Bonfinius e tanítását azonban egyetlen történeti forrás vagy elfogadható adat sem igazolja. Anonymus, a boldog emlékü Béla király „Névtelen jegyzője“, az egyetlen középkori krónikás, ki azt állítja, hogy a IX. században a honfoglaló magyarok a románokat már itt találták volna. A román történetírás megalapítója, *Sinkai György* aztán „*Cronica Românilor*“ című művében Bonfiniusnak és Anonymusnak most ismertetett tanítása alapján részletesen kifejtette a dákoromán történetnek, illetőleg a románság őslakó voltának, a dáciai kontinuitásnak egész elméletét, amely utódainál a románok Erdélyre vonatkozó aspirációinak valóságos jogtörténeti alapjává lett.

Az elfogulatlan és objektív tudományos kritika azonban megcáfolhatatlan bizonyítékokkal mutatta ki, hogy a dáciai kontinuitás elmélete ellenkezik az igazsággal és így, mint legjobb esetben is csak jóhiszemű tudományos tévedés, nem szolgálhat elfogadható jogi alapjául semmiféle politikai követelésnek.

A mai románság dáciai származása ellen egyik legerősebb

bizonyíték a mai román nyelv. Az összehasonlító neolatin nyelvészetnek általánosan elfogadott tanítása, hogy a román nyelv nem fejlődhetett, időben és térben elszakadva, a többi neolatin nyelvektől. A nyelvtörténet tanúsítása szerint az idő, amelyben a román nyelv kifejlődött, összeesik a többi neolatin nyelv kifejlődésének idejével, tehát a Kr. u. IV. századtól a X. századig terjedő időszakra, mikor a rómaiak dáciai uralmának már régen vége volt. Ha a román nyelv Dáciában külön, a többi neolatin nyelvektől teljesen elszakadva fejlődött volna ki, egészen más nyelv lett volna, mint a mai román és a többi neolatin nyelvektől teljesen különböző is.

Ezeket tekintetbe véve, nem nehéz megjelölni azt a területet, amelyen a román nyelv a jelzett időszakban keletkezett és kifejlődött. A Balkán-félszigetnek az Adriai-tenger felé eső vidéke volt, hol a népies itáliai nyelvekkel, állandó összefüggésben maradt egészen a VIII. századig. Azon a területen, ahol Nyugat és Kelet romanizmusát közös vérkeringés hatotta át, ugyanazon fejlődés keretében tartva az Itália körül fogamzott nyelvindividuumokat s végre, hol a román nyelvnek egyik ága, a macedóniai román ma is megvan.

Ha a mai Erdélyben, a hegyek között és azok szűk völgyeiben hatszáz éven át, a magyarok bejöveteléig, a IX. század végéig egy latinnyelvű népség élt volna, akkor ez a nép e földön a hegyeknek, völgyeknek, folyóknak, helységeknek legalább a nevezetesebbjeit a maga nyelvén nevezte volna el. Erdély ma tele volna, legalább azokon a vidékeken, ahol nagy többségben román lakosság él, latin eredetű román helynevekkel. Ezen az egész területen azonban a szláv helynevek épen olyan túlnyomóan uralkodók, mint egyebütt. Világos tehát, hogy e területek őslakossága a magyarok bejövetele előtt nem román, hanem szláv volt.

Ezeket a nyelvi bizonyítékokat támogatják a kétségbe nem vonható történeti adatok is. A mai románság történeti élete a Balkánon kezdődött. A régi román történetnek legnevezetesebb eseményei a Balkán-félszigeten zajlottak le. Emlékezzes is róluk először: a Balkánon a X. században történik. Elsőízben *Kedrenos* görög történetíró említi meg őket azzal az esettel kapcsolatosan, hogy *Tzimisches* görög császár halála után a bulgár lázadás egyik vezéré a Kastória és a Prespa-tó között levő úton holmi *kóborló oláhok* megölték. Az egykorú bizantin történetírók műveiből úgy ismerjük meg a mai románok őseit, mint pásztorkodó nomád nép-elemet, amely juhnyájával bebarangolja az egész Balkánt. „Azt kérdi valaki az oláhoktól — írja egy Kekaumenos nevű görög író 1071-ben — hol vannak most feleségeitek és csordáitok? — azt felelik: Bulgáriának hegyein, mert szokásuk, hogy csordáik, hogy háznépeik áprilistól szeptemberig a magas hegyeken tartózkodjanak.“

Történeti kútfők igazolják, hogy a VI. század végén a mai Románia területét is gyér szláv népség lakta. Igazolják ezt a Románia területén levő helynevek, amelyek túlnyomó többségükben épen úgy szláv eredetűek, mint Erdélyben. Erre a gyér szláv népség által lakott területre, a román népelem, csak a X. és XI. században költözik át a Duna jobb partjáról, még pedig jobbára a kúnok és bessenyők társaságában. „Amint Moesiában — írja egy román történetíró, Hurmuzaki (Fragmente zur Geschichte der Rumänen, 185—186 l.) — a bulgár birodalom létrejött és lassanként megerősödött, határait a IX. században a mai Bulgáriára is kiterjesztette és később számos románnal is benépesítette, kik Haemusból és Macedóniából örömet bevándoroltak a szép dunamelléki ország síkságaira, amire különben a bizánci kormányzat különböző üldözései is kényszerítették. A X. században a bessenyők telepedtek meg az oláh földön. Utánuk a kúnok jöttek, kik itt hosszabb ideig voltak (1060—1220-ig). A bessenyő uralom alatt sem szünetelt a románságnak Bulgáriából és Thráciából való átköltözése a mai Romániába.“

A mai Románia területén a románság saját vajdái alatt állammá csak a XIII. század végén és a XIV. elején tömörült, még pedig történeti adatokkal kimutathatóan kún és bulgár előkelőségek vezérlete és támogatása mellett. A mai magyar állam területén is románokról először oklevelekben — tehát egész történeti bizonyossággal — csak akkor történik említés, mikor a mai Románia területén a románság egyes kenézek és vajdák alatt kezd kisebb-nagyobb államocskákba tömörülni és nemzetté szerveződni.

A tatárjárást (1241) közvetlenül megelőző időkben a románság földrajzi elterjedése Erdélyben körülbelül ama déli határterület csikjára szorítkozik, amely a Bodza-folyótól kezdődően a Vöröstoronyi-szorosig terjed és pedig itt is mindig a bessenyők és kúnok társaságában, ami azt bizonyítja, hogy ide is velük együtt jönnek, mint jöttek a Balkánról a Dunán át.

A tatárjárás után már gyakrabban és több helyen találkozzunk hazánk földjén a románokkal. Számuk azonban a tatárjárás után még ötven évvel későbbben sem mondható nemcsak a mai, hanem az akkori értelemben sem valami jelentékenynek. III. Endre királynak egy 1293-ban kiadott oklevelében a király azon elhatározásáról olvasunk, hogy valamennyi oláh, bárkinek is a birtokán legyen, a királynak Székás nevű birtokára telepíttessék vissza, kivéve azon 60 háznépet, amelynek letelepítését a gyulafehérvári káptalannak Kún László király engedte meg.

Hogy az akkor általánosan vlachnak nevezett mai román nép a XIII. század végén és a XIV. század első harmadában a Balkánról egyre nagyobb tömegekben tódul a mai Romániába s onnan Erdély felé, oka az akkori balkáni viszonyokban, elsősorban pedig a bulgarovlach állam helyzetében kereshető. Ez

államot északkeletről a tatárok, délnyugatról pedig a szerbek támadták meg. E támadás a bulgárokat és a vlachokat arra kényszerítette, hogy arra a területre vonuljanak vissza, amelyik nagyobb biztonságot nyújtott. Az így hullámzásba jött tömeg, különösen annak mozgékonyabb része, a vlachság egyre sűrűbb csoportokban jön át a Dunán, az ott már egységes országgá jegecesedni kezdő vlach kenézségek területére és onnan Erdélybe. A XIV. század közepe óta ez a Dunán való átköltözés még nagyobb lesz a töröknek a Balkánon való térfoglalása következtében.

Kétségsbe nem vonható hitelességű oklevelek segítségével Magyarország keleti részének csaknem valamennyi vidékén, ahol most románok laknak, helységről helysére ki lehet mutatni, hogy minden nagyobb népmozgalom után, melyet a Balkánon és a mai Románia területén az egyre gyakrabban ismétlődő török háborúk okoznak, miként keres a magyar államban menedéket a kisebb-nagyobb vándorló csoportokba összeverődött románosság.

Ez adatok alapján megállapíthatjuk egész bizonyossággal, hogy Erdélyben, ahol a XII. század első felében még nem volt román, a XVI. század elején, a mohácsi vész idején (1526) a lakosságnak már egy negyede román volt.

Még világosabb ez oláh bevándorlás képe és még több okleveles adat áll rávonatkozóan rendelkezésünkre az erdélyi fejedelemség korszakából, a XVI. és XVII. századból.

A különféle török, tatár, kozák beutések, de különösen azoknak a görögöknek állandó zsarolásai miatt, akik a pénzéhes és zsaroló vajdák akarataiból az ország jövedelmeinek bérlői voltak, a szegény román parasztság csapatonként szökött át a román vajdaságokból Erdélybe. „Az oláhok sok inséget, üldözést, károsodást szenvednek — írja I. Rákóczi György 1632 augusztus 15-én Máté vajda érdekében Abaza basához küldött levelében — a közjük beszármazott görög nemzetből való gonosz emberek miatt.“ Értesíti Abaza basát arról is, hogy ő az elmenekült boéroknak tanácsolta a hazamenetelt, de azok azt felelték: „nincsen annyi bátorságuk, hogy amíg a rajtuk elhatalmasodott kegyetlen kálmár görögök ott lesznek, hazamehessenek“. A török nagyvezért is arra kéri: „hogy ne változnék annyiszor a vajda, hanem lenne bennszülött és román, mert így az országnak elfutott népe bátrabban térne vissza az elhagyott puszta földre“.

A moldvai boéroknak Lupu vajda ellen Rákóczi Györgyhöz írott panaszlevele is világossá teszi, hogy a vajdák kegyetlen zsarolásai miatt a nyugalmasabb Erdély valóságos menedékhelye volt az üldözött és sanyargatott romániai népnek. Az oláhországi vajda 1668-ban ezeket írja Apafi Mihály erdélyi fejedelemnek: „birodalmunkból egynehány faluk szöktenek el a Nagyságod birodalmába és pedig nem egyéb latorságokért szöktenek el, hanem csak az adónak nehéz voltaért“. Rosetti moldvai vajda 1676-ban két ízben is ír Apafinak kivándorolt román

parasztnak ügyében. Egyik levelében ezeket írja: „nyilván tudhatják, hogy egynehány esztendő alatt mennyi háborúság történt e kis helyen, mely miatt a szegénységnek ki kellett menniök életük táplálására a kegyelmed birodalmába“.

Hogy a magyarországi románok nem dáciai őslakók, hanem az oláh vajdaságokból bevándorolt jövevények voltak, az a XVI. és XVII. században köztudomású volt mindazok előtt, akik közelebbről ismerték őket. Így 1599 január 21-ről kelt jelentésében azt írja *Duodo Pietro* velencei követ róluk: „Az oláhok a népek söpredéke; pásztorok és igen szegényesen öltözködnek. *Oláhországból menekültek ide vajdáik kegyetlenségei elől.*“

Az így beözönlő románság azután elfoglalta a háborús viszontagságok következtében meggyérült magyar és szász lakosság helyét. Hogy miként ment végbe a beköltözött románságnak fokozatos térfoglalása, arról számos fejedelmi oklevél, más közokirat és magánfeljegyzés tanuskodik.

E bevándorlásnak volt eredménye, hogy az erdélyi románság, amely a XVI. század elején az ország lakosságának egy negyedét alkotta, a XVII. század végén, az erdélyi fejedelemség megszűnésekor, az összes lakosságnak épen fele volt. Az erdélyi fejedelemség 500.000 lakosából 250.000 volt román, 150.000 magyar és körülbelül 100.000 szász.

Hogy a román etnikum a magyar állam keleti felében nem őslakó volt, hanem beköltözés (incolatio) folytán alakult ki, még világosabbá teszi a románságnak XVIII. századbeli története, amely korszakot a román történétírók az oláh vajdaság történetében fanarióta korszaknak neveznek. „E korszakban lett azután a román paraszt — írja egy román történétíró, Aricescu (*Istoria revoluțiunii româniî de la 1821. Bucuresti 1874. 4. lap*) — birkává, melyet a jövevény görög megnyírt, megfejt és végül megnyűzött. E fanarióta farkasoknak falánksága arra kényszerítette a parasztot, hogy vagy az erdőbe menjen, vagy pedig tömegesen vándoroljon ki a Kárpátokon túlra.“

Ebben az időszakban különösen nagy volt a bevándorlás a török uralom alatt teljesen elpusztult Tisza-Maros-szögbe, a hajdani temesi bánországba. Ezen a nagy területen, amelyen ma 1,582.000 ember él, a törökök kiűzése után (1720) az összes lakosság 25—30.000 főnyi román és szerb kóborló parasztságból állott. E terület benépesedésének folyamatáról a következő történeti adatok világosítanak fel: A passarovici békekötés következtében Kis-Oláhország (a mai Oltenia) is a Habsburgok birtokába került. E területen az első népszámlálást 1721-ben végezték és ekkor összesen 66.225 főnyi lakosságot találtak itt. Az utolsó népszámlálás 14 év múlva már 200.000 főnyi lakosságot konstataált. Az osztrák uralom alatt ugyanis a nyugalom és a biztonság érzete nemcsak az erdőbe és más lakatlan helyekre menekült embereket bírta rá, hogy visszatérjenek el-

hagyott lakásaikba, hanem az Olton túl fekvő Nagy-Oláhországból is számosan vándoroltak be, mert híre terjedt, hogy az osztrákok több súlyos adónemet eltörültek és a roboton is könnyítettek. E korszakban állandó volt e területekről a bevándorlás a hajdani temesi bánság területére.

1738-ban a törökök betörték Délmagyarországba. Velük együtt nagyszámú románság is jött be rablás és pusztítás végett. E pusztító tömegeket a császári hadak szétverték ugyan és sokat is visszakergettek belőlük, de nagyrésztük az erdőkbe és mocsarak közé menekült, ahol rablóbandákba verődtek össze. E rablóbandák tagjai közül a béke helyreálltával nagyon sokan becsületesebb életre adták magukat és letelepedtek a gazdátlan földekre. Több okirat, vármegyei végzés, hadparancsnoksági rendelet stb. tanuskodik arról, hogy ilyen bandák vezetői, bandájuk tagjaival együtt kegyelmet nyerve, békés földművelők gyanánt telepedtek meg Krassószörény, Torontál és Temes vármegyékben. Megkötöttén 1738-ban a belgrádi béke, a török fennhatóság alá visszakerült Kis-Oláhországból számosan telepedtek át a hajdani temesi bánságba.

1765-ben egyszerre 227 s ezt megelőzően 535 oláh család menekült Oláhországból a volt temesi bánság területére. Mikor a temesvári telepítő-bizottság erről azon hozzáadással tett jelentést Bécsbe, hogy még kilátás van több csapat bevándorlására is, onnan azt az utasítást kapta, hogy a bevándorlásra újabban jelentkező oláh családokat igyekezzék lebeszélni települő szándékukról. Sőt báró Penkler portai követet is utasították, hogy értesítse a portát Mária Terézia azon óhajtasáról, hogy az elviselhetetlen zsarolások miatt hontalanná lett oláhokat legjobb lesz sérelmeik orvoslásának ígérete mellett visszahívni.

E levelezések és intézkedések semmit sem használtak, mert a helyéből kimozdult oláhságot nem lehetett visszatérésre bírni. A hatóságok kénytelenek voltak a menekülő oláhokat befogadni és nekik a karánsebesi, lugosi, oraviczai és mehádiai járásokban lakóhelyet adni. A következő évben újra szigorú rendelet jön Bécsből, hogy a menekült oláhokat Temesvárnál erősebb és a Béga-folyónál tovább ne engedjék.

Az oláhság bevándorlásának fénykora a XVIII. század volt. Ez a folyamat magyarázza meg, hogy miként jutott a románság a magyar állam keleti felében azon a területen, amelyen ma a magyarsággal együtt lakik, ez utóbbival szemben relativ többségbe.

A román történetírók, publicisták és politikusok elhallgatják, vagy nem akarják ismerni ezeket az adatokat és történelmi tényeket, amelyek világossá teszik, hogy a román elem a magyar állam keleti felében nem volt őslakó, hanem századokon át tartó, kisebb-nagyobb csoportokban való bevándorlás útján szaporodott el. Makacsul ragaszkodnak a dáciai kontinuitáshoz,

amely a legjobb esetben is csak többé-kevésbé valószínű történelmi elmélet, mivel okleveles és más egyéb történelmi adatokkal nem bizonyítható; de szemet hűnynak az inkoláció (bevándorlás) előtt, amely pedig történelmi tényeken és bizonyítékokon alapuló valóság, melynek lassú, de nyomon követhető és okleveles adatokkal bizonyítható lefolyása, a valóságnak megfelelően meg is magyarázza, hogy miként jött létre a magyar állam keleti felében, a hajdani Dácia területén a román elemnek az a számbeli többsége, amelynek alapján ezt az egész területet a román politikusok állítólagos történelmi jog alapján is magukénak követelik, hogy megalkothassák Nagy-Romániát.

A Magyarországra beköltözött régi románság erkölcsi állapotai.

A kép, melyet a balkáni románságról, a románság történetének legrégebb korszakában az egykorú írók festenek, rendkívül sötét. „Nektek és utódaitoknak írom — írja 1070-ben egy Kekaumenos nevű bizanci történetíró — az oláhok nemzetsége romlott és hitetlen. Sem az Istenhez, sem a császárhoz, sem pedig saját felelőjéhez nem hű. Hazug és rettentő zsvány. Kész mindenre esküt tenni, de meg is szegi. Soha senkinek sem tartotta meg a hűséget. Az oláhok gyávák és nyúl szívűek, de gyávaságból szemtelenek is. Azért tanácsolom: ne higgyetek nekik!” Szent Lietbert cambrayi püspök 1054-ben a Szentföldre utazott. Ez utazásáról szóló jelentésében azt írja róluk: „E vadak úgy élnek, mint a barmok. Sem törvényeik, sem városaik nincsenek. A szabad ég alatt laknak és ott állapodnak meg, ahol az éjszaka utoléri őket. Az eltévedt utasokra leselkednek, rablásból élnek. Sem vallásuk, sem istenségeik nincsenek. Könyörtelenek és kegyetlenek.”

A történelmi igazság szerint ezek a balkáni vlachok ősei a mai román nemzetnek. Az itt jellemzett civilizációt hozták magukkal át a Dunán és a XII. század elejétől fogva a Kárpátokon magyar földre is.

Hogy ezek a XIV—XV. században egyre sűrűbb csoportokban beköltöző románok miként illeszkednek bele az akkori magyar állam társadalmi, jogi és gazdasági rendjébe, az egykorú oklevelekben számos jellemző adatra találunk. Nagy Lajos király második erdélyi utazása után egy rendeletet adott ki az erdélyi büntető eljárás szabályozására, amelyben azt mondja, hogy Erdélyben a gonosztevők, különösen az oláhok között, mivel állapotjuk rendezetlen, nagyon elszaporodtak, felhatalmazza a nemességet általában a gonosztevők, különösen az oláh gonosztevők kiirtására. Mátyás király, kinek román eredetűsége alig szenvedhet kétséget, azt írja az erdélyi vajdának, hogy mivel az oláhok vakmerőségükben annyira vetemedtek, hogy nemesak

a többi lakosokat támadják meg fegyveres kézzel, hanem még a nemeseket is, — vegyen maga mellé fegyveres székelyeket és keményen fenytse meg a gonoszokat, mert jóllehet az oláhok sem szabadságra nem születtek, sem pedig arra hivatva nincsenek, mindazáltal az ország parancsainak ellenére hatalmaskodás és gonosztettek útján szereznek maguknak szabadságot.

A viszony e századokban az állandó lakással bíró és földművelő régebbi erdélyi lakosok (magyarok, szászok) és az újabban bevándorolt s pásztorkodásból élő félig nomád románság között ugyanaz, ami a világon mindenütt volt az egy területen élő földművelő és pásztorkodó népelemek között. E középkori törvényekből, szabályrendeletekből és oklevelekből csekély fáradsággal egész halmazát lehetne összegyűjteni a történeti adatoknak annak bizonyítására, hogy az oláhokat első feltűnésük óta nemcsak Magyarországon, hanem mindenütt úgy tekintették, mint rendbontó elemet, amely az egyéni tulajdont, a társadalmi rendet és az állam jogintézményeit nem tiszteli. A régi románság e jellemvonása azonban nem kizárólagos román tulajdonság. Közös minden pásztorkodó nomád néppel. A népeket a társadalmi, politikai, jogi és közművelődési intézmények hatása alakítja erkölcsi lényekké. Ilyen intézmények pedig nem verhetnek gyökeret egy félig nomád nép körében.

A dákoromán szellemű történetírás ezekben a megrendszabályozásokban kisebb-nagyobb román nemzeti forradalmak megtorlását látja, úgy tüntetvén fel a rendetlenségeket, kihágásokat, hatalmaskodásokat, fosztogatásokat és rablásokat, mint a leigázott románság kísérleteit a magyar iga lerázására s azért tud a középkorban a magyar állam területén annyi román lázadásról és forradalomról, amelyekről a komoly történelem semmit sem tud.

A román nép erkölcsi vonásai a XVI. és XVII. században sem sokban változnak jobbra. A kép, mit az egykorú írók erkölcsi tekintetben e századok románjairól festenek, alig jobb a balkáni románságról festett képnél.

Vasilie Lupu moldvai vajda uralkodása idejében fordult meg e fejedelem udvarában Pál aleppoi diakonus, ki társa volt Macarius antiochiai patriárkának európai körútján. Ez utazását arab nyelven leírta. Az arab kéziratból Belfour fordította angolra és „The travels of Macarius patriarch of Antioch“ cím alatt 1836-ban Londonban kiadta. Ez útleírásában a moldvai román népről a következő jellemzést olvashatjuk: „A mindenható Isten a földkerekségén nem teremtett egy másik romlottabb népet, mint a moldvai, kik mindnyájan gyilkosok és tolvajok. A büntetési jegyzékek konstatálták, hogy Vasilie bég uralkodása alatt 40.000-nél több rablót és tolvajt ítéltek halálra, pedig elsőízben nem is sujtják halállal a bűnöst. Az asszonyokban és a leányokban az illedelemnek és a becsületézésnek még csak nyoma sincs.

Csak névleg keresztények s rossz példával a papok járnak elől, akik egész éjszakán át a legnagyobb kicsapongásban és részegségben fetrengenek.“

Hogy a moldvai nép ez erkölcsi súlyedtségének mi volt az oka, azt szintén egykorú írótól, Bandinustól tudjuk, aki a következőket írja: „A moldován nép oly tudatlan, hogy még az Istenről és a jövőendő életről sem hallott valamit. Egész Moldvában alig tudják némelyek a Miatyánkot, mert minden isteni tiszteletük csupán a keresztvetésen alapszik. Templomaikban prédikációt nem tartanak. Iskoláikban keresztény tudományt nem tanítanak, minthogy maguk a pópák és diákok sem tanultak semmit és olvasni is alig tudnak.“

A XVI. és XVII. századbéli erdélyi törvények gyűjteménye, az „Approbaták és Compilatá“-k, — ez okok miatt mondják, hogy az oláhok Erdélyben sok helyen majdnem nyilvánvaló erőszakkal élnek a többi nemzeteken és azok határain. Nagyon érdekes az erdélyi oláhok jellemzését olvasni egynéhány olyan XVI. és XVII. századbéli írónál, aki köztük megfordulva, közelebbről ismerte őket. Reicherstorfer György 1550-ben a következőket írja róluk: „Ezek között (t. i. a magyarok és szászok között) laknak az oláhok is némely elhagyott birtokokon és falun. Igen edzett faj, mely csak nyájából, de többnyire lopott marhából és lóból él. Az oláhok kecskeszörből sajátkezűleg szőtt borzas ruhákba öltözködnek, semmi emberi törvények szerint nem élvén.“ János Zsigmond magyar királynak volt egy olasz testőrkapitánya. Ez I. Cosimo florenci hercegnek János Zsigmond birodalmáról leírást készített s ebben a következőket írja az oláhokról: „A harmadik nemzet az oláh, mely elszórva él az egész országban. Csupán földműveléssel foglalkozik, melyet hol a maga számára űz, hol pedig a magyarok és szászok földjeit munkálja. Dühösségig vitézek s a legnagyobb fáradtságban is kitartók, de közöttük sok a zsvány és útonálló. Ruhájuk durva, ritkán posztó; többnyire saját kezük szötte gyapjú és kecskeször. Testük és házaik piszkosak.“ A bolognai egyetem könyvtárában van egy „*La popolazione di Transilvania composta di varie nazione e diverse lingue, religioni usi a vestiti*“ című kézirat. E kézirat a XVII. század végéről való s azt mondja az oláhokról, hogy foglalkozásukra nézve „parasztok és zsványok“. Egy velencei követnek a XVI. század elején írott jelentésében azt olvassuk az erdélyi oláhokról: „izmosak, de vadak és műveletlenek. Ha barmaik nincsenek, akkor egyszerűen lopnak“.

Az erdélyi fejedelemség kormányainak igen sok és nagy gondot adott az a feladat, hogy ezt a rakoncátlan erkölcsű románságot hozzászoktassák a társadalmi és törvényes rendhez, az állam jogi intézményeinek tiszteletéhez. Egyszerűen az, hogy e félnomád pásztor népelemből művelődésre hajlandó földművelő- és munkásnépet neveljenek.

E gondoskodásnak és fáradozásnak egyik eszköze volt az erdélyi protestáns fejedelmeknek: Bethlen Gábornak, I. Rákóczi Györgynek és Apafi Mihálynak az a kísérlete is, hogy a román-ságot a művelődés érdekében megnyerjék a protestantizmusnak. Bár e kísérletnek a románságra nézve az az eléggé meg nem becsülhető eredménye lett, hogy megtörte egyházukban a szláv liturgikus nyelv uralmát és bevezetvén helyébe a nép nyelvét, a román, megvetette alapját egy vallásos román nemzeti irodalomnak, a dákoromán szellemű történetírás ezt mégis úgy igyekszik feltüntetni, mint erőszakos kísérletet a románságnak nyelvétől és ősi hitétől való megfosztására és elmagyarosítására. Mindezeknek, a való történeti igazsággal ellenkező ferdítéseknek egyetlen és kizárólagos célja: magával a románsággal és a művelt világgal is elhitetni, hogy a románságnak sorsa a magyar államban a régi századokban sem volt más, mint a magyarok részéről való barbár és zsarnoki elnyomatás.

Hogy az erdélyi és magyarországi román nép erkölcesi még a XVIII. század első felében sem voltak sokkal jobbak, mint a megelőző századokban, arra is számos okleveles adatai rendelkezünk.

1722—1726-ig a mai Kis-Oláhsország (Oltenia) császári kormányzója gróf Königsegg tábornok volt. 1725-ben emlékiratot terjesztett III. Károly király elé, amelyben arra kérte a királyt, hogy az erdélyi szászöldi oláhságot telepíttesse ki Kis-Oláhsországba, „mert az oláhok, kiket mint zselléreket fogadtak be maguk közé a szászok, annyira elszaporodtak, hogy a szászokat már majdnem felülmulják; azonkívül a szászokat gonoszság, tolvajlás és varázslás és titkos gyujtogatás által még jobban tönkreteszik. Épen ezért nagyon célszerű lenne, ha ezt a nemzetet, amely a szászoknak alattvalója, de azért rájuk nézve inkább káros, mint hasznos, régi hazájába visszatelepítené“. Ebből az is kitűnik, hogy a XVIII. század első felében erősen élt a köztudatban az a meggyőződés, hogy a román nép a vajdaságokból vándorolt be.

Negyvenkét évvel később, 1767-ben a temesi bánság akkori kormányzója, *Perlas Rialph* gróf azt javasolta Mária Teréziának, hogy a román-ságot el kell költöztetni az újonnan telepített német faluk szomszédságából, mert „a német gyarmatosok remegnek és irtóznak attól, hogy az oláhság közt fekvő pusztákra telepíttessenek. Az utóbbi török háborúban azt tapasztalták, hogy a bánsági német lakosság többet szenvedett az oláhok kóborló bandáitól, mint a törököktől. Számos német községet felprédáltak, elhamvasztottak, sok németet megöltek, vagy fogságba ejtvén, a törököknek eladták. Megfontolandó az is, hogy háború esetén nem sokkal biztosabb-e a temesvári és aradi várakra, ha a közbelső térséget hű alattvalók tartják elfoglalva és *nem olyanok, akiknek egészen közömbös: vajjon keresztény, vagy török fenn-*

hatóság alatt állanak-e? s kik minden alkalommal a változó viszonyok járása szerint forgatják a köpönyeget“.

Rettenetesen sötét és megdöbentő az a kép, amelyet a magyar polgári hatóságok még a XVIII. század végén is kénytelenek festeni a román nép erkölcsi állapotáról.

Teleki Ádám gróf kir. biztos 1786-ban II. József császárhoz küldött hivatalos jelentésében azt írja: „hogy a megyei tisztviselők nem igen mernek kimenni Erdélynek oláhok lakta hegyes vidékeire. A bűnös, vagy a gyanús életű oláhok az erdőbe mennek s ott bandákat alakítanak. A rablott jószágot pedig valami útszéli korcsmában szokták felosztani. Mindennek pedig oka az, hogy e nép Erdélyben kötelességet nem ismer. Házaik magányosan állanak. Nem tanítja őket senki. Vadak, mint lakóhelyük. Pásztorok s ennek következtében könnyen megszokják a marhalopást. A határon bejövő rablóknak ők a kalauzaik. Minden ház egy-egy rablóbarlang és ha a lakosok nem is vesznek részt a rablásban, félelemből nem merik elárulni a tetteseket. Ez a nép kultúrájának elhanyagolása következtében morális szörnyeteggé lett. Már gyermekkorában megtanulta, hogy bizonyos lopás, így pl. a gyümölcslopás nem bűn és nem is szégyen, mert a gyümölcsöt Isten adta. Ilyen előítéleteket szív be az oláh már anyja tejjével. Ilyeneket hall gyermekkorában, ilyeneket lát, ilyeneket hisz és ezek alkotják jellemének fővonásait. A hatóság az ő szemében csak igazságtalan megakadályozója e szerinte különben megengedett dolgoknak. Minden lelki küzdelem nélkül követi belső hajlamát, mely rablásra és gyilkolásra ösztökéli. Az egyszeri lopásnak nagyobb a haszna, mint a hosszas munkának. E felfogásból következik a földművelés elhanyagolása. Mindjárt meg lehet látni: melyik telek van oláh kézben? Papjaiknak kellene oktatni őket, de ezek nem ritkán résztvesznek a rablásban s még gyakrabban kémeik, sőt lázítóik“.

Engedjük meg, hogy a XVIII. század végén élt román nép ez erkölcsi jellemrajza, mivel magyar főtisztviselő tollából származik, elfogult és pártos s ennek következtében nem is bír kellő bizonyító erővel. Forduljunk egy harmadik nemzet tagjához, a német Lehmann Jánoshoz, aki 1785-ben a „Johann Lehmanns Reise von Pressburg nach Hermannstadt“ című útleírásában következő képet fest a bánsági román nép erkölcsi állapotáról:

„A Tiszán átmenve, a Bánságba érünk. E vidék lakóinak legnagyobb részét az oláhok alkotják, kiknek ijesztő arca, lógó haja, rongyos és majdnem utálatos viselete a félénk embert azon mondásra bírhatják: minden oláh gazember. De nincs embertelenebb és könnyelműbb állítás. Minden ember olyan volna, ha nem tanítanák gyermekkora óta arra; mi jó és mi rossz? Nem elég azt mondani: az oláh olyan, mint barma. Jaj nektek, kik felelősek vagytok lelkükért! Ti, a papok előljárói: üzzétek el a pópákat és neveljétek olyan papokat, kik akarnak és tudnak használni.

A mostaniak nemcsak tudatlanok, hanem gyakran gonoszak és olyanná teszik nyájaikat is. Ritkán esik, hogy a pápa ne volna belebonyolítva valamely oláhnak büntető pörébe. Szomszédaitok annyira felháborodtak ezen, hogy egyenesen azt kívánják: minden felakasztott oláh mellé akasszák oda pópáját is, mert a bűnnek ő az oka. Ő nem tanította: ne gyilkolj, bízd bosszúdat az Istenre és törvényre! De ő maga sem tud erről semmit. Az oláh pópák ellen nem egyes ember emeli a vádat: mindenki így beszél felőlük. A világi hatóság nem elég erős az oláhság lelkének javítására. Veszedelmes is volna, ha a vármegyei hatóság be akarna avatkozni. Az alispán, ki ebben buzgólkodnék: vigyázzon a bőrére! A pópák majd találnak olyan embereket, kik kifognak az alispánon.

De Lehmannt se fogadjuk el hiteles tanúnak, mert hiszen lehet olyan felületes utazó is, aki véleményét gonosz és a románsággal szemben ellenséges indulatú egyének célzatos információi után fogalmazta meg vétkek könnyelműséggel. II. József császárt maguk a dákoromán szellemű román történetírók és politikusok is úgy tekintik, mint a román nép barátját és pártfogóját, szemben az elnyomó és zsarnok magyar nemességgel. Csodák csodája! ez a románbarát császár is éppen olyan sötét képet fest a XVIII. század román népéről, mint Lehmann, vagy gróf Teleki. 1768-ban bánági utazásáról jelentést tett édesanyjának, Mária Terézia királynőnek és ebben a következőket írja:

„A szerbek és az oláhok vakon engedelmeskednek papjaiknak, de abban mégis különböznek egymástól, hogy az oláhok engedelmissége e nép leírhatatlan tudatlansága és butasága miatt szolgálai engedelmisség, míg a szerbeket vallásos buzgalom vezérli, — jóllehet ezek is meglehetősen tudatlanok. A lelkészkedő papság, mely műveletlen parasztokból újoncoztatik s általában olvasni sem tud, nem való az evangéliumok magyarázatára, vagy a szentkönyvek értelmezésére. Lehetetlen, hogy az ilyen papság a nép nevelését és művelését előmozdítsa. Különben a népiskolákat, az ifjúság nevelését sem a szerbek, sem az oláhok nem ismerik. Ezer ember között egyet sem lehet találni, ki anyanyelvén írni és olvasni tudna. A községek minden kérelmeiket és panaszukat egyes ügyesebb pópáikkal fogalmaztatják és kénytelenek egészen azokra bízni ügyeiket, anélkül, hogy meggyőződést szerezhetnének: hogy az, amit a pópák felírtak, megfelel-e az ő véleményüknek? A hitelemzés és a prédikáció ismeretlen dolgok náluk. Maguknak a püspököknek is minden igyekezetük csak odairányul, hogy mentől több pénzt csikarhassanak ki s azt haszontalan kéjelgésekben elfecséreljék. Az egyházból való kiközösítéssel is nagyon sok visszaélés történik és a legtöbb kiközösítés zsarolási célból történik.“

Nemcsak a régi magyar és erdélyi kormányzatnak okozott ez a szilaj nomád erkölcsű nép sok gondot, hanem a XVIII.

században, mint a most idézett adatok bizonyítják, az osztrák katonai kormányzatnak is. A románság attól a perctől kezdve, hogy lábát magyar földre betette, reprezentánsa volt a balkáni erkölcsi felfogásnak és kultúrának. Nagy küzdelemben, sok fáradtságába került a magyar kormányzatnak és közigazgatásnak, míg bele tudta illeszteni e balkáni elemet a magyar állam nyugat-európai jogi és társadalmi rendjébe. Ezt a nyers, zabolátlan és nomád hajlamú népet kellett a magyar polgári kormányzatnak a polgári kötelességek és terhek pontos teljesítésére bírni s hogy ez a feladat nem volt valami nagyon könnyű és hogy végrehajtása sem mehetett nagyon simán, sőt gyakran kényszerítő eszközök alkalmazása nélkül, gondolhatjuk.

A szerbek követelésének nincs semmi jogtörténeti alapja.

Teljesen bizonyos történeti igazság, hogy mikor a magyarok mai hazájukat elfoglalták, annak területén nem voltak szerbek. A szerbek ebben az időben a szerb Morava, Ibar, Lim és Zeta völgyeiben laktak, tehát elég messzire délfelé Magyarországtól. A szerbek beszivárgása Magyarországra csak az utolsó Árpád-házi királyok idejében indul meg. Az Árpád-ház kihalta után, a XIV. és XV. században a törökök balkáni térfoglalása következtében a szerbeknek Magyarország felé való vándorlása épen úgy, mint a románságé, egyre fokozottabb lesz. Az oklevelesen kimutatható legrégebb szerb település Magyarországon a kevevári volt, közvetlenül az Al-Duna mentén.

Lázárevics István szerb fejedelem 1406-ban szövetséget kötött Zsigmond magyar királlyal, amely alkalommal Magyarország területén egynehány várat kapott azért, hogy szükség esetén legyen hova menekülnie a török elől. E menedékhelyeket már 1439-ben igénybe vette és pedig elég nagy mértékben Brankovics György szerb fejedelem. Mikor 1459-ben Szerbia a török szultán kezére került, Brankovics utódai s velük a szerb főurak egy része, a maguk embereivel együtt szintén Magyarországra menekültek. 1481-ben Kinizsi Pálnak visszatérő hadaival mintegy 50.000 szerb menekült a törökök elől Magyarország területére.

Hogy a temesi bánóságban, a mai Bács-Bodrog vármegyében (Bácska) és a Szerémségben, eltekintve e vidékek viszonylagos gyér népességétől, elégséges hely legyen a bevándorló szerbség számára, arról nemesak az egyre gyakrabban ismétlődő török beütések gondoskodtak, hanem maguk a szerbek is, akiknek időnként, mint a törökök szövetségeseinek, igen jelentékeny szerepük volt e rablóhadjáratokban. E rablóhadjáratok sorát apróbb megszakításokkal az 1389—1402. évek közé eső időszakban lezajlott háborúk nyitották meg, melyekben a törökökkel egyesült szerbek

a mai Szlavóniát, és az egész Al-Duna balpartját rémségesen elpusztították.

A mohácsi vész után a magyar Alföld déli részeinek magyar lakossága a törökökkel folytatott szakadatlan harcokban vagy elpusztult, vagy pedig fölfelé húzódott északra. A szerbek pedig, mint a törökök segédesapatai vonultak az ország belseje felé. Már 1597-ben, a mohácsi vész előtt színmagyar Bács-Bodrog megyében 35 szerb lakosságú község volt. Ugyanabban az időben Torontál és Temes megyék lakosságának túlnyomó többsége szerbekből állott. Ekkor jöttek át a Dunán a mai Baranya, Tolna és Fejér megyébe is, sőt a Tisza mentén fel egészen Szolnokig.

Nagy tévedés volna azonban, ha azt hinnők, hogy a török hódoltság ideje alatt e vidékek szerb lakossága olyan állandó községekben lakott és olyan nagyszámú lett volna, mint napjainkban. Az általuk lakott községek apró, legfőljebb 100—200 főnyi lakosságú telepek voltak és többnyire ideiglenesek is, mert hiszen időnként a lakosok, egy vagy más októl kényszerítve, elhagyták lakóhelyüket és tovább költöztek. Számuk az egész XVII. században nem becsülhető nagyobbra, mint legfőljebb 40—50.000-re. Közülük nagyon sokan följebb, magyar területekre húzódtak, sőt beállottak katonáknak is a magyar hajdúcsapatokba, amelyeknek kötelékében idő folytán elmagyarosodtak.

A mai magyarországi szerbségnek ezek a régebben bevándorolt szerbek csak elenyészően kis részét alkotják és nagyobb részükben a szerbek által most követelt területen (Bánság, Bácska, Baranya) kívül, a magyar etnikum területén beljebb laknak, apróbb nyelvszigeteket alkotva. A mai magyarországi szerbség legalább is 80%-ban kétszáz esztendőnél nem régebb lakosa Magyarországnak. Ősei azok a szerbek, kik 1690 után vándoroltak be Ó-szerbiából *Csernojevics Arzén* ipeki gör. kel. szerb pátriárka vezetése alatt.

1688-ban I. Lipót császár nagy és erős haddal támadta meg a törököt. E hadjáratnak célja a töröknek a Balkán-félszigetről való kiűzése volt. Egy balkáni kalandornak, Brankovics Györgynek, ki magát a régi Brankovicsok leszármazottjának adta ki, vezérlete alatt a szerbek a török iga lerázására a császári hadakhoz csatlakoztak. Ő aztán Csernojevics ipeki pátriárkának, a török birodalomban élő szerbek egyházi és nemzeti fejének beleegyezését is megnyerte vállalatához. A vállalat rosszul végződött. Mikor a császár értesült, hogy Brankovics tulajdonképen kalandor és nem azért harcol, hogy a Balkánt s abban Szerbiát is segítsen elfoglalni a császár számára, hanem azért, hogy Szerbia az ő fejedelemsége alatt önálló és független szerb állammá legyen, elfogatta és Csehországba vitette.

Csernojevics, Brankovics szomorú sorsán okulva, 1690 augusztus 20-án szerződést kötött I. Lipót császárral, amelyben

biztosította magának, hogy ő mindenütt, ahol a császár birodalmában szerbek laknak, azoknak előljárója lehessen. Rövid idő múlva e szerződés megkötése után a császári seregnek ki kellett vonulnia a török birodalomból és azzal együtt Csernojevics pátriárkának is a maga 36—40.000 családra rúgó híveivel egyetemben. Ez, a körülbelül 180—200.000 főnyi szerbség telepedett le a magyar délvidéknek arra a területére, amelyen nagyrészen most is lakik.

E szerződés megkötése után a császári seregek ismét hadra keltek a török ellen. Ezt az alkalmat Csernojevics pátriárka arra használta, hogy a császárral a múlt évben kötött szerződést a következő négy ponttal kiegészíttesse: 1. ha a császár győz, a menekült szerbeket régi hazájukba visszatelepíti; 2. ott saját területükön külön előljárójuk alatt régi szabadságaik és szokásaik szerint élhetnek; 3. az utódok nélkül elhalt szerbeknek vagyona a pátriárkára, illetőleg a szerb egyházra szálljon; 4. a menekült szerbeknek a pátriárka necsak egyházi, hanem világi (nemzeti) feje is legyen.

A császár ezt a kiváltságlevelet 1691 augusztus 20-án, mint magyar király, a magyar kancelláriával is kiadatta. Ez a kiváltságlevél lett később minden szerb követelésnek forrása, mert Csernojevics pátriárka már 1694-ben kísérletet tett arra, hogy népének az ő politikai főnöksége alatt Magyarországon külön területet jelöljenek ki.

A Csernojevicssal bevándorolt szerbek II. Rákóczi Ferenc szabadságharca alatt a magyarok ellen igen nagy szolgálatokat tettek a császári hadaknak s azért jutalmukat a császártól 1705 júniusában egy 24 pontba foglalt követelésben kérték. Ennek legfőbb pontja az volt, hogy Lika-Krbava, Körös, Belovár, Pozsega, Verőce, Szerém, Bács-Bodrog, Csanád, Arad és Békés vármegyékből számukra külön területet hasítsanak ki, amelyen pátriárkájuknak, mint nemzeti főnöküknek kormányzata alatt mint nemzet élhessenek.

A kért kiváltságlevelet a külön szerb terület kijelölése nélkül, 1705 szeptember 29-én ki is állították a szerbek részére. E kiváltságlevél juttatta a szerbeket olyan helyzetbe, amely sem az ország alkotmányával, sem pedig annak törvényes rendjével nem állott összhangban. E körülmény sok kellemetlen surlódásnak volt forrása, azért Mária Terézia 1771-ben kiadta a „Regulamentum Illiricae Nationis” című szabályzatot, amely határozottan elrendelte, hogy a szerb határőrök a katonai hatóságoktól, a többiek pedig polgári ügyekben a megyei és földesúri hatóságoktól függenek és hogy a pátriárka a szerbeknek csak egyházi s nem egyszersmint polgári ügyekben is főnöke. Nyolc évvel később, 1779-ben a „Declaratio regulamenti illirici” című szabályrendeletében még világosabban mondja, hogy a szerbek épen úgy, mint az ország többi lakosai, a polgári előljáróktól

és hatóságoktól s azután a magyar kir. udvari kancelláriától függjenek.

A szerbek azonban sehogy sem tudtak e rendelkezésekbe belenyúgni. 1790-ben Temesváron gyűlést tartottak és ott ismét azt kívánták, hogy számukra az egykori temesi bánságban külön területet hasítsanak ki és Bécsben külön szerb udvari kancellária állíttassék fel. Hogy ez a kívánság határozattá nem lett, azt a kiváló szerb-magyar hazafi, a nagytekintélyű Thököly Száva akadályozta meg. E temesvári gyűlést megelőzően a karlóczai pátriárka és a püspökök azt kérték a királytól és az országgyűléstől, hogy a pátriárka és még egynéhány más, erre alkalmas egyéniség a szerbek közül az országgyűlésre meghívassanak, hogy ezek ott az ország rendjeivel egyértelműen és kölcsönösen megállapodjanak a szerb nemzet jobb és biztosabb helyzetére vonatkozóan.

A magyar országgyűlés a szerb pátriárka és püspökök e kérését az 1791-iki XXVII. és az 1792-iki X. törvényekben teljesítette is. E törvények a szerbeket az ország többi lakosaival egyenlővé tették és főpapjaiknak a törvényhozás felsőházában az ország mágnásai között helyet biztosítottak.

A szerbek egyrésze azonban ezzel sem volt megelégedve s azért az 1848/49-iki mozgalmakban a magyar nemzet ellen, a külön terület és külön nemzeti főnök álláspontjára helyezkedve, a dinasztia mellé állottak. A magyar szabadságharcnak orosz segítséggel való leveretése után e szolgálatuk jutalmául meg is kapták névleg a bécsi udvartól *Szerb Vojvodina* név alatt Bács-Bodrog vármegyében a külön területet, de nemzeti főnök nélkül, idegen, osztrák és cseh tisztviselőkkel, német igazgatási nyelvvel és német iskolákkal.

A bevándorolt szerbek erkölcsi állapota.

Csernojevics pátriárka szerbjeinek bevándorlása lényegesen különbözött a románok bevándorlásától. Fegyveresen, egyházi és világi főnökük vezetése alatt jöttek és nagy kiváltságokat biztosító szabadalomlevél oltalmában telepedtek le. E kiváltságokat azonban nem kapták ingyen, minden kötelezettség nélkül. A török ellen határőri szolgálatot kellett volna teljesíteniök, de e kötelezettségöknek csak részben tettek eleget. Inkább rendetlen fegyveres bandák voltak egészen a XVIII. század közepéig, mikor a török végleges kiűzetése után egy pár évtizeddel később megkezdte a bécsi hadügyi kormány a délvidéki határőrség rendszeres szervezését. Bár kötelességük a határvédelem volt, nagyrészüik az úgynevezett Tisza-marosi határőrvidéken lakott, amely 1718 után elég távol esett a török birodalom határaitól. Mikor Mária Terézia 1746-ban feloszlatta a Tisza-marosi határőrvidéket s az ott lakó szerbeket határőri szolgálatra, az ország

déli határait akarta áttelepíteni egy részük kivándorolt Dél-Oroszországba.

Csernojevics pátriarka szerbjeinek betelepítéséből, több mint ötven éven át, nem volt semmi haszna sem a honvédelemnek, sem a kincstárnak, mert határőri kötelezettségüket nem teljesítették, a tulajdonul kapott földeket vagy egyáltalán nem, vagy csak nagyon rosszul művelték. Inkább a közbiztonságot és a magántulajdont veszedelmeztető fegyveres banda volt, mint úgynevezett kívánatos települő elem. A bécsi császári kormány 1699-ben bizottságot küldött ki a bevándorolt szerbség helyzetének megvizsgálására, amely hivatalos bizottság a bevándorolt szerbség erkölcsi állapotairól a következő képet rajzolta: „Inkább hasonlítanak erdei vadakhoz, vagy faunokhoz, mint emberekhez. Hütlenek, szőszegők, kegyetlenek, hajlandók a lopásra, rablásra és a gyilkosságra. Mindenféle vétekekkel és bűnnel terhelték, különösen az iszákosság uralkodik köztük, még pedig mind a két nemnél egyformán. Ez a nép változékony és kőbörű természetű s azért állandóan egyik helyről a másikra vándorol. Az Istennek, a hazának és Öfelségének kevés hasznára van és nem is kíván egyebet, mint könnyen, munkanélkül élni. Ahol ezt megtalálja, akár a török, akár más fejedelem legyen, szívesen odaköltözik. Sehoh semmit sem épít, hanem sátrakban, vagy földalatti barlangokban lakik.“ (L. Picot: Les Serbes de Hongrie. Prague 1873. 87. l.) Magával hozta a balkáni népelemek erkölcsi tulajdonságait, amelyeket egy szerb író, Mijatovics Csedomil a múlt század utolsó évtizedének első évében a következőképen jellemez:

„A török államférfiak és hadvezérek szervezői tehetsége — mondja Mijatovics Csedomil „Egy nagy kérdés“ (Jedno veliko pitanje) című tanulmányában (l. az *Otabina* című folyóirat 1891 júniusi számát) — a keresztény Balkán-népek passzív és forradalmi elemeiből alkotta meg azt a haderőt, mely a Balkán-félszigeten feldúlta a városokat, meghódította az országokat, ledöntötte az osztályok közötti válaszfalakat és egyenlővé tette a keresztényeket a rajáh-osztályban. A török hódítás több tekintetben egy nagy szociális és politikai forradalom jelét viselte magán. . . . A török hadsereg magvát ritkán képezte több 15—20.000 janicsárnál és ugyanannyi rendes török lovasságnál. De előtte és nyomában járt egy, a török birodalom mindenféle népeiből toborzott gyülelész hadsereg. E gyülelész horda volt az, mely elpusztított mindent. És e borzasztó hordák közé nagyon jól illettek a keresztény népek azon elemei, melyek elől a Balkán-államok bizánci rendszere elzárta még az eget is, melyeket az éhség és a nyomor az állatok színvonalára süllyesztett.“

„Az egyháznak — folytatja Mijatovics idézett tanulmányában — el kell viselnie a felelősség egy részét már csak azért is, mert az ő befolyása a népre sokkal nagyobb volt, mint

az államé. Még mielőtt a nép megismerte volna azt az erőt, melyet államnak hívnak, már ismerte azt a hatalmat, melyet egyháznak neveznek. Látta ezt saját szemével és szívébe fogadta ennek hatásait." A Balkán-népek és köztük a szerbek is, a török hódítást megelőző korszakban, a kelet-római császársághoz jártak egyházi és politikai iskolába. A szellem, amelyben egyházilag és politikailag felnőttek, a bizantinizmus szelleme volt. Az a szellem, melyet egy megvénült és minden ízében megromlott civilizáció teremtett; amelynek mozzogó lelke a hazugság, a barátfurfang és a fondorkodó képmutatás volt. Ez a szellem zárta el a nép elől az eget és dobta oda a kétségbeejtő éhségnek és nyomornak. A török hódítás huzamosabb időn át tartó folyamán a szerbség legtöbbször mint segédesapat támogatta a hódító törököt. A hódítás befejezése után pedig századokon át a maga passzív és forradalmi népelemeivel kiegészítő része volt annak a gyűlevész csapatnak, amely a rendes török hadseregnek előtte vagy nyomában járva, elpusztított mindent, amit útjában talált.

Csernojevics pátriárka 36—40.000 családra rúgó népe is ebből a környezetből szakadt ki s ennek társadalmi és politikai erkölceseit hozta magával. A katonai és polgári hatóságoknak majdnem egy évszázados keserves küzdelmébe került, míg e rakoncátlan tömegeből az állam és a társadalom számára hasznos népet és polgári elemet nevelt. A szerb nemzetiségi történetírók, publicisták és politikusok a magyar állam katonai és polgári hatóságainak ez eljárását a multa vonatkozóan a tájékozatlan külföld előtt úgy tüntetik fel, mint a magyarság zsarnoki elnyomásának tényeit. Az elfogulatlan és objektív történeti kritika azonban nagyon könnyű munkát teljesít, mikor e vádakát megcáfolva, kimutatja, hogy a magyarországi szerbség e nevelői eljárás és fegyvelmező gondoskodás nélkül ma sem állana előbb az albán nép, vagy a macedóniaiak kulturális, politikai, társadalmi és erkölcsi színvonalánál.

A horvát követeléseknek nincs jogtörténeti alapjuk.

A magyar közjog értelmében Horvát-Szlavonország, mint az anyaországnak külön területtel bíró kapcsolt része, tagja a magyar államnak s ennél fogva a horvát nép önálló politikai nemzet is. A horvátoknak azonban az anyaországnak földjével szemben is vannak területi követeléseik. Maguknak követelik a Dráva és a Mura folyó között fekvő úgynevezett Muraközt, továbbá Vas, Moson és Sopron megyéknek azokat a részeit, amelyekre újabban a nemzetiségi elv alapján az osztrák-németek szintén igényt tartanak. Ez utóbbi területeket a horvátok, illetőleg a délszlávok azért követelik, hogy a csecho-szlovákokkal, kiknek tervezett új állama délen, a Duna éjszaki partján Pozsonytól az Ipoly folyó torkolatáig terjedne, közvetlen összeköttetésbe jussa-

nak és így a magyarokat nyugat felé ez a szláv korridor elvágja a németsegtől.

Hogy a horvátok e követelésének nincsen semmiféle jogtörténeti alapja, sőt ellenkezően, ezen az alapon még mi, magyarok követelhetnénk a szlávok és a románok által olyan nagy türelmetlenséggel sürgetett osztozkodásnál igen jelentékeny területeket a horvátoktól, világosan ki fog tűnni az alább előadandókból.

A mai Horvát-Szlavonország történeti életének folyamán a következő három részből alakult ki: a) a mai Szlavóniából, amely Szerém, Verőce és Pozsega megyékből áll; b) a hajdani, vagyis a középkori Szlavóniából, amely a mai Zágráb-Körös és Varasd megyéket foglalta magában és c) az igazi régi Horvátországból, amely eredetileg a mai Modrus-Lika-Krbava megyéket s Dalmáciának észak-nyugati nagyobb részét foglalta magában. Ezt a Horvátországot foglalta el anyai örökség jogán Szent László és csatolta Magyarországhoz Könyves Kálmán magyar király.

A mai Szlavóniának, azaz Szerém, Verőce és Pozsega megyéknek területe sem a honfoglaláskor, sem később nem tartozott Horvátországhoz. Történetileg egészen bizonyos, hogy ezek a vármegyék a mohácsi vészig (1526-ig) nem szlavón, még kevésbé horvát, hanem a királytól közvetlenül kormányzott magyar vármegyék voltak. Lakossága is, eltekintve a városokba telepített olasz és német jövevényektől, a XIV. század végéig majdnem kizárólagosan tiszta magyar volt. A XV. század folyamán az ismétlődő török becsapások következtében az eredeti magyar lakosság nagyon meggyérült és helyét a dél felől beköltöző szerbség kezdte mindinkább elfoglalni. A mohácsi vész után bekövetkezett események az eredeti magyar lakosság e pusztulását még gyorsabbá tették, úgyannyira, hogy a XVIII. század elején már csak egyes magyar nyelvszigetek maradtak meg, a szerb lakosságtól minden oldalról körülvéve.

A mai Horvát-Szlavonország második részében: Zágráb, Körös és Varasd megyékben a honfoglaláskor nem horvát, hanem szlovénfajú népség lakott és az egész terület akkor a Németbirodalomhoz tartozott. Szent László 1082—83-ban foglalta el a németektől és felosztotta három vármegyére, magyar tisztviselőket állítván e megyék élére. Száz évvel később 1211-ben III. Béla király e területet Horvátországhoz és Dalmáciához csatolta és az egészet, mint egy külön hercegséget Imre fiának kormányozására bízta. Ez egyesítés ellenére is azonban e három vármegye megtartotta a Szlavónia elnevezést, de mivel az egyesítés óta már nem tartozott a magyar király közvetlen kormányzása alá, idő folytán el is vált közigazgatásilag Magyarországtól.

Hogy a fentebb vázolt eredeti helyzet megváltozott, annak okai és előidézői a mohácsi csata után bekövetkezett események

és körülmények voltak. Miután a mohácsi vész után a meggyengült magyar állam nem tudott állandó védelmet nyújtani Szlavóniának, ez a stájer hercegség oltalma alá helyezte magát s ennek következtében a szlavón rendek érintkezése a stájer rendekkel sokkal szorosabb volt, mint az anyaországával. Szlavónia elhorvátosodása szintén ez időszokban megy végbe, amennyiben az eredeti Horvátország déli részéből a török elől menekülő horvátság mind nagyobb számban húzódott fel Szlavóniába. Ez az elhorvátosodási folyamat a XVI. században majdnem teljesen befejeződött és az egykori Szlavónia átalakult Horvátországgá.

Ilyen névcseré történt később, a XVIII. században Szerém, Verőce, Pozsega régi magyar vármegyék területét illetően is. Ez a terület 1526 után török uralom alá került, mely idő alatt lakossága majdnem teljesen szerb lett, úgy hogy ennek következtében általában Kis-Rácországnak hívták. A török uralom alól 1699-ben szabadult fel, amikor, mint visszahódított terület, Szerémi kerület név alatt a kir. kamara birtokába és igazgatása alá került s ott is maradt egészen 1746-ig.

A horvát-szlavón rendek már régóta sürgették, hogy a régi Szlavóniának alsó részét, Körös megye keleti nagyobb felét, csatolják vissza a horvát bán joghatósága alá. Miután ezt a területet katonai határőrvidékké szervezték át és arról a katonaság semmi szín alatt sem akart lemondani, a kérdést úgy oldották meg, hogy Alsó-Szlavónia név alatt 1746-ban a szerémi kerületet csatolták vissza a horvát bán joghatósága alá. Így lett aztán a három régi magyar vármegyéből Szlavónia és a régi Szlavóniából Horvátország.

Az itt előadottakból tehát világosan kitűnik, hogy jogtörténeti alapon Horvátországgal szemben inkább nekünk magyaroknak lehetne revindikációs igényünk, mint a horvátoknak Magyarországnak bármelyik határos területére vonatkozóan.

A rutének sem voltak őslakói Magyarországnak.

A magyarországi ruténség részéről történetük egész folyamán sem nyilatkozott meg semmi elszakadási törekvés. Ma sem mutatkozik körükben semmiféle irredentista mozgalom. Ellenkezően, egyhangú megnyilatkozásban legutóbb is annak az akaratuknak adtak kifejezést, hogy megnyervén a wilsoni elvek alapján az önrendelkezés jogát, továbbra is a magyar állam hűséges polgárai maradhassanak — fidelissima gens, mint II. Rákóczi Ferenc nevezte őket — s egyúttal a leghatározottabban is tiltakoztak minden olyan törekvés ellen, mely őket ki akarná szakítani a magyar állam ezeréves keretéből.

A magyarországi ruténeket a nemzetiségi elv alapján az ukránok akarják a nagy ukrán államhoz csatolni. Bár a ruténeknek semmi kedvök ez elv alapján beolvadni Ukrániába, de

az ukránok követelését, ha helyeselni nem is, de legalább még meg lehet érteni. A rutén területek felett azonban a csehek és a románok is szeretnének megosztani, de nem a nemzetiségi elv alapján, hanem egyszerűen azon imperialista szempontból, amelyből kiindulva, jelentékeny színmagyar területeket kívánnak úgy a leendő csecho-szlovák államhoz, mint Nagy-Romániához csatolni. A csehek és a románok a rutén területeket azért kívánják anektálni, hogy ily módon egymással szomszédságba jussanak. Egy népet ilyen önkényes és minden igazsággal ellenkező szempontokból szétdarabolni és megsemmisíteni csupán imperialista politikából, nemesak igazságtalan és kegyetlen dolog, hanem abszolúte érthetetlen is.

A ruténség bevándorlásának kérdésével nem az ukrán, vagy épen a cseh és román követelések, hanem inkább a teljesség kedvéért szükséges röviden foglalkozni. Igaz ugyan, hogy a múlt században akadt egy-két olyan rutén tudós, így a többi között Bazilovics, aki azt állította, hogy a rutének már a magyarok bejövetele előtt is mostani földjükön laktak volna. Volt olyan is, aki azt állította, hogy a honfoglaláskor a magyarokkal együtt jöttek be és egy időben telepedtek meg mai lakóhelyükön.

Hiteles okiratok, kétségbe nem vonható adatok igazolják, hogy azok a területek, amelyeken most a rutének tömegesen laknak, a XIII. század végéig az ország határait ellenséges betörésektől védő gyepürendszeren túleső lakatlan területek voltak. Az is kétségbevonhatatlan tény, hogy a XIII. század előtti időkben is történtek a mai Galiciából és Oroszországból hazánkba betelepülések, csak hogy ezeket a legrégebbi orosz, vagy kisorosz települőket, mint az orosz jelzős helynevek igazolják, a királyok az ország beljebb eső részeibe telepítették le, hol idő folytán beleolvadtak a környező magyarságba.

A mai magyarországi ruténség betelepülése a XIII. század végén kezdődik és azután folytatódik a XIV. századtól kezdve egészen a XVI. század végéig. A betelepülő rutének azonban nem mint egységes nemzet jöttek be, hanem kisebb-nagyobb csoportokban, mint pásztorkodó és erdőirtásra vállalkozó paraszt nép. Jelentékenyebb, mondhatni történeti jelentőséggel bíró rutén betelepülés csak egy volt 1397-ben, mikor Koriatovics Tódor podoliai herceg telepedett le a maga kíséretével egyetemben Munkács környékére.

Legnagyobb részük Galiciából jött be. A legrégebbi települők azonban minden valószínűség szerint Podoliából és Volhíniából vándoroltak be. Új hazájukban fajrokonaitól teljesen elszakadva, magyar hatás alatt fejlődtek. Multjok, földrajzi helyzetök és gazdasági érdekeik kivétel nélkül Magyarországhoz csatolják őket. A múlt század hatvanas éveiben a pánszláv eszmék hatása alatt egnéhányan vezetőembereik közül — Dobrzanski és

mások — megkísérelték őket nyelvben és érzelemben az orosz-sághoz csatolni, de ez a kísérlet kudarcot vallott a ruténség hazafias és józan belátása következtében.

Az állítólagos ezer év előtti történeti helyzet nem alkothatja semmiféle mai államjogi elrendezkedésnek alapját.

Tegyük fel, hogy mindaz, amit a románok, a csehek és a szerbek követelései jogtörténeti alapjául hirdetnek, ellentétben a történeti igazsággal, megfelelne a valóságnak; akkor is teljesen jogos és tekintetbe vételt érdemlő az az ellenvetés, hogy Európa államainak észszerűen elképzelhető-e olyan határ- és területi elrendezése, amelynek alapját Európa ezer év előtti politikai térképe alkotná? Ez elv alapján nemcsak Olaszország szakadozna darabokra, hanem alkotó részeire bomlanék Franciaország és Nagybritannia is. Felbomlanék Európa minden állama és Európa államainak rendszerében elképzelhetetlenül örületes össze-visszaság állana be.

Az államok jelenlegi elhelyezkedésében nem szabad és nem is lehet figyelmen kívül hagyni a több százados, sőt Magyarország esetében egy ezeréves politikai, gazdasági és művelődési fejlődésnek eredményeit. Nem lehet még a kizárólagos nemzetiségi elv alapján sem széttépni azokat a kapcsolatokat, amelyeket egy hosszú századokon át tartó állami együttélés fejlesztett ki az egy államban, egy történeti és politikai életet folytatott állampolgárok között. Az a vihar, amely széttörte az Osztrák-magyar monarchiát, csak e mozaikszerű államalakulatot bonthatta szét alkotó részeire, amelynek a közös dinasztia és az azzal kapcsolatos állami intézményeken kívül más összekötő kapcsa alig is volt, de nem az ezeréves magyar államot, amelynek egyes népeit közös történeti és politikai érzés olvasztotta össze egységes politikai nemzetté.

Hogy az egykori monarchiából kialakuló új nemzeti államok épületei alól a történeti alapot nem lehet kihúzni, azt a csehek elismerik akkor, mikor Csehország német részének a cseh államhoz való tartozását a nemzetiségi elv ellenében történeti alapon követelik. Miután a nemzetiségi elv ellenkezik a cseh-szlovák államnak követelt délkeleti határaival, e határvonal megállapítását illetően is, szemben a magyarságnak kedvező nemzetiségi elvvel, történeti határookra hivatkoznak, amely hivatkozásban azonban nem is egyszeres, hanem kétszeres történeti falsum van. Egyik történeti falsum az, amelyet már e tanulmány bevezető részében kimutattunk s amely abból áll, hogy Szvatopluknak magyar honfoglaláskorbeli pannon-morva népe azonos volna a mai magyarországi tót néppel. A második falsum pedig az, mintha a követelt területen valaha valamelyes önálló tót tartomány,

vagy uralom lett volna az ezeréves magyar történelem bármelyik korszakában, bárminő rövid ideig is.

Tót iskolai olvasókönyvekben régebben előfordult az a gyermekes történelmi mese, hogy az önálló tót hercegség Magyarországon a XIV. század elején Csák Máténak, a hajdani Mátyusföld urának leverésével szűnt volna meg. Valószínűen Masaryk tanár erre a gyermekmesére gondolt, mikor a csecho-szlovák állam déli határául Foch francia generalisszimussal Pozsonytól az Ipoly torkolatáig a Duna folyását jelöltette meg. Hogy Csák Máté nem tót herceg volt, hanem magyar oligarcha, ki a XIV. század első évtizedeiben nem a tót nép önállásáért és szabadságáért harcolt a legyengült királyi hatalommal, hanem saját egyéni hatalmáért, azt ma még a kissé komolyabban gondolkozó tót írók is elismerik.

Államot lehet erőszakra, lehet jogra alapítani, de történelmi hazugságokra nem. Az az állam, amelyet szervezői hazugságra építettek fel, bármilyen hatalmas is legyen az erőszak, tartós életű nem lehet, mert a hazugság a futóhomoknál is kevésbé szilárd fundamentum.

II. FEJEZET.

A magyarság földrajzi elhelyezkedése és etnikai
kifejlődésének ismertetése.

A magyarság földrajzi elhelyezkedése.

A magyarság zöme az országnak középső részét lakja: a Kis- és Nagy Magyar Alföldet és a Dunántúlnak e két alfölddel határos területeit. A legmagyarabb vármegyék: *Hajdú megye*: 99·7%; *Jász-Nagykun-Szolnok megye*: 99·6%; *Heves megye*: 99·2%; *Csongrád megye*: 99·5%; *Győr megye*: 98·9%; *Szabolcs megye*: 99%; *Borsod megye*: 97·7%; *Somogy megye*: 91·2%; *Komárom megye*: 88·3%; *Fejér megye*: 85·7%; *Veszprém megye*: 86·7%; *Esztergom megye*: 80·9%; *Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye*: 87·9%; *Zala megye*: 74·5%; *Békés megye*: 73·4%; *Csanád megye*: 74·8%; *Nógrád megye*: 75·6%; *Tolna megye*: 70·9%; *Abauj-Torna megye*: 78%; *Szatmár megye*: 65·1%; *Hont megye*: 57·1%; *Vas megye*: 56·9%; *Zemplén megye*: 56·5%; *Gömör megye*: 58·5%; *Bihar megye*: 52·8%; *Baranya megye*: 52·2%; *Sopron megye*: 50·5% magyar lakossággal. E vármegyék és a velük szomszédos megyék területére esnek majdnem kivétel nélkül az ország legnagyobb és legmagyarabb lakosságú önálló törvényhatóságot alkotó városai is. Így *Debreczen*: 98·5%; *Hódmező-Vásárhely*: 99·2%; *Kecskemét*: 98·9%; *Szeged*: 95·9%; *Győr*: 94·9%; *Miskolcz*: 95·4%; *Komárom*: 89·2%; *Székesfehérvár*: 96·5%; *Budapest*: 85·9%; *Szatmár-Németi*: 94·9%; *Nagy-Váradi*: 91·1%; *Pécs*: 83·6%; *Baja*: 79·9%; *Arad*: 73%; *Kassa*: 75·4% magyar lakossággal.

A magyarság második nagy területe az ország keleti sarkában a Székelyföldön van. Ezen a területen tömör egységben közel félmillió magyar lakik, amely területnek csak szélei vannak tarkítva románajkú lakossággal. *Csík megye*: 86·4%; *Háromszék megye*: 83·4%; *Udvarhely megye*: 95·4% és *Maros-Torda vármegye*: 57·4% magyarsággal, mely utóbbit a magyarság előnyére megjavít *Maros-Vásárhely* a maga 89·3% magyar lakosságával.

A székely terület legnyugatibb állomásának Marosvásárhely tekinthető. Maros-Vásárhelytől nyugat felé a magyar elem még elég erős, de románsággal annyira tarkítva van, hogy összefüggése még északnyugati irányban is a Mezőségen és a Szamosvölgyén át a magyarság központi nagy tömegeivel a közben eső nagyobb magyar nyelvterületek ellenére is, mint aminők Kolozsvár, Torda, Toroczkó, Nagy-Enyed, Kalotaszeg vidéke és a

Szilágyság, megszakítottnak tekintendő, bár a magyarság szaporodása ezen a területen az utolsó félszázad alatt előrehaladó és terjeszkedő volt.

Azt, a magyarok által lakott nagyobb területet, amelyik az ország közepén, a Kis- és Nagy Magyar Alföldön s a velők érintkező Dunántúl terjed el, északon Pozsony, Nyitra, Losonc, Rozsnyó és Ungvár; keleten Szatmár-Németi, Nagy-Várad, Gyula és Arad; délen Ó-Becse, Zombor és a Dráva folyó; nyugaton Szentgothárd, Szombathely és Sopron városok határolják. E nagy magyar területen is vannak helyenként kisebb-nagyobb idegen nyelvszigetek. A dunántúli magyarság között két nagyobb német nyelvterület van. Az első Tolna és Baranya vármegyékben, a másik Veszprém megye területén. A Bakonytól nagy megszakításokkal Budapestig húzódik, hol a Dunáninnenre is átnyúlik. Tetemesebb németiség vegyül a magyar többség közé Bács megye éjszaki felében.

Budapest környékén északnyugatra Esztergomig és Nógrádig, továbbá délkeleti irányban Pilis és Alberti felé, kevésbé összefüggő nyelvszigetekben tótság lakik. Ilyen nagyobb, de teljesen elszigetelt tót területek vannak Békés megyében Szarvason, Békéscsabán, Bánhegyes és Nagylak körül. Egyes apróbb tót nyelvszigetek kelet felé is vannak, Borsod és Heves vármegyékben s továbbá a Nyírségben.

Az ország közepét lakó magyar elemet különböző nemzetiségek veszik körül. Lent délnyugaton Vas és Zala vármegyékben, Stájerország és Alsó-Ausztria felé *vendek*. Ettől északra az ország nyugati határán egész a Dunáig Vas, Sopron és Moson vármegyékben *németek* és ezek között elszórtan *horvátok* laknak.

Ha a Duna balpartjáról, Pozsonytól kezdve északkeleti irányban, Ungvárig ferde egyenes vonalat húzunk, ez egyenes vonaltól északra a tótságnak mintegy 1,500.000 főnyi tömege lakik. E nagy tót területet több helyen nagyobb német nyelvszigetek szakítják meg. Ilyen német nyelvszigetek vannak Németpróna, Besztercebánya és Körmöczbánya vidékén, továbbá a Szepes-ségben. Magyarok ezen a területen aránylag kevesebb számban, elszóródva, leginkább csak a városokban laknak. A tótokkal összefüggő területen, sőt közöttük is, Szepes vármegyétől kezdve, eleinte csak keskeny öv gyanánt a határszéleken, keletre azonban mind jobban kiszélesedő területen a *rutének* laknak, kik Ung, Bereg és Máramaros vármegyékben itt-ott német nyelvszigetektől tarkítva, összefüggő tömeget alkotnak.

Máramarostól kezdve, a román népelem lép előtérbe, amely nemcsak az egész régi Erdélyt lakja, hanem a szomszédos magyarországi vármegyéket is Szatmár-Németi, Nagy-Várad és Arad városáig és onnan délre egészen az Al-Dunáig. E területen, nem számítva a közel félmilliónyi és összefüggő területen lakó székelységet, erős magyar nyelvszigetek vannak Felsőbánya, Nagybánya,

Szilágysomlyó, Bánffyhunyad (Kalotaszeg), Kolozsvár, Toroczko, Torda vidékén, továbbá a Maros és a két Küküllő mentén is.

E román területen a németiség (erdélyi szászág) két helyen lakik nagyobb tömegekben. Egyrészt északon Besztercze-Naszód megyében s ettől keletre Szászrégen vidékén, másrészt ennél nagyobb tömegben délen Szászsebes, Nagyszeben, Medgyes, Segesvár, Újgyház, Nagysink, Kóhalom és Brassó vidékén. Nagyon erős a német elem az oláh területen Krassó-Szörény vármegyében, továbbá Temesben és Torontál vármegyékben is. Torontál, Temes és Bács-Bodrog vármegye déli részében lakik a szerbség a magyarokkal, németekkel és románokkal összevegyülve, mint kisebbség, legfeljebb egyes helyeken relatív többségben; abszolút többségben azonban csak elvétve, egyes helyeken.

Magyarország tehát nemzetiségi tekintetben nagyon tarka ország. Benne az egyes nemzetiségek nemcsak összefüggő nagyobb területeken élnek kompakt többséget alkotva, hanem számos esetben ugyanazon a területen, sőt ugyanazon egy községben is egymással sűrűn összekeveredve él két, három, sőt néha több nemzetiség is. Igazi típusa az ilyen kevert nemzetiségű községnek *Temesbökény*, amelynek 1071 lakosából 211 magyar, 126 német, 417 tót, 193 román, 80 szerb és 44 cseh anyanyelvű volt.

E különböző nemzetiségek között azonban egynek sincs olyan nagy kiterjedésű, összefüggő és más nemzetiségektől kevésbé megszaggatott területe, mint a magyarságnak, mely 31 vármegyében abszolút többségben van, míg a románok csak 11, a tótok 9 és a németek 1 vármegyében, a szerbek és a rutének pedig egyben sem alkotnak abszolút többséget. A magyarság ezenkívül még 4 vármegyében relatív többséget alkot. A magyarság helyzetét kedvezőbbé teszik az erős magyarságú városok. A városok összes népességének 73%-a magyar. A 26 törvényhatósági joggal bíró város közül 10-ben a népesség 90%-a magyar, 7 városban a lakosságnak 75—90%-a magyar és csak 9 olyan város van, amelyben a magyarság nem éri el az abszolút számot. Ezek között is csak 2 olyan város van, amelyben valamelyik nem magyar nemzetiség abszolút többségben van: Sopronban *német* 51,1%; *Selmeczbányán tót*: 55,6%. A többiekben egyik nemzetiségnek sincs abszolút többsége.

A magyarságnak ez előnyös helyzetét a politikai, különösen az irredentista törekvések szempontjából nagyon megrontja a nemzetiségeknek az a földrajzi elhelyezkedése, amelynél fogva azoknak nagy tömege az ország periferiáin, a magyar államon kívül lakó s önálló államban élő fajtestvéreivel összefüggő tömeget alkot és így mintegy folytatását képezi az ország határain belül fajuknak, ami által földrajzilag és etnografailag is elő van készítve a talaj a különféle irredentista törekvések számára.

A magyar állam a románágtól lakott Bukovinával és az önálló román nemzeti állammal a keleti és délkeleti határon

felkörben, a Fehér-Tisza forrásától a Vaskapuig érintkezik. E vonal kezdetére esik *Máramaros* 23·6%-nyi román lakossága; azután következik *Beszterce-Naszód* 68·5% románsága. E gyűrűt azonban a legkeletibb részen *Csik* és *Háromszék* 86·4% és 83·4% magyarsága jó hosszú vonalon elvágja. De az elszakadt láncot *Brassó* már helyreállítja a maga 34·7%-os románságával és folytatja *Fogarás* 88·7%; *Szeben* 64·3%; *Hunyad* 79·9% és *Krassó-Szörény* megyék 72·1%-os románságával. E határszéli vármegyék az ország belseje felé mindenütt nagy tömegű románsággal vannak összefüggésben. Így *Alsó-Fehér* 77·4%; *Torda-Aranyos* 72·1%; *Szolnok-Doboka* 75·2%; *Kolozs* 68%; *Kiskühhely* 79·9% és *Arad megye* 65·3% abszolút román többségével.

Hasonlók a viszonyok az ország északnyugati részében elterülő ama 13 vármegyében is, melyekben a tótság nagy tömege lakik. *Arva megyében* 2·5% magyarsággal 75·1% tót áll szemben; *Trencsénben* a tótság 91·8%; *Liptóban* 89·9%; *Zólyomban* 84·8%; *Turóczban* 69%; *Nyitrában* 71%; *Sárosban* 58·3%; *Szepesben* 56·2%; *Barsban* 54·8%. E 9 vármegyében 240.730 főnyi magyarsággal 1.192.110 főnyi tótság áll szemben. *Pozsonyban*, *Hontban*, *Gömörben*, *Zemplénben* és *Abaúj-Tornáiban* kedvezőbbek az állapotok, amennyiben 325.838 tóttal 503.244 magyar áll szemben.

A román és tót etnografiai területet *Máramaros*, *Bereg*, *Ugoesa* és *Ung* megyékben 43·1%-nyi ruténség köti össze egy 35·5% magyarsággal szemben. *Temes*, *Torontál* és *Bács-Bodrog* vármegyékben összesen 21·7% szerb áll 24·4% magyarsággal szemben.

A magyar etnikum kialakulásának főbb történeti mozzanatai a mohácsi vészig.

A magyarság e területi elhelyezkedése ezeréves történeti fejlődésnek az eredménye és azt e történeti fejlődés főbb mozzanatainak vizsgálata és ismerete nélkül sem demografiai, sem pedig állampolitikai szempontból helyesen meg nem ítélni. Ez ok miatt az alábbiakban a rendelkezésre álló adatok és bizonyítékok segítségével összefoglalóan megismertetem a magyar etnikum történeti kialakulásának folyamatát.

Az első fejezetben a történeti kritika segítségével azt mutattam ki, hogy a honfoglaló magyarok a mai nemzetiségek közül melyiket nem találták mai lakóhelyükön? Az alábbiakban azt akarom az olvasóval megismertetni, hogy a honfoglaló magyarok ezer év előtt a mai magyar állam területén miféle népeket találtak és hódítottak meg?

A legújabb nyelvi és történeti kutatások valószínű bizonyossággal igazolják, hogy a honfoglaló magyarok a mai Magyarország területén a következő népeket találták: nyugaton, a

Dunántúl, az ország mai határain belül, két túlnyomóan avar-szláv lakosságú kis fejedelemség volt, amelyek a salzburgi és passzai püspökségek alá tartoztak. A nyugati határszélen németek laktak, kik a frank birodalomnak voltak alattvalói. A Balaton körül egy kisebb szláv fejedelemség volt, amelynek lakói ősei lehettek a mai vendeknek, vagy pedig azokkal egyfajtajú szlávok voltak. A Dunától északra és a Garamtól nyugatra terjedt el Szvatopluk szláv-morva fejedelemsége. Az Al-Duna mentén, a Maros-Tisza és Duna között bolgár fennhatóság alatt kisebb avar és szláv néptörzsek laktak. A mai Erdélyben, a Szamos és a Maros völgyeiben szintén valamelyes fajú szláv törzsek éltek. Az ország többi része, nevezetesen a Kárpátok rengetegei és a Nagy Magyar Alföld túlnyomó része néptelen és lakatlan területek voltak ez időben és még két századon át a honfoglalás után is azok maradtak.

A honfoglalás az első évtizedekben nagyon hasonlíthatott a mai ideiglenes katonai megszálláshoz, mert a honfoglaló magyarok a reájuk tört besenyők előtt menekülve, ezt a földet bizonyára nem azzal az elhatározással szállták meg, hogy örökre itt maradjanak. Állandó lakásra csak később határozták el magukat, mikor látták, hogy a meghódított föld nemesak menedékhely, hanem valóságos új haza is. A bizánci császár pár évtizeddel a honfoglalás után felszólította őket, hogy térjenek vissza az elhagyott Lebediába, de azt felelték, hogy új hazájukban maradnak. A görög császár sajnálta, hogy elköltöztek Lebediából, mert új hazájukban nem voltak közvetlen szomszédai s így nem is köthetett velük szükség esetén, ha érdekei úgy kívánták, szövetséget.

A honfoglaló magyarok az itt talált gyér lakosságot meghódították és jórészt ebből a szolgává tett elemből alakult ki az első földművelő-osztály. Számuk idő folytán a beköltöző rokonfajú néptörzsekkel is növekedett. E rokonfajú népek kisebb-nagyobb csoportokban való beköltözése már a honfoglalás első századában megkezdődött. Valószínű, hogy a székelyek, palócok, jászok, sőt egyes besenyő-csapatok is ebben az időben telepedtek meg a honfoglalást követő második, vagy harmadik nemzedék idejében.

Szent István idejében a magyarság már teljesen megszállta a Dunántúl vidékeit és a Dunától északkeleti irányban húzódó síkságot. Ezeken a vidékeken jött közelebbi érintkezésbe a nyugati kulturával. Egyidejűen erős rajokban szállta meg, a bevándorolt rokontörzsekkel megszaporodva, az Al-Dunával határos síkföldet is, ahol bizánci kulturális hatásokkal jutott közelebbi érintkezésbe. A Maros és Szamos völgyein át a magyarság egyik törzse behatolt Erdélybe. E törzs vezéréből, Gyulától kapta nevét Gyulafehérvár, mely ezidőben főhelye volt az erdöntúli földnek és magyarságnak.

A keresztény királyság első századában (XI.), az új európai intézmények hatásának eredménye gyanánt, az eredetileg kis-számú honfoglaló magyarság annyira megszorodott, hogy az országnak határozottan magyar jelleget adhatott. A viszonylagosan nyugalmasabb élet, amely a gazdasági termelés összes ágainak gyors fejlődését okozta, lehetővé tette, hogy a magyar nép természetes szaporodó képessége egész erejében érvényesülhessen.

A nép természetes szaporasága egymaga azonban nem volt elég arra, hogy benépesítse az egész országot. A magyar királyságnak ez első századában a nyugati államokból, különösen Német- és Olaszországból tömegesen települt be a városi polgári elem, sőt 1052-ben még Belgiumból is jönnek települők, kiket I. Endre király az egri egyházmegye pusztai vidékein telepített le. Az ország városaiban népes olasz és német kereskedő- s iparoskolóniák keletkeznek. De nemcsak nyugatról jön a telepešek szakadatlan áradata, hanem a rokonfajú népség kisebb-nagyobb csoportokban költözik be keletről is. Ezek között első helyen állanak a besenyők, kiket a kúnok ezidőben teljesen kiszorítottak a magyarok régi hazájából, Etelkőzből. A királyok apróbb csoportokban a nyugati határ védelmére Moson, Sopron és Győr vármegyékben telepítik le őket. Találunk azonban besenyőtelepeket a Tiszán túl, Csanád megyében, Erdélyben, sőt a Dráván túl is. Pogányok voltak, de a kereszttség felvétele után csakhamar beolvadnak az őket környékező magyarságba. Ilyen jövevények voltak a mohamedán vallású bolgárok is, akiket régi krónikásaink izmaelitáknak, vagy böszörményeknek neveznek s akik az ország gazdasági életében mint kereskedők játszottak nagyobb szerepet.

A népesség és elsősorban a magyarság e növekedése tette lehetővé, hogy Magyarország szent László király idejében, a XI. század utolsó felében délnyugatra, az Adriai-tenger felé mint hódító hatalom léphetett fel. A XII. században az ország idegen elemekkel való betelepítése nagy méreteket ölt. A német elem betelepítése Géza király idejében éri el tetőpontját. Alatta költöznek be a szepesi németek és az erdélyi szászok. Ez a nagyméretű német betelepedés az ország kialakuló magyar jellegét nem változtatja meg. A bevándorló idegenek csak ott nem olvadnak be a magyarságba, ahol a magyaroktól elszigetelve és nagyobb tömegekben települtek le. Hogy az ország népessége minő alkotrészekből forrott össze magyarrá, azt meglepően illusztrálják a XIII. század elején összeállított váradi regestrumban előforduló következő személynevek: *Besenyő, Oseh, Cserkesz, Bolgár, Horvát, Kún, Kazár, Olasz, Német, Szerecsen* (izmaelita), *Tatár, Zsidó* stb.

E különböző elemek szerves összeolvadása s ennek következése a magyarosodás, a legerőteljesebb folyamatban volt, mikor a XIII. század közepe felé (1241-ben) Batu kán mongol hadai (tatárjárás) elpusztították az országot. Különösen nagy volt a pusztulás a magyarságtól sűrűn lakott Al-Duna vidékein, a Tisza

felső folyásánál és Erdélyben. A tatárok kivonulása után IV. Béla király a legnagyobb arányokban indította meg a telepítést. A német birodalom minden tartományából jöttek telepesek, amit elősegített az 1259-ben Németországot sújtó nagy éhínség is. Hogy a fegyveres erő számát szaporítsa, visszahívta a kunokat és azokat a Duna-Tisza-közén letelepítette. Erdélyben Lőrinc vajdát bízta meg a lakosságának legnagyobb részétől megfosztott területek benépesítésével. Ez időponttól kezdődik Erdélyben a román elem nagyobb mértékű elszaporodása.

A XIII. században Magyarország területén az előbbi korszakéhoz hasonlatos etnikai fejlődésnek és átalakulásnak folyamata indult meg, amely a XIV. és XV. században félbeszakítás nélkül tartva, Mátyás király uralkodásának végén a magyar államot nemcsak Európa egyik legnépesebb államává tette, amennyiben lakóinak száma az egykorú összeírások alapján 4 milliónál többre becsülhető, hanem egyúttal mai értelemben vett nemzeti állammá is, amennyiben a fentebb említett összeírások adatai szerint mindössze csak 20—25%-nyi idegenajkú lakosság állott szemben 75—80%-nyi magyar többséggel.

A mohácsi vész után következő majdnem teljes kétszáz év alatt az ország népessége hihetetlenül nagymértékben megfogyatkozott. A 150 évnél hosszabb ideig tartó török uralom és a szakadatlanul tartó belső háborúskodás az ország lakosságát sok helyen majdnem egyharmadára szállította le. A harcban elhullottakon kívül a török rabságba hurcoltaknak sok százezrei veszttek el az országra nézve. Ekkor is a magyar faj vesztített legtöbbet, amennyiben az ország közepét alkotó Nagy Alföld, a magyarság legnagyobb tömegének e lakóhelye esett áldozatul a török hódításnak és a szakadatlanul tartó belső háborúk is a magyar elemet pusztították legnagyobb mértékben. Az egész területnek legnagyobb része mocsaras és erdős ősvadonná, vagy homokpusztasággá vált, amelyen az előbb virágzó népes községek majdnem teljesen elpusztultak és napi járó földre lehetett csak egy-egy emberlakta telepre bukkanni. A népesség csökkenését a természetes úton való szaporodás nem pótolhatta és miután ebben az időben rendszeres betelepítésről szó sem lehetett, Mátyás király Magyarországnak több mint 4 milliónyi lakossága a XVII. század végén körülbelül felére szállt alá.

Magyarellenés telepítési akció a XVIII. században.

A törökök kiűzetése után a hatóságok összeírták Magyarországot és Erdélyt összes lakosságát. Ez összeírások alapján a mai magyar állam (Horvátország nélkül) összes lakosságát ez összeírások tudományos feldolgozója, dr. *Acsády Ignác* két és fél millióban állapította meg. Az összes lakosság nemzetiség szerint a következő módon oszlott meg:

<i>magyar</i>	1,160.000	44·9%
<i>német</i>	338.000	13·1%
<i>tót és rutén</i>	455.000	17·6%
<i>szerb-horvát</i>	124.000	4·8%
<i>román</i>	505.000	19·6%
összesen:	2,582.000	100 %

Kétszáz év alatt a Mátyás király korabeli 75—80%-os magyar többség a nemzetiségekkel szemben kisebbségbe (44·9%) jutott.

A törökök kiűzetése után kettős népmozgalom indul meg Magyarországon. Az első természetes volt, a második nemcsak mesterséges, hanem kifejezetten magyarellenés is.

A természetes folyamat abból állott, hogy a török hódítás elől az ország északi részébe felhúzódott magyarság, amely a XVII. században Felső-Magyarországnak magyarosabb jellegűt köleszöntött, kezdett visszahúzódni a török hódoltságból felszabadult magyar Alföldre s ennek következtében Felső-Magyarország nagyon sokat veszített előbbi magyaros jellegéből.

A mesterséges népmozgalmat a töröktől felszabadított területen a bécsi kormány gazdasági és politikai célból indította meg, még pedig azzal az egész erővel, amellyel ezidőben a diadalmas császári hatalom rendelkezett. Gazdaságilag az ország e legtermékenyebb részeit már csak az osztrák örökös tartományok lakosságának élelmezése szempontjából is feltétlenül szükséges volt munkába venni. A politikai szempont pedig azt parancsolta, hogy ez a telepítés akként történjen, hogy a császári hatalom segítőerőt nyerjen benne a magyarság fékentartására, amely elem sehogy sem akart véglegesen beletörődni, hogy állami és nemzeti önállóságát elveszítve, teljesen beolvadjon a császári birodalomba.

Az előbbi fejezetben megemlékeztünk a Csernojevics pátriárka főnöksége alatt álló szerbek betelepítéséről és rámutattunk arra a szerepre is, amelyet e betelepített szerbek, mint császári segédhadak, II. Rákóczi Ferenc szabadságharcában játszottak.

A bécsi császári kormánynak, mely e telepítéseket intézte, az volt a kimondott álláspontja, hogy a számbelileg nagyon fogfogyatkozott magyarságot idegen elemek nagyobb tömegének betelepítésével még jobban meggyengítse. Ezenkívül egy másik irányadó szempont az volt, hogy a betelepülő idegen elem politikailag megbízható és gazdaságilag is értékes elem legyen. Ilyen elemeknek sem Csernojevics betelepített szerbjei, sem pedig a mai Oláhországból önként és egyre nagyobb számban behúzódó románság nem volt tekinthető. Politikailag legmegbízhatóbb és gazdaságilag a legértékesebb elem a német volt s azért ennek betelepítését indították meg nagy erővel és rendszerességgel. Hogy ebben az időben a németek betelepítése milyen nagymértékű volt, határozottan illusztrálja az az egyetlen adat is, amelyik

arról számol be, hogy az 1765-től 1785-ig eltelt 20 éves időszakban a kamarai jószágokra 17.000 német családot telepítettek le, amely szám 85.000 léleknek felel meg.

Hogy a románság XVIII. századbeli bevándorlása mekkora volt, arról részletesen beszámoltam a megelőző fejezetben. A szerbek betelepédése sem ért véget Csernojevics szerbjeivel, hanem tovább tartott a XVIII. század egész első felében. A XVIII. században a szerbek betelepédése olyan nagy volt, hogy következtében Ó-Szerbia majdnem teljesen elnéptelenedett és csak később kapott albán eredetű lakosságot. Igaz ugyan, hogy a szerbeknek nagyobb része nem a tulajdonképeni Magyarországon telepedett le, hanem Horvát-Szlavonországban. A XVIII. században költöztek be Boszniából és Hercegovinából a bácskai, baranyai bunyevácok és sokácok, továbbá a nyugati határon, Vas, Sopron és Moson megyékben a németek közé a horvátok.

Felső-Magyarországról a XVIII. században nemcsak a török elől odamenedkült magyarság húzódott le a felszabadult Alföldre, hanem megindult onnan ebben az irányban egy másik levándorlás is. Amint Mária Terézia uralkodása idejében a mezőgazdaság, mivel terményei az iparosodó osztrák tartományokban jó vásárló piacra találtak, kezdett fellendülni, az egyes nagyobb birtokosok a Duna-Tisza közén és a tiszántúli vidékeken nagyobb mértékű, bárcsak extenzív jellegű gazdálkodásba fogtak. Eddig parlagon hevert nagyobb területeket vettek művelés alá s hogy kellő számú munkáskezet kapjanak, jószágaikra tömegesen kezdték letelepíteni a felsőmagyarországi tótokat és ruténeket. Ma a Dunántúl s az előbb említett vidékeken mintegy 300.000 főnyi tótság él, kisebb-nagyobb nyelvszigeteken elszórva. E nyelvszigetek lakói mind a XVIII. században vándoroltak le Felső-Magyarországról. A rutének letelepülésének mértékére abból a körülményből is következtethetünk, hogy az Alföld északkeleti szélében 160.000-nél több olyan gör. katolikus vallású magyar él, aki a szintén gör. kath. vallású ruténekekkel nincs földrajzilag semmi közvetlen érintkezésben. Ezek utódai azoknak a ruténekeknek, akik északkeleti Magyarország rutén területeiről húzódtak le az Alföldre.

A XVIII. században Magyarország területén olyan bevándorlási folyamat zajlott le, amelyhez csak a mai amerikai bevándorlás hasonlítható csupán. E bevándorlás etnikai eredményeit tünteti fel a II. József idejében 1787-ben végrehajtott népszámlálás, amely Magyarországon kerekén 8,003.000 lelket talált. Magyarország lakossága tehát az 1720 óta eltelt 67 éves időszakban 5,000.400-zal, azaz 210%-kal szaporodott. Ezt a rendkívül gyors és nagymértékű népszaporodást csakis az a nagymértékű betelepítés teszi érthetővé, amelynek folyamatát a fennebbieken vázoltam. Bizonyítja ezt még az a körülmény is, hogy épen azoknak a vidékeknek népessége növekedett leg-

jobban, amelyek 67 év előtt a legnéptelenebbek voltak. Így a Maros-Tisza-Duna közének népessége 30.000-ról 565.000-re emelkedett. A Tiszán túl elterülő Békés, Csanád és Csongrád vármegyéké pedig 20.000-ról 167.000-re és Bács-Bodrog vármegyéé 31.000-ról 227.000-re. Viszont, a nyugati és északnyugati vármegyék népessége, amely 67 év előtt is aránylag eléggé nagy volt, alig kétszereződött meg, sőt Erdély lakossága, amelybe a románság bevándorlása ez időszakban a történeti adatok tanúsága szerint elég tekintélyes volt, csak 73%-kal szaporodott.

Az 1787-iki népszámlálás nem terjeszkedett ki a lakosság nemzetiségének megállapítására. Ennek következtében e népszámlálás adatainak segítségével nem is tudjuk megállapítani, hogy a különböző nemzetiségek száma minő arányban volt egymással? Az egyházi sematizmusok adatainak segítségével azonban a nemzetiségek ez arányszámát majdnem egész pontossággal meg lehet állapítani. Ez adatok segítségével megállapítható, hogy a magyarság száma 3,122.000-re tehető, tehát az akkori összes lakosságnak csupán 39%-át alkotta. Hogy ez a szám elfogadható, abból is következtethető, hogy Schwartner a magyarság számát 18 évvel később 3,000.000-ra becsülte, Biringer valamivel később 3,440.000-re. Az idegen betelepítések e 67 éves korszakában a magyarság arányszáma tehát 44·9%-ról 39%-ra csökkent.

A magyar etnikum fejlődése az utolsó száz év alatt.

1787-től 1850-ig Magyarországon nem volt hivatalos népszámlálás. Ez időközben azonban, amit a hivatalos körök elmulasztottak, a tudomány egy embere, *Fényes Elek*, ez időszak legkiválóbb magyar statisztikusa igyekezett kipótolni, ki a magyar állam etnikai képét 1840-ben a következőkben állította össze:

A magyar állam összes lakossága 1840-ben — beleértve Horvátországot is — Fényes kutatásai szerint 12,880.405 lélekből állott. Ebből *magyar*: 4,812.759 volt, azaz Horvátország nélkül 41·91%. A javulás tehát az 1787-ikihez képest majdnem 3% (pontosan 2·91%); *német*: 1,273.677 = 9·89%; *román*: 2,202.542 = 17·10%; *tót*: 1,687.256 = 13·10%; *horvát*: 886.709 = 6·88%; *szerb*: 828.365 = 6·4%; *bunyevác és sokác*: 429.828 = 3·34%; *rutén*: 442.403 = 3·44%; *vend*: 40.864 = 0·32%; *bolgár*: 12.000 = 0·09%; *örmény, görög* stb. 20.058; Fényes a *zsidókat* külön nemzetiségnek számítva, 244.035 zsidót különböztetett meg, az összes népességnek 1·89%-át.

Fényesnek e statisztikai összeállítását tíz évvel később — 1850-ben — az abszolút osztrák kormány újabb népszámlálást rendelt el, mely a jelenlegi magyar állam nemzetiségeinek számát — Horvátországot is beleszámítva — a következőkben állapította meg:

Összes lakosság: 13,191.553 lélek. Ebből *magyar*: 4,818.170 = 36·52% (Horvát-Szlavonországot nem számítva, 41·6%); *német*: 1,356.652 = 10·28%; *román*: 2,239.992 = 16·98%; *tót*: 1,739.871 = 13·19%; *horvát*: 1,180.308 = 8·95%; *szerb*: 979.982 = 7·43%; *rutén*: 447.377 = 3·39%; *vend*: 44.862 = 0·34%; *bolgár*: 22.987 = 0·18%; *cigány*: 82.969 = 0·63%; *zsidó*: 252.695 = 1·92%; *görög*, *örmény*, *albán* stb. 25.748.

Ha ezt a statisztikát összehasonlítjuk a teljesen hitelesnek vehető tíz év előtti Fényes-féle statisztikával, azt tapasztaljuk, hogy a magyarság tíz év alatt összesen csak 5413 fővel növekedett és szemben a többi nemzetiségekkel, arányszáma is 0·85%-kal csökkent. Ne feledjük azonban, hogy e népszámlálás az 1848/49-iki nagy vihar után egy évvel hajtatott végre. Ilyen nagy vihart pedig kevesebb veszteséggel kiállani csakugyan lehetetlen lett volna.

Az alkotmány visszaállítását követő korszakban a legelső népszámlálás 1869-ben volt. A bizottság, amely e népszámlálás eljárásának tervezetét kidolgozta, abban a véleményben volt, hogy a lakosságnak nyelv, vagy nemzetiség szerint való felosztását nem lehet kérdőpontul felvenni, mert e kérdések megfelelő rovatait helyesen kitölteni a lehetetlenséggel határos. E hiányt ez alkalommal is a tudomány pótolta, amennyiben *Keleti Károly*, ez időszak egyik legkiválóbb magyar statisztikusa, a tanköteles gyermekek anyanyelvi megoszlásának figyelembevétele alapján kiszámította az egyes nemzetiségek számát is. E számítás szerint 1869-ben Horvátország nélkül az ország 13,561.000 főnyi összes lakosságából *magyar*: 6,170.000 főnyi, azaz 45·5% volt.

Az 1880 óta minden tíz évben megismétlődő népszámlálás alkalmával rendszeresen igyekeznek az anyanyelvi, illetőleg a nemzetiségi viszonyokat is kipuhatolni és pontosan megállapítani. Az alábbiakban adatszerűen van összeállítva a magyar etnikum fejlődése, viszonyítva a hazai nem magyar nemzetiségek etnikumának fejlődéséhez 1720-tól kezdve 1910-ig.

Év	Összes népesség	Magyar		Nemmagyar	
		számszerint	%-ban	számszerint	%-ban
1720.	2,582.000	1,160.000	44·9	1,422.000	55·1
1787.	8,003.000	3,122.000	39·0	4,881.000	61·0
1850.	11,554.000	4,818.170	41·6	6,742.000	58·4
1869.	13,561.000	6,170.000	45·5	7,291.000	54·5
1880.	13,729.000	6,404.000	46·6	7,325.000	53·4
1890.	15,133.000	7,357.000	48·6	7,776.000	51·4
1900.	16,684.000	8,586.000	51·5	8,098.000	48·5
1910.	18,094.000	9,869.000	54·5	8,225.000	45·5

Ebben a statisztikai táblázatban foglaltatik a magyar és a nemmagyar etnikum utolsó kétszáz év alatt végbe ment

fejlődésének folyamata, amely, eltekintve az első száz év alatt észlelhető egyes ingadozásoktól, a magyarságra nézve következetesen gyarapodó, a nemzetiségekre pedig csökkenő volt. A magyarság ugyanis e 190 éves időszakban 1,160.000-ról felszaporodott 9,869.000-re, azaz majdnem kilencszeresére, míg a nem magyar nemzetiségek 1,422.000-ról csak 8,225.000-re, azaz alig hatszorosára. Még tanulságosabb a fejlődés menete, ha azt, nem az ország egész területét összefoglalva, hanem a magyar és a nem magyar nemzetiségi területeket külön fogjuk vizsgálat alá.

Térszűke miatt nem terjeszkedhetvén ki az összes nemzetiségi területeken található nemmagyar etnikum fejlődéstörténetének összehasonlító vizsgálatára, csakis a románságra, erre a számbelileg legerősebb és más egyéb tulajdonságainál fogva is leginkább számbavételt érdemlő nemzetiségre szorítkozom abban a meggyőződésben, hogy ennek az egy tényezőnek vizsgálata is meggyőző illusztrációul fog szolgálni.

A XVII. század végén a románok vallásos uniója érdekében buzgólkodó jezsuiták a románság számát Erdélyben 200.000-re becsülték. Számításaik körébe azonban nem vonták be a barcasági (brassóvidéki) és a csíkmegyei románságot, ennél fogva számításukat egy 25%-os korrekcióval megjavítva, az igazságot teljesen megközelíthetjük, ha számukat 250.000-re becsüljük. Az erdélyi százság száma, Schuller Frigyes számításait véve alapul, ez időben kereken 100.000-re tehető, a magyarságé pedig 150.000-re. Erdély összes lakossága tehát a XVII. század végén, a Leopoldi diploma idején összesen 500,000 volt.

Sokkal biztosabb adataink vannak Erdély etnikai arculatáról a Leopoldi diploma után körülbelül 40 évvel. III. Károly király idejében (1730-ban) az adózók számát pontosan összeírták. Ez összeírások szerint az összes 135.000 adózó háznépből 85.000 volt román. Marad tehát más nemzetiségű adófizető 50.000. Ha most már az adót nem fizető nemességet és a kiváltságos székelységet 50.000 becsülve, hozzávesszük, akkor Erdély összes román lakossága mintegy 300.000-re becsülhető.

Erdély nemzetiségi viszonyait a fennebbi számítás alapján, a XVIII. században, egészen 1765-ig, amely évből már biztos népszámlálási adataink vannak, a következő statisztikai képbe foglalhatjuk össze:

1700-ban	<i>magyar</i>	150.000
	<i>szász</i>	100.000
	<i>román</i>	250.000
	összesen	500.000
1730-ban	<i>magyar</i>	195.000
	<i>szász</i>	110.000
	<i>román</i>	420.000
	összesen	725,000

Az 1765-iki népszámlálás pedig Erdély nemzetiségi statisztikáját a következő képen tünteti fel:

1765-ben <i>magyar</i>	271.000
<i>szász</i>	120.680
<i>román</i>	547.243
összesen	938.923

Ha összehasonlítjuk az 1765-iki állapotot az 1700-ikival, azt látjuk, hogy a románság szaporodása e 65 éves időszakban körülbelül 120%-os volt; a magyarságé 80%-os, a szászságé pedig csak 40%-os. A szászság szaporodása annyira lassú, hogy majdnem stagnáló fajnak tűnik fel. A magyarság szaporodása teljesen megfelel a fokozatosan előrehaladó természetes szaporodásnak. A románság szaporodása ellenben feltűnő és a természetesnél nagyobbak látszik. Ez a tény már kezdetben azt a hitet keltette, hogy e népfajban a természetes szaporodó képesség rendkívül nagy. Ezt azonban nem a faj rendkívüli szaporasága magyarázza meg, hanem — amint az előbbi fejezetben kimutattam — az oláh vajdaságokból való nagymértékű bevándorlás.

E folyamatot még világosabbá teszik a következő adatok. A románság száma volt:

1772-ben	667.306
1784-ben	787.369
1794-ben	800.000
1811-ben	950.000
1837-ben	1,132.000
1857-ben	1,227.000
1869-ben	1,207.867

Az 1794-iki statisztikai adatok szerint Erdély összes lakossága kerek számban 1,300.000 s ebből 800.000 román. Az 1765-től 1794-ig eltelt 30 éves időszak alatt a románság 253.000 lélekkel szaporodott, a szászság 30.000-rel (150.000), a magyarság pedig 79.000-rel (350.000), az arány tehát e harmincéves időszakban is az volt, ami a megelőző 65 éves időszakban, de bizonyos fokig már a magyarság javára és a románság hátrányára változva. A magyarság javára való e változás még érezhetőbb az 1794-től 1837-ig eltelt újabb korszakban. A románság Erdélyben 1700-tól 1811-ig körülbelül 700—750.000 lélekkel szaporodik.

Az oláh vajdaságokban a fanarióta-korszak 1812-ig, illetőleg az új korszakot megnyitó „*regulamentul organic*” kiadásáig tart, amely rendezettebb állapotokat teremtve az oláh vajdaságokban, elejét veszi a román paraszt nép nagymértékű kivándorlásának és okozója lesz annak, hogy a vajdaságok lakossága a parasztok terheinek megkönnyebbülése következtében ezentul már rohamosan növekszik.

1837 után az arány még inkább a magyarság javára és a románság hátrányára változik. A valóság tehát azt bizonyítja, hogy 1700-tól körülbelül 1811-ig a románság szaporodása Erdélyben a többi nemzetek rovására feltűnően gyors és nagy, de ekkor kezd a magyarság előnyére megváltozni s azóta a helyzet a magyarságra mindig kedvezőbb lesz. Ugyanezt tapasztaljuk a magyarországi részekben is.

Az utolsó hetvenéves időszakban a magyarság szaporodása még kedvezőbb, mert kerekén 100%-ra rúg, míg a románság csak 31%-kal szaporodott. A magyarság e nagyobb szaporodásának oka elsősorban a magyar faj természetes szaporaságában keresendő. Ez kitűnik abból is, ha összehasonlítjuk a tipikusan székely etnikumú Csík vármegyét az épen olyan tipikusan román etnikumú Fogaras vagy Hunyad vármegyékkel. Csíkban a természetes szaporodás pro mille 14·5 volt, Fogarasban csak 4·5 és Hunyadban 3·9.

Az erdélyi magyarságnak, különösen a székelységnek e természetes szaporasága magyarázza meg, hogy az 1880-tól 1910-ig eltelt harmincéves időszakban az 1880-ban 608.000 főnyi erdélyi magyarság 310.000 fővel 918.000-re szaporodott. A 608.000 főnyi erdélyi magyarság szaporodása (310.000) e harmincéves időszakban majdnem akkora volt, mint az akkor csaknem kétszerre nagyobb románságé, amely 1,145.000-ről e harmincéves időszakban 327.000-rel 1,472.000-re szaporodott. Még kedvezőbb a helyzet, ha meggondoljuk, hogy a magyarság a Székelyföldön kívül az úgynevezett erdélyi román nemzetiségi területen is e harminc év alatt igen kedvezően szaporodott. 1880-ban ezen a területen csak 240.000 magyar lakott, míg az 1910. évi népszámlálás szerint 420.000. Tehát ezen a területen a magyarság az utolsó harminc évben majdnem megkétszereződött.

Ugyanez a helyzet a Tisza-Marosszögben is. A 74·8%-os magyarságú Csanád vármegyében a természetes szaporodás pro mille 14·4 volt, míg a 72%-os román többségű Krassó-Szörény vármegyében 3·5. Épen ilyen gyors és nagyszabású volt a magyarság szaporodása az utolsó 30 évben ezen a vidéken is. A magyarság, mely 1880-ban Torontál, Temes és Krassó-Szörény vármegyékben csak 116.273 főnyi, az összes népességnek csak 9%-a volt, addig 1910-ben 249.152, tehát már 15%.

Statisztikátörténeti adatok segítségével kétségbevonhatlanul megállapíthatjuk, hogy a magyarság száma 1787 óta Felső-Magyarországon (a tót nemzetiségi területen) megháromszorozódott, a nemmagyar lakosság pedig meg sem tudott kétszereződni. Erdélyben pedig a magyarság háromszorosánál többre emelkedett, míg a románság csak két és félszer lett nagyobb. Az Alföldön 1910-ben hatszor volt több magyar, mint 1785-ben, míg a nem magyar elem csak megkétszereződött. A dunántúli

magyarság szintén 5—8-szorosára emelkedett. Még szembeötlőbb a magyarság szaporodása a városokban. Egyszóval, a magyar etnikum növekedése magyar területen ment végbe és nem a nemzetiségi területeken, ami kétségbe nem vonható bizonyítéka annak, hogy az utolsó évszázadban jogosan az idegenajkú nemzetiségek erőszakos vagy mesterséges elmagyarosításáról épen úgy nem lehet szó, mint történelmünk régebbi századaiban.

A magyarság nagyobb természetes szaporodásának okai.

Statisztikatörténeti adatok alapján egész határozottsággal állíthatjuk, hogy a magyarság nagyobbarányú szaporodásának tényezői között elsősorban a magyar nép nagyobb természetes szaporasága áll. Régebbi időkre visszamenően a magyarság és a nemzetiségek természetes szaporodó képességére vonatkozó adatok nem állanak rendelkezésünkre, de az országos statisztikai hivatal húsz év óta rendszeresen gyűjti és feldolgozza az erre vonatkozó adatokat is. *Kovács Alajos* miniszter. tanácsosnak, az országos statisztikai hivatal kitűnő főtitkviselőjének kutatásait felhasználva, ötéves összefoglalásokban bemutatom az erre vonatkozó adatokat:

1896-tól 1900-ig az összes lakosság évenként való átlagos természetes szaporodása 189.845 volt. Ebből a magyarságra esett 107.461, azaz 56·6%-a, a nemzetiségekre 82.385, azaz 43·4%. Az 1901-től 1905-ig terjedő ötéves ciklusban az összes népesség természetes szaporodása 186.666 volt, amelyből a magyarságra 103.733 esett, azaz 55·6%, a nemzetiségekre 82.933, azaz 44·4%. Az 1906-tól 1910-ig terjedő ötéves ciklusban az összes szaporodás 217.990 volt. Ebből a magyarságra 118.081 esett, azaz 57·9%, a nemzetiségekre pedig 85.974, azaz 42·1%. Az 1911-től 1914 évig terjedő négyéves időszakban az összes szaporodás évi átlaga 209.906 volt, ebből esett a magyarságra 124.704, azaz 59·4%, a nemzetiségekre pedig 85.202, azaz 40·6%.

Ez adatokból nyilvánvalóan kitűnik, hogy a természetes szaporodásból minden évben több esett a magyarságra, mint a nemzetiségekre, azaz a magyarság természetes szaporodásának aránya nagyobb volt mindig, mint népszámlálási aránya. A magyarság ez utóbbi aránya 1900-ig 51·4% volt, 1900-tól 1910-ig 54·5%, természetes szaporodási aránya pedig 1896-tól 1900-ig 56·6%, 1900-tól 1914-ig pedig 59·4%. Az ötéves átlagok körülbelül 5%-al haladják meg a népszámlálási arányt.

A magyarság e nagyobb természetes szaporodó képességének alapja a magyarság geográfiai elhelyezkedésében található meg. A magyar állam területét néprajzilag is két részre lehet osztani: egy magyar és egy nemzetiségi területre. A kettő közül a magyar terület, ha az Alföld déli részeit: a Bánságot és Bács-Bodrog vár-

megyének alsó részét mint nemzetiségi területet le is számítjuk, sokkal termékenyebb, mint általában a nemzetiségi területek, a amelyek túlnyomó többségükben a Kárpátok igen gyakran zordabb éghajlatú és terméketlenebb talajú hegyvidékeire esnek, ahol a megművelhető és kenyéradó szántóföld kevesebb, mint a magyar területen. 1910-ben Magyarországon összesen 59,479.000 métermázsa búza és rozs termett, amelyből csak 5,983.000 métermázsa esett kizárólagosan nemzetiségi területre, tehát az összesnek csupán 10%-a. A magyar nyelvterület minden lakosára évenként 3·71 métermázsa kenyértermény, búza és rozs esik, míg a nemzetiségi területen csak 1·56 métermázsa. Csupán a burgonyából jut több egy lakosra (4·33 mm.) mint a magyar területen (2·21 mm.). Hogy pedig a táplálkozásban a burgonya értéke mekkora a búzával és a rozssal szemben, fölösleges részletesebben magyarázni.

A magyarság természetes szaporaságának a táplálkozás imént felsorolt eszközein kívül van egy másik igen figyelemre-méltó feltétele is. E feltétel abban a körülményben leli magyarázatát, hogy a nemzetiségek túlnyomó része, leszámítva a németeket és a szerbeket, olyan 2000 lakosságúnál kisebb hegyvidéki községekben lakik, amelyek távol esnek jóformán minden jelentékenyebb műveltségi középponttól s ennek következtében hiányzik belőlük a népműveltségnek az a foka, amely nélkül a közegészségügy nem helyezhető olyan állapotba, hogy az a népszaporodást kívánatos mértékben befolyásolhassa. E községeknek gyakran nagyobb vidékekre kiterjedő egész csoportjára találhatni, amelyekben nemcsak gyógyszerész és orvos, de még bába sincsen, s amelyekben a nép műveltsége olyan alacsony fokon áll, amely a higiénia tanításait merő tudatlanságból visszautasítja a javasszonyok kuruzslásáért és babonás ráolvasásáért.

Viszont, a magyarság zöme a 2000-nél nagyobb népességű községekben és városokban lakik, ahol a közegészségügy követelményeinek megvannak nemcsak legszükségesebb elemei, hanem állandóan fokozódó magasabb rendű feltételei is. Mindezek a körülmények és feltételek adják meg a magyarságnak ezt a testi épiséget, erőt és munkaképességet, amely az ország többi nemzetiségeivel szemben jellemzi. Ennek bizonyítékául szolgálnak a katonai sorozásoknak azon adatai, amelyek az országban lakó egyes nemzetiségek katonai szolgálatra való testi alkalmasságára vonatkoznak. A most leviharzott háborút megelőző idők sorozásainak erre vonatkozó adataiból megállapítható, hogy a magyarság közül alkalmasnak találtak száma átlagban pro mille 350—400 között mozog. Egyes helyeken, mint például a Székelyföld legnagyobb részében a 400—450 között, míg e szám a tótoknál leszáll 180—200-ra, a ruténeknél 130—150-re. Hogy a nép táplálkozása minő befolyással van a monarchia egyes népeinek katonai alkalmasságára, számtalan adatot és jellemző felvilágo-

sítást találhatunk a volt osztrák császári hadsereg katonai higiénikusainak idevonatkozó műveiben. „Az Osztrák-magyar monarchia népfajai között — írja ezeknek egyike, Derblich — egynéhányan rendkívül hiányos táplálkozásúak. Ilyenek a románok és a rutének, amelyeknek újoncai a sorozásnál megdőbbentő példáit szolgálhatják a gyengeségnek és a testi erő hiányának.“ Bécsi orvosok a háború idején a kezelésük alatt levő katonákat nemzetiségük szerint osztályozva, igen érdekes megfigyeléseket folytattak a monarchia egyes népfajainak idegrendszerére vonatkozóan. E megfigyelésekből kitűnt, hogy a magyar katonák közül lett a harcér idegemésztő megrázkódtatásai folytán a legkevesebb idegbeteggé. Az idegbeteggé lett katonák arányszáma, e megfigyelések szerint, legnagyobb volt a zsidó vallású és azután a román nemzetiségű katonák között. Mindez kétségen kívül szoros okozati összefüggésben van a különböző nemzetiségek táplálkozási viszonyaival és az is tény s el nem vitatható igazság, hogy a jó és elégséges táplálkozás elemi feltételeit földrajzi elhelyezkedése legjobban és legbőségesebben a magyarságnak biztosítja a többi nemzetiségekkel szemben, leszámítva a német-séget és a szerbséget.

A beolvadás szerepe a magyar etnikum fejlődésében.

Magyar politikai és tudományos körökben a látszat hatása folytán egészen a legutóbbi évtizedekig az volt az általános hiedelem, sőt dogmaszerű meggyőződés, hogy a magyarságban nincs beolvastóképesség, hogy a hazánk területén végbemenő népmozgalmi folyamatból hiányzik az elmagyarosodás árnyalata, sőt ami még ennél is rosszabb, a magyarság alsó néposztálya tömegesen olvad be az őt környező idegen nemzetiségekbe, különösen a románságba. Ellenfeleink pedig, kiknek túlnyomó többsége más nemzetiségű honfitársaink, vagy önálló idegen államban lakó fajtestvéreik sorából került ki, egyenesen azzal vádoltak, hogy az iskola és az állami intézmények segítségével tömegesen és erőszakosan magyarosítjuk el a hazánkban lakó nemzetiségek fiait, hogy az egész magyar állam nem egyéb, mint elmés furfanggal megszerkesztett magyarosítógépezet. Egyik vélekedés sem volt komoly tudományos vizsgálatra alapított igazság, hanem egyik részen hazafias aggodalom sugallta panasz, a másik részen pedig a gyűlölet és a haragszülte vádaskodás.

E panasszal és vádaskodással egyáltalán nem foglalkozva, csak annak konstataálására szorítkozunk, hogy a magyar etnikum ismertetett kétszázéves fejlődésének történetében nemcsak a magyarság természetes szaporodó képessége, hanem beolvastó ereje is lényeges szerepet játszott, csakhogy ez utóbbinak éppen úgy megvoltak a maga természetes föltételei, mint az előbbinek és hogy e folyamat egyáltalán nem különbözött a más államok-

ban végbement, vagy végbemenő hasonló népmozgalmi folyamatoktól és hogy abban a mesterséges eszközök, vagy épen a kényszer, nagyon alárendelt, vagy épen semmi szerepet sem játszottak.

Népmozgalmi tekintetben Magyarország területe épen úgy nem tekinthető a tónak áramlásban nem levő mozdulatlan víztükréhez, mint a világon egyetlen állam területe sem. Ellenkezően, benne különböző irányokból jövő s elsősorban földrajzi és azzal kapcsolatos gazdasági okok által szült mozgások és áramlások észlelhetők. Ez áramlások között az első és legfontosabb az ország széleiről — különösen északi és északkeleti széleiről, tehát a nemzetiségi területekről —, az ország belsejét alkotó nagy magyar területre való áramlás. Az erre vonatkozó statisztikai adatok azt igazolják, hogy minden vármegye, ha északról déli irányban sorra vesszük, sokkalta több bevándorlót küld a tőle délre fekvő területre, mint amennyit neki a tőle délre fekvő megye ad. Ezen az úton és módon történik a lassú, de állandó népáramlás az ország belseje felé.

Ez áramlásnak földrajzi és vele kapcsolatos gazdasági oka a következő: Az általános népsűrűség a magyar nyelvterületen négyzetkilométerenként 70,4, a nemzetiségi területen pedig 48,5, tehát ez utóbbin lényegesen kisebb. Ha azonban a népességet nem az egész területhez viszonyítjuk, hanem a túlnyomóan földműveléssel foglalkozó nemzetiségi népességet a mezőgazdaságilag művelhető földterülethez, akkor kitűnik, hogy a magyar területen minden ilyen négyzetkilométerre 132 ember esik, nemzetiségi területen pedig 168, tehát a földművelő nép megélhetésének szempontjából a nemzetiségi terület sűrűbben lakott, mert egy emberre jelentékenyebben kisebb művelhető terület esik, mint a magyar területen. Ehez járul még az is, hogy e terület talaja nem nagyon termékeny; éghajlata zordabb és kevésbé kedvező a mezőgazdaságra és mindezeknél fogva egy emberre kevesebb élelmiszer is esik. Ez a körülmény hat kényszerítően, hogy a népesség egy része az ország külső részeiről befelé vándoroljon, az országnak a magyarság zöme által lakott közepe felé. Miután ez a bevándorlás nem tömegesen, hanem egyenkint és elszigetelten történik, érthető és egyszerűen természetes népmozgalmi folyamat eredménye is az, hogy a bevándorolt idegen már első nemzedékében teljesen elmagyarosodjék.

Miután az ilyen munkát és megélhetést kereső nemmagyar elem a városokba, a nagyobb ipari és gazdasági középpontokba húzódik, az elmagyarosodás e folyamata a legnagyobb és a leggyorsabb ezekben. A falusi lakosságnak e városok felé való tödulása nem speciális magyarországi jelenség, hanem Európa-sőt mondhatni, világszerte észlelhető. A beköltöző idegen elemet a világ minden városa, ipari és gazdasági középpontja, mindjárt első, vagy legtovább második nemzedékében épen úgy kivetkőz-

teti nemzetiségéből és épen úgy áthasonítja, mint a magyar városok, az ipari és gazdasági középpontok. Magyarország városi lakosságának többsége magyar, ennél fogva a bevándorolt, de elmagyarosodó elem is a magyar etnikum fejlődését és számbeli növekedését mozdítja elő. 1910-ben a törvényhatósági joggal bíró és rendezett tanácsú városok összes lakossága 3,676.855 főre rúgott, amelyből 2,848.668, azaz 77.5%-a volt magyar anyanyelvű; magyarul azonban 3,270.218, azaz 88.9%-a tudott beszélni.

A magyarság számának növekedését az is előmozdítja, hogy a városok népessége sokkal inkább emelkedik, mint a falusi népesség. 1890-től 1910-ig a városok lakossága 40%-kal szaporodott, a falusi népesség pedig csak 15%-kal. Ennek a nagyobb szaporodásnak az eredménye, hogy míg 1869-ben a városok lakossága még csak 14.4%-át alkotta az ország összes lakosságának, addig 1910-ben már 20.4%-át.

A magyarság e kedvezőbb geográfiai elhelyezkedése oka annak is, hogy az utóbbi évtizedekben a különféle gazdasági és szociális hatások következtében aggasztó hatásúvá fejlődött kivándorlás kevesebb kárt okozott a magyarságnak, mint a többi nemzetiségeknek. Igen figyelemreméltó eredményekkel jár e tekintetben az amerikai kivándorlás tanulmányozása. Az Amerikába való kivándorlás, mint tömegesebb népmozgalmi jelenség a múlt század nyolcvanas éveiben indult meg és pedig először a tótoktól lakott Felső-Magyarországból, különösen Sáros vármegyéből. Okai kétségtelenül e kivándorlásnak is ugyanazok a gazdasági tényezők voltak, amelyek a tótoknak az ország belseje felé való lehúzóását okozták, t. i. a termőtalaj elégtelensége és gyengébb minősége.

Az amerikai kivándorlás, mint népmozgalmi áramlat Sáros megyéből előbb nyugat felé terjedt, tisztán tótok által lakott területre s onnan húzódtott dél felé a Dunántúlra a magyarság közé. Ez utóbbi népmozgalmi jelenségnek oka és magyarázata abban rejlik, hogy az országnak ebben a részében van a legtöbb hitbizomány és latifundium és legkevesebb a kisbirtokok száma. A Dunántúlról kivándorló magyar parasztságot hasonló gazdasági viszonyok kényszerítették arra, hogy dél felé Szlavóniába húzódjék, hol könnyebben és olcsóbban juthatott földhöz. Egyszóval, itt is a leginkább ható ok a népsűrűség, viszonyítva a mezőgazdaságilag művelhető területhez. Minthogy ez a viszony a nemzetiségi területeken kedvezőtlenebb, érthető és meg is magyarázható, hogy miért volt aránylag nagyobb a kivándorlás a nemzetiségi, mint a magyar területekről.

Igen érdekesen illusztrálják ezt a megállapítást a következő statisztikai adatok: A 14,442,000 lakosságú magyar területen (értve ezalatt mindazokat a területeket, amelyeken a magyarság vagy abszolút vagy legalább relativ többségben van) a ki-

vándorlási veszteség, azaz a természetes és a tényleges szaporodás között való különbség, 377.783 főnyi, ami az 1900-iki népesség 2·8%-nak felel meg, addig a nemzetiségi nyelvterületen, amelyen 3.773.000 lélek él, ez a különbség 156.886, vagyis az összesség 4·4%-a. Ez adatokból nyilvánvalóan kitűnik, hogy míg a magyar nyelvterületen a természetes szaporodásnak a kivándorlás következtében csak 24·1%-a vész el, addig a nemzetiségi nyelvterületen 41·2%-a. Az 1899—1913. évek között lefolyt időszakban az országból kivándoroltak között csak 33·1% volt magyar anyanyelvű, holott arányszáma a többi nemzetiségekhez viszonyítva, ez időszak átlagában 53% volt.

Ha a kivándorlás által okozott népmozgalmat nem az egész országra kiterjedően, hanem csak külön-külön, az ország egyes részeire korlátozottan tanulmányozzuk, még érdekesebb, még tanulságosabb jelenségeket, adatokat és eredményeket konstatálhatnánk annak a tételnek bővebb bizonyítására, hogy a kivándorlás állandóan jobban fogyasztja az ország nemzetiségi, mint magyar lakosságát.

Már említettük, hogy az utolsó száz év alatt, de különösen az utolsó három évtized alatt sokkal nagyobbarányú volt a magyar kisebbség szaporodása Felső-Magyarországon és Erdélyben, mint a lakosság többségét alkotó többség vagy romániségé. Ennek oka az ország belsejét lakó magyarság népmozgalmi áramlásának egy másik figyelemreméltó jelensége volt. Felső-Magyarországon és Erdélyben a magyarság említett terjeszkedése szoros okozati összefüggésben van azzal az ipari fellendüléssel, amelynek az utolsó három évtized alatt ezek a területek színhelyei voltak.

Statisztikai adatokkal igazolható, hogy a bánya- és iparvállalatok munkásait világszerte a mezőgazdasággal foglalkozó népesség törpe birtokosaiból, főleg pedig teljesen birtoktalan napszámoselemeiből szedik. Hogy ez a proletárelem minő arányú a birtokoselemmel szemben úgy a magyarság, mint az egyes nemzetiségek sorában, a következő statisztikai kimutatásból ismerhetjük meg:

Anyanyelv	A mezőgazdasággal foglalkozó kereső népesség összes száma	Ebből munkás és cseléd	%-ban
<i>Magyar</i>	1,791.114	841.189	47
<i>Német</i>	296.119	80.726	27·3
<i>Tót</i>	400.114	133.292	33·3
<i>Román</i>	851.632	266.220	31·3
<i>Rutén</i>	109.257	25.823	23·6
<i>Horvát</i>	42.724	9.629	22·5
<i>Szerb</i>	117.977	46.813	39·7
<i>Egyéb</i>	74.487	31.914	42·8
Összesen	3,682.424	1,435.606	39%

A mezőgazdasággal foglalkozó magyar férfinépeségnek tehát majdnem hasonfele mezőgazdasági proletár. Ezzel szemben a tótságnak 33·3%-a, a románságnak pedig csak 31·3%-a. Ez magyarázza meg és teszi érthetővé, hogy az iparosodó Felső-Magyarországon és Erdélyben miért szaporodott aránylag olyan szembetűnően a magyarság?

Ha a bányászat, ipar és forgalomhoz tartozó kereső népeségnek anyanyelv szerint való megoszlását vizsgáljuk, az 1910. évi népszámlálás erre vonatkozó adatai alapján, a következőket állapíthatjuk meg. A magyarság arányszáma a népesség ez osztályában országsszerte 65·1%; holott arányszáma az összes népességben 54·5%, tehát majdnem 10%-kal több, míg a tótságé 8·1%, tehát 2·6%-kal kisebb, mint az összes népességhez való arányszáma, a románságé pedig 5·3%, azaz 10·8%-kal kisebb, mint 16·1%-ra rúgó összes népességi arányszáma. Erdélyben a népesség e kategóriájában a magyarság arányszáma 53·2%, míg az összes népességben csak 34·3%; a románságé, amelynek arányszáma az összes népességben 55%, mindössze 27·6%. A Duna balpartján, e tótnak mondható területen, ahol a tótság arányszáma 58·8%, a népesség e kategóriájában 44·2%, tehát 14·6%-kal kevesebb. Ellenben a magyarság, amelynek az összes népességhez való arányszáma csak 32·7%, a népesség e kategóriájában 38·5%, tehát majdnem 6%-kal nagyobb.

A magyar hivatalos statisztikai adatok hitelességének tagadása ellenkezik a tudományos igazsággal.

Azt hiszem, hogy a magyar etnikum fejlődéstörténetének fennebb előadott vázlatából el nem vitatható igazság gyanánt tűnt ki, hogy a magyarságnak 1787-től mostanáig tartó következetes, sőt az utolsó félszázad alatt bizonyos fokig meglepő növekedése nem mesterséges és erőszakos magyarosításnak, vagy épen a statisztikai adatok meghamisításának eredménye, hanem olyan természetes folyamat, amely az ország földrajzi és gazdasági egységéből, a magyarság települési viszonyaiból, a belső vándorlás irányából, a kivándorlások alakulásából és a magyarságnak az országban lakó nemzetiségekenél nagyobb természetes szaporodásából természetes úton állott elő. Mindazok, akik a magyarországi népmozgalmak statisztikai adatait politikai okokból és célzatokból a magyarsággal szemben ellenséges irányzattal dolgozták fel, egyszerűen csak a statisztika számszerű adatait vették tekintetbe anélkül, hogy tudományos módszerrel vizsgálat alá vették volna azokat a természetes és gazdasági feltételeket is, amelyek azon jelenségeknek, amelyeknek e számszerű adatok csak eredményei, vagy kísérő jelenségei, tudományos vizsgálat vagy elemzés tárgyává tették volna.

Miután elmulasztották a felsorolt jelenségek természetes és gazdasági feltételeinek tárgyilagos és tudományos vizsgálatát, a statisztikai adatok alakjában szemükbeötlő tényeket nem értvén meg, azt hitték, hogy azok nem a való igazság kifejezői, hanem egyszerűen politikai célok érdekében gyártott hamisítások. A tudományos módszer és eljárás e hiányából eredő jöhiszeműség mellett igen jelentékeny szerep jutott annak a „pia“ — helyesebben — „impia fraus“-nak is, amelynek politikai célok kedvéért való alkalmazásbavételétől őket a tudomány emberének komoly felelősségi érzése nem tarthatta vissza. Világosan bizonyítja ez állítás igazságát a magyar kormányzat ellen legközelebről felhozott következő vád is:

A nagyszebeni Román Nemzeti Tanács abban a kiáltványában, mellyel a magyarországi románságnak a magyar államtól való elszakadását és Romániához való csatlakozását a világ népeinek tudomására hozta, ez elhatározásának megokolásául azt hozta fel, hogy a magyar kormányok azoknak a területeknek etnikai viszonyait, amelyeken a magyarországi románság lakik, minden jogot nélkülöző telepítésekkel és a városoknak mesterséges megmagyarosításával változtatták meg a magyarság javára. E határozott hangú kijelentés alapján a tájékozatlan ember, különösen a külföldi egyén, hajlandó azt hinni, hogy valamelyes olyanféle nagyszabású telepítési akció folyt le a szóbanforgó területeken, mint a XVIII. században Dél-Magyarországon. Aki azonban e területek népességi és mezőgazdasági viszonyaival ismerős — a nyilatkozó Román Nemzeti Tanács tagjai pedig ismerősök —, eleve kizártnak tart minden ilyesfajtajú telepítési akciót. Az igazság ez állítással szemben annyi, hogy telepítések az utolsó évtizedekben történtek ugyan, de e telepítések száma oly csekély, hogy azok a magyarság népességi arányát a románokkal szemben alig módosíthatják. 1867 óta arra az egész területre, amelyet a nagyszebeni Román Nemzeti Tanács Nagy-Romániába akar bekebelezni, összesen 41.300 főnyi magyar lakosság telepítettett le állami hozzájárulással. Valóban merész képzelő erő szükséges ahhoz az állításhoz, hogy ez a 41.300 főnyi telepített magyar lakosság lényegesen megváltoztathatta volna annak a területnek etnikai viszonyait, amelyen összesen 6,900.000 ember él.

Ami pedig ezen a területen a városoknak a románság kárára való mesterséges eszközökkel való megmagyarosítását illeti, a való igazság az, hogy a románság, nem lévén városlakó elem, egyetlen városban sem alkotott soha többséget. Ellenkezően, a multban a románok száma a városokban még sokkal csekélyebb volt, mint jelenleg. 1733-ban az erdélyi gör. kath. román püspökség az erdélyi románságról egy statisztikát állíttatott össze. E statisztika adatai szerint volt román:

	1733-ban	1910-ben
<i>Kolozsváron</i>	50	7562
<i>Gyulafehérváron</i>	840	5170
<i>Tordán</i>	350	3389
<i>Marosvásárhelyen</i>	300	1717
<i>Déván</i>	1300	2417
<i>Nagyszebenben</i>	900	8824
<i>Beszterczen</i>	350	4470
<i>Szászsebesen</i>	1310	4980

Már most jogosan kérdezhetjük, lehet-e komolyan beszélni régebben román többségű városok mesterséges eszközökkel való elmagyarosításáról?

Román részről a hivatalos magyar statisztika adataival szemben, mint hitelesebb forrásokra, a román egyházi sematizmusok adataira szoktak hivatkozni, amelyek szerint a románok száma a valóságban nem 2,948.000, mint azt a hivatalos magyar statisztika megállapítja, hanem 3,500.000, sőt a vérmesebb temperamentumú magyarelles román írók szerint kerekén 4,000.000. A valóság ezzel szemben az, hogy ezek az egyházi sematizmusok, a régi Erdélyben 1900-ban a hivatalos magyar statisztika 1,397.282 főnyi románságával szemben mindössze csak 1,418.304 főnyi románságot, tehát csak 21.022-vel többet tudnak megállapítani, holott e sematizmusok az összes 33.911 főnyi magyar anyanyelvű gör. katolikusokat és gör. keletieket is kivétel nélkül a románokhoz számítják, holott azok közül 21.495 nem is tudott más nyelven beszélni, mint csak magyarul.

Hogy ezeknek az egyházi sematizmusoknak a tudományos használat szempontjából minő értékük van? Egy romániai tanárra hivatkozom. *Mazère Miklós* jasi-i tanár elkészítette „*Hartă Etnografica a Transilvaniei*” cím alatt Erdély etnográfiai térképét. E térképhez írott bevezetésében így nyilatkozik: „az egyházi sematizmusok, az egyedül rendelkezésre álló román források, teljességgel hasznavehetetlenek” és azért térképét a magyar hivatalos statisztika adatainak alapján dolgozta ki. Miután felsorolta az egyházi sematizmusok különböző hibáit és tévedéseit, megjegyzi, „hogy mindezeket nem a minden áron való kritizálás kedvéért tette, hanem annak megállapításáért, hogy az egyházi sematizmusok tudományos munka alapjául nem szolgálhatnak”. Magáról, az általa készített térképről, pedig megjegyzi, hogy „e térkép a románok körében bizonyos csalódást fog kelteni, mert a románok Erdélyt sokkal kevésbé magyarnak tekintik”.

Nemzetiségi ellenfeleink: a románok és a csehek Magyarország nemzetiségi statisztikájának adatait is az igazi tudományos eljárás, módszer és felfogás egyszerű félredobásával akként dolgozzák fel, mint a történelem tényeit. Történeti előadásuknak és fejtegetéseiknek nemesak világosan kiérezhető, hanem nyilván

kifejezett célzata is: egyrészt saját nemzetük közvéleményével elhitetni, hogy a mai magyar állam területén egészen az újabb időkig úgy a románság, mint a tótság valóságos államisághoz hasonló autonóm politikai és nemzeti életet élt. E célzatos fejtegetések eredménye aztán egy olyan felfogás alakjában gyökeredzett bele a magyar viszonyok felől tájékozatlan, vagy tévesen tájékozott külföldi közvéleménybe, mintha a magyarság a szóban forgó román vagy szláv többségű területeket csak 1867-ben foglalta volna el Romániától, Csehországtól vagy Szerbiától. Statisztikai dolgozataik pedig azt igyekeznek saját nemzetük közvéleményével és a külfölddel elhitetni, hogy a magyar államnak azokon a területein, amelyeket maguk számára követelnek, tulajdonképpen magyar sem lakott 1867 előtt soha; aki pedig most ott lakik, állami kényszerrel odatelepített magyar, vagy pedig fenyegetéssel, erőszakkal, esetleg kecsgetéssel és csábítással magyarrá átvedlett renegát román vagy tót.

Hogy a statisztika adataival üzött misztifikációk gyakran még kiváló külföldi íróknál és tudósoknál is minő alapos, sőt bizonyos tekintetben komikus tévedésekre adnak okot és alkalmat, fényes bizonyítékát adta annak *Gustave Le Bon* 1916-ban Párisban megjelent „*Enseignements psychologiques de la guerre Européenne*” című művének 107. lapján, ahol ezeket írja: „La Transylvanie compte 1,540.000 Roumains contre 380.000 Hongrois, 560.000 Tcheques, 234.000 Allemands et 54.000 membres de nationalités diverses”. *Le Bon* szerint tehát Erdélyben 560.000 cseh lakik. Mi a magyarázata ennek a szarvashibának? Egyszerűen az, hogy *Le Bon* román eredetű forrásában, különválasztva látván az 560.000 *székelyt*, akiket a román statisztikusok következetesen németesen *szekler*-nek írnak, a többi 380.000 magyartól, úgy okoskodott, hogy miután a *szekler* más mint a *hongrois*, nem is lehet másfajtajú nép, mint *szláv* és miután ebben a világháborúban a *csehek* némi hírnévre és szimpátiára tettek szert a franciáknál, ezt a *szekler*-nek nevezett 560.000 főnyi bizonytalan fajtájú népséget egyszerűen megtette a franciák előtt annyira szimpatikus szláv fajú népnek, cseh-nek.

Érdekes, sőt nincsen minden pikantéria nélkül, hogy az erőszakos és mesterséges magyarosításnak, valamint a statisztika adatainak politikai célból a magyarság előnyére való meghamisításának vádját nem szláv vagy román ellenfeleink találták ki és nem is ők terjesztették el következetes módszerességgel az európai közvéleményben, hanem a németek, akik fegyvertársaink voltak az épen most lezajlott világháborúban. Szláv és román ellenfeleink tőlük tanulták el és az általuk kidolgozott módszert követve, használták fel ellenünk indított tudományos és publicisztikai hadjárataikban. Azt hiszem, érdemes lesz egy kissé foglalkozni azzal, hogy egykori fegyvertársainkat minő motivumok indították arra, hogy ellenünk ezeket a vádakot kitalálják, s a

mentalitásukat jellemző módszerességgel kidolgozzák és pángermán törekvéseik érdekében ellenünk forgalomba hozzák?

A XVIII. században Mária Terézia államtanácsában gyakran volt szó arról, hogy miként lehetne a monarchiában egységes állami öntudatot, közös nemzeti szellemet teremteni? A német iskolázás rendszerének, a XVIII. század hetvenes éveiben történt, ráerőltetése az egész monarchiára, nyíltan elárulta azt a szándékot, hogy a különféle nyelveket nemcsak az állami életben és a közigazgatásban, de a köz- és művelt társadalmi életben is felcseréljék eggyel, a némettel. A monarchia germanizálása tulajdonképpen Mária Terézia alatt kezdődött meg lassan és óvatosan.

Howy II. József mit tett ez irányban, azt nem szükséges részletesebben fejtegetni.

II. József erőszakos germanizáló törekvései ugyan csődöt mondtak, de csak politikai és nem egyszersmind műveltségi tekintetben is. Amint a XVIII. század végén a német irodalom és műveltség európai művelődési tényezővé lett, úgy erősödött kulturális hatása Magyarországon is. Hogy a mult század kezdetén Magyarország társadalmi és közéletében minő fölyényben volt a német nyelv és műveltség a magyar fölött, azt igen jellemzően vázolják az egykorú emlékiratok és tudósítások. Magyarországot ezidőben a németség oly kulturailag megérett gyümölcsnek tekintette, mely rövid idő alatt ölébe fog hullani.

A német kultúra és a német törekvések képviselőinek agyában e biztató kezdet alapján nagyszerű tervek és vágyakozások születtek meg. Egyszerre a Duna német folyó lett előttük, — majd álmodozni kezdetek „von einem deutschen Städtekrantz am Schwarzen Meere“, mert egyedül csak a német nyelvnek és műveltségnek van hivatása arra, hogy a műveltséget és az erkölcsöt elterjessze a műveletlen keleten, a félbarbár szlávok és görögök között. A Duna völgyét és Kelet-Európa félbarbár népeit a németségnek kötelessége a német nyelv, irodalom, művészet és közgazdasági tevékenység segítségével megnyerni a civilizációnak. E népfajok germanizálása tehát nemcsak német, hanem egyúttal művelődési és emberiségi érdek is. Így gondolkozott a németség legnagyobb része a mult század első felében. A „Drang nach Osten“ volt jelszava ennek a pánszlávizmushoz hasonló germán politikai álmodozásnak.

És mikor már ilyen szépen és kellően elő volt készítve a „Drang nach Osten“ hadviselési alapjául Magyarország, az elnémetesedésnek indult magyarság nemzeti öntudatra ébred. Magyar közművelődésről, magyar nemzeti önállóságról és államról kezdenek beszélni előbb a költők és írók, majd csakhamar a politikusok. Egyszóval, az öntudatra ébredt magyarság a „Drang nach Osten“-nek útjába áll, mint sziklakeményiségű gát és élő tiltakozás. A magyar nemzeti önállóság és államiság eszméje tehát nemcsak a bécsi kormánynak háromszáz év óta követett

beolvasztó és centralizáló politikájával jutott ilyen módon össze-
ütközésbe, hanem az alldeutsch-törekvésekkel is. Gondoskodni
kellett tehát mind a két egymással párhuzamosan haladó irány-
nak olyan eszközökről, amelyekkel a magyar nemzeti törekvé-
seket ellensúlyozni és akadályozni lehetett. A bécsi kormány e
célra felhasználta a múlt század második évtizedében megindult
nemzetiségi mozgalmakat. A „Drang nach Osten“ jelszavú pán-
germán irányzat hősei pedig megteremtői lettek annak a rend-
kívül terjedelmes magyarelles német irodalomnak, amelynek
módszeres eljárásait, eszközeit, kitalálásait és vádjait szláv és
román ellenfeleink ellenünk folytatott irodalmi és publicisztikai
hadjáratukban egyszerűen csak átvették. Így lettek a németek
ezen a téren is tanítómesterei a szlávoknak és románoknak.

III. FEJEZET.

A nemzetiségpolitikai törekvések fejlődéstörténete
és irredentista jellegének megállapítása.

A nemzetiségi törekvések kezdete.

A nemzetiségek hazánkban a múlt század második évtizedéig csak egyszerű népi életet éltek minden határozottabb politikai aspirációk nélkül. Politikai ellentétéről köztük és a magyarság között szó sem volt. Az erdélyi szászokat kivéve, egyik sem alkotott saját önkormányzattal bíró politikai nemzetet. Sürlődások is csak ritkán, egyes városokban helyi természetű okokból, a németek és magyarok között fordultak elő leginkább abban a kérdésben, hogy a helyi ügyek intézésében melyiké legyen a vezérszerep?

Mai értelemben vett nemzetiség-politikai követeléseknek legelőször a XVIII. század végén, 1790-ben a szerbek temesvári gyűlésében és 1791-ben az erdélyi román gör. kath. és gör. kel. püspököknek „Supplex libellus valachorum“ című kérelmében akadunk nyomaira, amelyben a románság nevében az erdélyi rendektől azt kérték, hogy a román népet Erdély más három nemzetéhez (magyarok, székelyek és szászok) hasonlóan iktassák be Erdély közjogába negyedik törvényes politikai nemzetül. Hogy azok a vármegyék, székek, kerületek, községek, amelyekben a románok többséget alkotnak, románul neveztessenek el s hogy a tisztviselői állások betöltésénél a románok számuk arányának megfelelően vétessenek tekintetbe.

A XIX. században legelőször a tótság kebelében ébrednek fel a nemzetiségi törekvések. E század harmadik tizedében *Kollár* a különböző szlávok irodalmi kölesönösségéről írott könyvében megvetette alapját az irodalmi pánszlávizmusnak, mely csakhamar a szlávok politikai hitvallásává lett. Ugyanezt az eszmét fejtette ki *Schaffarik* is „A szláv nyelvek irodalmának története“ című könyvében, sőt ezt megelőzően *Kollár*-ban még költője is akadt a pánszlávizmusnak, kinek „*Slávy dcéra*“ (A dicsőség leánya) című költeményét a pánszlávizmus evangéliumának szokták tekinteni. Míg *Kollár* és társai északon, a tótság között hirdették a pánszlávizmust, addig *Gáj Lajos* délen, a horvátok között terjesztette a pánszlávizmussal rokon illirizmus tanait.

Ez a fiatalos tüzü s eleven képzelődésű pánszláv irodalom azonban nem tudott hirdetőinek lelkében egy aggodalmat elnyomni, mert ennek a képzeletbeli szláv óriásnak egy nagy szervi baja volt. Testének közepében, szíve körül egy erős idegen

népelem van, a *magyarság*, amely a maga nemzetiségének és politikai hatalmának kifejtésével megfogja akadályozni a XIX. században is, mint tette a IX-ben, Szvatopluk idejében, a déli és északi szlávok egyesülését. Emiatt lép föl a szlávoknál a pánszlávizmussal párhuzamosan a magyargyűlölet is.

Ez irodalmi kísérletek rövid idő alatt iskolát teremtettek a szláv ifjúság írói hajlamokkal bíró tagjai között. Irodalom, iskola és az egyház lettek a pánszláv eszmék melegágyaivá: Az írók, papok, tanárok, tanítók és tanulók csoportja lassanként egy pánszláv érzelmű harcos csapatná tömörült össze, hirdetve a szláv egyesülés eszméjét és az engesztelhetetlen gyűlöletet annak akadálya, a magyarság ellen. Ez időben a pozsonyi ágostai evang. liceum volt tulajdonképpen a pánszláv törekvéseknek melegágya. A jelen századnak első negyedében Prágában, Szentpéterváron a pánszlávizmusnak jóformán még csak híre sem volt, mikor Pozsonyban ennek alapját a magyarországi tót írók megvetették.

A bécsi reakció hatása.

Hogy a nemzetiségi kérdés a magyar államban, mint bomlasztó politikai irányzat és tényező fellépessen, abban kétség-telenül nagy része volt a bécsi politikának is.

A XIX. század negyedik évtizedében a magyar nemzeti törekvéseknek végső céljaképpen az önálló magyar nemzeti állam kezdett kibontakozni. Az önálló magyar nemzeti állam eszméje azonban merev ellentétben állott azzal az iránnyal, melyet a bécsi udvari politika 300 év óta követett. A XIX. század második évtizedében megkezdődött szláv nemzetiségi mozgalmak a magyarság e törekvéseinek ellensúlyozására alkalmas eszköznek látszottak. Hogy az imént keletkezett illir mozgalmat sikeresen fel lehet e célra használni, e mozgalom vezére, *Gáj Lajos* a saját példájával mutatta meg. Az 1832—36-iki pozsonyi országgyűlés után, amely a magyar nemzeti törekvésekről hatalmas bizonyóságot tett, a bécsi császári kormány már jóformán felhivatalosan is támogatta az illir törekvéseket. Nemesak *Gájt* tüntette ki drágaköves gyűrűvel irodalmi működése méltánylásának jeléül a fejedelmi kegy, hanem báró *Bedekovicst* is, aki az illir törekvések buzgó előharcosa volt, a magyar állam alkancellárjává nevezték ki; *Zdenczayt*, *Gáj Lajos* egyik legbuzgóbb hívét pedig Zágráb megye főispánjává.

Erdélyben ezidőszert az a nemzetiségi mozgalomnak megindítóit a századok voltak, kik 1837 után vissza kezdték küldözgetni az erdélyi főkormányzók magyarnyelvű leiratait és sajtójukban szenvedélyes izgatást indítottak meg az úgynevezett magyarosítás ellen. Az 1841-iki országgyűlésre megválasztott szász követek *Bedeus József* tartományi főbiztos titkos izgatásai következtében a magyar hivatalos nyelv ellen szóló

utasítással jelentek meg az országgyűlésen, sőt Bedeusnak sikerült a szász ág. ev. egyházi főkonzisztóriumot is rábírní arra, hogy a nyelvkérdésben a magyar törekvésekkel szemben állást foglaljon. Íme, Erdélyben is a szász követeket a magyar nemzeti törekvések ellen való harcra *Bedeus József*, egy magasrangú állami tisztviselő oktatta ki. A szászok azonban nem elégedtek meg ezzel, hanem a harcot irodalmi téren is folytatták. E tekintetben a pálma kétségtelenül *Roth István Lajost* illeti meg, kinek 1842-ben kiadott „*Der Sprachkampf in Siebenbürgen*“ című röpiratát úgy tekinthetjük, mint összefoglalását és típusát a szászok összes idevonatkozó okoskodásának és vádjainak.

Az állítólagos magyarosítás ellen való küzdelem céjére alatt megindult német és szláv irodalmi harcnak meg volt a maga hatása a románságra is. A román értelmiség németül tudó része Roth röpiratából s a szász lapok polemikus cikkeiből egyaránt tudomást szerzett e harcról és levonta belőle magára nézve az alkalmazható következtetéseket. *Baritiu György* 1838-ban indította meg a „*Gazeta de Transilvania*“-t, melynek hasábjait megnyitotta a szászoktól jelzett irányban a magyar hivatalos nyelv és nemzeti törekvések ellen való harcnak s ezzel megindítója lett román részről is az úgynevezett magyarosítás ellen való küzdelemnek.

A magyarság védekezése.

E támadások ellen a magyarság is védelemre készült. E védelmet gróf Zay Károly ág. evang. egyházi főfelügyelő indította meg azon a téren, ahol a veszedelem a legfenyegetőbb volt: az ág. ev. egyház kebelében.

A pánszláv mozgalom ez időben még csak az ágostai ev. egyház körére terjedt ki csupán s nem egyúttal az állam autonóm politikai szervezeteire is, minők a községek, városok és vármegyék voltak, de itt azután annál erősebb volt. Cseh és orosz emisszáriusok járták be a Felvidék városait és egyes falusi községeit. Valóságos pánszláv propagandát alakítottak a papokból, tanárokból, tanítók-ból és az érettebb tanulóifjúság egyesiből. Az evangélikus liceumokban fennálló tót önképzőkörök pánszláv egyesületekké lettek.

E körök egyik legnevezetesebbje a lőcsei tót ifjúsági kör volt, mely 1840-ben „*Hajnal*“ (*Gitrenka*) című évkönyvet adott ki, amelyben a magyar nemzet úgy volt feltüntetve, mint a tótok megsemmisítője, mint aki elrabolta a tótoktól az általuk lakott ősi földet. A *Gitrenka* irányát a *Jelenkor*-ban és a *Társalkodó*-ban megjelent cikkeivel *Kramarcsik* leplezte le. Gróf Zay Károly ág. ev. egyházfőfelügyelő *Kramarcsik* e leplezéseitől indítva, írta meg 1840 november 24-én híres levelét a lőcsei tanárokhöz, melynek az a következménye lett, hogy az 1841 szeptember

8—10-ig tartott egyetemes gyűlés eltörölte a tót iskolai egyesületeket.

Ez erélyes intézkedésnek nem lett meg a kívánt hatása, mert az egyre jobban szaporodó pánszláv szellemű ág. ev. papság az iskola falain kívül szervezte és folytatta a megkezdett harcot. *Hurbán* hlubokai lelkész maga köré gyűjtötte a pánszláv eszmék iránt lelkesülő tót ifjúság egynéhányát, s azokat előkészítette a jövő küzdelmek vezetőszererepére. Az egyetemes és helyi egyházgyűléseken (konvent) pedig *Jozeffy*, *Kollár*, *Hodzsa*, *Stur*, *Matuska* stb. hangoztatták a tót nemzetiségi követeléseket.

A pánszlávok ez üzelmiei nem kerültek el az akkor nagyhatalású „Pesti Hirlap“ szerkesztőjének, *Kossuth Lajosnak* sem figyelmét, ki 1842 június 30-ról Zay grófhoz írott „Nyílt levelé“ben úgy nyilatkozott, hogy a szláv mozgalmak egyenesen kompromittálják az ág. ev. egyházat. Az ág. ev. egyház fejeinek erélyes fellépésére a pánszlávok egy újabb akcióval válaszoltak. A tót evangélikusok nevében Öfelségéhez kérelmet írtak s azt mintegy 200 aláírással ellátva, *Jozeffy*, *Chalupka* és *Hodzsa* papok 1842 tavaszán Öfelségéhez benyújtották. Ebben azt kérték a királytól, hogy nevezzen ki Budán és Pozsonyban több tót cenzort s engedje meg a magyarul és németül megjelent munkákat tótul is kinyomatni. Az ág. ev. főiskolákban és a pesti egyetemen állíttasson fel szlávnyelvi tanszékeket. A magyar nyelv bevitelét az anyakönyvek vezetésébe ne engedje meg s végezetre mentse meg egyházukat és iskoláikat a magyarosítók túlbuzgóságától. Az egyetemes közgyűlés e kérelmet, mint az egyházi kormányra és a magyar nemzetre egyaránt sérelmet, jegyzőkönyvileg rosszalta és tünnepélyes óvást tett ellene.

Zay gróf az ág. ev. egyházat csak úgy vélte megszabadíthatni az egyre fenyegetőbben fellépő pánszlávizmustól, ha egyesül a magyarságban erősebb ref. egyházzal. Ezért vetette fel a két protestáns egyház unióját. A pánszlávok ez uniótörekvéseknek a leghatározottabban ellenszegültek. *Fehérpataki Gáspár* az 1843-iki évre a cenzura elkerülésével Liptószentmiklóson egy pánszláv szellemű tót naptárt adott ki. Ebben kíméletlenül megtámadta Zay gróft és azt mondotta, hogy az uniótervnek férfiasan ellenszegülni minden jó evangélikusnak szent kötelessége.

A pánszlávizmussal való harcok között teltek el a negyvenes évek egész 1848-ig.

Az illirizmus, mint politikai tényező.

A negyvenes években a *Gáj* és társai által megindított irodalmi illirizmus, mint határozott politikai irány lépett fel Horvátországban és 1842-ben Zágrábmegye tisztújító közgyűlésén, mely erőszakos és véres jelenetekben gazdag volt, diadalmaskodott is, szemben a magyarbarát párttal. Hogy az illir-

pártiaké legyen a győzelem, ahhoz nagyban hozzájárult az, hogy *Havlik* zágrábi püspök bizalmas körlevélben hívta fel papságát arra, hogy az illirpárthoz csatlakozzék. Az 1842-ki tisztújító közgyűlést erőszakoskodás és véres jelenetek tekintetében felülmúlta az 1845 július 28-án tartott zágrábmegyei tisztújító közgyűlés. Az illirpártiak ekkor a rend fenntartására kiküldött katonaságot is megtámadták, aminek az lett a következése, hogy a támadók közül tizenkettőt agyonlőttek. A vesztes illirpártiak elesettjeiket harmadnap eltemetvén, nagy tüntetést rendeztek. Az elesettek koporsóira e szavakat írták: *hodie mihi, cras tibi!* — Mind a tizenkettőt egy sírba temették s a frissen hantolt sír fölött kivont karddal megesküdték, hogy az elesetteket meg fogják bosszulni.

A magyar párt e tisztújításon való győzelme azonban nem akadályozhatta meg, hogy a politikai illirizmus az egész horvát értelmiséget hatalmába ne kerítse. A magyargyűlölet egyre általánosabb és kíméletet nem ismerőbbé lett. 1846 július 31-én fenyegetéssel akadályozták meg abban Liszt Ferencet, hogy az általa adott hangversenyen magyar darabokat játsszék. Havi Ferenc énekes társulatának, mely épen olaszországi körútjából Zágrábon át tért haza, nem engedték meg, hogy a színházban felléphessen. Lelövésselel fenyegették, ha lábukat be merik tenni a színházba.

Ily előzmények után köszöntött be az 1848-iki év.

Az 1848-iki nemzetiség-politikai programmok.

A Metternich-rendszer irányadó politikusai azt mondták, hogy Ausztria csak civilizatórius küldetését teljesíti, mikor az egyes uralkodó nemzetektől állítólag elnyomott nemzetiségekben, mint az olaszokkal szemben a szlovénekben, a lengyelekkel szemben a ruténekben, s a magyarokkal szemben a tótokban, szerbekben és románokban felkelti a népi és nemzeti öntudatot, mert hiszen Ausztriának a legszebb hivatása egy-egy új etnikai elem kifejlesztése és öntudatra keltése a kultura érdekében. Előkelő, de egyszersmind képmutató formulázása is volt ez a hírhedt *divide et impera*-féle elvnek.

Mikor 1848-ban a márciusi eszmék megbuktatták a régi Ausztriát, a németiség és a magyarság vezetése mellett megkezdődött a monarchiának demokrata és liberális szellemben való újrászervezése, a bécsi reakció ez öntudatra ébresztett új etnikai elemekkel való szövetségben vette tervbe az új irány megbuktatását. Ezért találta ki az áprilisi osztrák alkotmány a birodalom minden nemzetiségének egyenjogúságát. A császári kormányzás a politikailag még fejletlen, kulturában hátramaradt és klerikális szellemű nemzetiségekkel szövetségben igyekezett az osztrák-németek és a magyarok által megteremtett demokrata és liberális irányt letörni. Ennek következtében a „Gleichberechti-

gung der Nationalitäten“ lett egyszerre Bécsből sugalmazott jelszava, sőt politikai programja is a különböző magyarországi nemzetiségeknek.

Az osztrák birodalomban lakó szláv törzsek képviselői 1848 márciusában gyűlést tartottak. E gyűlésen résztvettek a hazai tótság nevében *Hurbán* és *Stúr* is, kik ott *Jellachich*sal és a magyarországi szerbek képviselőivel érintkezve, a teendők sorrendjében megállapodtak. Május hónapban, tehát az áprilisi osztrák alkotmány publikációja után, kezdetüket vették Magyarországon is az egyes nemzetiségek politikai gyülekezései abból a célból, hogy a követendő politikai programokat megállapítsák.

A tót politikai programm.

Időrendben elsők a tótok voltak. Május 10-én tartották Liptószentmiklóson az első egyetemes tót gyűlést, melynek célja volt a megelőző helyi gyűlésekben elfogadott kérelmek általánosabb és egyező követeléseit egy memorandumban egyesítve, a tót nemzet politikai programját megszerkeszteni. A liptószentmiklósi tót programm lényege a következőkben foglalható össze:

1. Magyarországon egy közös országgyűlés lesz, amelyben minden nemzetiség számarányának megfelelően lesz képviselve.

2. Ezenkívül minden nemzetiségnek — így a tótnak is — a maga szigorúan megjelölt területén belül lesz még egy saját nemzeti gyűlése, melyen autonóm jogkörrel saját ügyeit fogja elintézni.

3. Lesz tót nemzetőrség, melynek vezénnyelve és tisztikara is tót lesz.

4. A tót területen az összes elemi és középiskolák tanításhelye a tót lesz. Azonkívül felállítandó egy tót egyetem, műegyetem és tudományos akadémia is. Hogy a tót és a magyar nemzet egymást megérthesse, a magyar vidékek iskoláiban tanszékek állítandók a tót nyelvnek és viszont, a tót iskolákban is lesz tanszéke a magyar nyelvnek.

5. Magától értetődik, hogy a kikerekítendő tót területen a közigazgatás és igazságszolgáltatás összes ügyei tótul intéztetnének.

E politikai programm a tótok számára a magyar királyság keretében csak nemzeti autonómiát követelt. Tovább ment egy valóban nagy lépéssel a kreamsieri birodalmi gyűlésen a cseh nemzeti történetírás atyja, Palacky, aki az egységes osztrák monarchiát a következő szövetséges nemzeti államok föderációján akarta felépíteni: 1. Német-Ausztria, amelyhez Cseh- és Morvaország német részei is hozzácsatoltattak volna. 2. Cseh-Ausztria, melyhez odacsatoltatnának Magyarországnak tótok által lakott vidékei is. 3. Lengyel-Ausztria. 4. Rutén-Ausztria Kelet

Galiciából és Bukovina rutén részeiből. 5. Román-Ausztria Erdélyből, Magyarország és Bukovina románoktól lakott részeiből. 6. Magyar-Ausztria. 7. Olasz-Ausztria.

Palacky e föderalisztikus tervét a hatalom akkori bécsi kezelői nem fogadták valami nagy lelkesedéssel. Ellenkezően, lapját, a *Národni Noviny*-t, amelyben e tervnek propagandát igyekezett csinálni, egyszerűen betiltották és magát Palackyt szigorú rendőri felügyelet alá helyezték.

A szerb politikai program.

A szerbek négy nappal később, május 14-én tartották meg Karlócan a maguk nemzeti gyűlését. E gyűlésen kimondották, hogy a szerb nemzet az osztrák-ház és a magyar korona alatt politikailag szabad és független nemzetet alkot. A maga területén, amely áll a mai Bács-Bodrog vármegyéből, a pétervári ezred kerületéből, a volt temesi bánságból, Szerém megyéből és Baranyából, egy autonóm szerb vajdaságot alkot, mely a szabadság és az egyenlőség alapján szoros politikai szövetségbe lép Horvát-Szlavon- és Dalmátországgal. Egyelőre a vajdaság ügyeit egy 48 tagú nemzeti bizottság intézi, mely szükség esetén össze is hívhatja a szerb nemzeti gyűlést. A szerb egyház önálló és független pátriárkátust alkot. *Rajacsics* érseket pátriárkává, *Suptikácz Istvánt* pedig szerb vajdává választották.

A román politikai program.

A románok május 15-én Balázsfalván tartották meg a maguk nemzeti gyűlését, amelyen a következő román nemzeti programot fogadták el:

1. A román nemzet, támaszkodva a testvériség és a szabadság elvére, követeli politikai tekintetben való nemzeti függetlenségét s hogy mint román nemzet szerepeljen és számának megfelelő arányban legyen képviselve az országgyűlésen s hogy meg legyenek a maga tisztviselői a közigazgatás, az igazságszolgáltatás és a katonai hivatalok minden ágában s hasonló arányban használtassék nyelve minden őt illető dologban úgy a törvényhozásban, mint a közigazgatásban.

2. Joga legyen minden esztendőben egy külön román nemzeti gyűlést tartania.

3. A román egyház minden felekezeti különbség nélkül legyen független. Állítsák helyre a régi román metropóliát. Minden évben legyen egyházi szinódus. E szinódus válassza a román püspököket.

4. Falukon, városokon románnyelvű elemi iskolákat állítsanak fel, valamint gimnáziumokat, technikai iskolákat, papnöveldéket és egy románnyelvű egyetemet s mindezeknek költségeit

az állam pénztárából fizessék az adózó nép számarányának megfelelően, meghagyván a román népnek azt a jogát, hogy ő válassza ez iskolák igazgatóit és tanárait, s hogy az oktatás rendszerét ő állapíthassa meg és hogy az iskolákban legyen tan-szabadság.

5. A román nép kívánja, hogy Erdély unióját Magyarországgal a többi nemzetek ne vegyék tárgyalás alá, amíg a román nemzet is nem lesz, az Erdélynek adandó új alkotmány értelmében, alkotmányos nemzet tanácskozó és határozó szavazattal az ország törvényhozásában.

6. A román nép kívánja, hogy Erdély számára új alkotmányt csináljon egy, az ország nemzeteiből összehívandó alkotmányozó gyűlés. Ez alkotmány legyen a szabadság, egyenlőség, testvériség és az igazság elveire alapítva.

E gyűlés a román nemzeti ügyek további intézésére egy „román nemzeti komité“-t választott.

A szászok álláspontja.

A szászok Erdély régi alkotmánya szerint, mint külön területtel és politikai autonómiával bíró nemzet éltek századokon át. Nekik tehát nem volt szükségük a tótok, szerbek és románok példájára külön nemzeti területet kérni. Ők csak meg akarták tartani azt, amivel már bírtak. Erdély és Magyarország egyesítésétől — az uniótól — ezt féltették s azért elleneztek. Mikor pedig az unió létrejött és látták, hogy a magyar nemzeti állam egységre való törekvése jövőre lehetetlenné teszi, hogy állam lehessenek az államban, 1848 őszén azt kérték Bécsben, hogy a szászok földjét, mint külön koronaországot, vegyék ki a magyar királyság kötelekéből és iktassák be az osztrák császári birodalomba.

Leszámítva a szászok e lépését, Palacky föderalisztikus tervezetét és a Jellachich vezérlete alá került horvátok nyíltan kimondott elszakadási politikáját, az itt ismertetett nemzetiségi követelések nem tekinthetők még a magyar államból való kiszakadási törekvéseknek. Egyszerűen, nyelvetületi alapon való autonóm tartományok föderációjává akarták tenni azt az államot, melyet a magyarság egységesnek és nemzetinek akart látni.

A magyar nemzet álláspontja e nemzetiségi követelésekkel szemben.

A magyar kormánynak, illetőleg a magyar nemzetnek álláspontját e nemzetiségi követelésekkel szemben 1848 augusztus 26-án Kossuth Lajos fejtette ki szabatosan abban a beszédében, amelyet a nemzetiségi kívánságok tekintetbevételének ügyében mondott.

Kossuth e beszédében kijelentette, hogy ő a polgári egyenlőség eszméjének a híve és ennél fogva azt kívánja, hogy a hazának minden polgára nyelv- és vallásbeli különbség nélkül élvezzen minden jogot és szabadságot. Azt azonban nem fogadhatja el, hogy az államban az egyes nemzetiségek területeik szerint autonóm politikai egységekké szervezkedjenek, mert ez az ország egységének felforgatására vezető gondolat. Magyarországon az ország minden népfajának boldogulására csak egy út van: az, hogy senki se gondolkozzék oly lépésről, mely azt foglalná magában, hogy Magyarország nem egy státus, hanem abban a külön népfajok külön státust követelhetnek maguknak, mert ezen az alapon szétbomlik Magyarország. E feltétel mellett hajlandó készségesen mindent megadni, ami az egyes nemzetiségek kulturális nyelvi és nemzeti szabad fejlődését biztosítja úgy az egyházi és iskolai, mint a községi és törvényhatósági élet keretében.

Ebben a szellemben készült „a román nemzet polgári jogainak egyenlőségi alapon való biztosításáról szóló XXI. törvénycikk” is, amely a közbejött viharos események következtében törvényt nem válhatott. Ennek első szakasz kimondja, hogy a románok nemzetisége és nyelve nemcsak elismertetik, hanem biztosítatik is. A második szakasz szerint a románok egyházi ügyeik igazgatásában, összes iskoláikban saját nyelvüket akadálytalanul használhatják. A következő szakaszok pedig nyelvük szabad használatát biztosítják a községi és a törvényhatósági élet minden ágában; csak azt kötik ki, hogy jegyzőkönyveiket a felsőbb hatóságok kedvéért magyar nyelven is kiállítsák. A román nyelven írott összes magán- és közokiratok mindenféle hivatalos fórum által elfogadandók. A köztisztviselői állásokban a románok, képességeik tekintetbevételével, igazságos arányban alkalmaztassanak. Ugyanez a törvénycikk a román egyházaknak is teljes autonómiát biztosított.

Ezeket a jogokat az 1848/49-iki háborús mozgalmak idején többször felajánlotta Kossuth, illetőleg a magyar törvényhozás a nemzetiségeknek még részletesebben körülírva, sőt lényegesen megbővítve és komoly biztosítékokkal is megerősítve. A nemzetiségek azonban nem fogadták el, mert nem foglaltatott bennök a területi autonómia, amelyet a magyar nemzet azért nem adhatott meg, mivel világos volt előtte, hogyha e kívánságot teljesítené, az Magyarország felbomlására vezetne. Vajjon igazságosan vádolható-e a magyar nemzet a nemzetiségek zsarnoki elnyomásával, ha testvéri szeretettel kész volt minden kívánságukat teljesíteni, csak azt nem, amelyik meggyőződése szerint a magyar állam felbomlását idézte volna elő? Mindent lehet kívánni egy nemzet-től, de azt mégsem, hogy olyan lépésre határozza el magát önként, amelyet következményeiben magára nézve egyenlőnek tart az öngyilkossággal.

Az 1849 március 4-iki osztrák alkotmány hatása.

A nemzetiségi törekvéseknek újabb lökést és újabb irányt adott az 1849-iki március 4-iki osztrák alkotmány. A magyar királyság állami önállóságát ez a március 4-iki alkotmány teljesen megsemmisítette; beolvasztotta az osztrák birodalomba s a magyar nemzetet politikailag nemzetiségi színvonalra fokozta le. Az osztrák birodalom, amelyik ez alkotmány alapján épült volna fel, az állami élet összes magasabb nyilvánulataiban német lett volna, de a helyhatósági kormányzatban egy bizonyos fokig a nemzetiségi elv is érvényesült volna. A centralizált birodalom egysége a nemzetiségi föderalizmus alapjára volt helyezve. Ez alkotmány vezéreszméje volt: a birodalom összes nemzetiségeit területi autonómia biztosításával kielégíteni, hogy az egységes német Ausztria céljainak megnyerje. A hírhedt *divide et impera* elve volt itt látszólagos szabadelvű alakban feltámasztva az államalkotó és történeti jogaikra támaszkodó politikai nemzetek rovására és az eddig csakis nemzetiségi színvonalon álló etnikai egységek előnyére.

A magyarországi nemzetiségek a március 4-iki alkotmány azon álláspontjára, mely nyílt és határozott megtagadása volt Magyarország államiságának, készségesen ráállottak, de azért magával az alkotmánnyal nem voltak megelégedve. Szerintük ez alkotmány az eddig uralkodó magyar nemzet történeti jogát a kelleténél nagyobb mértékben respektálta és nem helyezkedett teljesen az etnikai föderalizmus álláspontjára. Elsősorban sérelmesnek találták a tótok, hogy ez alkotmány a tót nyelvterületekből nem alakított külön tót koronatarományt. Másodsorban a románok voltak elégedetlenek azzal, hogy Erdélyt nem egyesítette Bukovinával s hogy a románságot a szászföld, a szerb vajdaság és Magyarország területén meghagyta az uralkodó nemzetek felsőbbisége alatt.

Eltételezve az egyes nemzetiségek külön és önállóan tett lépéseitől, Saguna gör. kel. püspök, a románok ezidőszertől való politikai vezére, a nemzetiségek e sérelmét egy kérelemben foglalta s azt aláírta egynéhány Bécsben időző tót politikussal és szlovén reichsrati képviselővel, mint a magyarországi nemzetiségek politikai követeléseit a bécsi minisztériumhoz benyújtotta.

A kérelmezők azt kívánták, hogy a márciusi alkotmány Magyarországon is ekként hajtassék végre, mint Ausztriában; mert szerintük e szándék az alkotmány közzétett szövegéből nem tűnik ki világosan, hisz Erdélynek, Horvátországnak és a szerb vajdaságnak kivételével, Magyarország többi részeiben a régi alkotmány meghagyatik s így több, mint ötmilliónyi nem magyar nemzetiség, tehát Magyarország lakosainak többsége, világos ellenmondásképpen a kimondott egyenjogúsággal, továbbra is megmarad

a magyarok uralma alatt. Minden *félreértés kikerülése végett tehát azt kéri, hogy:

1. A tót nép, mint önálló s Magyarországtól semmi tekintetben sem függő koronatartomány különösen megemléttessék és a lehetőséghez képest területileg is mentől hamarabb kikerekíttessék.

2. A román nép is elválasztassék Magyarországtól s Ausztria többi románjaival, a román nemzet határozott kitételével, egyesíttessék egy külön koronatartományba.

3. Az elvben kimondott szerb vajdaság mentől előbb területileg is kijelöltessék és a hármass királysággal való azon összeköttetés fenntartásával, melyet a horvát országgyűlés a vajdaság képviselőinek egyetértésével kimondott, a koronatartományok sorába felvétessék.

A magyarországi nemzetiségek és az abszolút osztrák uralom.

Az 1848/49-iki magyar szabadságharc gyorsan rohanó eseményei lehetetlenné tették, hogy a hazai nemzetiségek a bécsi kormánytól e kérelemre még csak választ is kaphassanak.

A világosi fegyverletétel után új helyzet állott elő. A diadalmassá lett hatalom, elvégezve a magyarokkal szemben a bosszú és a megtorlás véres munkáját, hozzáfogott a birodalom újraszervezéséhez. A márciusi alkotmányból nem lett semmi. Az abszolút uralkodás és a németesítés volt az új rendszer kettős jelszava, mely nem ismert semmiféle egyenjogúságot, csak közös szolgálást. Az új rendszer nem a nemzetiségek politikai követeléseinek kielégítését tartotta szembe előtt, hanem a nemzetiségi korifeusok megnyerését egyéni érdekeiknek kielégítésével. Hivatalokat és kitüntetések osztogatott nekik. Az új rendszer azonban a nemzetiségek összességére nagy csalódást hozott. Azt a szolgálatot, amelyet, a magyarok ellen harcolva, a dinasztíának tettek, nagyon rosszul és hálátlanul látták megjutalmazva. A nemzetiségi értelmiségnek azonban az új rendszer megengedte, hogy az 1848 előtt megindított szellemben közreműködhesse nekik kulturális kifejesztésének munkájában. Ezért a szerb, román és tót nemzetiség-politikai vezetők az abszolút uralom alatt népük általános csalódása ellenére is egyénileg jól érezték magukat, látván, hogy a bécsi kormány, különben kényszerítve a haladó kor szellemétől is, kulturális téren nem akadályozza nemzetiségük megszilárdítását, készségesen közreműködtek e kormányzat minden irányú akciójában. A viszonyok nyomása alatt egyebet nem is akartak, mint gondoskodni nemzetiségi iskolákról, irodalmi és tudományos intézetekről, hogy nemzetiségük a visszanyert béke korszakában lehetőleg megerősödjék és megnövekedjék.

Hogy az abszolút korszak alatt a nemzetiségek értelmisége

megerősödött s hogy így megerősödve is, mindenben hű maradt az 1848/49-iki zivataros években kimondott politikai programjához, kitűnik az 1861-iki eseményekből.

Az 1861-iki magyar országgyűlés és a nemzetiségek magatartása.

Az 1861-iki első országgyűlési felirat, visszagondolva az 1848/49-iki nemzetiségi mozgalmakra, azt mondotta, hogy „a hazai nemzetiségeknek nemzetiségök érdekében támasztott követeléseit a magyar nemzetnek ignorálnia nem lehet, de nem is akarja. El van határozva, mindent elkövetni arra, hogy a félreértések elháríttassanak és arra, hogy a honnak minden polgára érzelemben összeforrjon; megtenni mindent, amit az ország szét-darabolása és önállóságának feladása nélkül meg lehet tenni.“

A nemzetiségi kérdésről a bécsi udvarban a megváltozott viszonyok mellett sem feledkeztek meg. Az első felíratra érkezett királyi leirat a többek között azon utasítást adta, hogy az országgyűlés mentől előbb oly törvényjavaslatot készítsen, „mely Magyarország nemmagyar-ajkú lakosainak nemzetiségi jogait, ezek terjedelmét, mind nyelvük és nemzetiségi kifejlődésükre, mind pedig közigazgatási viszonyaikra nézve, határozottan és világosan formulázva, tartalmazza“.

A 1868-iki „nemzetiségi törvény“ eredete az 1861-iki magyar országgyűlés fennebb ismertetett kijelentésében és a királyi leirat ez utasításában keresendő. A képviselőház egy 27 tagú bizottságot küldött ki a törvényjavaslat elkészítésére. A bizottság munkálatát elkészítette s augusztus hó 1-én *Vlád* és *Popovics* nemzetiségi képviselők kisebbségi véleményével együtt a képviselőház elé terjesztette. A bizottság munkálatában két alapelv domborodott ki. Egyik az volt, hogy a haza minden ajkú polgára, az egységes és az oszthatatlan magyar nemzet egyenjogú tagja. A második az volt, hogy a nem magyarajkú népfajok külön nemzetiségeket alkotnak, amelyek az állam egységének korlátain belül az egyéni és testületi szabadság alapján akadálytalanul érvényesülhetnek, fenntarthatják és tovább fejleszthetik nyelvüket és nemzetiségüket.

A *Vlád* és *Popovics*-féle kisebbségi vélemény, amely a nemzetiségek akkori álláspontját képviselte, híven az 1848-ban elfoglalt állásponthez, a nemzetiségeknek, mint politikai nemzeteknek a magyar nemzettel való teljes egyenlőségére volt alapítva s annak benyújtói a vármegyéknek nyelvterületek szerint való beosztását s ezen alapon az országnak mintegy szövetséges állammá való átalakítását javasolták. Bár a magyar és a nemzetiségi álláspont között való ellentét áthidalhatatlannak látszott, a megegyezés lehetősége sem azelőtt, sem azután oly valószínűnek nem látszott, mint akkor. Soha a nemzetiségekben a magyarsággal való megegye-

zésnek vágya nem volt oly nagy, mint akkor. Az abszolút uralom tízéves szenvedése megtanította a nemzetiségeket arra, hogy számukra a boldogulásnak nincs más útja, mint a magyarokkal való meg egyezés. A magyarság is eleven érezte, hogy a bécsi kormány beolvasztó törekvéseivel és abszolút uralmával szemben a magyar állam önállóságát és szabadságát csak úgy biztosíthatja, ha a nemzetiségekkel való viszonyát rendezi. E mindkét oldalon megnyilvánult becsületes szándékból nem lehetett semmi, mert e javaslat benyújtása után csakhamar feloszlatták az országgyűlést, aminek következtében e javaslat tárgyalás alá sem kerülhetett.

A bécsi kormány föderaliztikus kísérletei.

Míg a magyar országgyűlés a kibékítés munkáján őszintén fáradozott, a bécsi magyarellenes körök a nemzetiségi politikusok intranzigensebbjeinek segítségével mindent elkövettek, hogy ez a kibékülés a magyarság és a nemzetiségek között meg ne történhessék, mert attól féltek, hogyha ez a kibékülés megtörténik, akkor lehetetlen lesz a magyar önállósági követelések kielégítését megtagadni. Az 1861-iki országgyűlés feloszlata meggyőzte a nemzetiségi politikusokat arról, hogy nem szükséges a magyarsággal megbékülni, mert Bécsben annál is többet fognak számukra biztosítani, mint amennyit tizenkét évvel előbb a március 4-iki osztrák alkotmány helyezett kilátásba.

Báró Kemény Ferenc erdélyi kancellár 1861 február 11-re Gyulafehérvárra a különböző erdélyi vallások, társadalmi osztályok és nemzetiségek előkelői közül egy 42 tagú értekezletet hívott össze. Ez értekezlet feladata az volt, hogy nyilatkozzék Erdélynek küszöbön álló újraszervezéséről — illetőleg Magyarországgal való egyesülésének (az uniónak) kérdéséről. A román értekezleti tagok, élükön *Sterca-Sulutiu* balázsfalvi gör. kath. román érsekkel, egy új, ideiglenes választási eljárás alapján összehívandó országgyűlés feladatának mondták az e kérdésben való nyilatkozást. Tulajdonképen enyhébb formában fenntartották a balázsfalvi mezőn az 1848 május 15-én elfogadott álláspontot. A szászok álláspontja sem különbözött semmi lényegesen az 1848-ikitól.

A tótok 1861 június 6-án és 7-én tartották meg Túróc-szentmártonban a maguk értekezletét, melyben az 1848/49-iki program alapjára állva, kimondták, hogy a többségében tótoktól lakott felsőmagyarországi vármegyék egy autonóm tót tartománnyá, „*Slovenske Okolie*“ szervezendők tót hivatalos nyelvel tót tisztviselőkkel és tót iskolákkal. A tót nemzetiségi követeléseket egy memorandumba foglalták s ezt a memorandumot egy 52 tagból álló tót küldöttség élén *Moyes István* beszterezbenyái pánszláv szellemű róm. kath. püspök vitte Bécsbe. Még a rutének is megmozdultak és Munkácson *Dobržanski* vezetése alatt, külön nemzeti területet és politikai autonómiát kértek.

Ilyen hullámokat vetett az októberi diploma és a februári pátens között eltelt időben Magyarországon a nemzetiségek mozgalmá. Míg a tulajdonképeni Magyarországon e mozgalom úgyszólván csak elméleti volt, addig Erdélyben átment a gyakorlati megvalósulás is.

A Kemény-Mikó-féle gubernium lemondása után Öfelsége *Foliot de Creneville* tábornokot nevezte ki Erdély kormányzójává, aki alatt azután Erdély közigazgatása jóformán a szászok és románok kívánsága szerint alakult át. Egyszerre hat vármegye élére állítottak román nemzetiségű főispánt. Ezek azután megkezdették a maguk megyéjében a román nemzetiségi színezetű közigazgatás berendezését.

Majd 1863 július 1-re Nagyszebenbe összehívta Öfelsége az erdélyi tartománygyűlést is azzal a feladattal, hogy Erdélyt, mint az Osztrákbirodalom külön koronátartományát, a nemzetiségek egyenjogúságának alapján szervezze. Cenzus gyanánt e választásra 8 forint egyenes adót állapítottak meg s a választások eredményeképen a nagyszebeni tartománygyűlés képe az egyes nemzetiségek szerint a következő volt: *magyar* 42; *román* 46; *szász* 32. Azonkívül minden nemzetiségből egyenként 11—12 királyi hivatalost (regálistát) is kineveztek. Összesen követ és regalista nemzetiség szerint volt: *magyar* 50; *román* 57 és *szász* 43.

A magyar követek és regálisták passzív álláspontot foglaltak el s nem léptek be a tartománygyűlésbe. A szász és román követek pedig megkezdették törvényhozói munkásságukat. Az első törvény: a románságnak, mint Erdély törvényes politikai nemzetének törvénybeiktatása, a második pedig a három hivatalos nyelv használatának szabályozása volt. Egy új választó törvényjavaslatot is kidolgozott. Munkába vette a tartomány igazságszolgáltatásának és közigazgatásának a nemzetiségek egyenjogúságának alapján való újraszervezését is. Egy szóval, Erdélyben majdnem bevezett tényné lett az egyes nemzetiségeknek nyelvterületek szerint való autonóm és föderatív berendezkedése.

A Schmerling-féle föderaliztikus rendszer megbukott s Öfelsége a nagyszebeni tartománygyűlést feloszlatta. Az erdélyi románokat tehát akkor érte a legnagyobb csalódás, mikor politikai programjukat már teljesen megvalósulva látták.

A dualisztikus átalakulás és a nemzetiségi kérdés.

A Habsburg-monarchia az osztrák-porosz háborút befejező békekötés után kénytelen volt új államjogi alapokon berendezkedni és pedig elsősorban annak következtében, hogy a német szövetségből kiszorult. A monarchia politikájának vezetése *Beust* báró kezébe kerülött, aki az osztrák-porosz háború kitérőse előtt uralkodó föderaliztikus irányban a monarchia német jellegének veszélyeztetését látta, mert ez irány szerinte arra vezetett

volna, hogy a monarchia, ez úton tovább haladva, egy félszázad alatt szláv császársággá alakul át. Ennek megakadályozása célból Ofelségének nem adhatott más tanácsot, mint a magyar nemzet államjogi követelésének addig a mértékig való kielégítését, amely még a monarchia egységét és legfelsőbb állami szervezetében, annak német jellegét nem veszedelmeztette volna. Így jött létre a dualizmus, amelynek Beust szerint alap gondolata az volt, hogy a belügyekben az osztrák örökös tartományokban a hegemonia a németiség, a magyar királyságban pedig a magyarság kezében maradjon.

Az 1867 februárjában megszületett dualizmus kétségtelenül nagy erőt és lendületet kölcsönzött a most már Osztrák-magyar monarchiává átalakult Habsburg-birodalomnak, de azért valójában a monarchia egyetlen népét és hatalmi tényezőjét sem elégítette ki. Nem elégítette ki a szlávokat és elsősorban a cseheket, akik nyíltan hirdették, hogy Beust a dualizmussal semmi egyebet sem akart, mint, ha nem is véglegesen, de legalább hosszú időre a monarchiában falhoz szorítani a szlávokat. A magyarság egy része, kifáradva a világsi katasztrófa óta folytatott majdnem két évtizedes nehéz küzdelemben, kétségtelenül örömmel és megnyugvással fogadta az új rendszert, mert nemzeti létét benne biztosítva látta. A nemzet többsége azonban nem volt általa valami nagyon elragadtatva. Sovány kárptólást látott benne a nemzeti önállóságot és függetlenséget jobban biztosító perszonális unióért.

Legkevésbé volt vele megelégedve maga az udvar és a hadsereg, az a két hatalmi tényező, amelyik eddigél minden alkotmányos ellenőrzés nélkül majdnem kizáróan maga intézte a birodalom sorsát. Ez a kettős faktor a dualizmusban csupán a monarchia egységének megbontásához vivő utat látta. Különösen veszedelmesnek tartotta azért, mert meg volt győződve, hogy ha a legteljesebb önrendelkezési jog birtokába jutott magyarság megerősödik, nem fog megelégedni a dualizmussal, hanem célul tűzi ki majd a teljes perszonális uniót, amely maga után fogja vonni a monarchia sorsának intézését illetően a szóbanforgó két felelőtlen tényező hatalmának teljes korlátozását. A magyar törekvések ellensúlyozására e kettős faktor előtt legalkalmasabbnak látszott a nemmagyar nemzetiségek politikai és nemzeti törekvésének támogatása. Hogy erről a nemmagyar nemzetiségek tudomást vegyenek, alkalmas úton gondoskodás történt minden egyes esetben. Különösen a horvátok és a románok jöttek e tekintetben számításba, úgy az udvar, mint a hadsereg felelőtlen politikájának nagyhatalmú intézői előtt.

A nemzetiségi törvény.

A nemzetiségi kérdés nem szünetelt sem a nagyszzebeni tartománygyűlés feloszlata után összehívott 1865-iki erdélyi

országgyűlésen, sem az 1865—68-iki közös pesti országgyűlésen. Ez utóbbi az 1866-iki első feliratban ismételve kijelentette, hogy az unióból származó viszonyok rendezésénél — mint általában a nemzetiségi kérdésben —, az országgyűlés magát a testvéri szeretet érzelmeitől fogja vezettetni. A felíratra adott királyi válasz kedvesen vette az országgyűlés azon ígéretét, hogy „Magyarországnak nem magyarajkú lakosai irányában mindazt, amit e részben az ő érdekeik és a haza közérdeke megkíván, törvénnyel óhajtattja rendeztetni“. Az 1866-iki országgyűlés tehát ott folytatta, ahol az 1861-iki elhagyta.

A lefolyt időszak alatt a magyar álláspont épen úgy nem változott, mint a nemzetiségeké. A magyar nemzet abban a reményben, hogy a nemzetiségek a magyar politika méltányos álláspontja előtt meg fognak hajolni s a magyar nemzeti állammal őszintén ki fognak békülni, megkezdte a nemzetiségek és az állam között való viszony rendezését.

Először is az 1868-iki IX. törvénycikkkel elválasztotta egyházilag egymástól a gör. keleti szerbeket és románokat s mind a két nemzetiség számára nemcsak autonóm, de egyúttal nemzeti egyházat is szervezett.

Másodszor az 1868-iki XXX. törvénycikkkel a fogaras-gyulafehérvári román gör. kath. püspökséget érsekségre emelte; a lugosi, szamosújvári román gör. kath. püspökségek pedig törvényesen elismertettek.

Harmadszor az 1868-iki XLIV. törvénycikkben meghozott az úgynevezett *nemzetiségi törvény*.

E törvény célja az volt, hogy a jogosult nemzetiségi kívánásokat összhangzásba hozza az állam érdekeivel. Teljesen az 1861-iki országgyűlési bizottsági javaslatban kifejezett és már ismertetett álláspontra helyezkedett. A magyar törvényhozás nemcsak beváltotta ígéretét, hanem e törvénnyel el is ment addig a végső határig, ameddig az állam érdekeinek kockázatátétele nélkül elmehetett.

E törvény bevezetésében azt mondja, hogy Magyarországnak minden polgára, tartozék bármely nemzetiséghez, az alkotmány alapelveinek megfelelően politikai tekintetben egyenjogú tagja az egységes és oszthatatlan magyar nemzetnek. Ez az egyenjogúság csak annyiban alkothatja különös intézkedések tárgyát, amennyiben ezt az országban beszélt nyelvek hivatalos használata az ország kormányzásában, közigazgatásában és az igazságszolgáltatásban megkívánja.

A különböző nyelvek hivatalos használatára vonatkozóan e törvény szerint a következő rendelkezések érvényesek:

A magyar állam hivatalos nyelve a magyar. Bár a törvényhozás nyelve is kizárólagosan a magyar és a törvények is magyar nyelven hozatnak, de azért e törvények hiteles fordításban az országban használatos többi nyelveken is közzétételnek.

A törvényhatóságok jegyzőkönyvei magyar nyelven szerkesztendők, de emellett más nyelven is szerkeszthetők, ha a törvényhatósági képviselők egyötöde kívánja. A törvényhatóságok gyűlésein azok, kiknek a magyar nem anyanyelvük, anyanyelvükön beszélhetnek. A törvényhatóságok az ország kormányához intézendő fölterjesztéseikben a magyar nyelv mellett hasábosan bármelyik jegyzőkönyvi nyelvüket használhatják. Egymáshoz intézendő átirataikban tetszés szerint használhatják az állam nyelvét, vagy saját jegyzőkönyvi nyelvüket. A törvényhatósági tisztviselők a maguk területén, amennyire lehetséges, a községekkel, intézetekkel, magánosokkal és egyesületekkel szemben azok nyelvét használhatják.

Az egyesek a bíróságoknál minden olyan ügyben, amelyben ügyvédi képviselőt nem kötelező, saját nyelvüket használhatják. A kormány által felállítandó felsőbb bíróságok nyelve azonban kizárólag a magyar lesz.

Az egyes egyházközségek, figyelembevéve felsőbb egyházi hatóságaik törvény által biztosított jogait, anyakönyveik és belső ügyvitelük nyelvét maguk határozhatják meg, valamint iskoláikban is a tanítás nyelvét az oktatásügyi törvényekben megállapított határon belül szintén maguk állapítják meg. A magasabb egyházi hatóságok a kormánnyal magyar nyelven érintkeznek, de hasábosan saját nyelvüket használhatják. A kormány által felállított iskolák nyelvét a kormány állapítja meg, de azért gondoskodni tartozik arról, hogy az általa fenntartott azon iskolákban, amelyek a nemzetiségek által nagyobb számban lakott területeken vannak, mindenki saját anyanyelvében is kiképezhesse magát egészen addig a fokig, ahol már a felsőbb egyetemi oktatás kezdődik. Az egyetemi oktatás nyelve a magyar, de az egyes nemzetiségek nyelvének és irodalmának számára az egyetemen, ha eddig nem volna, tanszék állítandó fel.

A községi tisztviselők a község lakosaival szemben hivatalos ügyekben tartoznak a község nyelvét használni. A községek a maguk törvényhatóságához, vagy a kormányhoz intézett beadványaikban, vagy az állam nyelvét, vagy pedig saját jegyzőkönyvi nyelvüket használhatják. A községi vagy egyházi gyűléseken mindenki akadálytalanul használhatja saját anyanyelvét.

Minden állampolgár, minden község, egyház jogosítva van arra, hogy saját anyagi erejével iskolát vagy más egyéb közművelődési intézetet állítson fel, természetesen az állam ellenőrzése mellett és az állam iskolai törvényeinek tiszteletben tartásával. Az iskola vagy közművelődési intézet nyelvét a fenntartó állapítja meg.

A tisztviselők alkalmazásában jövőre irányadó szempont a képesség. Nemzetisége senkit sem akadályozhat meg abban, hogy bármilyen hivatalra kineveztessék, vagy bármilyen köztisztviselői

rangot elérhessen, sőt a kormány gondoskodni tartozik, hogy a nemzetiségek közül képességeik és nyelvismereteik szerint vármegyei főispánok is neveztesse ki.

A nemzetiségi képviselők kisebbségi javaslata.

Mihelyt az országgyűlés negyvenes bizottsága elkészítette e törvényjavaslatot, a nemzetiségi képviselők nevében Moesonyi, Bránováscki és Miletics egy másik javaslatot nyújtottak be a képviselőházhoz, amely kifejezte az országgyűlés nemzetiségi képviselőinek e kérdésben való állásfoglalását.

Magyarország történelmi országos nemzetei — mondja a nemzetiségi képviselők törvényjavaslatának 1. §-a — magyarok, románok, szerbek, tótok, rutének és németek egyenjogú országos (politikai) nemzeteknek ismertetnek el, akiknek számára a politikai, nemzeti és nyelvi egyenjogúság az állam politikai és területi egységének határain belül egyformán biztosítottatik. E nemzetek mindenikének joga van nemzetiségének külső kifejezésétül nemzeti ünnepek alkalmával a magyar korona lobogója mellett a középületeken saját nemzeti zászlaját kitűzni.

Az egyes nemzetek képviselőitének és nyelvük használatának szabályozásául a többség elve szolgál alapul; ezért a vármegyéket, járásokat és választói kerületeket úgy kell kikerekíteni, hogy azokban az egyes nemzetiségek lehetően abszolút, vagy legalább is relatív többséget alkossanak. A vármegyékben, a járásokban és a községekben a számbajöhető tekintélyesebb kisebbségeknek is meg lesz az a joguk, hogy nyelvük második hivatalos nyelv legyen. E törvényes nemzetek mindenike legyen megfelelő számban képviselve a törvényhozás felsőházában, a központi kormányban, a főbb bíróságoknál és a törvényhatóságok főbb tisztségeiben. A magyar nyelv, amely az ország lakossága többségének nyelve, hivatalos nyelve a törvényhozásnak és a központi kormánynak; de a központi kormányzat egyes ágazataihoz is lehessen más nyelven beadványokat intézni és az ilyen ügyek ott mindig a beadvány nyelvén intéztesse el. A törvényhozásban is az egyes nemzetek képviselőinek joguk van saját nyelvükön felszólalni. Az ország törvényei és a központi kormány rendeletei az egyes hatóságokkal nemcsak magyar nyelven, hanem az illető hatóság nyelvén is közöltessenek.

Az egyes hatóságok a felsőbb hatóságokkal saját hivatalos nyelvükön érintkezhetnek; egymás között pedig egymás hivatalos nyelvén. A magánosok a hatóságokhoz intézett beadványaikban saját anyanyelvüket használhatják. A bíróságoknál az ügyek az igazságot kereső fél nyelvén intéztetnek el és a végzés is ezen a nyelven közöltetik velük. Ha azonban az igazságkereső felek nem egy nemzetiségűek, a tárgyalás szintén a beadvány nyelvén történik, de a végzést mindenik fél a saját anyanyelvén kapja

meg. Bűntügyekben a vádlott saját anyanyelvén hallgatandó ki és mindenféle vizsgálat, kihallgatás stb. ezen a nyelven vézendő ellene.

Ami a közoktatásügyet illeti: mindenik nemzetnek nemcsak ahhoz van joga, hogy saját anyagi erejével állíthasson fel iskolákat és más közművelődési intézményeket, hanem arra is, hogy az állam vagyonából egyenlő támogatásban részesüljenek. Mindenik törvényes nemzetnek egyenlő joga van iskolák és közművelődési intézetek alapítására vagyont gyűjteni, egyesületeket és társulatokat alapítani, sőt nemzeti kongresszusokat tartani, természetesen a korona engedelmével és legfőbb felügyelete mellett. Az összes nép-, közép- és felsőbb iskolákban a tanítás nyelve az illető törvényes nemzet hivatalos nyelve. Az egyes nemzetek községei, egyházai, társulatai és magánosai által fenntartott iskolák teljesen egyenjogúak az állami iskolákkal. Az egyetemen nemcsak az egyes nemzetiségek nyelvének és irodalmának állítandók fel tanszékek, hanem a hazai jognak és törvényeknek előadására is az egyes nemzetek nyelvével, mint előadási nyelvvel. Arról is történnék gondoskodás, hogy az egyetemi vizsgálatokat mindenki a saját nyelvén tehesse le. Az egyes nemzetek által többségben lakott vidékeken jogakadémiák állítandók fel, amelyeknek tanítási nyelve az illető nemzet nyelve lesz. A meglévő állami közép- és felső iskolákba tanítási nyelven gyanánt annak a lakosságnak a nyelve vezetendő be, amely között ez az iskola vagy tanintézet működik. Az olyan nemzet számára, amelynek területén még nincsen ilyen iskola, haladéktalanul fel kell állítani.

Nemzetiségi mozgalmak a Deák-párti kormányok idejében.

A dualizmus következtében a nemzetiségek politikai sorsa a magyar parlament törvényhozói munkásságától és Öfelségének, Magyarország alkotmányos királyának elhatározásától lett függővé és ez kifejezésre is jutott a fentebb ismertetett 1868-iki XLIV. törvénycikkben. E törvénycikk azt mondja, hogy Magyarország összes állampolgárai egyetlen politikai nemzetet alkotnak: az egységes és osztatlan magyar nemzetet. A politikai magyar nemzetnek e törvénybe foglalt meghatározása kizárta, hogy a magyar államban, mint közjogi tényezők saját területtel az egységes politikai magyar nemzetén kívül más önálló politikai nemzetek is alakulhassanak. Ugyanez a törvény a nemzet és az állam egységének jeléül a magyar nyelvet az állam hivatalos nyelvévé is tette.

A nemzetiségek egyenjogúsításáról szóló 1868-iki XLIV. törvénycikk ily módon útját vágta, hogy a nemzetiségek a magyar állam keretében, mint önálló politikai nemzetek olyan-

formán érvényesülhessenek, mint ezt az 1863-ban, a nagyszzebeni tartománygyűlésen hozott törvények Erdélyben lehetővé tették volna. A magyar törvényhozás által hozott 1868-iki XLIV. törvénycikk és a nemzetiségi felfogást képviselő kisebbségi javaslat álláspontja között a sarkalatos különbség abban van, hogy a törvény az egyes állampolgár számára saját anyanyelvének használatát az egyéni jog alapján biztosította, míg a nemzetiségi kisebbség javaslata azt az egyénnek önálló és külön adminisztratív területen lakó politikai nemzethez való tartozásából természetes jog gyanánt vezette le.

Ennek, a nemzetiségek iránt rendkívül előzékeny és szabadelvű törvénynek nem lett meg a célba vett hatása. Nem békítette ki a nemzetiségeket és nem szerelte le azoknak a magyar nemzeti állam érdekeire annyira veszedelmes politikai törekvéseit, pedig a Deák-párti kormányok — mint azt a későbbi idők folyamán maguk a nemzetiségi vezérférfiak is nemcsak elismerték, hanem a későbbi kormányok ellen szemrehányásként is hangoztatták — becsületesen igyekeztek alkalmazni és végrehajtani.

A Deák-párti kormányok alatt a hazai nemzetiségek között a magyar állammal szemben a legmakacsabb ellenállást a *Miletics* vezérlete alatt álló *szerbség* tanúsította. Ez időszak szerb nemzetiségi küzdelmeiben az úgynevezett *szerb omladina* volt a zászlótartó. Miletics és társai az országgyűlésen, a szerb sajtóban, de különösen az autonóm gör. kel. szerb egyházban fejtették ki makacs ellenállást. A gör. kel. szerb egyházi kongresszuson a vezérletet kezükbe kerítve, hosszas ideig megtudták akadályozni azt, hogy *Masirievics* pátriárka halála után a szerb pátriárkai szék betöltsessék. E magatartásuknak célja az volt, hogy a pátriárkai javadalmaknak adminisztrátorai az érsekség gazdag jövedelmeinek jelentékeny részét az omladina céljaira fordíthassák. A gör. kel. szerb egyházi kongresszust mindenáron a szerbség politikai és nemzeti kongresszusává, amolyan magyarországi szerb fiókparlamentté akarták tenni.

Ennek az omladinaista politikai iránynak háttere a magyar állam határain kívül, a szerb királyságban akkor uralkodó politikai törekvésekben kereshető. Szerbia vezetőpolitikussai a balkáni Piemont szerepét szánták országuknak. A nagyszerb törekvések már ekkor kezdték Belgrádban bontogatni szárnyaikat s a Balkán fölötti szerb hegemonia útját minden erővel igyekeztek előkészíteni. A szerb hódításvágy a képzeletben megalkotott és Csernojevics beköltözése óta állandóan óhajtott magyarországi szerb vajdaságot (Vojvodina Srpska) is számításai körébe vonta. Mindezekből világosan kitűnik a Deák-párti kormányok idejében lezajlott és a Miletiestől vezetett szerb nemzetiségi politikai törekvéseknek nyíltan ugyan be nem vallott, de a kísérő jelenségekből határozottan megállapítható *irrendentista jellege*.

Odáig ment a szerb omladinisták merészsége, hogy Pancesován, a képviselőválasztások alkalmával nyíltan a szerb fejedelemség zászlaja alatt jelentek meg a szerb nemzetiségű választók. Ez a mozgalom a még fennálló határőrvidéki katonaság tisztjeit is magával ragadta. Seudier cs. kir. tábornok, a temesvári hadkerület parancsnoka kénytelen volt figyelmeztetni őket, hogy az omladina képviselőinek támogatásától tartózkodjanak. Ez irredentista jellegű szerb mozgalmaknak csak az vetett véget, hogy a magyar kormány, nyomára jöve annak az összeesküvésnek, melyet 1876 nyarán Miletics az akkor kitört szerb-török háborúval kapcsolatosan tervezett, Mileticset törvényszék elé állíttatta.

A tót nemzetiségi mozgalom sem szünetelt. Vezérei ez időben az 1867-iki kiegyezés után teljessé lett sajtószabadságtól nyújtott előnyöket használták fel a maguk politikai céljainak elérésére. Hurbán a „*Pestbudinske Vedomosti*“-ban és a „*Cirkveni Listy*“-ben fejtett ki oly mértékű izgatást, melyért az államügyészség két ízben volt kénytelen sajtóbíróság elé állítani. Munkatársai voltak a hírlapok útján való izgatásban *Pauliny-Tóth Vilmos* és *Třuchly* az „*Orol*“-ban, *Perjensik* a „*Narodni Hlasnik*“-ban.

A tót nemzetiségi izgatás főfészkéi voltak még az egyes tót hírlapokon kívül a hirhedt *Culen Márton* igazgatása alatt álló znióváraljai és túróczszentmártoni tót tanításnyelvű kath. gimnáziumok és továbbá a nagyrócezi szintén tót tanításnyelvű ág. ev. gimnázium. E gimnáziumokban a legszenvedélyesebb és durvább izgatás folyt minden ellen, ami magyar. Ezeknek egyikében történt meg, hogy a kötelező tantárgyként tanított magyar nyelvnek egyik órája után a tanár tanítványai előtt száját kimosta azon nyilatkozat kíséretében, hogy kénytelen kimosni, mert a magyar szóval bemocskította. A magyarelles izgatás másik főfészke volt az 1861-ben alapított „*Slovenska Matica*“ nevű tót irodalmi társulat. E határozottan pánszláv szellemű tót nemzetiségi mozgalmak ellen *Grünwald Béla* alispán vezérlete alatt Zólyom vármegye törvényhatósági bizottsága indította meg a harcot. 1874 április 14-én tartott ülésében elhatározta, hogy feliratot küld a közoktatásügyi minisztériumhoz a tót gimnáziumok bezárása és a „*Slovenska Matica*“ feloszlata tárgyában. A mozgalmat siker követte. A kormány vizsgálatot indított meg úgy a tót gimnáziumok, mint a *Matica* ellen. A vizsgálat eredménye valóban megdöbbentő volt, úgy hogy annak alapján a kormány 1875 decemberében úgy a tót gimnáziumok bezárását, valamint a „*Slovenska Matica*“ működésének betiltását is kénytelen volt elrendelni.

A nemzetiségi törvény meghozatala után még egy év sem telt el és az erdélyi románok értekezlete Szerdahelyen 1869 május 8-án tartott ülésében 4 szavazatnyi kisebbséggel szemben kimondotta, hogy passzív álláspontra helyezkedve, nem fog többé

részt venni a magyar törvényhozás munkásságában és egyúttal az erdélyi románság politikai ügyeinek intézésére egy 25 tagú bizottságot (nemzeti komité) választott. A belügyminiszter, értesülvén a komité szervezéséről, azt nyomban feloszlatta. A passzivitás azonban nem terjedt ki a magyarországi részekben lakó románságra.

Az erdélyi románság e politikai magatartásának is megvolt a maga külpolitikai háttere az akkori romániai kormányknak és a politikai pártoknak magatartásában.

A dualizmust ez időben Európaszerte úgy fogták fel, mint az osztrák-magyar monarchia erőforrását. Miután a „revanche pour Sadova“ ekkor még nem tartozott a lehetetlenségek körébe, Bismarck ez esetben Romániának az osztrák-magyar monarchia sakkban tartását szánta szerepül s azért a román államférfiaknak azt a tanácsot adta, hogy külpolitikai tájékozódást keressenek Oroszországban, Bukarestben, az ekkor hatalmon levő liberális párt vezetőit, Bratianu és Rosetti ebből azt következtették, hogy Bismarck a monarchia ellen valóságos támadó szövetséget kötött az oroszokkal s azért a nagyromán törekvések érdekében szabadjára engedték a legféltelenebb izgatást úgy a sajtóban, mint a nyilvános gyülekezetekben. Ez izgatásokban a vezérszerepet a kívándorolt erdélyiek vitték. Ezek a romániai mozgalmak sugalmazták az erdélyi románoknak is a szerdahelyi határozatot.

Andrássy előtt nem volt titok a romániai izgatások berlini forrása. Egy ízben nyíltan megmondotta Pepoli marquis olasz követnek, hogy bármennyire is szimpatikus előtte a német népnek porosz vezetés alatt való egyesítése, de ha Bismarck Romániában olyan törekvéseket támogatna, amelyek Magyarország szempontjából károsak, kénytelen lesz Párisban keresni támaszt. A Pepoli marquistól nyert értesülés után Bismarck megírta a bukaresti porosz konzulnak: mondja meg Károly fejedelemnek, hogy Poroszországnak Romániához való jó viszonya csak úgy tartható fenn, ha sikerül a román kormányknak megszüntetni minden olyan izgatást, amely Magyarország érdekeit fenyegeti. Az eredmény az lett, hogy Károly fejedelem elboesította a liberális kabinetet és helyette Ghica Demeter elnöklete alatt egy mérsékelt irányú kabinetet nevezett ki.

Románia külpolitikai irányváltoztatásának hatása volt az erdélyi románság politikai magatartására is.

Az 1872-iki képviselőválasztásokat megelőzően, Lónyai akkori magyar miniszterelnök bizalmas közvetítéssel Balázsfalváról azt az értesítést kapta, hogy román részről nagy hajlandóság volna egy román-magyar megegyezésre, dacára az 1869-iki szerdahelyi határozatnak. Ez értesítés következtében, szintén bizalmas úton, Lónyai felkérte Vánca és Saguna érsekeket, hogy egynehány előkelő román egyéniséggel tartsanak értekezletet és formulázzák a románok kívánalmait egy leendő megegyezés alapjául. Az érte-

kezleten Vánca érsek elnöklete alatt csak három román bizalmi férfiú vett részt: *Baritiu György*, *Macellariu Illés* és *Ratiu János*, akik a szerdahelyi határozatot, mint elnök és titkárok írták alá. A június 29-én és július 3-án tartott bizalmas értekezleten a megegyezés feltételeit megállapították és azokat egy emlékiratba foglaltan Lónyai miniszterelnökhöz Vánca érsek felküldötte. Lónyainak csakhamar bekövetkezett bukása azonban az egész akciót eltemette.

Hohenwart föderációs kísérletének hatása a magyarországi nemzetiségek politikai magatartására.

Alig telt el két és fél esztendő a nemzetiségi törvény megalkotása óta, a Lajtán túl olyan politikai átalakulás érdekében tétetett komoly kísérlet, amely, ha sikerül, a dualizmust csakhamar kiforgatta volna sarkaiból. 1871 február 4-én Öfelsége gróf Hohenwartot bízta meg egy új osztrák kabinet alkotásával. Hohenwart minisztériumának karakterét annak három tagja adta meg: két szláv, Jirecek és Habietinek s a tanszék szocializmus osztrák tudományos képviselője, Schäffle tanár. Az új minisztérium feladata az lett volna, hogy a Lajtán túl a nemzetiségeket kielégítse és közreműködésüket a nyugodtabb kormányzás számára megnyerje.

Az új kormány kinevezése, mint az 1867-től ez időpontig követett új iránnyal teljesen ellentétes dolog, az osztrák szabadelvű és német pártokat rendkívül megdöbbenette. Még inkább fokozódott ez a megdöbbenés, mikor a cseh követeléseket magukban foglaló úgynevezett „fundamentális articulusok“ ismeretessékké lettek. E fundamentális articulusok Csehországnak a Lajtántúl ugyanazt az államjogi helyzetet biztosították volna, mint aminőt a dualizmus biztosított a monarchiában Magyarországnak. A monarchia lajtántúli része ez articulusok értelmében 17 önálló tartomány szövetségéből állott volna. A közös parlamentet e 17 tartomány gyűléseinek delegáltjai alkották volna. A dualizmus értelmében a Magyarország és Ausztria között való közös ügyek az osztrák és magyar parlamentek által választott delegációk illetékessége körébe tartoztak. Az osztrák tartományok e tervezett új alkotmányának értelmében az osztrák delegációt többé nem a birodalmi tanács választotta volna, hanem az egyes tartományi gyűlések. Miután Magyarország a közös ügyek intézésére vonatkozóan az osztrák parlamenttel egyezett meg és nem az egyes tartománygyűlésekkel, a dualizmus már ebből a szempontból sem lett volna fenntartható.

E helyzetből mintegy logikailag következett, hogy Beust és Andrassy, kik a dualizmus megalkotói voltak, a Hohenwart-féle kísérlet ellen sikraszálljanak. Andrassynak még több oka volt erre, mert a csehek nyíltan fenyegettek, hogy ha a magyarok

nem fognak belenyugodni Hohenwart tervezetébe, akkor ők is beleavatkoznak a magyaroknak és a horvátoknak egymás között folytatott vitás ügyeibe. Tényleg ebben az időpontban Zágrábban is ugyanolyan politikai áramlat került felszínre, mint Prágában. A horvát politikusok egy része megvalósítandó programjával azt hirdette, hogy Horvátországnak teljesen önálló államnak kell lenni, amely Magyarországgal épen olyan perszonál unióban van, mint Magyarország Ausztriával. A magyar-horvát kiegyezést tehát meg kell semmisíteni s Horvátország külön felelős horvát minisztérium kormányzása alá helyezendő s az Ausztriával közös ügyek tárgyalására kiküldendő delegáció horvát tagjait nem a budapesti közös, hanem a zágrábi horvát országgyűlés közvetlenül választja meg.

Andrássy és Beust Hohenwart tervezete ellen igen befolyásos szövetségesre találtak az akkori közös hadügyminiszterben, Kuhn tábornokban, aki a legerélyesebben tiltakozott az ellen, hogy a hadsereg költségvetését és az évi újoncjutalékot, az egyes autonóm tartománygyűlések szavazzák meg, mert tisztában volt vele, hogy Hohenwart tervezete nemcsak a monarchia szlávizálását, de a hadseregét is maga után fogja vonni rövid idő múlva.

Az akkori magyar ellenzéki pártok, sőt maga a balközép akkori vezére, Tisza Kálmán sem foglaltak ellenséges álláspontot szemben e kísérlettel, sőt bizonyos fokig helyeselték is, mert azt várták tőle, hogy a dualizmust megbuktatja, mivel a dualizmus Ausztria föderalizációja esetén nem lett volna fenntartható. Magyarország ugyanis egy föderatív Ausztriával csak a perszonális unió viszonyában lehetett volna. Tisza Kálmán, híven ez álláspontához, nem habozott Andrássyt szemrehányásokkal illetni azért, hogy Hohenwart megbuktatásával nemcsak Ausztria föderalizálását akadályozta meg, hanem azt is, hogy Magyarország szemben Ausztriával, az állami önállóságát jobban biztosító perszonális unió birtokába juthasson.

A Hohenwart-féle kísérlet és vele egyetemben Ausztria nemzetiségi alapon való föderatív átalakulása ugyan megbukott, de a magyarországi nemzetiségek előtt jelentékeny és a jövőt illetően sokat ígérő jele volt annak, hogy a dualizmust a legfelsőbb körökben nem tartják örökéletűnek és a monarchia nemzetiségi alapon való föderatív átalakítását a közel jövő politikai eshetőségei közül teljesen kizártnak.

Védekezés az állambomlasztó nemzetiségi törekvések ellen.

A nemzetiségeknek ez ellenséges magatartása a nekik annyi kedvezményt biztosító nemzetiségi törvény meghozatala után és e törvény lojális végrehajtásának megkezdése dacára a magyar közvéleményben bizonyos fokú aggodalmat keltett. A magyar

közvélemény sürgetni kezdte a védekezést. Megtorló, vagy szigorúbb eljárás alkalmazására, egyes sértőbb és valóban a lázítással határos eseteket kivéve, senki sem gondolt.

Az általánosan uralkodó vélemény az volt, hogy a magyar állam politikai, közigazgatási, gazdasági és közművelődési berendezkedésének kiépítése segítségével sikerülni fog ezeknek a törekvéseknek állambomlasztó hatását mintegy előzetesen semlegesíteni, ha teljesen elenyésztetni nem is lehet.

E szempont legelőször a *köztörvényhatóságok rendezéséről* szóló 1870. évi XLII. törvénycikkben és az 1876-iki megyekikerekítési törvényben jutott kifejezésre. A magyar állam közigazgatási beosztása az 1867-iki kiegyezés idején egy hosszú és gyakran erőszakos külső beavatkozásokkal megszaggatott fejlődés eredménye volt. Igen sok volt benne olyan elem, ami a parlamenti kormányzat alapelveivel ellentétben állott s ami magában véve, a multnak igen tiszteletreméltó maradványa volt ugyan, de egy modern közigazgatásnak alkotószerve nem lehetett. A közigazgatási területek új beosztása és új szervezetének megállapítása feltétlenül szükségessé vált. A nemzetiségi törekvések ellen való védekezés egyik eszköze volt e törvényekben az új területi beosztásnál figyelembe vett az a szempont, hogy nagyobb és nemzetiségi tekintetben teljesen zárt közigazgatási területek ne legyenek. A további eszközök: a virilizmus intézménye, amelynek feladata a vagyoni és értelmi súly biztosítása, szemben a számbeli többségen alapuló nyers tömegeerővel és a főispánnak adott kandidációs jog a tisztviselők választása alkalmával. A mai szempontból e két utóbbi dolog antidemokratikusnak nevezhető, csak hogy egy félszázaddal ezelőtt az 1870. évi XLII. törvénycikk ez álláspontja, a nyugateurópai államokban uralkodó felfogással összehasonlítva, antidemokratikusnak épen nem volt nevezhető.

Ide tartozik az 1874-iki választási törvény intézkedései közül az, amelyik Erdélyben a választói jogot biztosító adócenzust az 1848-ban megállapított 8 frt 40 kr helyett a 84 forint kataszteri tiszta jövedelem után fizetendő adó összegében állapította meg; de ez is csak látszólag, mert lényegében az erdélyi magyarságnak inkább kárára, mint hasznára vált, miután a megállapított cenzus határain belül a román kisbirtokos-elem aránylag előnyösebb helyzetben volt, mint a magyar. A román kisbirtokos-elemnek ugyanis azon a területen, amelyen a magyarsággal vegyesen lakik, földbirtoka jobbágyi eredetű lévén, átlag nagyobb terjedelmű volt, mint a magyar kisbirtokosnak zselléri eredetű birtoka és így reá nézve ennek az új cenzusnak nem is volt olyan korlátozó hatása, mint magyar kisbirtokos társáéra.

A magyarság e védekező akciója azonban csak később, a mult század nyolcvanas éveiben kezdett rendszeresebb és határozottabb lenni, aminek okozója az a fordulat volt, amelyet a

magyarországi nemzetiségek politikai magatartásában az 1876/77-iki szerb-orosz-török háború után bekövetkezett külpolitikai helyzet hatása idézett elő.

Bosznia okkupációja és a nemzetiségi kérdés.

Az 1876. év nyarán kitört szerb-török háborúval a Balkán-kérdés az európai politika napirendjére került. Az 1877/78-iki orosz-török háborúval annak egy része megoldást is nyert. A Törökbirodalom európai részének új rendezése aktuálissá lévén, világossá lett, hogy akárminő befejezéshez jusson e háború, a Balkánon az eddigi területi status quo nem lesz fenntartható. A hatalmi egyensúly el fog tolni, még pedig Oroszország javára, amely százados hatalmi törekvésének célját: Konstantinápolyval együtt a Dardanellák birtokba vételét e háborúval el fogja érni. Az osztrák-magyar monarchia külpolitikáját intéző bécsi udvari és katonai körök úgy gondolkoztak, hogy ennek nem szabad megtörténni, vagy ha mégis megtörténnék, akkor a monarchiának a Balkán nyugati részén megfelelő kárptólásban kell részesülnie. Így vetődött fel az a gondolat, hogy a monarchia a Törökbirodalom két tartományát: Boszniát és Hercegovinát, ha lehetséges, európai megbízás alapján okkupálja. Bosznia okkupációját két szempontból sürgették a bécsi katonai és udvari körök. Egyik szerint ekét tartományra azért van szükség, hogy Dalmáciának, szemben az olasz hatalmi törekvésekkel, legyen megfelelő hátsó védelmi területe (Hinterland). A másik szerint: Törökország regenerációja elsőrendű érdeke a monarchiának, ami pedig csak úgy lehetséges, ha erejét nem foglalja le többé e két tartomány. Az okkupáció egyszersmind a balkáni népekkel is meg fogja értetni, hogy ha döntésre kerül a dolog, sorsuk fölött nem Oroszország, hanem a monarchia dönt.

A bécsi udvari és katonai körök Balkán-politikájának e hangoztatott védelmi jellege nem volt sem őszinte, sem a valóságnak megfelelő. Ellenkezően, e politika határozottan agresszív volt. Alapgondolata a következőkben foglalható össze. E két tartomány megszerzésével sikerülni fog egy katolikus és horvátjellegű egységes délszláv országot teremteni alapjául és kiindulópontjául a Balkánon Szaloniki felé való továbbhaladásnak. Természetesen, ha egy ilyen katolikus és horvátjellegű egységes délszláv állam megalkotása e két tartomány okkupálásának segítségével sikerülni fog, az nem fog hatás nélkül maradni a monarchia dualisztikus szerkezetének átalakítására sem. Ami 1871-ben Hohenwartnak cseh alapon nem sikerült, az sikerülni fog most délszláv alapon, azaz a monarchia át fog alakulni egy szlávjellegű föderatív Nagy-Ausztriává. Ez az alapgondolat tette Bosznia okkupációját a monarchia szláv népei előtt népszerűvé és kívánatossá, s viszont emiatt viseltetett nagy ellenérzéssel vele

szemben úgy az osztrák németiségnek, mint a magyarságnak közvéleménye.

Az osztrák németiség a „boszniai kaland“ ellen inkább pénzügyi szempontból foglalt állást, a magyar közvélemény ellenben határozottan nemzeti és politikai okokból. Hogy mennyire népszerűtlen, sőt egyenesen ellenszenves volt a magyar közvélemény előtt Bosznia és Hercegovina okkupációja, bizonyítja az a körülmény is, hogy Pest megye alispánja 1878 augusztusában, a közvélemény helyeslése mellett, tagadta meg a Bosznia okkupálására induló hadsereg számára követelt fuvarkocsik kiállítását és Somogy vármegye nemesak a fuvart tagadta meg, hanem a leghatározottabban is tiltakozott a boszniai kaland ellen. A magyar ellenzéknek úgy a képviselőházban, mint a delegációkban folytatott heves vitái a monarchia határain túl is feltűnést és érdeklődést keltettek. Azonban mindez hasztalan volt, mert ez okkupáció a dinasztia és a hadsereg politikája volt, vagyis mint Ófelsége, I. Ferenc József mondotta Zsedényi Edének „Politik meines Hauses“. A császári ház e politikáját a magyar közvélemény tiltakozásával szemben, a szerbek kivételével a monarchia összes szlávjai pártolták, mert szláv érdeket láttak benne és eszközét a magyarság visszaszorításának. Hogy Bosznia és Hercegovina 1909-ben bekövetkezett annexiójának minő szerepe volt a jelenlegi világháború előidézésében, nem szükséges bővebben fejtegetni.

A nemzetiségi mozgalmak fejlődése a mult század nyolcvanas éveiben.

Azok az aspirációk, amelyeket Bosznia okkupációja keltett a horvátságnak különösen fiatalabb és tulzó értelmiségében, a nyolcvanas évek elején fokozódó hullámokat vetettek és 1883 augusztusában majdnem zendülést okoztak Zágrábban. Erre okul a következő incidens szolgált. A zágrábi pénzügyigazgatóság újonnan épült palotájára a kir. pénzügyigazgató, abból kiindulva, hogy a pénzügyigazgatóság közös állami hivatal, a magyar állam és Horvátország egyesített címerét helyeztette el magyar és horvát körirattal, nem pedig Horvát-Szlavon- és Dalmátországok külön címerét kizárólagosan horvát körirattal. A horvát közvélemény tulzó vezeterei ebben sérelmet láttak, szeríntök Horvátország önállóságának elsikkasztását s azért fenyegető utcai tüntetést rendezve, a címert a palotáról leverték. Ezzel egyidejűen Új-Gradiskán pedig a magyar zászlót tépték le és hasogatták össze. A magyar kormány azt követelte, hogy a közös magyar címet és a zászlót katonai tisztelgés mellett helyezték vissza régi helyére. A magyar kormány e kívánsága teljesült, de a zavarok nem csillapultak le, úgy hogy Ófelségének báró Ramberg tábornok személyében kir. biztost kellett Horvátországba küldenie és kivételes kormányzati intézkedéseket léptetni életbe.

A horvátok mögött ekkor a bécsi udvari és katonai körök állottak. Köztudomású volt ugyanis, hogy a m. kir. kormány kívánságát Ófelsége eleinte maga sem akarta teljesíteni. Erzsébet királyné közbelépésére volt szükség, hogy a magyar kormány követelése teljesüljön.

A román nemzetiségi mozgalmak újraébredése.

A szerb és horvát mozgalmak lecsendesülése után a román nemzetiségi mozgalom vett nagyobb lendületet, mire kétségtelenül nagy befolyással volt az a körülmény, hogy Románia az 1878-ki berlini kongresszus határozatai következtében megszabadult a török szuverénitás alól és független állammá lett. A fiatal államban egyszerre elkezdett pezsegni minden. A függetlenség gondolata Románia politikusainak, de különösen fiatalágának szívében merész és messzire kiható aspirációkat keltett fel. Ezek kivétel nélkül az irredentista törekvések körében mozogtak és egyszerre nagyhatású népies politikai akciók mozgatóivá lettek.

Az 1878-iki választások alkalmával az erdélyi románság vezetői újra kimondották a passzivitást. Sokkal jelentékenyebb volt ennél az 1881 május 12-én Nagyszebenben tartott „román nemzeti értekezlet“, melyen a magyarországi románok is résztvettek.

Ez értekezletet megelőzően egy, *Popea Miklós*, később karánsebesi gör. keleti püspök és *Baritiu György* által 1881 március 1-ről keltezett felhívás értelmében minden románoktól lakott választókerület román nemzetiségű választói gyűlést tartottak s abban a nagyszebeni értekezletre egy kéttagú küldöttséget választottak, mint az illető kerület román nemzetiségű választóinak képviselőit. A május 12-iki értekezleten 153 küldött 80 választókerületből nyújtotta be meghívólevelét.

A román nemzetiségi párt 1881-iki programja.

Az értekezlet mindenekelőtt kimondotta, hogy a jelenlevők román nemzeti párttá alakulnak s annak számára a következő politikai programot állapította meg:

1. Követelik Erdély autonómiáját az 1863-iki nagyszebeni tartományi gyűlésen hozott s Ófelségétől szentesített törvények alapján;

2. követelik, hogy a román nyelv legyen hivatalos nyelv úgy a közigazgatásban, mint az igazságszolgáltatásban mindenütt, ahol a lakosság román;

3. a románoktól lakott törvényhatóságokban alkalmaztassanak román hivatalnokok és a nem románok közül csak olyanok, kik tökéletesen tudnak románul;

4. a román követelések értelmében revideálják a nemzeti-ségi törvényt;

5. törültsenek el mindazon törvények, amelyek akadályozzák a románságot nemzeti alapon való fejlődésében;

6. az egyházi és iskolai autonomia sértetlenül fenntartassék;

7. a román iskolák és egyéb közmívelődési intézetek a románságtól fizetett adó arányában részesüljenek támogatásban az állampénztárból;

8. alkottassék új választási törvény az általános szavazat-jog alapján, vagy legalább e jognak minden olyan állampolgárra való kiterjesztésével, aki valamelyes egyenes adót fizet;

9. a dualizmus nem lévén ezidőszerint napirenden, a román nemzeti párt fenntartja magának, hogy erre vonatkozóan majd a maga idején nyilatkozik.

Ez értekezlet is a passzivitást csak az erdélyrészi román választópolgárokra mondotta ki kötelezően.

A romániai irredentista mozgalmak.

Bukarest székhellyel 1882-ben *Carpații* név alatt a Magyarországból Romániába bevándorolt fiatal értelmiség tagjai egy segítőegyesületfélét alapítottak, amely azonban csakhamar átalakult szenvedélyesen politizáló társasággá. E társaság élén *Ciurcu*, *Secasín* és *Ocasín* nevű magyarországi származású tanulók állottak, kik 1885-ben a román királyság lakosaihoz egy teljesen irredentista szellemi kiáltványt intéztek.

E kiáltványban felhívták a román királyság polgárait, hogy bontsák ki mindenütt az irredentizmus zászlaját. Mondják meg a családban, az iskolában, a hadseregben, hogy a magyarok szét-tépték a román hazát és hogy a román föld igazi megerősítése nem lehet más, mint Erdély elfoglalása, ami, ha meg nem történhetnék, a legnagyobb szerencsétlenség lenne Romániára nézve.

E kiáltvánnyal egyidejűen lázító iratokat nyomattak s azokat megbízottjaikkal beküldötték Erdélybe s ott a román falusi nép között ki is osztották. Ez iratokban a magyarországi román népet a magyarok leölésére és házaiknak felgyújtására hívták fel. E lázadásra uszító iratoknak mindössze annyi hatása lett, hogy a magyar kormány tudomására hozta Románia akkori kormányának, hogy minő összeesküvést szőtt területén a Magyarországból kivándorolt fiatal értelmiségnek egynéhány tagja.

A magyar kormány e lépésére Bratianu Jón, Románia akkori kormányelnöke a lázító iratok szerzőit, mint kellemetlen idegeneket kiutasította Romániából. E kiutasítások ügyében úgy a román képviselőházban, mint a szenátusban az ellenzék több vehemens interpellációt s azzal kapcsolatosan támadást intézett a liberálistpárti kormány ellen. Ez alkalommal a szenátusban a

konzervatív-párt tagjainak tapsai között Marzescu szenátor kijelentette, hogy a románoknak vezérlő politikai ideáljuk semmi egyéb, mint az, hogy minden román ugyanazon román államhoz tartozzék és hogy minden idején ez ideált hirdetni maga Bratianu még a parlamenti szöszék magaslátáról sem tartózkodott. E vita óta az úgynevezett erdélyi kérdés a romániai pártok kezében valóságos pártfegyverré lett. Tíz évvel később, 1895-ben a Sturdza vezérlete alatt álló liberális ellenzék adta vissza busásan a kölesönt az akkor hatalmon levő konzervatív-párti kormánynak.

A Tribuna alapítása és hatása.

A román nemzetiségi törekvések fejlődésének történetében igen figyelemreméltó mozzanatot alkot *Slavici János*nak fellépése és azzal egyidejűen 1884-ben a „Tribuna” című lap alapítása. *Slavici János* elvi álláspontja az volt, hogy a magyarság és a románság között a direkt megegyezésnek nincs helye. A románság a maga követeléseinek teljesítését nem kérheti a magyarságtól, hanem *Ófelségétől* az osztrák császártól, mint az egységes Habsburg-birodalom egyik konstituáns nemzete. Ezzel ellentétben a románságban, különösen a magyarországi részekben lakók között igen tekintélyes párt volt, a *Mocsonyi Sándor* vezetése alatt magát mérsékelt román nemzeti pártnak nevező, amelyik azt hirdette, hogy a románságnak a maga jogos követeléseinek teljesítését nem szabad sem Románia beavatkozásától, sem a dinasztia pártfogásától és kényszerítő akaratótól várni, hanem a magyar nemzettel való megegyezéstől. E megegyezés *Mocsonyi* felfogása szerint azonban csak úgy lehetséges, ha a románság elismeri nemesak a dualizmust, hanem *Béccsel* szemben a magyar állam önállóságát is. A magyar nemzet azonnal hajlandó lesz a román kívánságokkal szemben méltányos lenni, mihelyt meggyőződik, hogy a románság hajlandó minden hátsó gondolat nélkül elismerni a magyar állam önállóságát, azaz ha lemond a monarchia föderalizálásának követeléséről és annak segítségével Magyarországnak önálló állami-ságából csak nemzeti autonómiával bíró tartomány színvonalára való lefokozásáról. Magyar részről ezt az álláspontot a függetlenségi párti *Mocsáry Lajos* képviselte.

A *Slavici* vezetése alatt álló „Tribuna” a mult század nyolcvanas éveinek utolsó felében már teljesen a maga kezeibe kerítette a magyarországi románság politikai vezetését.

A román nemzetipárt a mult század nyolcvanas éveiben kétszer revidálta a maga politikai programját: 1884-ben és 1887-ben. Ez utóbbi évben tartott nemzeti értekezlet elhatározta, hogy politikai követeléseit és sérelmeit egy Memorandumba foglalva, alkalmas időben egy nagyobb számú küldöttség útján *Ófelsége* elé fogja terjeszteni. Ez időponttól kezdve a román

nemzetiségi párt két árnyalata között a küzdelem tárgyát az képezte, hogy a Memorandumot Őfelsége elé terjesszék-e vagy ne és ha igen, mikor? Mocsonyi azért ellenezte a Memorandumnak Őfelsége elé való terjesztését, mert abban a meggyőződésben élt, hogy ha a kísérlet megtörténik és Őfelsége nem fogadja el a Memorandumot, akkor a magyarokkal való legális megegyezés lehetetlenné lesz téve és a románság kénytelen lesz a maga harcát jogos törekvései érdekében illegális téren és forradalmi eszközökkel folytatni. A tribunisták Slavici politikai dogmája érdekében éppen ezt akarták s azért sürgősebb feladatot nem ismertek, mint Mocsonyinak és híveinek háttérbe szorítását, ami az 1890-iki értekezleten sikerült is, amennyiben ez értekezlet többsége kimondotta, hogy a Memorandumot Őfelsége elé fogja terjeszteni.

A Liga Culturala alapítása és szerepe.

A román nemzetiségi törekvések fejlődésének történetében második nevezetes mozzanat a „Liga Culturala“ alapítása volt, amelyet szintén Slavici János kezdeményezett. Ez egyesületnek, mint alapszabályainak 2. pontja mondja: célja az egész románságban ápolni az összetartás érzetét s olyirányú mozgalmat tartani ébren, mely igazolja a románság civilizáló küldetését keleten és a független román állam területén megszerzendő anyagi eszközökkel a szabad román állam területén kívül élő románságnak kulturális törekvéseit támogatni.

E liga alapszabályai szerint egyszerű közművelődési egyesületnek látszik, de tényleg követett céljainál, vezetésének irányánál és működésének szelleménél fogva soha nem volt egyéb, mint igazán forradalmi szellemű izgató testület. E ligát igazgatni olyan huszonegytagú testületnek lett volna feladata, amelyből tizenegy, tehát a többség egyetemi hallgató.

Működését azzal kezdte, hogy a romániai egyetemek tanulóinak nevében a külföldi egyetemek tanulóihoz memorandumot intézett, amelyben a magyar nemzetet a románság zsarnoki elnyomásával vádolta meg. A német, francia és angol nyelven kiadott röpiratnak célja az volt, hogy az európai közvéleményt a magyarság ellen a román követeléseknek megnyerje.

Papiu Ilarianu 1861-ben Cuza fejedelemehez egy memorandumot nyújtott be, amelyben Dákorománia megalkotásának módszerét és eszközeit ismertette. Ez emlékiratában azt ajánlja Cuzának, hogy e nagy terv megvalósításának érdekében külföldre küldendő román ügynökök segítségével igyekezzék meggyőzni a latin Európát, hogy Erdély román ország! Szerződtessezen írókat, hogy ezek Európa előtt világossá tegyék, hogy a román fejedelemségeken kívül is laknak románok. A Liga Culturala a Papiu Ilarianu által megjelölt feladat teljesítésére vál-

lalkozott. Később egész magyarellenes irodalmat teremtett az európai sajtóban, amellyel a tények és az igazság ellenére ügylátszik, sikerült elhitetni az olasz, francia és az angol közvéleménnyel, hogy Erdély olyan román ország, amelyben számbavehető magyarság nem is lakik.

A román egyetemek ifjúságának ez emlékiratára a magyar egyetemek ifjúsága kötelességének tartotta egy *Válasziratban* felelni. E válasziratra aztán a hazai főiskolák román nemzeti-ségű tanulóinak nevében *Popoviciu Aurél* bécsi orvosnövendék *Replica* cím alatt szenvedélyes hangú elleniratban felelt. A kir. ügyészség Popoviciut e *Replica* miatt pörbe fogta és a sajtóbíróság izgatásért több évi börtönbüntetésre ítélte. Popoviciu azonban a börtönbüntetés elől Romániába menekült s Bukarestben letelepedve, vezére lett a román tanulóifjúság minden magyarellenes akciójának.

A Liga Culturala vezetését működésének második évében az ellenzéken levő liberális párt vette a kezébe és ennek következtében nem volt egyéb, mint egyszerű eszköz arra, hogy vele a román nemzeti-ségi kérdést a maga pártpolitikai érdekeinek szolgálatában állandóan napirenden tarthassa. A liberális párt vezérei és előkelő tagjai a román társadalomban állandóan izgattak a Liga erkölcsi és anyagi támogatása érdekében. A közönség adományaival az első években bőkezűen is támogatta a Ligát, amely támogatás segítségével a vezetőség nem is mulasztott el semmit arra vonatkozóan, hogy Romániában szakadatlanul magyarellenes tüntetéseket rendezzen és hogy Magyarországon táplálja az izgatottságot s a külföldi sajtóban állandóan úgy denuncálja a magyar nemzetet, mint a románság zsarnoki elnyomóját.

E magatartásának kettős célja volt: népszerűtlenné tenni Romániában a konzervatív kormányt, amely az Osztrák-magyar monarchia iránt való tekintetből kénytelen volt e tüntetéseket korlátozni. Másrészt pedig odahatni, hogy a kormány, félve népszerűségének teljes elvesztésétől, esetleg a magyarországi románság érdekében olyan nyilatkozatot tegyen, amely őt a monarchiával konfliktusba keveri és külügyi tekintetek miatt bukását kikerülhetetlenné teszi. Emiatt a liberális ellenzék vezére és a Liga főprotektora, Sturdza odáig ment, hogy egyenesen a román nemzeti becsület nevében követelte a román kormánytól, hogy a becsületes közvetítő szerepében interveniáljon Bécsben a magyarországi románság politikai követeléseinek teljesítése érdekében.

A konzervatív román kormány e kényes helyzetből olyan módon igyekezett kiszabadulni, hogy ismételten kijelentette, hogy semmi esetben sem veszi közömbösen a magyarországi románok ügyét, de az intervenciót nem tartja helyénvalónak és célra-vezetőnek. Hogy meggyőzze a román közvéleményt s a hazai románság vezetőit is a maga részére vonja, azon cím alatt, hogy

a magyarországi szükséggel küzködő román egyházakat és iskolákat segíti, tetemes összegeket küldött Magyarországra a román nemzetiség-politikai mozgalmak támogatására.

A Memorandum-pör.

Az 1890-iki román nemzeti értekezleten a tribunisták jutottak többségre és amint már említettük, határozatilag kimondták, hogy a Memorandumot egy küldöttség útján Bécsben át fogják adni Őfelségének. A komité élére *Ratiu János* tordai ügyvédet állították, aki a tevékenyebb és energikusabb politikai módszernek volt a híve. Az 1892. év elején tartott értekezleten véglegesen elhatározták, hogy a Memorandumot azonnal Bécsbe viszik és csakugyan még ez év májusában egy nagyobb számú tagból álló küldöttség Bécsbe is vitte, még pedig a magyar kormány tüntető kikerülésével. Őfelsége azonban nem fogadta el a küldöttséget, mire a vezetők a Memorandumot egy borítékba zárva, a kabinet-irodában benyújtották, honnan a magyar kormány útján felbontatlanul dr. *Ratiu János* tordai ügyvédhez visszaküldötték.

A bécsi küldöttség ügye nemcsak a magyar és a román, hanem a nemzetközi sajtóban is nagy zajt keltett. E hírlapi campagnet a liga és a romániai liberális párt ügynökei rendezték. Az olaszokat a fajrokonsággal, a franciákat a fajrokonságon kívül azzal igyekeztek megnyerni, hogy a magyar nemzetet úgy tüntették fel előttük, mint a Franciaország ellen irányuló hármasszövetség kezdőjét és legfőbb támaszát. A szláv sajtó, amelynek a magyar nemzet fennállása és erősödése mindig szálka volt a szemeiben, örömmel csatlakozott a mozgalomhoz, amely egyúttal a pánszlávizmus érdekeit is szolgálni látszott. Az egyházpolitika Magyarországon épen akkor volt napirenden s ezért a románok az antiszemita és reakcionárius német sajtóban is buzgó és hű szövetségesre találtak.

A román mozgalmak valóságosan forradalmi jelleget öltöttek s így az erdélyrészi magyarság közvéleményét állandóan izgatottságban tartották. Ez izgatottság aztán okozója lett egyes románellenes demonstrációnak is. Így 1892 május havában Tordán *Ratiunak* egy este nemcsak macskazenét adtak, de ablakait is bevették. Ezeket a csekélyebb fontosságú jelenségeket a román sajtó kiszínezve és elferdítve, ügyesen felhasználta arra, hogy a románok állítólagos elnyomatása a nemzetközi sajtóban állandóan napirenden tartassék. *Sturdza Demeter* a liberális párt vezére egész sorát tartotta Románia különböző városaiban a magyarellenes népgyűléseknek és beszédeiben, melyeket e népgyűléseken mondott, határozottan sürgette, hogy a román kormány Románia csatlakozását a hármasszövetséghez egyenesen az erdélyi kérdés román szellemben való megoldásától tegye függővé

s ily módon az elnyomott románság érdekében diplomáciai úton bizalmasan interveniáljon Bécsben. Hogy a román kormány ezt nem tette, mert tényleg nem is tehetette, azt egyenesen a román nemzeti érdekek ellen való árulásnak minősítette.

A román komité a Bécsben el nem fogadott Memorandumot sajtó útján magyar, román, német és francia nyelven a liga költségén közzétette és sok ezer példányban Európa minden országában elterjesztette.

Miután e Memorandum egyenesen a fennálló törvények kötelező erejét támadta meg: a többi között a felségtől szentesített *uniótörvényről* azt mondotta, hogy miután törvénytelen és igazságtalan, a románok annak kötelező erejét el nem ismerhetik, a minisztertanács kimondotta, hogy annak közzétévői pörbefogandók.

A román nemzeti komité a minisztertanács e határozatáról értesülve, 1893 július havában Nagyszebenben egy román nemzeti értekezletet tartott, mely kimondotta, hogy a román nemzeti értekezlet, mely delegáltjai révén az egész románságot képviseli, szolidárisnak vallja magát a kebeléből kiküldött román nemzeti komitéval s az általa közreadott Memorandumot úgy tekinti, mint az összes románság érdekében tett saját politikai hitvallását s a kormánynak abban a tényében, hogy a komitét pörbe akarja fogni, az egész román nemzet pörbefogását látja s ellene, a művelt Európa ítéletére hivatkozva, a leghatározottabban tiltakozik.

Ez értekezlet után majdnem egy egész év telt el, míg a Memorandum-pör 1894 májusában a kolozsvári esküdtszék előtt tárgyalás alá került. Ez év alatt a román nemzeti komité, a romániai liberális párt és a Liga Culturala óriási erőfeszítést fejtettek ki, hogy a művelt világ figyelmét és érdeklődését e pörre irányozzák, mert szerintük a magyar kormány nemcsak a román nemzeti komitét, hanem az egész román nemzetet is pörbe fogta. A Memorandum-pör tárgyalása 19 napig tartott. Ez idő alatt a román és magyar közvélemény állandó izgatottságban volt. Bukarestben s Románia más városaiban egymást érték a magyar-ellenes négyülések és tüntetések, amelyekben a román irredentizmus a legnyiltabban lépett föl. Az európai sajtót elárasztották a magyarellenes dákoromán szellemű tudósítások, cikkek, röpiratok és könyvek egész özönével. A pör a vádlottak elítéltetésével végződött.

A pör e kimenetele az izgatottságot idehaza nagyban növelte, Romániában és külföldön pedig a magyarellenes támadásokat megkettőztette. Sturdza, hogy az „erdélyi kérdést” magának és pártjának biztosítsa, az elítélt komité-tagokat arra bízta, hogy a pör elől megszökött *Brote Jenő* és *Albini Sep-timius* példáját követve, a börtönbüntetés elől meneküljenek Romániába, hogy ott, mint egy magyarországi román emigráció,

nemcsak állandó tiltakozás legyenek a magyarok erőszakossága ellen, de tényezői is egy magyarelles akciónak. A komité tagjai azonban attól tartva, hogy szökésükkel kompromittálni fogják az ügyet és magukat, nem fogadták meg e tanácsot, hanem 1894 őszén a szegedi és váci börtönökben, miután előbb egy bizalmas értekezleten a román nemzeti párt ügyeinek vezetését átadták egy ideiglenes komiténak, fogságbüntetésüket megkezdették.

A román nemzetiségi mozgalom hanyatlása a Memorandum-pört követő években.

Az erdélyi magyar közvélemény a fennebb vázolt heves és fenyegető román nemzetiségi izgatásoktól megriaszva, a kormánytól rendkívüli intézkedéseket követelt s az erdélyi részekbe egy királybiztos kiküldetését sürgette. Az akkori belügyminiszter, Hieronymi Károly, hogy a helyzetről személyes tájékozódást szerezzen, 1894 nyarán erdélyi körutat tett. E körutazásán arról győződött meg, hogy rendkívüli intézkedésekre nincs ugyan semmi szükség, hanem a román kérdést adminisztrative az eddiginél erőlyesebben kell kezelni. Feloszlatta a román nemzeti komité és működését betiltotta. Miután decemberben az ideiglenes komité újabb kísérletet tett a román nemzetiségi párt izgató működésének megkezdésére és önmagának újraszervezésére, működését nemcsak újra betiltotta, de minden erre vonatkozó kísérletet, mint kihágást, büntetendő cselekvésnek minősített.

1895 január 14-én Bánffy Dezső vette át a kormányt. Kormányzása alatt a nemzetiségi törekvéseknek figyelemre méltó mozzanata az 1895 augusztus havában Budapesten megtartott nemzetiségi kongresszus volt, amely a hazai nemzetiségek politikai szolidaritását nemcsak kimondotta, hanem annak látható megnyilatkozása is akart lenni. E szolidaritás szervéül a közösen intézendő ügyek vezetésére egy közös bizottságot választott. E bizottság azonban az adott körülmények között semmit sem tehetett s ennek következtében az egész nemzetiségi szövetkezésnek nem is lett semmi gyakorlati következménye.

Öfelsége 1895 őszén a komité tagjainak megkegyelmezett és egy pár hét múlva azután Romániában is lényeges fordulat állott be. A kormány élére, miután Jassyban előzetesen az ellenzéken elkövetett monarchiaellenes izgatásaiért nyilvánosan vezekelt, az új liberális kormány élére a Liga Culturala magyarelles akciónak sugalmazója, Sturdza Demeter került. Nem lévén többé, pártpolitikai okokból, az „erdélyi kérdésre“ szüksége, azt nemcsak elejtette, hanem leszereltetni is igyekezett úgy a Liga Culturalában, mint a magyarországi román nemzetiségi párt komitéjában.

Sturdza befolyása következtében a fogságból kiszabadult komité-tagok is rövid idő múlva egymással meghasonlottak. Ürügyet erre a „Tribuna“ című lap tulajdonjogának vitás kérdése

adott. A komité egyik része a Tribuna körül csoportosulva, Lucaciu László vezérlete alatt Sturdza szolgálatába szegődött és az ő politikájának érdekében igyekezett vezetni a magyarországi románság politikai akcióját. Az ellenzékre került konzervatív párt ezt azzal igyekezett lehetetlenné tenni, hogy a komité elnökét, Ratiut és bizalmasát Coroianut a maga részére vonta.

E meghasonlás nem szorítkozott a magyarországi román nemzetiségi párt komitéjának szűk körére, hanem áterjedt a Liga Culturalára is. Ez egyesületre most a romániai konzervatív párt akarta kezét tenni. Ebből szenvedélyes és személyeskedő harcok keletkeztek a ligában, amelyeknek során az eddig követett vagyonkezelésről súlyosan kompromittáló adatok kerültek napfényre, amelyek megdöbbenítő képet tártak a közönség szemei elé a ligában uralkodott mélységes korrupcióról. Ezek a botrányok teljesen diszkreditálták a román nemzetiségi politika vezéregyéniségeit, még a legnagyobb mértékben hiszékeny és könnyen félrevezethető román közvélemény előtt is.

A mult század utolsó éveiben a magyarországi nemzetiségi mozgalmakban nagy visszaesés volt észlelhető az egész vonalon. A szerbeket saját egyházi viszálykodásuk vonta el minden nemzetiségpolitikai akciótól. A tót nemzetiségi vezetők a magyar néppárt támogatásától várható politikai előnyöktől és a cseh-tót kulturális egység propagálásától várták ügyük fellendülését. Az erdélyi szászoknál a két pártnak, a zöld és fekete szász pártnak házi torzszalkodása kötött le minden erőt. Ez időszakból csakis két gyenge akció jegyezhető fel. Az első az a tiltakozás volt, amelyet a magyarországi nemzetiségek 1895 augusztusában tartott kongresszusa által választott közös nemzetiségi komité adott ki 1896 elején a magyar nemzet millenáris ünnepe ellen, a másik, amelyet az erdélyi szászok fejtettek ki 1897-ben a helységnevek hivatalos megállapításáról szóló törvényjavaslat ellen, amelyet a nemzetiségi vezetők úgy igyekeztek feltüntetni, mint a magyar névvel nem bíró helységek nevének erőszakos megmagyarosítását, holott csak annyiról volt szó e törvényben, hogy a helységek hivatalos nevéül a létező magyar nevek állapíttassanak meg vagy felélesztessenek a hajdan tényleg létezett azon magyar helységnevek, amelyek idegenes alakot csupán a bennük lakó különböző nemzetiségek nyelve fonetikájának érvényesülése következtében kaptak.

A nemzetiségi mozgalmak a jelen század kezdetén újra élednek.

A nemzetiségi mozgalmaknak a jelen század első éveiben való újraéledése a magyar állam belső politikájának egy ekkor felvetődött igen fontos és életbevágó kérdésével volt a legszorosabb összefüggésben.

Bánffy Dezső báró bukása után, a mult század utolsó évében, 1899 februárjában Széll Kálmán lett Magyarország miniszterelnöke. Ő a nemzetiségi kérdést adminisztratív sokkal enyhébben kezelte, mint Bánffy. A nemzetiségi politikai vezetők ezt a jelentéget azonban nem úgy fogták fel, mint a két államférfi kormányzási módszere között levő különbség eredményét, hanem akként, hogy ezt az enyhébb irányt Bécsből parancsolták Széll Kálmánra és a magyar kormányzatra, még pedig azért, hogy magasabb külpolitikai és birodalmi érdekekből a magyarországi nemzetiségi kérdés kezelésében az osztrák örökös tartományokban fennálló rendszerhez közeledés történjék. Hogy a nemzetiségi vezetők e hite minő forrásból fakadt, azt az alábbi körülményekből ismerhetjük meg.

Széll Kálmán kormányelnökségének utolsó évében a katonai körök által sürgetett véderőreform az évi újoncok létszámának lényeges felemelése alakjában a parlament elé került. Az ellenzék a hadügyi körök e kívánságát csak rekompenzáció ellenében volt hajlandó teljesíteni. E rekompenzáció az ellenzék óhajta szerint az lett volna, hogy a közös hadsereg magyarországi részében a vezénylet és a szolgálat nyelve a magyar legyen és ennek következtében ezeknek az ezredeknek tisztikara is magyar legyen. Az ellenzék ezen álláspontját kíméletlen parlamenti obstrukció segítségével igyekezett diadalra juttatni. Miután Széll Kálmán sem az obstrukciót letörni, sem pedig Ófelsége hozzájárulását megszerezni az ellenzék kívánságának teljesítéséhez nem tudta, amely egyszerű ellenzéki kívánságból hamarosan nemzeti követelmény lett, lemondott. Széll után a kormányt Khuen-Héderváry vette át, de ő is az obstrukció áldozata lett. Utána Tisza István jött némi engedményekkel, de miután az 1905-iki választáson pártja kisebbségben maradt, lemondott. Helyét, mint ügyvivő, báró Fejérváry honvédelmi miniszter foglalta el.

Attól a pillanattól kezdve, hogy az ellenzék lehetetlenné tette a hadvezetőség kívánságának feltétel nélkül való teljesítését, a nemzet és a dinasztia között való összeütközés körvonalai egyre határozottabban kezdettek kidomborodni. Ófelségének ismeretessé lett *chlopi-i* hadseregparancsa ez összeütközés lényege és természetete felől semmi kétséget sem hagyott fenn. Ferenc Ferdinánd trónörökös egyénisége ez összeütközés ideje alatt kezdett a monarchia politikai életében mindjobban előtérbe lépni és pedig mint egy oly politikai gondolat képviselőjéé, amely gondolat hivatva lesz a monarchia jövőndő átalakulását megteremteni. E politikai gondolat, a *Groß-Österreich* eszméje volt. *Groß-Österreich* e politikai koncepció szerint nemcsak középeurópai, hanem a Balkán-félszigetnek délfelé, egészen Szaloniki-ig lenyúló dél-nyugati részét is magában foglaló nagyhatalom lett volna.

Ennek a *Groß-Österreich*nek alapfeltétele az volt, hogy a monarchia dualisztikus államjogi szerkezete helyet engedjen egy

új szerkezetnek, amely körülbelül olyasféle nemzetiségi államok föderációja lenne, mint aminőt 1848-ban Palacky tervezett. A dualisztikus szerkezetet azonban a magyarság akarata nélkül nem lehet megváltoztatni és ha nem lehet megváltoztatni, akkor a monarchia a Balkánon nem teljesítheti azt a szerepet, amelyet Groß-Österreich tervezői és azok között elsősorban Ferenc Ferdinánd neki szántak. Az első lépés tehát a kitűzött cél felé: a magyarság azon politikai helyzetének letörése, melyet számára a monarchia jelenlegi államjogi szerkezetének keretében a dualizmus biztosított. Erre a hadsereg kérdésében a nemzet és a dinasztia között támadt konfliktus meghozta a kedvező alkalmat, tehát nem szabad kihasználatlanul hagyni.

A kitűzött cél elérésének biztos eszközéül az általános választói jogot szemelték ki abban a hitben, hogy ha a leendő magyar törvényhozás az általános választói jogra alapított választás eredménye lesz, akkor a többség feltétlenül a nemzetiségekből és az uralkodó magyar nemzeti és állami gondolattal szemben ha nem is ellenséges, de legalább közömbös szociáldemokrata-párt tagjaiból fog megalakulni, amely a neki kedvező szociális és gazdasági reformok fejében szívesen hozzá fog járulni a monarchia azon nemzetiségi föderatív alapon való átalakításához, amely elengedhetetlen feltétele annak, hogy Groß-Österreich a Balkánon akadálytalanul teljesíthesse a neki szánt hatalmi, gazdasági és kulturális feladatokat. Ferenc Ferdinánd és hívei a Balkánon való térfoglalás lehetőségét a bécsi katonai és udvari felfogás régi hagyományaihoz híven, egy katolikus és horvát-jellegű egységes délszláv államtest (trializmus) megalkotásával vélték a legcélszerűbben előkészíteni. Ez a törekvés és kitűzött cél azonban ellentétes volt a szerbség imperiálista törekvéseivel s azért szegült oly energiával és egységes akarattal az egész szerbség ellene, mikor Bosznia annexiójában megpillantotta az első határozott lépést ez irány felé.

- A román nemzetiségi párt felhagy a passzivitással.

Vlád Aurél, a román nemzetiségi párt egyik jelenlegi vezérembere a nemzeti komitéban már 1901-ben felvetette, hogy a párt hagyjon fel a passzivitással és lépjen a parlamenti aktivitás terére. Véleményével kisebbségben maradt.

A magyar nemzet és a dinasztia között támadt azon összeütközés, amelyet vázlatosan épen most ismertettünk, kedvező alkalmul szolgált arra, hogy a román nemzeti párt az aktivitás terére lépjen. Az 1905-iki választásokat megelőzően tartott értekezleten a párt 1881-ben megfogalmazott programját fenntartotta ugyan, de gazdasági és szociális követelésekkel meg bővítve, újra formulázta és kimondotta, hogy e programjának parlamentáris eszközökkel való megvalósítása érdekében az akti-

vitás terére lép. Jellemző, hogy ez új politikai program második pontjában kimondja, hogy „a haza jól felfogott érdekében követeli a közös hadsereg német vezényleti nyelvének esorbíthatlan fenntartását“. Ez egyenesen a bécsi katonai köröknek szólt.

Az értekezleten hozott határozatnak megfelelően, a párt jelöltet állított minden olyan kerületben, ahol kilátása volt a sikerre. A választási harcban azonban mindössze is csak nyolc (8) mandátumot tudott megszerezni. A megválasztott nyolc román nemzetiségi képviselő a parlament megnyitása után a szintén ez alkalommal mandátumot nyert *Hodza Milán* tót és *Pavlovics Ljubomér* szerb nemzetiségi képviselőkkel egyesülve, megalakította a nemzetiségi képviselők pártklubját és a maga álláspontját a trónbeszédre adandó saját külön válaszfelirati javaslatában fejtette ki. A nemzetiségi pártklub szereplése e válaszfelirati javaslattal és a mellette elmondott beszédekkel tulajdonképpen befejezést is nyert, mert Tisza, pártjával együtt kisebbségbe jutva, kénytelen volt lemondani.

A Fejérváry-féle ügyvivő kormány belügyminisztere (Krisztoffy) által a kormány programja gyanánt fölvetett általános választói jogot a nemzetiségi képviselők örömmel fogadták, mert meg voltak győződve, hogy ez rövid időn belül olyan parlamenti helyzetet fog teremteni, amely lehetővé teszi az állam szerkezetének olyan közjogi átalakítását, amely meg fog felelni a nemzetiségi elven felépülő föderatív államszerkezetnek. Ekként állott elő az a helyzet, amelyben a nemzetiségi törekvések a hadseregnek és bizonyos fokig a dinasztíának érdekeivel is összhangzásba kerültek.

A román nemzetiségi párt alkudozása a koalíciós kormánnyal.

A parlament feloszlata után a nemzetiségi pártok vezetőemberei egész biztosra vették, hogy Ófelsége nem fog összehívni új parlamentet, hanem abszolút módon fog uralkodni. Egyelőre ugyan csak átmenetül. A végső kibontakozás azonban nem lehet más, mint a dualizmus bukása és annak romjain az egységes osztrák monarchiának, Groß-Österreichnek a nemzetiségek föderalizációján, mint új alapon való felépítése.

Nagy meglepetésben volt részük azonban, mikor Ófelsége 1906 április első napjaiban Wekerlét megbízta az új kormány alakításával és az országgyűlést összehívta 1906 május 19-re.

A választásokat megelőzően, Wekerle miniszterelnök az egyetértés és a békés kiegyezés kedvéért több befolyásos román előkelőség tanácsára bizalmas értekezletre magához kérette a román nemzetiségi párt egynéhány vezetőemberét. Ezen az értekezleten a románok annak a kívánságnak adtak kifejezést,

hogy a kormány a küszöbön levő választásokat illetően kössön velük paktumot azon kerületekre vonatkozóan, amelyeket nekik átengedni szándékozik. A kormánynak az volt az álláspontja, hogy a románok a paktumot az egyes megyék illetékes tényezőivel kössék meg. Andrásy belügyminiszter megígérte, hogy a főispánokat ebben az irányban fogja utasítani.

E paktumból azonban nem lett semmi, mert az egyes kerületekben az illetékes tényezők nem voltak hajlandók a teret minden küzdelem nélkül átengedni a románoknak. A választási küzdelem, amelybe a kormány abszolúte nem avatkozott bele, azzal végződött, hogy a románok összesen 14 mandátum birtokába jutottak. E választások eredménye valóságos illusztrációja volt annak, hogy a román nemzetiségű választópolgárok többsége, egyáltalán nem volt hajlandó feltétlenül magáévá tenni a román nemzetiségi párt programját. Ez volt egyszersmind az első választás, amelybe a román nemzetiségi pénzintézetek is beavatkoztak, amennyiben a komité által fölléptetett jelöltek majdnem mindenike összeköttetésben volt, mint igazgató, igazgatósági tag, vagy főrésztvevő, valamelyik román pénzintézettel.

Az 1906-iki országgyűlésbe a románokon kívül még négy szerb és nyolc tót képviselő került be. Ez a 26 képviselő most is megalakította a nemzetiségi képviselők pártklubját. A nemzetiségi képviselők a maguk külön programját a trónbeszédre adott válaszfelirat tárgyalása alkalmával külön válaszfelirati javaslatba foglalták, melyet Polit Mihály szerb nemzetiségi képviselő terjesztett elő.

Az 1906—1910-iki parlamenti ülészaknak a román nemzetiségi mozgalmak fejlődéstörténetének szempontjából legnevezetesebb mozzanata az a vita volt, amely Apponyi gróf vallás- és közoktatásügyi miniszter népiskolaügyi javaslatainak előterjesztése alkalmával folyt le.

A Liga Culturala újraébredése és Jorga Miklós bukaresti egyetemi tanár szerepe ez újraébredésben.

A *Liga Culturala* is ebben az időben szedi össze magát és kezd kiemelkedni a züllöttségnek abból az állapotából, amelybe a múlt század utolsó éveiben a benne elhatalmasodott korrupció következtében jutott. Ennek az új életre és tevékenységre való ébredésnek kezdeményezője s végrehajtója Jorga Miklós bukaresti egyetemi tanár volt. Álláspontja röviden abban foglalható össze, hogy a *Liga* csak úgy fog igazi hatást gyakorolni a román közvéleményre, ha ezt nem tüntető körmenetek, bankettek és népgyűlési szónoklatok tartásával, hanem valóban komoly irodalmi program végrehajtásával fogja megkísérelni. A Jorga által sürgetett irodalmi program 3. pontja így hangzik: „mindazon mozgalmakkal szemben, amelyek a románoktól lakott

országokban meggátolják a románokat közgazdasági, kulturális és nemzeti előhaladásukban, keltse fel a Liga úgy Romániában, mint külföldön a közvélemény figyelmét“.

Jorga nemcsak megfogalmazta ezt a programot, hanem végrehajtásából is kivette az oroszlánrészt. Beutazta Bukovinát és a magyar állam keleti felét s azokról eleven, színes stílusú, célzatos könyveket írt. Mint a Liga Culturala főtitkára, felszólította a magyarországi román nemzetiségpolitikai vezetőket, hogy juttassák a Liga tudomására mindazokat a sérelmeket, amelyeket valamely román valaha nemzetisége és politikai magatartása miatt a magyaroktól szenvedett. A felszólításnak eredménye egy „Magyarok és a román nemzetiség“ című könyv lett, amelyben felsorolt minden politikai és sajtópert, megnevezett minden elítéltet és a börtönbüntetés idejét, amely az illetőt sújtotta, természetesen anélkül, hogy a büntetést provokáló cselekményt s annak minőségét is közelebbről ismertette volna. Ily módon aztán e könyvben megdöbbentő képet festett a magyarországi románok politikai üldöztetéséről, forrásul a külföldi románbarát és magyarellenes írók számára. Nem volt a magyarországi románság életében olyan mozzanat, amelyről Jorga franciául, angolul, németül, olaszul egy könyvet vagy legalább egy brosurát ne írt volna. „Valenii de munte“-ban, a bukarestiek kedvelt nyaraló helyén a maga dákóromán és irredentista szellemű történeti és irodalmi tanítása számára nyári szabad egyetemi tanfolyamot szervezett, amelyet a Liga Culturala anyagi és erkölcsi támogatásával számos magyarországi pap, tanító, főiskolai, sőt felsőbb osztálybeli középiskolai tanuló is látogatott. Ugyanebben a városkában egy nyomdát is tartott fenn, amely 85%-ban irredentista szellemű tudományos és izgató tartalmú irodalmi termékeket nyomtatott. Jorga hatására lett a Liga Culturala a külföldnek román dolgokban igazi magyarellenes irodalmi informátora.

A román nemzetiségi párt alkudozásai Khuen-Héderváryval és Tiszával.

A koalíciós kormány bukása után 1910-ben Öfelsége Khuen-Héderváryt nevezte ki miniszterelnökké. Khuen-Héderváry programjában az általános választói jog első pont gyanánt szerepelt. A román nemzetiségi párt vezetői az általános választói jogra való tekintetből azonnal érintkezésbe léptek Khuen-Héderváryval. Ez alkalommal nemcsak választási paktumról, hanem valóságos román-magyar megegyezésről volt szó. Khuen-Héderváry kijelentette, hogy örömmel vesz tudomást arról, hogy a románok is részt akarnak venni az ország alkotmányos küzdelmeiben, mert ezúton lehetővé válik, hogy a fennforgó panaszok, ellentétek és kívánságok a nyilvános megvitatás következtében a kölcsönös

felvilágosítások segítségével rendeztessenek. A román nemzetiségi párt tagjai ezzel nem elégedtek meg, hanem azt kívánták, hogy a kormány bizonyos számú és általuk megjelölt kerületeket küzdelem nélkül engedjen át nekik. E kerületek között egy sem volt olyan, amelyben a nemzetiségi pártnak az ellenzékkel kellett volna a mandátumért küzdeni. Miután a kormány nem volt hajlandó, hogy egy ilyen paktummal nehány, a pártja számára teljesen biztos kerületet átengedjen a románoknak, a paktumból nem is lett semmi.

A román-magyar megegyezésre vonatkozó alkudozásokat nem az országgyűlési párt tagjai folytatták, hanem Mangra Vazul nagyváradi gör. kel. vikárius közvetítésével az úgynevezett mérsékelt párti románok és nem is annyira Khuen-Héderváryval, mint inkább a munkapárt tényleges vezérével, Tisza Istvánnal, akinek a nemzetiségi kérdést illető békülékeny és méltányos álláspontja a románok előtt nemcsak ismeretes, hanem rokonszenves is volt. Ez alkudozásokban résztvett Romániából Slavici János is, aki már 1896-ban azt hirdette, hogy a román-magyar ellentét azonnal enyhülni fog, mihelyt a románok kellő számban lesznek képviselve a magyar parlamentben.

E magánjellegű megbeszélések nem vezethettek eredményre már csak azért sem, mert az idő a választások megkezdéséig nagyon rövid volt arra, hogy valamiben megállapodhassanak. A választások eredménye pedig egészen új helyzetet teremtett, amely lehetetlenné tette e megbeszélések és eszmecserék továbbfolytatását.

Meghasonlás a román nemzetiségi pártban és az azt követő kibékülés.

A választások a román nemzetiségi pártra teljes vereséggel végződtek. A múlt országgyűlés román nemzetiségi képviselőinek alig egy harmada jutott mandátumhoz.

E vereségnek egyik oka az volt, hogy a párt nem egysegesen ment a választási küzdelmekbe. A román nemzetiségi pártban az utolsó évtizedben két árnyalatot lehetett megkülönböztetni. Egyik, szociális és gazdaságpolitikai álláspontját tekintve, konzervatívabbnak volt nevezhető. E csoporthoz tartoztak nagyrészükből a múlt országgyűlés román nemzetiségi pártjának tagjai. A másik, a *Goga Oktávián* vezetése alatt álló fiatalok pártja, amelynek szociális és gazdaságpolitikai álláspontja radikálisabb volt.

Ez utóbbi csoport tagjai kivétel nélkül és a másik csoportból is azok, kik ez árnyalattal összeköttetésben voltak, megbuktak. E nem remélt eredmény rendkívül nagy megzavarodást okozott a román nemzetiségi pártban. Csakhamar magukhoz térve, rájöttek, hogy a kudarc okát nem lehet kizárólagosan az úgy-

nevezett hivatalos választási visszaélésekben keresni, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy a kudarc nem annyira a román nemzetiségi párt eddigi vezetőit érte, mint inkább a Goga-féle fiatalabb és radikálisabb pártármolat tagjait. Ezek az aradi „Tribuna“ körül csoportosulva, a román nemzetiségi párt idősebb vezetőit tették felelőssé az őket ért kudarc miatt.

Rövid előcsatározás után a vihar a két pártármolat között teljes erővel tört ki. Élehangú polémiák, kellemetlen leleplezések következtek. Az 1896-iki harc megismétlődött. Gogák azzal vádolták az idősebbeket, hogy nem igazi román nemzeti, hanem csak osztály, sőt annál is rosszabb, mert egyenesen személyes és klikk-politikát folytatnak. Az idősebbek pedig a fiatalabbakra azt fogták, hogy Mangra közvetítésével Tisza István nemzetiségi politikájának érdekében indították meg ezt a harcot.

Ez a harc, amely a román nemzetiségi pártot akcióiban nemcsak megbénította, hanem teljes szétbomlással is fenyegette, egy évnél hosszabb ideig tartott.

E meghasonlás következtében a romániai liberális párt, a magyarországi román nemzetiségi mozgalmak e legnagyobb támasza és irányítója, a magyarországi román nemzetiségi pártot veszedelmeztetve látta és attól félt, hogy ha e párt felbomlik, nem lesz többé olyan szervezet, amely izgatásaival megakadályozza a sokak által komolyan óhajtott román-magyar megegyezést. E megegyezés következtében aztán a nemzeti kérdés nemcsak mint pártpolitikai fegyver szünnék meg a romániai politikai pártok kezében, hanem egyúttal lehetetlenné lenne az is, hogy a liberális párt e kérdés ébrentartásával előkészítse a pártnak ugyan távoli, de azért kitartással követett célját: a magyar állam románok által lakott területének a román királysághoz való csatolásának segítségével Nagy-Románia megalakítását. A konfliktus elsímítésára a párt egyik tagját, *Stere Konstantint* küldötte Aradra, kinek 200.000 lei segítségével sikerült is a békét létrehozni. Ez összeg nagy részére azért volt szükség, hogy a „Tribuna“ tulajdonosait, munkatársait és más egyéb érdekeltjeit a lap megszűntetése miatt kárpótolhassák.

Bosznia annexiója és a román nemzetiségi törekvések.

A Bosznia annexiójával kapcsolatos szerbiai események a román közvéleményben azt a felfogást keltették, hogy annak következménye gyanánt a Balkán-kérdés megoldásával egyidejűen az Osztrák-magyar monarchia kérdése is felvetődik, mert az a nagy érdekelletét, amelyik a Balkán-kérdésben a monarchia és Oroszország között fennforog, háború nélkül nem oldható meg. A monarchia és Oroszország e háborúja pedig a nagyhatalmak között fennálló szövetségi csoportosulásnál fogva feltétlenül provokálja az európai háborút. Közeleg tehát annak az általános

európai konflagrációnak órája, amelyben Románia megkísérelheti nemzeti ideáljának megvalósítását. Erre az alkalomra a román közvéleményt erkölcsileg előkészíteni azért kell, hogy ez erkölcsi előkészület szilárd alapjául szolgáljon a fegyveres felkészültségnek.

A román közvélemény morális előkészítésének e munkájára, mint legalkalmasabb szervezet, a Liga Culturala vállalkozott. A Liga 1909. évi közgyűlésén a központi komité a következő határozati javaslatot terjesztette elfogadás végett a közgyűlés elé: „A Liga Culturala nem helyesli azt a külpolitikát, amelyik kizárólag csak azt a hatalmat támogatja, amelyik román területet tartva birtokában, a román kultúra elnyomásával kísérletet tesz 4,000.000 román lelkiileg való megsemmisítésére. Új külpolitikai irány életbeléptetését kívánják. Ez új külpolitikai irány, kiindulva a román faj egységének tudatából és minden tekintetben való érdekközösségből, valamint a román államnak ezekből logikailag következő hivatásából, közeledést keres balkánfélszigeti szomszédaiival, amelyeket ugyanez a régi, internacionális jellegű, a hódításra és a nemzeti törekvések elnyomására támaszkodó nagyhatalom fenyeget és károsít meg. Keresi a közeledést azért, hogy balkánfélszigeti szomszédait megnyerje és hogy ebben a szent nemzeti ideálok megvalósítására szolgáló egyesülésben Románia, a kultúra és a szabadság e régi keleteurópai tűzhelye az őt megillető döntő helyet elfoglalhassa.“

A Liga Culturala, egyhangúlag elfogadván e határozati javaslatot, rálépett arra az útra, amely őt a világháború kitérésének kezdete óta elemi erővel tette a magyarság ellen való legféltelenebb háborús izgatások középponti szervezetévé. Ez időponttól kezdve, lehetetlenné vált a magyarországi románság és a magyarok között minden megegyezés, mert a Liga és a hátamögött álló romániai liberális párt bele tudta vésni a magyarországi román értelmiség lelkébe annak érzését, amit Jorga 1911-ben valenii de muntei tanfolyamait megnyitó előadásának következő szavaival fejezi ki: „A Liga Culturala nem feledkezett meg a leigázott románokról sem. Előkészíti a talajt és mikor ez megvan, akkor visszalép és helyét átengedi a hadseregnek. Mikor e kérdésben határozhatni fog a román állam, akkor katonái át fogják lépni a határt. Amíg ez meg nem történik, addig az államnak hallgatnia kell.“

Az 1912/13. évi Balkán-háború hatása a magyarországi románság nemzeti és politikai aspirációira.

Románia részvétele a Balkán-háborúban és diplomáciai sikere, amelyet a bukaresti békében ért el, nemcsak rendkívül megnövelte a románság nemzeti önértékét, hanem általánossá is tette a közvéleményben azt a meggyőződést, hogy most a sor rákerül az úgynevezett osztrák-magyar probléma megoldására is.

Romániában általánosan el volt terjedve a hír, hogy a Bulgáriából visszatérő hadsereg egyenesen be fog vonulni Erdélybe, ahol egyidejűen a magyarok ellen a román nép milliói, mint egy ember fognak fellázadni és Károly király diadalmasan előnyomuló hadseregével egyesülni. Az erdélyi románság között titokzatosan és lázasan folyt a kérdezősködés: mikor fog bevonulni Károly király? és az izgalom Erdélyben hónapokon át tartott.

„Románia diplomáciai sikere a balkáni kérdés rendezésében — írja *Mircea R. Sirianu* 1916-ban Párisban megjelent „La Question de Transilvanie et l'Unité politique roumain” című könyvének 348. lapján — túlnyomó szerepe, amely neki a bukaresti békekötésben jutott és területi megnagyobbodása, főleg pedig új politikai tájékozódása az entente felé, amely mindjárt a bukaresti békekötés után mutatkozott, Magyarországon olyannak tűnt fel, mint egy ellentámadás a megújult magyarosító politika ellen. A Kárpátokon innen (Romániában) lakó testvérek erőinek szakadatlan növekedése az erdélyi románok erkölcsi erejét is növelte. Tudták, hogy a román fegyverek és az a hadsereg, amelyik a balkáni nemzeteknek a bukaresti békét diktálták, egy napon százados elnyomóik ellen fordulhatnak.“

Hogy mindez milyen hatással volt a magyarországi románság politikai közvéleményére, szembeszökően illusztrálják az erre vonatkozó magyarországi román hírlapi nyilatkozatok: „A magyarországi románok napja kezd felderülni — írta a „Romanul” 1914 január 14-iki számában. — A győzelem küszöbén vagyunk. Szemünk előtt lebeg a dolgok új fordulata a Balkánon. Az elnyomott nemzetiségek Törökországa elpusztult. A fiatal albán nép függetlenségre tett szert, más népek pedig megkettőztették erőiket a területi gyarapodás útján és a saját erejükbe vetett bizalom megnövekedése következtében. De mindenekelőtt magasan kiemelkedik a világ szeme előtt a román királyság diplomáciájának ügyességével és erős hadseregével. Íme, ezért érezhetjük mi erdélyi románok magunkat joggal a győzelem küszöbén. Készülődjünk tehát, mert békés időben is lehet ragyogó győzelmeket aratni, ha a hívó szóra készen állunk bármely téren harcba szállani.“

Hogy tulajdonképen miből is fog állani az a győzelem, amelynek küszöbén áll a magyarországi románság? azt megtudjuk ugyancsak a magyarországi román sajtó egyes közleményeiből. Az aradi „Romanul”, a román nemzetiségi párt hivatalos közlönye 1914 március 16-iki számában „Az európai kabinetek döntenek Ausztria és Magyarország sorsáról” című cikkében azt írja, hogy az orosz és osztrák-magyar háború küszöbön van. Azzal fog végződni, hogy a magyarországi szlávoknak autonómiát ad. A Balkánon az övé lesz a hegemonia. Románia pedig megkapja . . . . . (itt a hely üresen van hagyva) minthogy az orosz-

francia megegyezés a béke jövődöbeli biztosítására Nagy-Romániát tervez. Olyan Romániát, amely túlsúlyban legyen az egész Keleten.“

Ezekből a nyilatkozatokból, sőt a román nemzetiségi mozgalom egész fejlődéstörténetéből három dolog állapítható meg: a) a magyarországi román nemzetiségi politika csak az egész román faj s ezzel kapcsolatosan Románia nemzeti érdekeit tartja szembe előtt és nem érez semmi közösséget nemesak a magyar állammal, hanem a Habsburg-monarchiával sem; b) ez ok miatt nincs is semmi értelme az olyan politikai magatartásnak, amely lehetővé tenné a magyarokkal való békés megegyezést; c) mert biztosan feltehető, hogyha Románia Oroszországgal szövetségben haddal támadja meg az Osztrák-magyar monarchiát, feltétlenül győztes lesz és minden nehézség nélkül megvalósíthatja nemzeti ideálját, Nagy-Romániát.

Tisza István kísérletet tesz a Balkán-háború után megegyezésre jutni a románokkal.

A magyarországi román nemzetiségi politikusok e lélekállapotában kezdett Tisza István miniszterelnök velük egy román-magyar megegyezés érdekében tárgyalni. A tárgyalások 1913 október havában kezdődtek és majdnem az egész télen át tartottak. 1914 februárjában a komité magát a román nemzetiségi politikusok több vezető egyéniségével kiegészítve, tárgyalás alá vette Tisza István ajánlatát. A komité egynéhány tagja hajlandó volt ez ajánlat alapján a megegyezésre, de az intranzigensebbekből álló többség visszautasította.

Hogy a magyarországi román sajtó miként fogta fel az alkudozásokat, élénken illusztrálja Goga Oktaviánnak az a cikke, amelyet ez alkalommal az általa szerkesztett „Luceaferul“ című újságba írt és amelyet a vele való egyetértés jelölül Vlád Aurél lapja, a „Libertatea“ is átvett.

„A békítési kísérleteket eddig a magyar államférfiak csupán pillanatnyi taktikából tették meg és soha sem a helyzet parancsoló kényszerűségéből. A most folyó tárgyalásokra a lökést azonban már azok a nagy politikai események adták meg, amelyek a közelmúltban történtek és amelyek jövőre is döntő kihatással lesznek. *A mai körülmények között nem lehet szó béketárgyalásokról, mert a magyar és a román törekvések ki nem egyenlíthetők.* Csak fegyverszünetről, a harcnak időleges megszüntetéséről van szó. Csekély jelentőségű tehát, hogy ezek a tárgyalások békére vezetnek-e vagy meghíusulnak? A románok és a kormány megegyezése nem fogja megváltoztathatni a jövőt, amely nincs alárendelve sem a politikusok megegyezésének, sem a pártok paktumának, mert az szabályozva van a történeti események rendes menete és vaskényszere által. A tárgyalások befejezése, bármint

végződjek is, csak azt fogja bizonyítani, hogy az idők erősebbek, mint bármely emberi akarat, mert nem lehet többé megváltoztatni a román néptömegek lelkét, amely felébredt. Felébresztették a történeti események és úrrá lett fölötté kizárólagosan a nemzeti eszme, amely a faji törekvéseknek legmagasabb rendű célja és amelynek jegyében indultak meg a balkáni nagy események. Megegyezés, paktum, fegyverszünet semmit sem jelent a nagy események forgatagában, amely minket előrehajt ama cél felé, amely eddig³ felénk csak homályosan világított.“

Goga Oktávián a román nemzeti komité azon csoportjához tartozott, amely a megegyezést semmi áron sem akarta és hogy az létre nem jött, abban oroslánrésze volt. Neki voltak a bukaresti körökkel legjobb összeköttetései. Az információk alapján, amelyeket e körökből kapott, teljesen tisztában volt azzal, hogy az európai háború kitörése küszöbön van és hogy abban minő lesz Romániának a szerepe. Egy esetleges román-magyar megegyezés Románia átpártolását az entente-hoz megnehezítené, azért ennek a megegyezésnek a nagyromán-aspirációk szempontjából nem volt szabad létrejönnie.

Lehetnek olyanok, akik azt mondják: e megegyezés nem jöhetett létre, mert 1913-ban már késő volt. Ha egy pár évvel, vagy mondjuk évtizeddel előbb kezdeményezte volna valamelyik magyar kormány, létrejöhethetett volna.

Eltekintve attól, hogy 1848-tól kezdve a különböző magyar kormányok többször tettek kísérletet egy ilyen megegyezésre és mindig sikertelenül, megengedhetjük, hogy ez a megegyezés, ha a magyar kormány elfogadja a románok által szabott feltételeket, létrejöhethetett volna, de akkor sem jelentett volna állandó békét, végleges megnyugvást, hanem csak fegyverszünet, a harc időleges megszüntetése lett volna, mert mint *Goga* írta: „a magyar és a román törekvések egymással ki nem egyenlíthetők“.

Goga azonban — hangzik az ellenvetés — e sorokat a világháború kitörése előtt a lelkek és az érzések legnagyobb feszültsége közepette írta, de rendes és nyugodtabb időkben senki sem volt azon a véleményen, hogy ezek a törekvések egészen a végletekig ellentétesek.

Negyvenkét évvel előbb, 1871-ben, az idők sokkal csendesebbek és nyugodtabbak voltak. Senki sem gondolt arra, hogy az Osztrák-magyar monarchia problémája napirendre kerül és mégis *Slavici János* a következőket írta: „A románok érdekei a történelem egész folyamán ellentétesek voltak a magyarokéival. A mindennapi érdekek köztük annyira ellentétesek, hogy a kibékülés lehetetlen. Emiatt Magyarországon a magyarok és a románok sohasem is fognak egymással barátságban élni. A románok nemzeti ideálja: a nemzeti egyesülés. A magyaroknak is megvan a maguk ideálja: a nagy és hatalmas Magyarország. Ez a kettő egymás mellett lehetetlen. A Kárpátok egyszerre

nem lehetnek a románoké és a magyaroké is. A románok csak egyet kérnek, hogy Magyarország szétbomoljék és belőle ők kivegyék a részüket.“

Aki azt hirdeti, vitatja, vagy tanítja, hogy a románságot, törekvéseinek ettől a kitűzött céljától akármiféle engedménnyel, békülékeny, sőt minden kívánságukat teljesítő politikával is el lehetett volna téríteni, vagy erkölesi eszközökkel az arra vezető úton feltartóztatni, az nem ismeri a román nemzetiségi törekvéseknek fejlődéstörténetét és nincs tisztában a nemzeti törekvések mozgató erők természetével. A nemzeti törekvések a történelem folyamán mindig hatalmi — imperialisztikus — vágyak és mozgalmak alakjában mutatkoztak: győztek vagy buktak el. Ilyen hatalmi vágy és törekvés volt a románságé is egy évszázadnál hosszabb időn át és, hogy ellene a magyarság védekezett, csak önmaga iránt való köteletségét teljesítette. E védekezésért vád, gáncs, vagy büntetés az elfogulatlanul ítélő részéről jogosan nem illetheti.

A tót nemzetiségi mozgalmak a múlt század nyolcvanas éveiben.

A törökökön aratott 1877/78-iki orosz győzelemnek nagy erkölesi hatása volt a tót nemzetiségi mozgalmak további fejlődésére is. A szlávizmus közelgő végleges diadalát látták az orosz cárizmus fegyvereinek e győzelmében s azért nemcsak egyre merészebbek és követelőbbek lettek e mozgalom vezetői, hanem nyíltan hirdetni is kezdték, hogy a monarchia szlávjai s közöttük a magyarországi tótok csak úgy folytathatnak sikerrel kecségető nemzetiségi politikát, ha külpolitikai tájékozódást és háttérrel az orosz szlávofilizmusnál keresnek, mert erkölesi és anyagi segítséget csak a szentpétervári és moszkvai szlávofil-köröktől remélhetnek.

E korszakban a magyarországi tót nemzetiségi mozgalmak középpontja Túrőcsentmárton volt. Az itt megjelenő „Narodnie Noviny“, „Hlasnik“ és a „Slovenské Pohľady“ című hírlapok voltak e mozgalom publicisztikai szervei, amelyeket mint vezetők *Hurban*, *Vejanskí*, *Skultéti*, *Mudron Pál* és *Dula Máté* tartottak kezeikben, kik a russzofilizmust a tót nemzetiségi politika egész vonalán uralkodóvá igyekeztek tenni.

Ezt a szellemet nemcsak a tótság érettebb korú értelmiségében törekedtek uralkodó meggyőződéssé tenni, hanem miúgyant elkövettek, hogy a jövőndő nemzedéket is megnyerjék az egyedül üdvözítőnek vett russzofilizmus számára. A felvidéki közép- és felsőfokú iskolák magasabb osztályú ifjúságának titkos önképző- és irodalmi egyesületeit rövid idő alatt át is alakították e russzofil-törekvések tüzhelyeivé. Ez ifjúsági önképző- és irodalmi egyesületek legtekintélyesebbje a pozsonyi ág. ev. teológusok „Hajnal“ (*Zora*) nevű egyesülete volt. Ilyen egyesületei voltak

még a pozsonyi ág. ev. főgimnázium, az eperjesi ág. ev. líceum és a losonczyi állami tanítóképző-intézet tót anyanyelvű növendékeinek is. Ez egyesületekre a magyarság közvéleményének figyelmét a pozsonyi ág. ev. teológusok önképző-köre azzal hívta fel, hogy 1880-ban II. Sándornak, mint szabadító cárnak emlékére gyászünnepeket rendezett.

Volt ezidőben még egy más, egyházi jellegű indíték is, ami a magyarországi szláv, elsősorban pedig a tót nemzetiségi törekvéseknek hatásos ösztönző erőt kölcsönzött. Ismeretes dolog, hogy Rómában soha le nem mondottak a római katolikus és a görög keleti orthodox egyházak valamely formában való részleges vagy teljes egyesítésének gondolatáról. E gondolatnak ez időben legnagyobb hatású képviselője Strossmayer diakovári püspök volt. Az ő politikai és diplomáciai ügyességének sikerült a Szentszékekben azt a meggyőződést keltetni, hogy a római katolikus egyház, ha szemben a magyar és német törekvésekkel, szlávbarát politikai magatartást tanusít, lényegesen meg fogja könnyíteni a két egyháznak a római pápa főnöksége alatt való egyesülését. Ennek az uralkodóvá lett felfogásnak volt az eredménye az az enciklika is, amellyel a pápa Cyrill és Method szláv apostolokat a római katolikus egyház szentjeivé avatta. A monarchia szláv népei, különösen a délszlávok között ez alkalommal erős mozgalom indult meg a két nagy egyház között való kibékülés előmozdítása céljából. E kibékülés a szláv politikai és hatalmi törekvések sikerének érdekében azért volt szükséges, mert általa megszűnt volna az az erős érzés és gondolkozásbeli ellentétesség, amely eredménye a római katolikus és görök keleti szlávok között való vallásbeli különbözőségnek.

Az orosz szlavofil és egyházi körök 1888-ban Kiebben nagy ünnepeket rendeztek annak emlékezetére, hogy a szlávok Cyrill és Method apostolok buzgólkodása következtében 900 év előtt keresztényekké lettek. Erre az ünnepre a túrőcszentmártoni tót nemzetiségpolitikai vezetők, Mudron Pál vezetésével, háromtagú képviselőket küldöttek azért, hogy az tolmácsolója legyen ott a magyarországi tótság érzelmeinek. Ezt a tót küldöttséget a magyar közvélemény talán észre sem vette volna, ha Strossmayer diakovári róm. kath. püspök a fennebb ismertetett okokból üdvözlő táviratot nem küldött volna a kievi Cyrill- és Method-ünnepre.

Strossmayer e távirata nagy megdöbbenést keltett úgy Budapesten, mint Bécsben is. Mikor Őfelsége, I. Ferenc József előtt a horvátországi nagy hadgyakorlatok alkalmával Strossmayer megjelent, Őfelsége szóba hozta a kievi sürgönyt és szigorúan feddő hangon e szavakat intézte hozzá: „Hogy volt ön képes azt a táviratot Kiebbe küldeni olyan ünnepség alkalmával, amely iránt még az orosz kormány sem viseltetett rokonszenvvel? Az ön eljárása sértés volt a pápa Őszentsége, sértés az állam és a haza ellen.“

Öfelsége példáját követte Mudronnal szemben az evangélikus egyetemes egyházi gyűlés is, amely 1888 október 10-én tartott ülésében kérdőre vonta kievi zarándokolásáért, és eljárásával szemben nemcsak rosszalását fejezte ki, hanem fel is hívta a dunáninnyi egyházkerületet, hogy ellene, mint egyházi felügyelő ellen indítson vizsgálatot.

E mozgalmakkal szemben a felvidéki magyarság is megindította a maga védekező akcióját. A kezdeményező Gümör vármegye törvényhatóságának közgyűlése volt, amely már 1882-ben feliratban kérte a kormányt a tót nemzetiségi sajtó korlátozására. Az iskolai hatóságok is szigorúbban léptek fel az iskolai tót ifjúsági önképző-körök és irodalmi egyesületek russzofil és államellenes üzelmei ellen. E lépésnek eredménye a russzofil-szellemű tanulóifjúság vezetőinek iskolából való kizárása lett. Ez ifjak legnagyobb része csehországi iskolákban folytatta tovább tanulmányait és ők alakították meg Prágában a máig is fennálló s a tót nemzeti-
iségi ifjúság mozgalmaiban igen jelentékeny szerepet játszó „*Detvan*” nevű egyesületet. De nemcsak a pozsonyi evangélikus teológiáról kellett ezidőben kizárni egyes teológusokat, hanem az esztergomi papnevelő-intézetből is el kellett távolítani ilyen fajta üzelmekért két papnövéndéket. Ezeknek egyike, Rovnianek, Amerikába vándorolt ki és ott később a kivándorolt magyarországi tótság kebelében meglehetősen nagy, de kevésbé tiszteletreméltó szerepet játszott.

A múlt század nyolcvanas éveinek vége felé egy tót irodalmi termék, a *Salva Károly* klenóczi ág. ev. tanító által kiadott „*Domovy Kálendár*” című naptár keltett nagyobb hullámverést. E naptárnak különösen „*Mihelyt tót, mindjárt ember*” című cikke okozott a maga szenvedélyesen izgató és magyargyűlöletet terjesztő tartalmával nagyobb feltűnést. Salvát e naptár kiadása miatt az egyházi hatóság tanítói állásától felfüggesztette. E felfüggesztés Klenócson a lakosság részéről botránys tüntetésnek lett okozója, amely azonban nem önkéntes megnyilatkozása volt a klenócziak érzelmeinek, hanem eredménye Daxner klenóczi evangélikus egyházi felügyelő igazgatásának, amiért neki is le kellett mondania felügyelői állásáról. *Salva Károly* Klenóczról Rózsahegyre költözött, hol tót nyomdát alapítva, a későbbi cseh-tót egységi mozgalmaknak egyik vezetőférfijává lett.

Küzdelem a pánszlávizmus ellen az ágostai evangélikus egyház kebelében.

Már rámutattunk arra, hogy a pánszlávirányú tót nemzetiségi törekvések a legzajosabb és legszenvedélyesebb harcot az ág. ev. egyház kebelén belül folytattak. Előadtuk azt is, hogy a pánszláv szellemű tót nemzetiségi mozgalmaknak valóságos melegágya és harctéri bázisa az ág. evangélikus egyház volt, amelynek hazafias és magyar elemei kezdet óta a legnagyobb erőfeszítéssel

voltak kénytelenek az egyház alkotmánya által adott fegyverekkel ellenük állandóan védelmi harcot folytatni. Hogy ebben az időszakban mily erős volt az ág. ev. egyház kebelében ez a pánszláv szellemű tót nemzetiségi törekvés, azt *Thébusz János* zólyomi ág. ev. lelkész leplezte le 1882-ben „Protestantizmus és pánszlávizmus“ című röpiratában. E röpirat valóságos ösztönző lökést adott az ág. ev. egyház kebelén belül a pánszlávizmus ellen való védekezésnek.

Az ág. ev. vallású egyházi kerületek között e pánszláv szellemű tót nemzetiségi politikának valóságos melegágya volt a *dunáninnyi* egyházkerület, amelyik magában foglalta a Liptó, Árva, Túróc, Trencsén, Nyitra, Pozsony vármegyék tót nemzetiségű ág. ev. hiveit. Ez egyházkerület tárgyalásainak anyagát nem annyira a szoros értelemben vett egyházi és iskolai ügyek alkották, mint inkább a tót nemzetiségi politika aktuális kérdései. Azt a kíméletlen harcot, amelyet politikai téren a magyarság ellen folytattak, belevitték a kerület egyházi és iskolai kérdéseinek tárgyalásába is. E tárgyalásokban nem a nép vallásos életének és iskolázásának aktuális kérdései alkották a megbeszélések tárgyát, hanem a tót nemzetiségi politikai párt programjával kapcsolatos cselekvések és tervek. Ennek következtében az egyházi vezetőség által a hívők vallásos és művelődési érdekei a legnagyobb mértékben elhanyagoltak. Az ág. ev. felekezeti tót tanításhoz tartozó iskolák épületei a legtöbb esetben a falunak legnyomorúságosabb viskói voltak, a tanító pedig vagy egyszerű aláazatos szolgálója és akaratnélkül való eszköze a politizáló lelkésznek, vagy maga is politikai agitátor, kinek a tanítóság tulajdonképpen csak mellékfoglalkozását alkotta.

Az ág. ev. egyház hazafias vezetőfőfői az egyházra és a nép művelődési érdekeire végtelenül káros állapotok orvoslásának sikeres eszközét az egyházkerületek új beosztásában látták, azért került napirendre a múlt század nyolcvanas éveinek végén az egyházkerületek új beosztásának terve.

A tót nemzetiségi politikának kezdet óta egyik főprogram-pontja egy önálló tót nemzeti egyház szervezése volt, még pedig a tót katolikusok számára külön tót katolikus érsekség, az evangélikus tótok számára pedig külön tót evangélikus püspökség alakjában. A dunáninnyi ág. ev. egyházkerület, támaszkodva híveinek túlnyomóan tót többségére, a maga feladatának tekintette ennek a külön tót evangélikus püspökségnek gyakorlati megvalósítását.

Az új kerületi beosztás terve tárgyalás alá a Budapesten, 1891 december 10-én tartott zsinaton került. Ez új kerületi beosztás magvát tulajdonképpen a dunáninnyi kerület kettéosztása alkotta. E terv értelmében Liptó és Árva megye a tiszai, Túróc megye pedig a bányai kerülethez csatoltatott, úgy hogy a dunáninnyi kerület ez új beosztás szerint a mosoni, Pozsony

városi, pozsonymegyei, nyitrai, trenseséni, fehérkomáromi, nógrádi, barsi és honti esperességekből állott. Ez új beosztás lehetetlenné tette, hogy a dunáninneni kerület valamikor külön tót ág. ev. püspökség jegecedési pontja lehessen.

A zsinatról, mihelyt az a dunáninneni kerület kettéosztásának tervét elfogadta, a tót nemzetiségi párt képviselői: *Mudron Pál, Fajnor István, Stefanovics Milos, Leska János, Novák Sámuel, Kmety János, Krémery Milos*, tiltakozást jelentve be, eltávoztak. Elhatározták, hogy felségfolyamodványban fogják kérni öfelségét, hogy a zsinati törvényeket ne szentesítse. E tervüktől azonban később elállottak.

Az egyházkerületek új felosztásáról szóló zsinati törvényt öfelsége 1894 október 10-én szentesítette. A törvény szentesítése alapján az új beosztást végre kellett hajtani. Ez azonban nem ment valami nagyon simán. A tót nemzetiségi párt vezetői szenvedélyesen izgattak a gyakorlati végrehajtás ellen. A Túróc-szentmártonban megtartott dunáninneni kerület gyűlésén a tót többség elhatározta, hogy a Budapesten, 1894 november 8-án megtartandó egyetemes konventbe nem küld képviselőket, mert ott nem veszik pártfogásba a kerület érdekeit és a tót nemzetiségi tagokat gorombán megtámadják. A túróci esperességi gyűlés pedig kimondotta, hogy a zsinati törvényeket nem ismeri el. A gyűlés e határozatát *Horvát József* esperes és *Mudron Pál* felügyelő írták alá, akik ellen az egyházi bíróság fegyelmi eljárást indított. A trenseséni esperesség is követte a túróciak példáját.

Mindezek az apróbb csatározások, a dolog lényegét tekintve, sikertelenek maradtak, mert az egyházkerületek új beosztására vonatkozó szentesített zsinati törvény érvényben maradt és a dunáninneni kerületben a hazafias magyar elem túlsúlyra jutott, minek látható eredményeül az új kerületnek hivatalos nyelve a magyar lett.

Bár egyházi téren a harcot a tót nemzetiségi párt hívei elveszítették, de azért tévedés volna azt hinni, hogy ezek a küzdelmek nyomtalanul és a tót nemzetiségi törekvések további fejlődését illetően hatástalanul zajlottak le. Ellenkezőleg, nagyban hozzájárultak a tót nemzetiségi szellem erősödéséhez és támadóbb színvételűvé válásához. Az ág. ev. egyház tót nemzetiségű papságának és tanítóságának egy része ezután is harcias szellemű táborkarát alkotta a Felvidéken, sőt az ország délre-északi részeiben is a tót nemzetiségi pártnak.

Tót közművelődési törekvések a múlt század utolsó évtizedében.

Említettük, hogy a múlt század hetvenes éveinek közepén a magyar kormány államellenes üzelmek miatt kénytelen volt a *Matica* nevet viselő tót közművelődési egyesületet felosztatni: a

znióváraljai, nagyőrcei és túrócszentmártoni tót tanításvetvő gimnáziumokat pedig bezáratni. A tót nemzetiségi törekvések vezetőemberei ebbe a ténybe nem nyugodtak bele. Időről időre kísérletet tettek ez intézetek újraélesztése érdekében, mert hiszen a tót nemzeti programnak egyik pontját alkotta, hogy a tót nyelvnek az összes tót nemzeti területen levő közoktatásügyi intézetekben való tannyelvű emelésének segítségével a tót nemzeti iskolát megalapítsák.

Egy évvel a tót gimnáziumok bezárása után, — 1875-ben — elhatározta a dunáninnyi ág. ev. egyházkerület Trencsénben tartott gyűlésén, hogy Túrócszentmártonban evangélikus tót tanításvetvő gimnáziumot fog alapítani és erre a célra társadalmi úton gyűjtést indít meg. A gyűjtés megindult, de nem valami nagy sikerrel, mert 1894-ig — tehát körülbelül húsz év alatt — e célra 168.000 korona gyűlt össze csupán. A túrócszentmártoni esperesség 1890-ben határozatilag kimondotta, hogy a dunáninnyi ev. egyházkerület támogatásával a tervezett tót gimnáziumot fel fogja állítani. Az intézet megnyitását az 1894/95-iki tanév kezdetére tervezték. A gimnázium tervezetét *Szokolik András*, a felosztott nagyőrcei tót gimnázium tanára készítette el. Az 1894-iki ág. ev. egyetemes egyházi gyűlés azonban e gimnázium felállítását nem tartotta szükségesnek és nem is engedélyezte.

Az egyetemes ág. ev. egyházi gyűlés e határozata nem vette le a tót gimnázium kérdését a napirendről. Ellenkezően, tervezői az egyetemes gyűlés e visszaütésítő határozatát sérelmesnek tartva, újabb és hevesebb akcióba fogtak. 1897-ben a tót nemzetiségi párt a kormánytól kért engedélyt arra, hogy Túrócszentmártonban a tervezett tót tanításvetvő gimnáziumot felállíthassa. A Bánffy-kormány nem volt hajlandó e kérést teljesíteni s azért 1899-ben, Széll Kálmán miniszterelnöksége idején, kérését a túrócszentmártoni esperesség megújította. A kormány e kérés teljesítését ez alkalommal is megtagadta és pedig elsősorban azért, mert a Szokolik András által készített tantervezetből az tűnt ki, hogy tót középiskolai tankönyvek hiányában a tervezett gimnáziumban cseh tankönyvekből cseh nyelven folyt volna a tanítás, amelynek eredménye a magyarországi tót értelmiség elcsehesítése lett volna.

Ezzel egyidejűen *Mudron Pál*, *Pictor Ambrus* és *Francisci János* emlékiratot terjesztettek a belügyminiszter elé, amelyben azt kérelmezték, hogy engedje meg az 1874-ben felosztott *Matica* nevű tót irodalmi egyesület visszaállítását és adja vissza az egyesület felosztásakor lefoglalt vagyonát, mert a „Tót Közművelődési Egyesület”, amely e vagyon jövedelmét a maga céljaira élvezte, nem elégíti ki a tót nép közművelődési igényeit. A belügyminiszter nem engedte meg a *Matica* visszaállítását, mert a kérelmezők részéről nem látott semmi biztosítékot arra, hogy az új *Matica* nem fog-e a régi nyomdokaiba lépni?

Hogy a magyar kormányt nem vezette ez elhatározásában ellenséges érzület szemben a tót nép közművelődési törekvéseivel, nyilvánvaló bizonyítéka az a körülmény is, hogy semmiféle akadályt nem gördített az elé, hogy 1893-ban egy tót múzeumi társaságot alapítsanak a tót tudományosság és irodalom ápolására és hogy e társaság épületében necsak tudományos gyűjteményt és könyvtárt létesítsenek, hanem tót színházi helyiséget is. Nemesak hogy nem gördített ez elé semmiféle akadályt, hanem az egyesület könyvtárát és gyűjteményeit évenként a magyar közoktatásügyi tárca költségvetéséből állandó segélyben is részesítette.

Nem vonta meg a magyar kormány jóváhagyását a *Zsivena* nevű tót nőegyesület alapszabályaitól sem. Ez egyesület szabadon, minden hatósági beavatkozástól mentesen folytathatta a maga tevékenységét, noha évi közgyűlései, melyeket a tót múzeumi egyesület helyiségeiben tartott, inkább tót nemzetiségi tüntetések voltak, mint egyszerű társadalmi és közművelődési összejövetelek. Jellemző, hogy ez egyesület évi közgyűléseinek állandóan megállapított napja, augusztus 7-ike is tulajdonképpen demonstratív jellegű volt, amennyiben augusztus 7-ike évfordulója annak, hogy 1861-ben a tótok Bécsben átadták Öfelségének azt az Emlékiratot, amelyben a tót nemzet számára „Okolie“ név alatt külön autonóm tót tartomány szervezését kérték.

Tót nemzetiségi politikai akciók a mult század két utolsó évtizedében.

Bár a túrócszentmártoni tót nemzetiségi párt vezérférfiai minden kínálkozó alkalmat megragadtak a nemzetiségi agitációk érdekében, mégsem sikerült nekik a tót nép körében mélyebb és nagyobb hatású politikai mozgalmat indítani. Politikájuk oroszbarát iránya a tót népben nemhogy lelkesedést, de még csak bizalmat sem tudott kelteni. Az izgató cikkeknek és a magyar gyalázó röpiratoknak csak múló hatásuk volt. Időnként, a vármegyei választások alkalmával megpróbálkoztak egy-egy kisebb politikai akcióval is, aminek eredménye rendszerint kudarc volt. Ezért jónak látták kimondani a politikai passzivitást.

A mult század kilencvenes éveinek elején a román Memorandum-pör idején merült fel a magyarországi nemzetiségek közös akciójának gondolata, amelyről már megemlékeztünk s amelynek tót részről legbuzgóbb híve, sőt kezdeményezője *Stefanovics Milos* pozsonyi ügyvéd volt. E szövetkezés egy-két, már ismertett demonstrációnál nagyobb jelentőségű akciót nem volt képes eredményezni és így a tót nemzetiségi politikára nem is lehetett hatással.

A tót nemzetiségpolitikai mozgalomra a nemzetiségek szövetkezésénél sokkal nagyobb hatása volt a magyar parlament katolikus

felekezeti színezetű pártjának, a *néppártnak* fellépése. A néppárt által hangoztatott felekezeti jelszavaknak nagy hatása volt a vallásos tót népre. A tót nemzetiségi vezetők a néppárttal elsősorban azért rokonszenveztek, mert e párt programjának egyik pontja az 1868-iki XLIV. törvénycikknek, a nemzetiségi törvénynek a nemzetiségekre kedvező végrehajtását követelte. A néppárt vezetői pedig felekezeti és vallásos jelszavak és a kisemberek érdekeire kedvező gazdasági követelések hangoztatásával válték megnyerni a tót népet. A közreműködés egyik fél részéről sem volt őszinte, mert egymást kölcsönösen fel akarták használni. A két párt között való összefüggést igazolja az a körülmény is, hogy némelyik nemzetiségi politikus a maga politikai pályáját a néppárt kebelében kezdte meg.

Mindezek a különböző irányú kísérletezések csak bevezetőül szolgáltak egy nagyobb politikai akcióhoz, amely a mult század utolsó évében (1899-ben) indult meg biztosabb sikerrel kecsegtető körülmények között. 1899 júniusában a tót nemzetiségi vezetők Liptószentmiklóson bizalmas értekezletre gyűltek össze és azon a következő akcióban állapodtak meg: A nyár folyamán az olyan választókerületek középpontjain, melyekben a választók többsége tót nemzetiségű, népgyűléseket fognak tartani, hogy ezeken a tótságot a leendő nagyobbszabású tót nemzetiségi akcióra előkészítsék. E tót gyűléseket meg is tartották anélkül, hogy a közigazgatási hatóságok akadályokat gördítettek volna eléjük. A különböző népgyűléseken megvitatott tételekből azután egy új tót politikai programot szerkesztettek.

Ezt a politikai programot 1901 tavaszán nyilvánosságra hozták azon kijelentés kíséretében, hogy a legközelebbi országgyűlési képviselőválasztások alkalmával a párt aktivitásba fog lépni. A 18 pontból álló új politikai program lényege a következőkben foglalható össze:

Az első pontban kijelentik, hogy magyar hazájuk egységét, oszthatatlanságát és függetlenségét vallják, azonban, mint tótok követelik, hogy a nemzetiségi törvény rendelkezései a tót nyelvnek az iskolában, a bíróságok és a közigazgatási hatóságok előtt való elismerésével teljesen életbeléptetessék. Követelik a községi és járási önkormányzatot, továbbá a választókerületek igazságos beosztását, az általános, egyenlő és titkos választói jogot a községenként való szavazással, továbbá teljes gyülekezési és egyesületi szabadságot; követelik az egyházpolitikai törvények revízióját, különösen a felekezetenküliséget megengedő törvény eltörlését. Ez utóbbi követelmény a néppárttal való együttműködést szándékozott lehetővé tenni.

A program többi pontjai a kisgazdákat, iparosokat és munkásokat érdeklő gazdasági és szociálpolitikai követeléseket foglaltak magukban, itt-ott azonban nemzetiségi színezettel. Ilyen volt a 6. pont, amelyben vidékenként a közönség kívánalmainak

megfelelően tót tanításnyelvű gazdasági, ipari és kereskedelmi iskolák felállítását kérték. Követelték a kis parasztbirtokok számára a homesteadet, a szabadiparnak a képesítettséghez való kötöttség segítségével való korlátozását; a kisiparosnak és a munkásnak a nagyfőkével szemben való védelmét, az olesó hitelt, a fogyasztási és önszegélyező-egyesületeknek állami támogatását.

Programmjuknak e gazdasági és szociálpolitikai részeit majdnem szó szerint vették át a katolikus néppárt programjából, amely párt ilyen irányú követeléseik számára a Felvidéken, már meglehetősen előkészítette a talajt.

Figyelmet érdemel, hogy e programból a külön tót autonóm kerület (Okolie) követelése teljesen kimaradt, sőt helyette a magyar haza egységét, oszthatatlanságát és függetlenségét hangoztatták, mint akárcsak a többi magyar pártok.

E programmal mentek bele 1901-ben a képviselőválasztási küzdelembe. Összesen 10 kerületben állítottak jelöltet, kik közül négyen jutottak mandátumhoz.

A cseh-tót egységi mozgalom kezdete és első időszaka.

A cseh-tót nemzeti egység tulajdonképen egy időben lépett fel a cseh és tót nyelvek egységének, illetőleg azonosságának gondolatával. Eleinte csak cseh-tót irodalmi és közművelődési kölcsönösségről volt szó, de ettől a gondolattól csak egy lépés volt a nemzeti, illetőleg a politikai egység eszméjéhez. Ezt a lépést nem volt nehéz megtenni, mert hiszen a cseh és tót tudósok körében a mult század közepe óta általánosan vallott meggyőződés volt Palackinak az a tanítása, hogy „mielőtt a magyarok bejöttek, a csehek, morvák és tótok egységes nemzet voltak, mind nyelvük, mind országos kormányuk tekintetében. A nagy Szvatopluk birodalma mindnyájukat egyesítette“.

A mult század negyvenes éveiben Thun Leó gróf azt írta, hogy Prága alkalmas hely arra, hogy ott gondoskodjanak az egész törzs szellemi szükségleteiről, de Prágának friss erőtt kell kapnia a Kárpátokból. Érthetőbben és világosabban fejezi ki Thun Leó gróf e gondolatát *Holecsék József* egy 1880-ban „*Segítsünk a tótokon*“ című Prágában megjelent röpiratának következő szavaival: „Valljuk meg az igazat, hogy a cseh nép a tót nép nélkül épen olyan semmi, mint a tót a cseh nélkül. Ha mi, csehek százszorta erélyesebben is védekeznénk a német nyelv terjedése és befolyása ellen, végre mégis kénytelenek lennénk derekunkat beadni. Tartalékra van szükségünk, amelyből folyton új erőt meríthetünk. Ilyen tartalékunk csak a magyarországi tótság lehet.“

Ez a cseh-tót nemzetegység nem sok ideig maradt úgynevezett irodalmi téma, hanem 1896-ban társadalmi akció tárgya is lett. Ez év tavaszán *Kábal* morvaországi tanító az összes cseh lapokban felhívást tett közzé egy olyan egyesület megalapításának érdekében, amely feladatául tűzze ki a cseh-tót nemzetegység gondolatának ápolását és fejlesztését. E felhívásnak gyors sikere lett, amennyiben 1896 május 7-én megalakult Prágában a „Česko-slovenska Jednota“ nevű egyesület. Az alakuló ülésen a turóczszentmártoni vezető politikusok közül résztvettek *Hurbán Szvetozár* és *Dula Máté*.

Az új egyesület, melynek elnöke a prágai cseh egyetem tanára és a legkiválóbb cseh nyelvtudósok egyike, *Pastrnek Ferenc* volt, a maga célját a következőkben határozta meg: Szükséges, hogy a cseh-szláv nemzet tót részét befogadják a cseh hazafiság programjába és pedig az iskolai nevelés első alapjaitól kezdve. Az eszközök, amelyekkel a cseh kultúrát be lehet vinni a magyarországi tótok közé: szellemiek és gazdaságiak. Az első út érdekében a magyarországi tótságot el kell árasztani a cseh irodalom termékeivel, továbbá a tótok közé a cseh intelligenciának tagjai lehetőleg nagy számmal telepedjenek le. Ami a gazdasági eszközöket illeti, a cseh gazdasági intézetek tanárai, mint vándortanítók járják be a magyarországi tótságot. A kivándorló cseh iparosok pedig telepedjenek le a tótok között. A cseh tőkepénzesek és gyárosok tőkéjüket igyekezzenek a magyarországi tótság körében különböző ipari vállalatokba fektetni.

A magyarországi tótok körében a cseh-tót nemzetegységnek *Salva Károly*, elmozdított klenócezi ág. ev. tanítóban akadt buzgó harcosa, kinek rózsahegy-i könyvnyomdája valóságos központja volt az erre vonatkozó magyarországi tót irodalomnak. A cseh-tót nemzetegység érdekében több ízben agitációs körútakat tett Cseh- és Morvaországban. Felolvasásaiban, melyeket tartott, azt hirdette, hogy miután a tótok Magyarországon önálló fejlődésre nem számíthatnak, nemzeti jellegüket csakis a cseh-tót kulturális egységben őrizhetik meg. A tótok csak úgy boldogulhatnak, ha kulturális téren a csehekkel egyesülnek.

A „Česko-slovenska Jednota“ programjához tartozott a cseh iskolákban tanuló tót diákok anyagi és erkölcsi támogatása is. A csehek részéről a magyarországi tót tanulók anyagi támogatása nem volt új dolog. Már a múlt század hetvenes éveiben osztogatott a „Česky Klub“ ösztöndíjakat olyan magyarországi tót tanulóknak, akik csehországi iskolákat látogattak. Később „Radhost“ név alatt egy új egyesület alakult, amelynek az volt a rendeltetése, hogy ösztöndíjakat adjon a csehországi iskolákban tanuló morva, sziléziai és tót tanulóknak. A „Česko-slovenska Jednota“ ezt az akciót nagyobb eszközökkel és tervszerűséggel támogatta.

Masaryk tanár fellépése a cseh-tót nemzetegység érdekében.

Említettük, hogy a Prágában tanuló magyarországi tót főiskolai tanulók egy „Detvan“ nevű önképző és irodalmi egyesületet alakítottak. Ez egyesület a kilencvenes években csak tengődött, de ez évtized vége felé nemcsak újrászerveződött, hanem élénk irodalmi és erősen cseh nemzeti szellemű élet központjává is lett. Ez a fellendülés Masaryk tanár szellemi hatásának eredménye volt, akinek bölesészeti előadásai rendkívül nagy hatással voltak a prágai egyetemen tanuló magyarországi tót ifjúságra, amely épen Masaryk hatása következtében radikálisabb nemzetiségpolitikai mozgalmat szeretett volna látni a tótság részéről.

A Tót Múzeumegyesület 1897-ik évi közgyűlésének alkalmával tartott ünnepélyeken nagyszámú prágai, bécsi, budapesti, pozsonyi, eperjesi stb. főiskolai tanuló jelent meg Túrócszentmártonban, hogy arról tanácskozzanak: mi módon gyakorolhatnának aktív hatást a tót nemzetiségi mozgalmakra? A tanácskozáson nem jutottak semmi praktikus eredményre, azonkívül az idősebb tót nemzetiségi politikusok sem vették valami nagyon szívesen a hevesebbvérű fiatalság beleavatkozását a tót nemzetiségi politikába.

A gyűlés után meglátogatták a Túrócszertercén nyaraló Masaryk tanárt, még pedig nemcsak azért, hogy vele szemben tiszteletüknek adjanak kifejezést, hanem azért is, hogy tőle terveikre vonatkozóan tanácsot és tájékoztatást kérjenek. Masaryk ez alkalommal azt tanácsolta az ifjaknak, hogy behatóan és lelkiismeretesen tanulmányozzák a magyar politikát, jogtudományt és filozófiát, mert a magyar elnyomásnak gyökerei bizonyára a magyar tudományosság e szákaiba ereszkednek. E tanulmányaik eredményét azután vigyék a nyilvánosság elé úgy odahaza, mint a külföldön. Jegyezzék fel és gyűjtsék össze a magyar közigazgatás és igazságszolgáltatás minden túlkapásait, visszaéléseit és azokat vigyék a külföld ítélőszéke elé. Fordítsanak figyelmet a tót nép gazdasági viszonyaira. Tanulmányozzák a kivándorlás okait. Tegyék a tót nép erkölcsi és vallási kérdéseit érdeklődésük és tanulmányuk tárgyává. Vizsgálják meg az úr és a szolga, munkás és a munkaadó egymáshoz való viszonyát. Egy szóval, folytassanak reális politikát, szakítva az eddigi romantikus és ideális nemzetiségi politikával.

A tót ifjak nemcsak meghallgatták Masaryk tanácsait, hanem azonnal meg is kezdték azoknak gyakorlati alkalmazását. Mindjárt a következő év (1898) kezdetével megindították Szakolczán *Blahó Pál* szerkesztésében a „*Hlas*“ című folyóiratot. E folyóirat programjában azt hirdette, hogy főcéljának a tót ember erkölcsi újrászületését ismeri. Ez pedig másképen nem

történhetik meg, csak úgy, ha a tót értelmiség a nép életének viszonyait, különösen gazdasági téren, behatóbban igyekezik tanulmányozni. A tót népet jelenlegi nyomorúságos gazdasági helyzetéből azonban csak a csehek segítségével lehet kiemelni. Népszerű politikát kell folytatni, azaz a nép érdekeivel kell törődni, mert a nép támogatása és megnyerése nélkül nem lehet semmiféle sikeres politikát csinálni. A tót nemzetiségi politikának reálisnak, demokratikusnak és a cseh-tót nemzetegység gondolatán felépülőnek kell lennie.

Ellentét a Hlas körül csoportosult ifjúság és a túrócszentmártoni idősebb politikusok között.

Amíg a csehek örömmel üdvözölték azt az új tót nemzetiség-politikai irányt, amelynek hirdetője a *Hlas* körül csoportosult ifjúság volt, addig a túrócszentmártoni tót vezetőkörök bizonyosfokú hidegséggel és aggodalommal fogadták. Félítették tőle a tót nemzetiség és a tót irodalom önállóságát. Lapjukban a „Narodnie Noviny“-ban ennek több ízben kifejezést is adtak. A cseh-tót egység híveit azonban a túrócszentmártoniak ez aggodalmaskodása hevesebb vádaskodásokra és támadásokra ingerelte. A „Česko-slovenska Jednota“ elnöke, Pastrnek tanár „Slovensko“ című könyvében támadta meg a túrócszentmártoni vezetőket a szláv eszme iránt tanusított barátságtalan maguktartásukért. Ezek sem maradtak adósok a válasszal. Pastrnekék eljárását a tótság ellen intézett merényletnek nevezték és tiltakoztak az ellen, hogy a cseh-tót egység ürügye alatt a tótoknak nemzeti, nyelvi, irodalmi és művelődési önállóságát veszélyeztessék.

Beleegyült ebbe a harcba Masaryk folyóirata a „Naše Doba“ és a prágai „Čas“ is, amelyek rövidlátással vádolták a túrócszentmártoni tót politikusokat. Ennek a mozgalomnak egyik igen jellegzetes irodalmi terméke volt a Gödingben *Meakulpinsky* álnév alatt megjelent „Mi akadályozza a tótokat?“ című röpirat is, amely éles és gúnyos hangon foglalkozott a tót politikai vezetők egyéniségével és magatartásával. Általában jogosulatlanak mondotta a cseh-tót egységgel szemben való tót nemzeti, nyelvi és művelődési önállósági törekvéseket. Kétségbe vonta azt is, hogy a tótságra történt és évszázadokig tartó cseh bevándorlások hatása folytán van-e tulajdonképpen még önálló népnek tekinthető tótság? A tót kultúra, a tót irodalom pedig mennyiségileg és minőségileg is oly szegény, hogy az a művelt ember szellemi szükségleteit egyáltalán nem elégítheti ki. A tót irodalom oly kicsiny, hogy az egész tót könyvtár egy szorgalmas olvasónak két évre sem elég.

Meakulpinsky e röpiratára a túrócszentmártoniak nevében a „Narodnie Noviny“ 1901. évi 87. számában Mudron Pál felelt. „E rapszódikus iratka — mondja válaszában Mudron — részben

oly hiányokat szellőztet, amelyek a tót nemzet körében régen ismeretesek, részben pedig anélkül bírálgatja a tótok tevékenységét, hogy a viszonyokat ismerné, azonkívül a tények elferdítésétől sem mentes. Mindenki megítélheti, hogy vajjon ez iratkának tendenciája nem az-e, hogy a tót nemzet körében egyenetlenséget szítson?"

Még élesebb és határozottabb volt az ellentét a magyarországi tótság azon fiatalabb része között, amelyik a Rózsaszigeten Blaho Pál szerkesztésében megjelenő „Hlas“ körül csoportosult és a túrócszentmártoni idősebb tót politikusok között. A „Hlas“ a tót nemzetiségi politika vezetőit tehetetlenséggel vádolta. Meddő negációjukkal szemben intenzívebb kulturai munkásságot, a földművelő és iparos néprétegek érdekeinek jobb felkarolását sürgette. Olyan szociális tartalommal telített politikai program végrehajtását követelte, amelyik alkalmas arra, hogy a tót nép minden idejét lekösse a nemzetiségi politika számára és amelyik akciójában nem hagyja számításán kívül a csehek részéről várható támogatást, amelynek azonban első feltétele a cseh-tót egység elvi alapjára való helyezkedés.

A Blaho Pál által szerkesztett „Hlas“ négy év múlva anyagi támogatás hiánya miatt megszűnt, de csak ideiglenesen, mert rövid idő múlva dr. Srobár szerkesztésében új életre támadt. Srobár köré csoportosultak a tót értelmiség mindazon fiatalabb tagjai, akik a prágai egyetemen tanulva, Masaryk tanár szellemi hatása alatt állottak, s akik a filozófiában Masaryk realista és radikális irányának voltak követői. De nemcsak a filozófiában és politikában foglaltak el radikális álláspontot, hanem az egyházi és vallásos kérdésekben is valóságosan szabadgondolkozók voltak. A „Hlas“-nak ez egyház- és valláspolitikai iránya sértette a mindkét felekezeti (róm. kath. és ág. ev.) papság egyházi és vallásos gondolkozását, akik úgy találták, hogy elérkezett ideje a határozott állásfoglalásnak azok ellen, „akik nem tisztelik az atyák tradícióit s bűnös kézzel megszentelték a tót nép konzervatív gondolkodását“. A „Narodnie Noviny“-ban (1903. évi 46. sz.) Jehlicska Ferenc élesen megtámadta a „Hlas“ körül csoportosult ifjabb értelmiség egyház- és vallásellenes működését. Kiméretlen és kemény támadások tárgya volt ez az irány a különböző tót nemzeti összejevetelek alkalmával is. A Srobár szerkesztésében megjelenő „Hlas“ is kénytelen volt anyagi pártolás hiányában megszűnni, valamint a Stefanek által helyette Budapesten alapított „Slovensky Obzor“ sem tudott zöld ágra vergődni.

A „Hlas“-szal és a „Slovensky Obzor“-ral azonban nem szűnt meg az a szellemi áramlat, amelyet képviseltek. Tovább élt és időnként kísérleteket tett: eszközöket és módoka találni az érvényesülésért való küzdelem folytatására. A tót ifjúság tagjai 1908-ban elhatározták, hogy revideálják a „Hlas“ által képviselt irányt és 1909-ben tót ifjúsági évkönyveket adtak ki irodalmi

eszközéül annak a munkásságnak, amelyet a tót ifjúság az irodalmi, művészeti, politikai, közgazdasági és szociális téren akart végezni. Ugyanesak 1909-ben indult meg a tót ifjúság másik árnyalatának is „Prúdy“ (Áramlatok) címmel új folyóirata, amely mindenekelőtt azt hangoztatta, hogy „a tótságnak jobban át kell éreznie nemzeti feladatait és le kell ráznia a szűkkeblű konzervatív nézeteket“. A túrócszentmártoni tót nemzetiségi vezetők ezek ellen az újabb ifjúsági kísérletezések ellen is épen olyan határozott állást foglaltak, mint egy pár évvel előbb Blaho és Srobár irodalmi akciója ellen. E kísérletek fiaskóval végződtek ugyan, de azért a tót ifjúság tovább haladt a maga megkezdett útján és végre is bizonyos kedvező általános politikai körülmények hatása folytán teljes mértékben érvényesült is.

A „kis forradalom“ (mala revolucia) a jelen század első évtizedében.

A prágaiak és a cseh-tót egység magyarországi tót hívei nem egészen joggal vádolták a túrócszentmártoniakat tétlenséggel és politikai tehetetlenséggel, mert ők a rendelkezésükre álló erőkhöz és eszközökhöz mértén dolgoztak, csakhogy nem elég sikerrel. Azt már említettük, hogy az 1901-iki választások alkalmával újra fogalmazott program alapján akcióba lépve, tiz kerületben állítottak jelöltet, akik közül négynek sikerült is mandátumhoz jutnia. A négy mandátum meghódítása nem volt ugyan világrengető diadal, de a multhoz képest mégis jelentékeny siker volt. Ez az eredmény további küzdelemre ösztönözte őket a törvényhatósági közgyűlések termeiben is. Az első győzelmet 1902-ben Liptó vármegye közgyűlésén aratták, amelyen határozatképen kimondották, hogy tótul is felszólalhat a közgyűlésen mindenki, aki nem tud eléggé magyarul.

A tót nemzetiségpolitikai törekvések, mint általában a magyarországi nemzetiségi törekvések, igen kedvező helyzetbe jutottak a Széll Kálmán kormányzatának utolsó évében megindult parlamenti obstrukció által teremtett belpolitikai helyzet következtében s azon konfliktus hatása folytán, amely a nemzet és a dinasztia akarata között a hadsereg kérdésében ez időben keletkezett és tartott egészen a koalíciós kormány bukásáig, 1909 végéig és amely konfliktus valószínűvé tette, hogy a dinasztianak az általános választói joggal és a szociáldemokraták által megnyerendő munkásnéprétegeknek, különösen a nemzetiségeknek hatásos közreműködése segítségével, sikerülni fog a politikai vezetést a magyarság azon társadalmi rétegének kezéből kivenni, amelyiknek az egységes magyar nemzeti állam mintegy politikai hitvallását alkotta és a monarchiát a dualisztikus államjogi szerkezet felbontásával nemzetiségi alapon föderatív birodalommá átalakítani. Ezt a hitet és meggyőződést meg-

erősítette az a szerep is, amelyet ebben a konfliktusban a látogatás és a nagyközönség felfogása szerint Ferenc Ferdinánd trónörökös játszott.

A tót nemzetiségi, de különösen a cseh-tót egység elvi alapján álló tót és cseh sajtóban általánosan szokásban volt az egész időszak alatt úgy szerepeltetni a trónörökösöt, mint aki nemcsak helyteleníti a magyar nemzeti politikai törekvéseket, hanem egyenesen kárhóztatja is a magyar nemzetiségi politikát s miatta valóságos ellenséges indulattal viseltetik a magyarság iránt. Ha trónra fog jutni, nem koronáztatja meg magát magyar királlyá, hanem mint osztrák császár, a monarchia dualisztikus szerkezetét átalakítja nemzetiségi alapon felépült föderatív államjogi szervezetté. Ennek illusztrációjául szolgáljon az, amit a Hodzsa Milán által szerkesztett „Slovensky Tyždennik“ 1909 29. számában írt: „A magyar sovinizmus épen most összel akar az általános választói jog és az uralkodóház ellen új támadást szervezni és íme, egyszerre megjelenik a trónörökös és nem titkolja, hogy a magyar sovinizmussal semmi közösséget sem vállal.“

Az 1905-iki választás alkalmával a tót nemzetiségi párt ismét tíz kerületben állított jelöltet, de kudarcot vallott, mert az 1901-iki választásokon nyert négy mandátumát is elveszítette. E kudarc azonban nem csüggesztette el a tót nemzetiségi pártot. Ellenkezően, még nagyobb tevékenységre és kíméletlenebb izgatásra ösztönözte. E fokozottabb tevékenységnek eredménye is volt, amennyiben az 1906-iki választások alkalmával 18 tót nemzetiségi párti jelölt közül nyolcan jutottak mandátum birtokába.

Ebben az időszakban már nagyfokú közeledés történt a túrócszentmártoniak és a cseh-tót egység hívei között. Ez utóbbiak a Hodzsa Milán szerkesztésében megjelenő „Slovensky Tyždennik“-ben igen nagyhatású sajtóorgánium birtokába jutottak, amelynek a Bielek Antal szerkesztésében megjelenő „Ludove Noviny“-ben igen harcias küzdőtársa akadt. Míg a „Slovensky Tyždennik“ a lutheránus tót körökre gyakorolt nagyobb hatást, addig ez utóbbi a katolikusokra. E két tót lap a Túrócszentmártonban megjelenő „Narodnie Noviny“-vel és a „Narodny Hlasnik“-kal valóságosan versenyzett a tájékozó dühöt lehelő magyarelleses, törvénytörő és izgató cikkek írásában. Természetesen, a királyi ügyészség több ízben volt kénytelen az állam törvényeinek rendelkezései értelmében e lapok ellen sajtópört indítani, amelyek legtöbb esetben a pörbefogott lapokra nézve marasztaló ítéletekkel végződtek. Ez ítéletek azonban csak újabb támadásokat és újabb pöröket idéztek elé, mert hiszen ezek az izgató cikkek voltaképpen azért is írártak, hogy az általuk provokált elmarasztaló ítéletek, fogház- és pénzbüntetések újabb izgatások anyagául szolgáljanak.

E „kis forradalomhoz“, „mala revoluciá“-hoz különösen két körülmény szolgáltatott olyan izgató anyagot, amely alkalmas volt arra, hogy a magyarság ellen a külföldi sajtóban eredményes izgatást és rágalmozó hadjáratot lehessen indítani.

Ezeknek egyike volt a *Hlinka-eset*. Hlinka Antal előbb háromszlécsei, később rózsahegy-i róm. kath. plébános politikai szereplését, mint néppárti mandátum-aspiráns kezdte meg. Miután számításai e párt keretében nem váltak be, azt a jel-szót adta ki, hogy a tót választók inkább a szabadelvű-párt jelöltjére szavazzanak, mint a néppárt jelöltjére. 1906-ban azonban már a cseh-tót egységi törekvések egyik vezérémbere, Srobár mellett korteskedett. Miután szenvedélyes és törvénytörő izgatásait püspökének figyelmeztetése ellenére is folytatta, a püspök engedetlenség miatt hivatalától felfüggesztette. Ez alkalmat barátai és párthívei arra használták, hogy nagy demonstrációt rendezzenek mellette. A beszédek, amelyeket ez alkalommal mondtak, arra kényszerítették a kir. ügyészséget, hogy Hlinka és társai ellen pört indítson. E pör Hlinka és Srobár elítéltetésével végződött.

A prágai „cseh-tót egyesület“ ez alkalomból Prágába nagy népgyűlést hívott össze, amelyen Hlinka elítéltetése ellen tiltakoztak és kimondották, hogy az egyesület kezdeményezőjének, Kálal tanítónak „*Kiirtani*“ című röpiratát francia, angol stb. nyelvre lefordíttatják. E röpirat tartalma abba a tételbe foglalható össze, hogy a magyar kormány akként szándékozik kiirtani a nemzetiségeket, miként az amerikaiak kiirtották Amerika őslakóit. Hlinka személyesen is igyekezett a csehek rokonszenvét a maga és ügye számára megnyerni. Csehországba utazott és ott a tótok elnyomott helyzetéről és a magyar zsarnokságról felolvasásokat tartott.

A *Hlinka-ügy* az úgynevezett *csernovai* esettel érte el tetőpontját. Hlinka ugyanis Csernován született. Az ő kezdeményezésére gyűjtés indult meg a Csernován felépítendő új róm. kath. templom javára. A gyűjtés sikerült. A templom felépült és fölszentelésre várt. Hlinka barátjai a csernovai népet arra izgatták, hogy az új templomot csak Hlinka szentelheti fel és ezért addig nem is lehet felszentelni, amíg Hlinkát a püspök hivatalába vissza nem helyezi. Ha a templom felépítésének teljesülése nélkül fel akarnák szentelni, akkor vér fog folyni. Ez előre jelzett eset bekövetkezett, mert a csernovai és a szomszéd községekből oda begyűlt nép a templomszentelésre érkező papságot tettelegesen akarta megakadályozni a fölszentelés egyházi aktusának végrehajtásában és a rend fenntartására odarendelt csendőrséget, amelyik a tömeg erőszakossága ellen a papokat meg akarta védelmezni, megtámadta, ami a csendőrséget fegyverhasználatra kényszerítette, amelynek gyászos eredménye 15 halott és 11 súlyos sebesülés volt.

Az ügyészség a törvény rendelkezései értelmében megindította az eljárást mindazok ellen, akik lelkiismeretlen izgatásaikkal okozói voltak e gyászos eseménynek. A bíróság az 54 vádlott közül 40-et talált bűnösnek és ítélte el. A legnagyobb büntetés 2 évi fegyház, a legkisebb pedig 6 hónapi fogház.

A csernovai eset természetesen sokkal nagyobb izgatottságot és engesztelhetetlenebb magyarelleses érzést váltott ki a csehek között, mint Hlinka elítéltetése. A csehországi képviselők szóbahozták az osztrák birodalmi gyűlésen is. Hivatalos jelentést követeltek az osztrák kormánytól arról, hogy miként történt a csernovai eset? Azt kérdezték az osztrák miniszterelnöktől: hajlandó-e a magyar kormánynál közbelépni abban az irányban, hogy a tót néppel és a többi nemmagyar néptörzsekkel űzött hasonló kegyetlenkedések végleg megszűnjenek? Zahradnik képviselő azt kívánta, hogy a birodalmi tanács jegyzőkönyvileg fejezze ki részvétét nemcsak a szerencsétlen áldozatok, hanem az összes magyarországi nemzetiségek iránt is, kik a magyarok borzasztó igájában nyögnek.

Hlinka a csernovai véres esemény után ismét Csehországba utazott s ott körutat téve, az egyes városokban előadásokat tartott a csernovai véres tragédiáról. Prága város tanácsa kijelentette, hogy az áldozatok árváit örökbe fogadja. Heyduk Adolf cseh költő a magyarok e gyilkosságáról költeményt írt és azt Ófelsége elé akarta juttatni. Megmozdultak az Amerikába kivándorolt tótok is. Amerika azon városaiban, amelyekben nagyobb tót kolóniák voltak, tiltakozógyűléseket rendeztek az óhazában lakó testvéreiknek a magyarság által való elnyomása ellen.

A másik anyaga és alkalma a tót nemzetiségi izgatásnak e „kis forradalom“ idején az Apponyi-féle népiskolai törvény volt, amely nagyon kellemetlen volt mindazokra, akik a tót tanításhoz nemzeti nyelvű népiskolákat a cseh-tót egység szolgálatába akarták állítani. Különösen sérelmesnek találták e törvénynek azt a rendelkezését, amelynek értelmében fegyelmi eljárás indítható mindazon tanítók ellen, akik államellenes magatartást tanúsítanak és hogy minden hivatalbalépő tanító köteles a tanfelügyelő kezébe hivatalos esküt tenni. A tót nemzetiségi ág. ev. papság azt vitatta, hogy e törvény sérti az evangélikus egyház autonómiáját. Különösen a törvénynek az az intézkedése fáj a papoknak, amely úgy rendelkezett, hogy „ha a fegyelmi eljárásból kiderül, hogy az államellenes hibák valamelyikében a lelkész is részes, a miniszter erről az illetékes egyházi főhatóságot értesíti s az illető lelkésztől az állami kongrua-kiegészítést meghatározott időre, vagy egyszerismindenkorra elvonhatja“.

A tót nemzetiségi sajtóban a legszenvedélyesebb és a legigazságtalanabb hangú cikkek jelentek meg e törvény ellen. Félremagyarázták, elferdítették annak célzatait és intézkedéseit egyaránt. „Emlékezzünk meg a magyar nevelés szelleméről —

írta a „Naše Slovensko“ —, amelynek alapja a legpiszkosabb denunciació a tanulónál azért, hogy jutalmat nyerjen a „Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület“ pénztárából; alattomoság, talpnyalás, stréberség. Ebből értjük meg a magyar közelet egész nyomorúságát. Mint ragályos nyavalya, úgy hat ez az iskola a tiszta nemzetiségi életre. A család tagjai között a visszavonás magvát hinti el. A nemzetet megfosztja a művelődés forrásaitól; rossz jellemekeket nevel, mert hiszen körültekintés, erély és lelkiismeret nélkül való individuumokkal s a kultúra ürügye alatt lehet megrontani Magyarország őslakosságát.“

Björnson és Scotus Viator magyarellenes irodalmi hadjárata.

Említettük, hogy Masaryk tanár az öt meglátogató tót nemzetiségi ifjakkak már 1897-ben azt a tanácsot adta, hogy „jegyezzék fel és gyűjtsék össze a magyar közigazgatásnak és igazságszolgáltatásnak minden túlkapását és azokat vigyék a külföld ítélőszéke elé“. Masaryk e tanácsát megvalósítani a tót nemzetiségi politikusoknak, a cseh-tót egységi összeköttetések segítségével, az Apponyi-féle iskolatörvények meghozatala alkalmával sikerült.

Dr. Lederer ismert nevű cseh író, mint később elbeszélte, Rómában időzve, meglátogatta az ott tartózkodó Björnson Björnsternt, aki régi ismerőse volt. Björnson a tőle nyert információk alapján cikket írt a müncheni „März“ című folyóiratban, amelyben megokolja, hogy miért utasítja vissza a budapesti békekongresszusra való meghívást! E cikkben azt írja, hogy a magyarok lelkes barátai a békének, a humanitásnak, a jognak, de csak szóval, mert a gyakorlatban a hazájukban élő három milliányi tót népet elnyomják. Nem engedik meg, hogy saját lelkük nyelvén beszéljenek. Kigúnyolják történeti hagyományaik iránti szeretetüket. Bezárják múzeumaikat. A magyar képviselőházban disznóknak csúfolják őket, ledobják a lépcsőkön és lapjaikban a szidalmak egész áradatát zúdítják rájuk. Annak a férfiúnak, aki miniszteri méltóságával mindezeket rendezi és egyúttal a kereszténység első bajnoka is, Apponyi gróf a neve és az összes nemzetközi békekonferenciákon csakis őt lehet hallani.

Hogy a magyar parlamentben a tót képviselőket ledobják a lépcsőkön és hogy a tótoknak anyanyelvükön nem szabad beszélniök, hogy bezárják múzeumaikat és hogy mindezeket Apponyi gróf rendezi, épen olyan szemenszedett valótlanságok, mint az, hogy Magyarországon három millió tót lakik. A hangból, amely az egész cikken átvonul, határozottan kiérzik, hogy a radikális Björnsont cikke megírására az a személyes gyűlölet is ösztönözte, amelyet a szerinte klerikális és egykori jezsuita növendék Apponyi ellen érzett.

A magyar sajtó természetesen megütközéssel vett tudomást

a máskülönben Magyarországon eléggé tisztelt és népszerű norvég író e támadásáról. Viszont, a cseh és tót sajtó ujjongva üdvözölte, mint a népek szabadságának nagy védőjét, ki életének dicső aggkorában felemelte szavát az elnyomott tótok érdekében és akinek az egész cseh nemzet s cseh kultúra nevében a legmelegebb üdvözetet és legőszintébb köszönetet tolmácsolt.

Björnsonnal egyidejűen a nagy orosz író, Tolsztoj is felemelte szavát az állítólagosan halálra üldözött magyarországi tótság érdekében. Az ő informátorai háziiorvosa, a magyarországi tót származású dr. *Makoviczki Dusan* és egy *Skarvan* nevű, szintén magyarországi tót orvos voltak. Björnson Lederer megismertette az Apponyi-féle iskolai törvényekkel és azokkal a cikkekkel is, amelyeket a hazai tót lapok, elsősorban a *Hodssa Milán* szerkesztésében megjelenő „Slovensky Tyždennik“ írtak róla. Björnson előbbi támadását bővebben és még élesebb hangon a „Neue Freie Presse“-ben ismételte meg.

Björnson támadásainál az európai közvélemény magyarelles hangulatának felkeltésében sokkal nagyobb eredményeket ért el egy álnevű angol írónak *Scotus Viator*-nak (*Seton Watson Robert William*) szlávbarát és magyarelles irodalmi hadjárata, aki 1907-től 1911-ig egész sorozatát írta a magyarelles könyveknek. Első volt e könyvek között az 1907-ben megjelent „The future of Austria-Hungary“ (Ausztria-Magyarország jövője). Ezt követte 1908-ban a „Political persecutions in Hungary“ és a „Racial problems in Hungary“ és 1911-ben a „Corruption and reform in Hungary“.

Hogy műve tudományosabbnak és adataiban megbízhatóbbnak tűnjék fel, beutazta a felvidéket és az 1910-iki választásokon személyesen is megjelent, hogy a nemzetiséges vidékeken lefolyó magyar választásokat, mint szemtanu a helyszínén tanulmányozhassa. Nem elégedett meg azzal, hogy a választásokat kizárólagosan tót nemzetiségi területen tanulmányozza, hanem tanulmánytárgyává tette őt román nemzetiségi kerületben is.

E könyvében a magyar választói rendszert részletes, de minden ízében egyoldalú és igazságtalan bírálat tárgyává tette azon nyilvánvaló igyekezettel, hogy azt a világ legkorruptabb választói eljárásának tüntesse fel. Könyvében nyoma sincs, hogy összehasonlította volna más nemzetek választói eljárásaival, amelyek közül egyiket sem lehetne teljesen mentesnek mondani azoktól a hibáktól, amelyekkel kizárólagosan csak a magyar választói eljárást vádolja. Meglátszik, hogy a magyar választási eljárást kizárólagosan a bukott jelöltek szubjektív álláspontjából ítéli meg, akiktől tulajdonképpen idevonatkozó tájékoztatásait is nyerte.

A korrupció részletes rajza után rátér a szükséges reformokra. Erre vonatkozó fejtegetéseinek kiinduló pontja az, hogy e reformoknak az általános választói jogból kell kiindulnia és olyannak lenni, amelyek a monarchia föderatív átalakulását fogja

rövidesen megteremteni. A monarchia nemzetiségeinek politikai felszabadulása szerinte e föderalisztikus átalakítás nélkül el sem gondolható. A tót nép felszabadítása nélkül pedig a monarchia további fennmaradásának érdekében annyira óhajtandó cseh-német kibékülés lehetetlen.

Miután Scotus Viator, mielőtt könyvét megírta volna, betutazta Magyarországot, ahol behatóbban érintkezett a nemzetiségpolitikai vezetőkkel és így a helyszínén szerzett adatok és információk alapján írta meg könyvét, sikerült nemcsak az angol, hanem egyáltalán a külföldi közvélemény előtt is teljesen tudományos és objektív színezetet adni annak. Emiatt nagyon kevesen gondoltak arra, hogy Scotus Viator könyve már csak azért sem lehet kifogástalanul tudományos módszerrel írott könyv, mert írója nem ismervén sem a magyarok, sem a nemzetiségek nyelvét, a magyarság és a nemzetiségek között folyó pör aktáit forrászzerűen fel sem használhatta, hanem kénytelen volt eredeti források helyett másod- s egyáltalán nem tárgyilagos kézből vett adatokra és információkra támaszkodni. Nem érintkezvén a magyar közélet embereivel, a másik fél meghallgatásának: az „audiatu et altera pars“-nak elvét sem alkalmazhatta és így műve irányzatosan egyoldalú münél nem is lehet más.

Scotus Viatornak különben nem is állott érdekében mást írni, mint tendenciózus művet, mert hiszen kitűzött célja nem volt más, mint a magyarságnak a nemzetiségekkel szemben követett eljárását az angol közönségnek úgy mutatni be, hogy az megfelelően azon külpolitikai törekvés érdekeinek, amelyeket szemé előtt tartott az az egész nemzetközi propagandasajtó, amelynek célja volt az Osztrák-magyar monarchia felbomlását annak föderalisztikus átalakításával lehetővé és gyorsabbá tenni.

Neoszláv kísérletezések a jelen század első évtizedeiben.

A szláv mozgalmak úgy Ausztriában, mint Magyarországon is a mult század végéig majdnem kivétel nélkül a pánszláv törekvések járulékaik voltak. A pánszlávizmus tulajdonképen úgy kulturális, mint politikai tekintetben semmi egyéb, mint pánrussizmus. Lényege: szláv egység orosz nyelvi, irodalmi, művelődési és politikai vezetés alatt. E tulajdonsága miatt az egyes szláv nemzetek, még pedig saját nemzeti kulturájuk és politikai önállóságra való törekvéseik fejlettségének arányában, kezdettek aggodalmaskodni és féltékenyek lenni a pánszlávizmussal szemben. Nem akarták magukat a szláv egység érdekében az orosz világhatalmi törekvések kedvéért feláldozni. A lengyelek és az ukránok szomorú sorsától félttek. Ez ok miatt a szláv kölcsönösségnek s vele együtt a szláv faji egységnek, mint szláv kulturális és politikai motivumnak egészen új és az egyes szláv nemzetek

önállósági törekvéseinek kedvezőbb megfogalmazására volt szükség. A szláv faji egységnek, politikai és művelődési kölesönöségnek ez új fogalmazása az úgynevezett *neoszlavizmus* volt.

A neoszlavizmus tulajdonképen a cseh politikusok szláv művelődési és politikai koncepciója volt. A neoszlavizmus, egyik elsőrangú képviselőjének, *Kramarz*-nak magyarázata szerint, a pánszlávizmussal ellentétben annyit jelent, hogy az egyes szláv törzsek között nincsen különbség. Mindnyájan egyenlőek és nyelvük is egyenrangú. Az egyenlő és egyformán szabad szláv néptörzsek között a kulturális egység mellett a nyelvkérdés egészen mellékes. *Kramarz* szerint a neoszlavizmus célja: előmozdítani az egyes szláv népek kulturális és gazdasági közeledését, továbbá egymáshoz való viszonyukban, a szabadság, egyenlőség és testvériség demokratikus elvét tenni uralkodóvá.

Szerinte a neoszlavizmus által megjelölt új irányban az Osztrák-magyar monarchia szláv népeire vár az útmutatás feladata, mert az Ausztrián kívül lakó szlávok feltétlenül meg lesznek nyugtatva, ha látni fogják, hogy az osztrák-szlávoknak a monarchián belül van annyi erejük és hatalmuk, hogy meg tudják akadályozni azt, hogy Ausztria továbbra is kizárólagosan német politikát kövessen és oda tudnak hatni, hogy visszatérjen történeti hivatásának arra az egyedül helyes útjára, melyen a birodalmat alkotó minden nép számára biztosíthatja a nemzeti és gazdasági fejlődésnek feltételeit és ha ezenkívül a Balkánon egyformán jóindulatú magatartást tanúsít minden ott lakó nemzettel szemben. Amit Ausztria jelenleg a Balkánon saját iparának és kereskedelmének érdekében tesz, tulajdonképen csak előkészítése a nagy német politikának.

A neoszlavizmus érdekében Prágába szláv kongresszust hívtak össze. Erre a kongresszusra a magyarországi tótok nem küldöttek képviselőket, hanem a maguk álláspontját írásban közölték a kongresszus elnökségével. Erről *Kramarz* megnyitó beszédében következő módon emlékezett meg: „Mindenekelőtt szölanunk kell azokról, akik igazán itt akartak lenni. A pózeni lengyel testvéreinknek, a mi tótyjainknak és a lausitzi szerbeknek ezért az egész szlávtság meleg üdvözlését és szíves részvétét küldjük.“

A magyarországi tótok nem vettek részt a prágai neoszláv kongresszuson, de annál nagyobb tüntető zarándoklásokat rendeztek a kongresszust követő jubilearis cseh nemzeti kiállítás alkalmával. E zarándoklások valóságos tüntető manifesztációi voltak a cseh-tót nemzeti egységnek. Egy ilyen alkalommal mondotta *Jerzabek* dr. cseh tartománygyűlési képviselő a tótoknak: „Új szláv korszak küszöbén állunk! Elnyomatástok meg fog szünni! Boldogabb jövőtök biztosítva van!“ Ez aposztrofálásra dr. *Markovics* a tótok nevében így válaszolt: „Szláv törzsünk nem szárad ki! A csehek segítségével újra felvirágzik!“

A neoszláv törekvésekkel kapcsolatos mozgalmakból határozottan kitűnik a következő igazság: Oroszország a japán háborúban szenvedett súlyos kudarc után már többé nem igen vállalkozhatik arra, hogy továbbra is a szláv megváltó szerepét játssza. A szlávság vezetését a szláv nemzetek egymással való teljes egyenlőségének és szabadságának alapján a szlávság legműveltebb törzsének, a csehnek kell átvennie és e célból Ausztriát akként kell átalakítani, hogy abból olyan valóságos szláv vezérbirodalom alakuljon, amelyben a politikai vezetés a cseheké. A csehek kulturális és gazdasági tekintetben nemcsak a monarchia szlávjainak, hanem az összes szlávságnak is élén állanak. Számbelileg azonban gyengék ehhez a nagy feladathoz. A tótság arra való, hogy beolvadva, illetőleg beolvaszttatva a cseh nemzetbe, neki e feladatához az okvetlenül szükséges tömeget megadja. Ez a lényege annak a cseh imperializmusnak, amelyet Kramarz és Masaryk a neoszlávizmus ideológiájába burkoltak.

A prágai neoszláv kongresszust rövid idő múlva követte a szófiai szláv kongresszus. Ezen már a magyarországi tótok is képviseltették magukat. A tótok egyik képviselője, *Bazovsky* a bolgár hírlapírók által a kongresszusi tagok tiszteletére adott lakomán a következő jellemző vallomást tette: „Mi tótok a tisztán gyakorlati álláspont hívei vagyunk. A szervezett kulturális és közgazdasági munka, melyben tanítóink cseh testvéreink voltak, előre vitte nemzetünket. Tőlük tanultuk meg, hogyan kell egy nemzetnek gyakorlatian és tudományosan dolgozni? Ezt a gyakorlati pánszlávizmust ápoljuk a cseh-tót kölcsönösség formájában. Közművelődési és gazdasági téren a cseh nemzettel kézenfogva haladunk.“

A szófiai kongresszus azonban bizonyos fokig csalódást hozott a csehekre. Oroszország a japán-orosz háború után gyorsan összeszedte magát és hatalmas lépést tett abban az irányban, hogy ismét a szláv egységi törekvések élére állhasson. A szófiai kongresszuson már az oroszok nyomultak előtérbe. Benne nemcsak az orosz nyelv dominált, hanem az orosz hatalmi politika is. A lengyelek, ukránok távol maradtak, sőt a szláv szociálisták is, kik a prágai kongresszuson örvendezve állapították meg a pánszlávizmus kimúltát. A régi pánszlávizmus hívei e kongresszuson újra hangoztatták, sőt követelték, hogy a szlávok közös irodalmi és műveltségi nyelvétől az oroszot ismerjék el.

E kongresszus után Kramarz nem is habozott bevallani csalódását, mikor az osztrák parlament 1910. évi október hó 10-én tartott ülésében úgy nyilatkozott, hogy most már lehetetlennek tartja ő is közeledést hozni létre az orosz és az osztrák-magyar politikai s hatalmi törekvések között, amely pedig a legalkalmasabb ellensúlyozója lett volna a németekkel való szövetségnek. Az orosz hatalmi politika nagyon szívesen fogadta a

csehek közreműködését, de a maga terveit elsősorban nem a cseheknek, hanem egy másik szláv törzsnek, a szerbeknek közreműködésével és felhasználásával szándékozott megvalósítani.

A tót nemzetiségi politikusok állásfoglalása a munkapárti kormányok nemzetiségi politikájával szemben.

A koalíciós kormány bukása után 1910 februárjában Khuen-Héderváry gróf nyert Ófelségétől kabinetalakításra megbízatást. Kormányzati programjának első pontját az általános választói jog alkotta. Ennek kellett volna lenni az új rendszer jegecedési pontjának. A nemzetiségek vezetői abban a hitben voltak, hogy Khuen-Héderváry is oly célzattal és értelemben tette az általános választói jogot kormányzati programjának első pontjává, mint öt év előtt Kristóffy. Ez időszakban tartott négyüléseikből üdvözlő táviratokat küldöttek a királyhoz, hogy az általa megbízott új kormány programjának első pontjává az általános választói jogot tette.

Az 1910-iki választásokat megelőzően Tisza István nagyváradi választói előtt mondott programbeszédében a nemzetiségeknek valóságos békeajánlatot tett, amelynek alapján, mint már említettük, közötté és a román vezetők között tárgyalások indultak meg. A függetlenségi és negyvennyolcas párt szélsőbb árnyalatának vezére, Justh Gyula is a Tiszához hasonló tartalmú nyilatkozatokat tett. A tót nemzetiségi párt vezetői, különösen a cseh-tót egység hívei határozottan állást foglaltak minden kibékülési terv és kísérlet ellen. A nemzetiségek számára teendő minden politikai engedmény ellen állást foglaltak és követeltek az általános választói jog érdekében az összes hazai nemzetiségektől a legengesztelhetlenebb ellenzéki magatartást.

Hogy útját vágják a kibékülés lehetőségének, egy nemzetiségi kongresszus megtartását indítványozták. Indítványozója e nemzetiségi kongresszusnak Bazovsky Lajos losonci ügyvéd volt. Az általános választói jogot Bazovsky és társai azért tartották mindennél előbb valóznak, mert csak ennek segítségével véltek mentől nagyobb számban bejuthatni a magyar parlamentbe azért, hogy ott a nemzetiségi kérdést állandóan napirenden tartsák izgató eszközzül a cseh vezetés alatt álló szláv hegemoniai törekvések érdekében. Ha pedig a tótok ez alkalommal sem juthatnának be kellő számban a parlamentbe, akkor olyan eszközökről kell gondoskodniok, hogy szavukat Európa, sőt Amerika más úton is meghallhassa, „mert, amíg a magyarországi nemzetiségi kérdés — írta ez alkalommal Bazovsky — nem lesz olyan diplomáciai kérdés Európában, mint a Balkánkérdés, addig nem várhatjuk annak érdemleges rendezését. Lényegében már is európai kérdés, csak formailag nem még“.

A tót nemzetiségi politika célja és feladata tehát, amint

azt a prágai cseh vezérpolitikusok kitézték, semmi egyéb, mint olyan konfliktusokat idézni elő, amelyek a magyar állam, sőt a monarchia keretein kívül is alkalmasak külpolitikai bonyodalmakat és állandó veszedelmet rejtő feszültség előidézésére. „Ha az uralkodó család — mondja Bazovsky ugyanez alkalommal — nem rendelkezik azzal az erővel, hogy ezt a mérhetetlen sérelmet elenyésztesse, tulajdonítsa magának, ha ez a kérdés rövid idő múlva sok kellemetlenséget fog okozni a nemzetközi politikában.“ Ez annyit jelent, hogy a monarchiát a török birodalom sorsára kell juttatni.

Még határozottabb és még kiélezettebb lett ez az irány az 1912—13. évi balkáni háború idején. Az egész tót nemzetiségi sajtó egyhangúan hirdette napról napra ezidőben, hogy a Balkánkérdés fegyveres megoldása után a sor okvetlenül az Osztrák-magyar monarchia kérdésének hasonló módszerű és eredményű megoldására kerül.

A tót nemzetiségi kérdés, amióta a cseh-tót egység gondolata abban uralkodó-vonássá lett, épen olyan irredentizmussá alakult át, mint aminő a román nemzetiségi kérdés volt. Ezért állíthatni biztosan, hogy azt a magyar állam keretén belül semmiféle nemzetiségi politikával, még az összes nemzetiségi követelések teljesítésével sem lehetett volna megoldani, mert annak célja a cseh imperializmus érdekében nemcsak a magyar államnak, hanem az egész Osztrák-magyar monarchia kereteinek széttörése és fennállásának megsemmisítése volt. A böles politikai belátáson alapuló megegyezés kérdéséből egyszerűen olyan hatalmi kérdés lett, amelyet csak az erőszak dönthetett el. Az erőszak alkalmát pedig meghozta az 1914-ben kitört világháború és hogy ez alkalommal együtt a siker is megjöjjön, abban nagy része volt a csehek azon magatartásának, amelyet az egész háború alatt tanusítottak.

IV. FEJEZET.

Az egyházi, iskolai és közművelődési állapotoknak hatása a nemzetiségek politikai és nemzeti törekvéseinek kifejlődésére.

A magyar állam népességének vallásfelekezetek szerint való megoszlása.

Magyarország nemzetiségi problémáját a népesség vallásfelekezeti viszonyainak figyelembevétele nélkül helyesen és igazságosan megítélni nem lehet, mert ez ország nemzetiségi területein a vallásfelekezethez való tartozás sok tekintetben kongruens a nemzetiség fogalmával is. Ezek a vidékek a vallásfelekezeti viszonyoknak szempontjából épen olyan bonyodalmas szerkezetűek és tarkák, mint tisztán etnikai szempontból. E viszonyoknak objektív és tudományos módszerrel való mérlegelése azért is fontos, mert a különféle nemzetiségi törekvéseknek és politikai aspirációknak melegágyai és zsenge korokban ápolói az egyházak voltak. Legszembetűnőbben illusztrálja ezt a horvátok és szerbek között való viszony. Nyelvük, fajiságuk azonos és mégis nemcsak külön, önálló, hanem erős ellentétekkel bíró két nemzetet alkotnak azon kulturai fejlődés következtében, mely abból a körülményből származott, hogy a horvátok vallása római katolikus, a szerbeké pedig görög keleti. A magyarországi nemzetiségeknek nemzeti és politikai törekvéseiben vezető, sőt a történelem folyamán akárhányszor döntő szerepet is játszott külön autonóm egyházi szervezetük s azért e nemzeti egyházak szervezetét s azon erők vizsgálatát, melyek e szervezetekben rejlenek, e tanulmányban lehetetlen figyelmen kívül hagyni.

Magyarország 18,264.533 főnyi lakosságának felekezeti viszonyait a következő adatok tüntetik fel:

<i>római katolikus</i>	9,010.305	49·33%
<i>görög katolikus</i>	2,007.916	11·00%
<i>református</i>	2,603.381	14·25%
<i>ágostai evangélikus</i>	1,306.384	7·15%
<i>görög keleti</i>	2,333.979	12·78%
<i>unitárius</i>	74.275	0·41%
<i>izraelita</i>	911.227	4·99%
<i>egyéb (nazarénus, baptista stb.)</i>	17.066	0·09%

összesen 18,264.533

Az egyes vallásfelekezetek pedig nemzetiség szerint a következő arányban oszlanak meg:

	magyar	német	tót	román	rutén	horvát	szerb	egyéb
róm. kath.	5,836.728	1,268.092	1,397.622	8.541	4.541	192.728	3.892	298.260
gör. kath.	304.318	1.734	79.152	1,133.512	456.027	427	1.908	30.838
református	2,562.362	22.566	10.085	1.409	55	50	49	6.815
ág. evang.	417.020	410.663	451.708	1.588	52	135	128	25.090
gör. keleti	40.584	2.204	680	1,798.669	863	860	454.431	35.683
unitárius	73.248	168	64	559	4	5	21	206
izraelita	700.794	196.967	5.778	989	2,699	588	91	3,821
egyéb	9.573	973	1.268	3.018	24	15	996	1.199
Összesen	9,944.627	1,903.357	1,946.357	2,948.186	464.270	194.808	461.516	401.412

A római katolikus, a református és az ágostai evangélikus egyházak viszonya a nemzetiségi törekvésekhez.

Amint a fentebb közölt statisztikai kimutatásból kitűnik, a római katolikus egyház tagjai, nemzetiségüket tekintve, majdnem teljesen egyenlő részben oszlanak meg a *magyarság* (49·33%) és a *nemzetiségek* (51·67%) között. A magyarság után a róm. kath. felekezetek tagjai legnagyobb számban vannak képviselve a *tótságban* (1,397.622, 15·52%) és a *németségben* (1,268.092, 14·07%). Jelentékenyebb számban vannak ez egyháznak hívei a *horvátok* (192.728, 2·14%) és az *egyéb nemzetiségeik* neve alá csoportosított *bunyevácok, sokácok, vendek, bulgárok*, stb. (298.260, 3·31%) között is.

Miután a római katolikus egyháznak Magyarországon — kivéve az erdélyi püspöki egyházmegyét, amely nemzetiségét tekintve, tiszta magyar — nincsen egyházi autonómiaja, kebelében a nemzetiségi törekvések semmiféle intézményes támasztékot sem nyerhettek. A 14·07%-ot kitevő római katolikus németységben, leszámítva, a német nép tömegétől valóban minden tekintetben távol álló egyes pangermán- és allddeutsch-szellemű egyének sikertelen kísérletezését, semmiféle nemzetiségpolitikai törekvésnek még csak nyoma sem volt, még kevésbbé a római katolikus papság német születésű tagjai között, kiket teljesen magyar szellemű nevelés, államhűség és igazi magyar hazafias érzés jellemezett mindíg. Ez a körülmény nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a magyarországi római katolikus vallású németység mindenben azonosítsa magát a magyar nemzeti törekvésekkel.

Más a helyzet az 1,397.622 (15·52%) főnyi tót katolikus-ság és annak lelkeskedő papsága körében. Ezek között már olyan tót nemzetiségi törekvések voltak állandóan észlelhetők, melyeket az egyházi fegyelem kezelésével a püspököknek nem sikerült kellő korlátok közé szorítani. A helyzetet súlyosabbá tette az a körülmény is, hogy Felső-Magyarországon a katolikus egyház körében a tót nemzetiségi mozgalmaknak már jelentékenyebb tradíciója is volt, amely *Moyses István* besztercebányai

püspökségének idején, a múlt század ötvenes és hatvanas éveiben fejlődött ki a maga egész teljességében.

Moyses Istvánt 1851-ben, tehát az 1848/49-iki magyar szabadságharcot követő osztrák reakció egyik legsötétebb évében nevezte ki a bécsi kormány besztercebányai róm. kath. püspökké. Egyénisége és működése új korszakot jelöl a tót nemzetiségi mozgalmak történetében. Tót származású volt ugyan, de egész addigi életét Horvátországban töltötte, ahol az akkor uralkodó illirizmus szelleme és magyargyűlölete egészen áthatotta lelkét. Mihelyt elfoglalta püspöki székét, azonnal újra megindította *Palárik* János róm. kath. káplánnak „*Cyryll és Method*“ című, cseh nyelven írott lapját, amely az egyházi hatóságok rendelkezései folytán megszűnt volt s amely előtt távolabbi cél gyanánt az összes szláv egyházak egyesítése lebegett. Buzgón közreműködött abban, hogy a felvidéki kath. gimnáziumokban a cseh nyelv kötelező tantárggyá tétessék és a népiskolákban ugyancsak a cseh nyelv foglalja el a tót helyét. A tót nemzetiségi mozgalmakat ő állította ezidőben egészen Bécs és Prága szolgálatába.

Az osztrák abszolutizmus bukása után a múlt század hatvanas éveinek kezdetén a tót nemzetiségi mozgalmak politikai vezetését is ő vette kezeibe. Kezdeményezésére jött össze 1861 június 6-án a túrócszentmártoni tót nemzeti gyűlés, amely megfogalmazta az előbbi fejezetben ismertetett túrócszentmártoni programot. Ugyancsak ő vezette azt a küldöttséget is Bécsbe, amelyik ezt a programot tartalmazó memorandumot átnyújtotta a császárnak. Ő volt, a később pánszláv üzelmek miatt feloszlalt tót irodalmi egyesületnek, a „*Matica*“-nak is kezdeményezője, s annak első közgyűlésére tót zászlók között vonult be Túrócszentmártonba.

A jelen század elején a Felvidék összes tót születésű lelkészkező róm. kath. papságában mindössze is csak 70-re rúgott azoknak a száma, akik többé-kevésbé aktív szerepet játszva, résztvettek a tót nemzetiségi mozgalmakban. Később, 1906 után, *Hlinka* és *Juriga* politikai szereplésének hatására — kik mindketten róm. kath. papok voltak — számuk bizonyára nagyban emelkedett.

Kedvezőtlenebb a helyzet az *ág. ev.* egyházban, amely Magyarországon századok óta teljes egyházi és iskolai autonómia birtokában van. Ez egyházban 417.020, 31,92% magyar anyanyelvű hívővel 410.663, 31,44% német és 451.703, 34,58% tót anyanyelvű hívő áll szemben.

Az ágostai evangélikus vallású németiség nagy tömege, kivéve a 234.000 főnyi erdélyi szászságot, csak nyelvben német, de érzelemben és felfogásban hazafias, papsága pedig túlnyomó többségében nyelvére nézve is magyar: A német anyanyelvű ág. ev. vallásúak a magyar nemzeti törekvésekhez

egészen olyan viszonyban vannak, mint a német anyanyelvű katolikusok.

Az erdélyi szászok önálló külön egyházzá vannak szerződve és semmi szerves kapcsolatban sem állanak a magyarországi ág. ev. egyház egyetemével. Ez egyházkerület igazi német egyház. Papjaik a németországi egyetemeken nevelkednek, nemcsak a legkizárólagosabb német, hanem egyenesen allddeutsch szellemben is. A német sajtónak elsősorban ők voltak magyarellenes szellemű informátorai. A magyar nyelv ismerete a szász nemzetiségű ág. ev. papok között sokkal gyengébb, mint bármelyik más felekezet papjainál. Míg a többi nemzetiségeknél a politikai mozgalmak vezérei az ügyvédek közül kerülnek ki, addig a szászoknál a politikai vezetés is majdnem kivétel nélkül a papok kezében van. Általában kiváló tudományos képzettségű, erkölcsi tekintetben is kifogástalan és papi hivatásuk magaslatán álló férfiak.

A magyarországi ág. ev. egyháznak hazafias szempontból valóságos Achilles-sarkát alkotják azok az esperesi kerületek, amelyekben az egyház autonóm szervezeténél fogva a többséget megillető hatalom a tót nemzetiségű hívők kezében van. Hogy az ág. ev. egyház kebelében a pánszláv törekvések ellen a múlt század negyvenes éveitől kezdve mostanáig minő küzdelmek folytak, azt a megelőző fejezetben részletesen ismertettem.

Az ág. ev. egyház szerepét a tót nemzetiségi, különösen a cseh-tót egységi mozgalmakban egy tót műveltségi, helyesebben nyelvtörténeti momentum is igen figyelemre méltóvá teszi. Az ág. ev. vallás elterjedése a felsőmagyarországi tótság körében a XVI. és XVII. század folyamán szoros kapcsolatban állott a cseh protestáns mozgalmakkal, amelynek következtében a cseh nyelv és egyházi irodalom magát teljesen befészkelte a tót ág. ev. egyházba, amely egyház ennek következtében valóságos melegágya lett a cseh nyelvnek. A cseh biblia és a cseh egyházi énekeskönyv ezen a csatornán jutott az ág. ev. vallású tót nép kezébe. Míg a katolikus tótoknak egyházi könyvekben a mai napig is a tót népnyelv a kivétel nélkül használt nyelv, addig az ág. ev. egyházi könyvek révén a cseh nyelvvel együtt a cseh-tót nemzetegységre való törekvés is, mint a legkitünőbb tót nyelvészek egyike, Czámber Samu mondotta: már átment a felsőmagyarországi tótság vérébe.

Ezek a körülmények és tényezők okai annak, hogy a 451.708 főnyi ág. evang. tótság nemcsak viszonylagosan, hanem, mondhatni, abszolúte is nagyobb és jelentékenyebb szerepet játszott a tót nemzetiségi politikában, mint a szám szerint háromszor nagyobb 1,397.622 főnyi katolikus tótság. A jelen század elején a tót nemzetiségi politikában aktív szerepet játszó ág. ev. papok számát 89-re becsülték, de aránylag a világi elemekben is mindig nagyobb volt az ág. evang. vallású, tót nemzetiségi szereplők száma, mint a katolikusoké.

A 2,603.381 lelket számláló *református* és a 74.275 hívőt magában foglaló *unitárius* egyházak, miután majdnem kizárólagosan magyar egyházak, nemzetiségpolitikai szempontból vizsgálat tárgyát nem alkothatják.

A nemzetiségi jellegű egyházak.

A gör. kath. egyház, bár épen úgy nem autonóm egyház, mint a róm. kath., sőt ez utóbbinak egyházszerkezetiileg egyenesen kiegészítő része is, részint a vallásos szertartásnak, a ritusnak nyelvénél, részint a hívők nemzetiségénél fogva egyrészében valószínűs nemzetfi egyházzá van szervezve.

A gör. kath. egyház hívőinek összes száma 1910-ben 2,007.916 volt. Ebből magyar anyanyelvű 304.318, 15.16% volt. Ezek egészen a legutóbbi időig (1912-ig) részint a rutén, részint a román rítusú gör. kath. püspöki egyházmegyékbe voltak besorozva, kitéve az el- vagy visszaruténésedésnek és románosodásnak.

Ennek a 304.318 főnyi gör. kath. magyarságnak majdnem száz év óta állandó óhajtaása volt, hogy számára külön magyar rítusú gör. kath. püspökség szerveztessék. Ez óhajtasát a pápa 1912 június 8-án kelt „Christi fideles graeci ritus” kezdetű bullájával teljesítette. E pápai bulla megjelenése a romániai és a hazai román sajtóban nagy magyarellenés hadjáratnak lett okozója, melynek célja az volt, hogy a romániai és a külföldi közvéleménnyel elhitesse, hogy a magyar kormány e bullát a Szent-széknél azért eszközölte ki, hogy a románnyelvű gör. kath. hívőket a felállítandó magyar gör. kath. püspökség segítségével nyelvüktől és nemzetiségüktől megfossza.

E váddal szemben a valóság az, hogy miután ez a püspökség kizárólagosan a magyar anyanyelvű gör. kath. hívők számára állítatott fel, egyáltalán nem károsíthatta a románnyelvű gör. kath. egyház birtokállományát. A román nemzetiségi vezetők tisztában voltak ezzel s azért tulajdonképen nem is ez érdekelte őket, hanem az, hogy a felállítandó magyar gör. kath. püspökséghez csatolandó egyházközségek egy része azokon a vidékeken fekszik, hol a magyar és a román nyelvhatár egymással érintkezik, aminek következtében a hívők egy része mind a két nyelvet többé-kevésbé beszéli. Ha már most az isten-tisztelet nyelve e községek templomaiban a magyar lesz, a magyar nyelven kívül a román is beszélők közül jövőben vallása révén senki sem fogja magát többé románnek vallani, vagy megengedni, hogy papja őt az egyházi anyakönyvben akarata ellenére románnek tüntesse fel, és hogy ezeket a magyar anyanyelvű hívőket a román egyházi nyelv segítségével, melyet azon a címen, hogy a vallásos szertartások nyelve, a hittani oktatással kapcsolatosan még a legtöbbszörkeresebb magyarságú szülők gyermekeire is ráerőszakoltak, elrománosíthassák.

Az újonnan felállított hajdudorogi magyar gör. kath. püspökség román ellenfelei azonban nem elégedtek meg az irodalmi hadjáratral. 1914 február 23-án annak Debreczenben lakó püspöke ellen egy *Catereu Illés* nevű besszarábiai származású bukaresti intelligens román ifjú bombamerényletet követett el. E merényletnek három halott és nyolc sebesült lett áldozata. Hogy e merényletnek politikai háttere volt, az a hivatalos vizsgálatokból nyilvánvalóan kitűnt. Kitűnt, hogy *Catereu* személyes összeköttetésben volt a magyarellenes izgatásairól hírhedtté vált bukaresti Liga Culturala főtitkárával, *Jorga Miklós* egyetemi tanárral, ki a magyar gör. kath. püspökség ügyében ez időben két, ferdítésektől hemzseggő magyarellenes, francia nyelvű röpiratot írt. Kitűnt továbbá az is, hogy szorosabb összeköttetésben állott az orosz Bobrzinski gróffal, a később ismertető máramarosszigeti Schisma-pör spiritusz rektorával és hogy *Catereu*t, mikor a bukaresti osztrák és magyar követség kiadatasát követelte, a román állami politikai rendőrség főnöke a rendőrség hivatalos autóján szöktette meg. A bukaresti rendőrség főnökét ebben a tettében nem a *Catereu* személye iránt érzett szimpátiák vezették, hanem az attól való félelem, hogy *Catereu* az ellene indított pör folyamán teendő vallomásaiban esetleg kellemetlen indiszkréciókat követhetne el.

A gör. kath. egyháznak 456.027, 21,71% ruténnyelvű híve van, akik a *munkácsi* és *eperjesi* gör. kath. püspöki egyházmegyébe vannak beosztva. A püspökök és a lelkészkedő papság hazafias szelleme volt mindig legnagyobb biztosítéka annak, hogy a ruténnyelvű gör. kath. egyház híveinek idegennyelvűsége ellenére sem tekinthető nemzetiségi egyháznak. Természetesen, ezzel az állapottal nem volt megelégedve sem a pánrussizmus érdekében működő szlávofilizmus, sem a Galiciában lábrakapott ukrainizmus, amelynek politikai végső célja a rutének által lakott összes területeknek egyetlen ukrán államban való egyesítése.

Mind a két irány igyekezett a magyarországi ruténség körében lehetőleg sikeres propagandát csinálni. Ami a hazai ruténséget úgy az oroszoktól, mint a galíciai ruténektől elválasztotta, az a vallásbeli különbség volt: amazok gör. keletiek, azaz pravoszlávok (igazhitűek) voltak, emezek pedig gör. katolikusok, tehát pravoszláv felfogás szerint eretnekek, kik egyházi fejüknek a római pápát, ezt a római antikrisztust ismerik el. Moszkvából, illetőleg Kiewből indult ki a hazai ruténség körében ez a politikai célokat követő vallásos propaganda. Eszközei a következők voltak: egyes szentképárosok (ikonárok) járták be a ruténség által lakott vidékeket, ortodox-szentek képeit és ortodox-szellemű vallásos iratkákat árusítva. Ezek a szentképárosok csodálatos dolgokat meséltek a népnek az orosz ortodox-kolostorokról és búcsújáró-helyekről, nem mulasztván el megjegyezni, hogy a rutének lelki üdvösségét minő nagy veszedelem fenyegeti annak

következtében, hogy elhagyván őseik egyedül üdvözítő pravoszláv hitét, katolikussá, azaz eretnekekké lettek. Ezen csak úgy segíthetnek, ha jóvátéve apáik e nagy bűnét, visszatérnek az egyedül üdvözítő pravoszláv hitre.

Ezek a szentképárosok egyes írni-olvasni tudó fiatalabb rutén parasztokat rábeszéltek, hogy hagyják itt ezt a bűnös életet és elmenvén az orosz pravoszláv kolostorok valamelyikébe, ott készüljenek elő arra az új és igaz életre, amelynek útján haladva, megmenthetik testvéreiket a bűnös élettől és az örök kárhazottól. Ezek a rajongó parasztok két-három évet az orosz kolostorokban töltöttek, hol szakértő kezek előkészítették arra, hogy visszatérve szülőföldjükre, ott atyafiságuk és ismerőseik körében sikeres propagandát folytathassanak a pravoszlávia és a ruszofil irányú politikai törekvések érdekében. Tipikus alakja volt ezeknek az orosz földön előkészített paraszt pravoszláv apostoloknak a mármaroszigeti schismapör hőse, Kabalyuk. A mármarosi pör tárgyalásaiból kitűnt, hogy annak a ruszofil körnek, amely e mozgalom mögött állott, vezére az a Bobrzinski gróf volt, aki a debreczeni merénylet előtt Bukarestben, a merénylet szerzőjével, *Catereu Illéssel* érintkezésben állott. Kitűnt az is, hogy a gör. kath. rutén klérus tagjai e mozgalomtól nemcsak távol állottak, hanem állandó harcot is folytattak ellene.

A balázsfalvi gör. kath. román érseki egyház.

Ez érseki egyházmegyét egyházjogilag 1853-ban IX. Pius pápa „*Ecclesiam Christi*“ kezdetű bullájával szervezte a régebbi *balázsfalvi*, *nagyváradi* és az újonnan felállított *szamosújvári* és *lugosi* gör. kath. román püspöki egyházmegyékből. A gör. kath. román főpapság e bullára támaszkodva, azt vitatja, hogy miután e bulla ez egyházmegyét kánonjogilag tulajdonképpen parifikálta az esztergomi latin szertartású érseki egyházmegyével, az esztergomi prímástól teljesen független érseki egyházmegye, mint akár csak a zágrábi s ennél fogva őt a kath. autonómia megalkotása esetén külön önálló nemzeti jellegű autonómia illeti meg. A *balázsfalvi*, illetőleg hivatalos nevén, a *fogarasz-gyulafehérvári* érseki egyházmegyét a magyar törvényhozás 1868-ban a XXX. törvénycikkben ismerte el, valamint az abszolút osztrák uralkodás által a múlt század ötvenes éveiben felállított *szamosújvári* és *lugosi* gör. kath. román püspökségeket is. Ez érseki egyházmegyének 1,133.512 román anyanyelvű híve van. Vagyona az ingatlanoktól, amelyek szintén több millió értéket képviselnek, eltekintve, különféle alapítványokban 13,227.259 korona.

Miután a gör. kath. román egyháznak elsőrangú szerepe volt nemcsak a magyarországi, hanem az összes románság nemzeti öntudatra való ébresztésében, a román nemzeti művelődés és irodalom színvonalának emelésében és hosszabb időn át a

magyarországi románság politikai vezetését is a kezében tartotta, szükségesnek látszik vele és viszonyaival egy kissé behatóbban foglalkozni.

A Magyarországra bevándorolt románság eredetileg gör. kel. ortodox vallású volt. Mikor Erdély a leopoldi diplomával a XVII. század végén a magyar királyság jogán a Habsburgok birtokába jutott, az Erdélyben működő jezsuiták *Teofil* gör. kel. román püspök segítségével az 1439-ben Firenzében tartott konzilium határozmányai alapján végrehajtották az erdélyi románság túlnyomó nagy részének Rómával való vallásos unióját is. Első püspöke ez egyháznak Athanasius volt, kinek a király székhelyéül Fogarast jelölte ki és a püspöki egyházmegye költségeinek fedezésére az alsószombatfalvi uradalmat minden jövedelmével együtt odaadományozta. Egy pár évtizeddel később azt is megengedte a király, hogy egyik utóda, Klein Innocentius az alsószombatfalvi uradalmat a terjedelmesebb és jobban jövedelmező *Balázsfalvi* uradalommal elcserélhesse és püspöki székhelyét is Balázsfalvára tehesse át.

Ennek az egyesülésnek a román nemzetiségi törekvések és politikai vágyakozások fejlődésére igen nagy hatása volt. A Rómával való közvetlen érintkezés felkeltette és erősebbé tette a katholikussá lett román papságban és az abból lassanként kisarjadzó román értelmiségben a római eredet tudatát és nagyban hozzájárult a dákoromán eredet és a latin öntudat kifejlesztéséhez. E tekintetben a páлма az előbb említett Klein Innocentiust illeti meg. Alig lépett a püspöki székre, azonnal felségfolyamodványt adott be egyháza és hívei érdekében. E folyamodványokat egymásután nyolcszor ismételte meg, azaz mindaddig, míg értésére nem adatott, hogy folyamodásait, mint zaklatásokat, legfelsőbb helyen kellemetleneknek tartják. Első folyamodásaiban egyháza és papjai számára inkább csak egyházpolitikai természetű jogokat és kiváltságokat kért, míg utolsó folyamodásaiban, már nemzete számára kért és pedig felekezeti különbség nélkül nemzeti, politikai jogokat, sőt területi autonómiát is.

Ez utóbbi folyamodásaiban lényegében nemcsak azok a politikai követelések vannak felállítva, amelyek a két felekezetű (gör. kath. és gör. kel.) román püspökök által az 1791-iki erdélyi országgyűléshez benyújtott „*Supplex libellus valachorum*”-ban foglaltattak, hanem azok is, amelyek a legutóbbi idők román nemzetiségi mozgalmainak politikai programján állandóan szerepeltek.

Klein Innocentius utóda, Áron Péter 1754-ben megalapította a balázsfalvi gimnáziumot, amely idő folytán bölcsészeti tanfolyammal úgynevezett archigimnáziummá bővült. Ez iskola a XVIII. század végén és a XIX. század első felében az ugyancsak Balázsfalván felállított gör. kath. teológiai szemináriummal egyetemben valóságos román közművelődési középponttá lett

Erdélyben, amelyet 1825 után, saját felekezeti tanintézet hiányában, a gör. keleti vallású románok fiai is egyre sűrűbben kezdettek látogatni. Ebből az iskolából kerültek ki, sőt ennek körében töltötték el, mint tanárok életük javarészét a dákoromán történetírás és nyelvészeti tudományosság megalapítói: Sinkai, Klein Sámuel és Maior Péter is. Ebben kezdette meg pályafutását az 1848/49-iki román nemzetiségi mozgalmak szellemi vezére, Barnutiu és körében élte le úgyszólván egész életét Cipariu kanonok is, aki egy egész emberöltőn át volt a román nyelvészeti és történeti tudományosság legnagyobb tekintélyű vezető alakja.

Ebből az iskolából kerülnek ki majdnem kivétel nélkül azok az erdélyi származású tanárok, akik a múlt század negyedik és ötödik évtizedében a két román fejedelemség oktatás ügyét román nemzeti szellemben újra szervezték és akik Bukarestben és Jassyban a román irodalmi és tudományos élet megteremtői voltak.

Ez egyházmegye püspökei, kanonokjai és lelkészkedő papjai Klein Innocentius óta valóságos vezetőserepet vittek a magyarországi románság nemzetiségpolitikai mozgalmaiban, anélkül azonban, hogy e maguktartása miatt a magyar állam kormánya részéről bármiféle korlátozásnak ki lettek volna téve. Ellenkezően, élvezték mindazokat a jogokat, amelyek az ország törvényei, alkotmánya és jogszokásai szerint a katolikus egyház főpapjait, prelátusait és lelkészkedő papságát megillették.

A gör. kath. román érseki egyházmegyének összesen 1528 önálló plébániája van, amelyhez még 1855 filiális község tartozik. A papság száma 1680-ra rúg. A lelkészkedő papság az érseki és püspöki székhelyeken levő teológiai szemináriumokban nyeri kiképeztetését. A lelkészképzés ma egységes. Az úgynevezett kongrua-törvény meghozatala előtt azonban kétféle volt. Csak a nagyobb és jobb jövedelmet biztosító plébániák papjaitól követelték meg a teológiai szemináriumba való befogadás feltételül a nyolcosztályú középiskola elvégzését és az érettségi bizonyítványt; a kisebb és csekélyebb jövedelmű plébániákban olyan teológusokat alkalmaztak, akiknek középiskolai előképzettsége nem volt több, mint a gimnázium négy alsó osztályának elvégzése. Miután a kongrua-törvény lehetővé tette, hogy a lelkészkedő papság fizetése az állami kongruával kiegyenlítessék, ez a kisebb minősítést nyújtó papképzés megszűnt és jelenleg a gör. kath. papnevelő-intézetekbe való felvétel a teljes középiskola elvégzésétől és az érettségi bizonyítvány birtokától függ. Ez intézkedés lényegesen hozzájárult a gör. kath. román lelkészkedő papság szellemi és erkölcsi színvonalának emeléséhez.

A gör. kath. román egyház püspökeit apostoli királyi jogánál fogva a király nevezte ki. Az egyházmegye érsekét szintén a király nevezte ki, de azon három jelölt közül, akiket az összesen 208 tagból álló érsekválasztó zsinat választott meg.

A gör. kel. román érseki egyház.

A XVII. század végén végbement vallásos unió következtében az erdélyi románságnak az a kisebbik része, amelyik nem tért át a gör. kath. hitre, jóformán egyháztői gondviselés nélkül maradt. A magyarországi részekben lakó gör. kel. románság a gör. kel. szerb egyház joghatósága alá került s ott is maradt egészen 1848-ig. Az erdélyi gör. kel. románság azonban az oláh vajdaságokból való folytonos bevándorlás következtében csakhamar majdnem annyira szaporodott, mint a gör. kath. románság. E magárahagyatottságában nagyon könnyen engedett az oláh vajdaságokból jövő különféle izgatásoknak, amelyeknek éle a vallásos unió ellen irányult. Ez izgatásoknak volt eredménye a XVIII. század közepén (1761-ben) a *Visarion* kalugyer által támasztott zavargás, amely arra bírta a kormányt, hogy az erdélyi gör. kel. románok számára 1770-ben adminisztrátort, 1783-ban *Nikitics Gedeon* gör. kel. szerb archimandrita személyében pedig valóságos püspököt neveztesen ki Ófelsége által.

Utóda *Adamovics Geraszim* már a román nemzeti mozgalomnak is élére állott, amennyiben Bob gör. kath. püspök társaságában, 1791-ben Ófelségéhez benyújtotta a „*Supplex libellus valachorum*“-nak nevezett kérvényt, amely az erdélyi románságnak ezidőszerint való politikai és nemzeti követeléseit foglalta magában. Utóda *Móga László* volt az, aki először igyekezett gondoskodni az erdélyi gör. kel. román lelkészkező papság képzéséről. Nagyszebenben lelkészkepző tanfolyamot állított fel és egynehány jobb tanuló, gör. kel. vallású román ifjút felsőbb tanulmányokra Budapestre és Bécsbe küldött. Ez ifjak köréből került ki *Lázár György* is, aki a múlt század harmadik évtizedében Bukarestben a román nemzeti iskolázás megalapítója lett.

Utóda 1846-ban a miskolci születésű és macedó-román származású *Saguna András* lett. Kétségtelenül a legjelentékenyebb egyéniség volt mindazok között, akik valaha Magyarországon bármelyik román felekezetet püspöki székhén ültek. Püspökségének első éveiben nem volt népszerű a román közvélemény előtt és pedig azért, mert Karlóczáról, a gör. kel. szerb pátriárka környezetéből jött. Idegennek, sőt a türelmetlenebbek a karlóczai gör. kel. szerb pátriárka kémjének nevezték. Politikai tekintetben magatartása ez első években magyarbarát volt. 1848 január elsején püspöki konzisztoriális határozattal mondatta ki, hogy ezentúl a nagyszebeni gör. kel. román egyházi konzisztórium tanácskozó nyelve a magyar. Még az 1848/49-iki mozgalmak kezdetén is magyarbarát magatartást tanúsított. Politikai frontváltoztatása csak Jellachichnak Magyarországra való betörése után következett be.

Ez időponttól kezdve a magyarellenés és osztrákbarát román mozgalmak szellemi vezetője lett. Az ő műve volt az is, hogy 1848 december 28-án az erdélyi románok és szászok együttesen tartott értekezletükben a magyarság leverésére Erdélybe hívták az oláhországi megszálló orosz hadsereget. Mikor Bem tábornok 1849 februárjában Nagyszebenbe vetette, az Erdélyből Oláhországba menekült osztrák és orosz hadsereggel Bukarestbe ment és onnan Bécsbe, ahol az ott időző bukovinai reichsrathi képviselők társaságában abban az irányban működött, hogy Erdélynek és Magyarországnak románok által lakott területei Bukovinával egy román örökös tartománnyá egyesítve, illesztesenek az egységes osztrák birodalom szerkezetébe.

A magyar szabadságharcnak orosz segítséggel való legyőzése után diadalmaskodó osztrák reakció nemcsak nem teljesítette a Saguna által formulázott román nemzeti követelményeket, hanem komolyan figyelmeztette is, hogy a románságban teljesíthetetlen és hiú reményeket keltő politikai akciókról mondjon le. Saguna megértette a felsőbb helyről jött intést és minden politikai ténnyel felhagyva, kizárólagosan egyháza ügyeinek élt. E tekintetben fáradozásait valóban szép siker követte. A Móga által alapított teológiai tanfolyamot háromévéssé tette, miáltal a papképzés színvonalát nagyban emelte. Nagyszebenben tanítóképző-intézetet, Brassóban fő- és Brádon algimnáziumot létesített. Püspöki székhelyén, Nagyszebenben nyomdát és lapot (Telegraful Român) alapított és egyházmegyéjében több mint 600 falusi népiskolát szervezett.

Az osztrák abszolút uralkodás bukása után ismét a román nemzetiségi politikai mozgalmak élére állott. Ez időben (1864) sikerült kieszközölnie, hogy Ófelsége a gör. kel. román egyházat kivette a karlóczai gör. kel. szerb pátriárkátus fõhatósága alól és Nagyszebenben az erdélyi és magyarországi gör. keleti románság számára érsek-metropolitáságot állított fel. A következő évben egy legfelsőbb császári kézirat az *aradi* gör. kel. szerb püspökséget gör. keleti román püspökséggé alakította át, *Karánsebesen* pedig gör. kel. román püspökséget állított fel. Eszerint a nagyszebeni gör. kel. román érsek-metropolitáság áll: a *nagyszebeni* érseki egyházmegyéből, az *aradi* és *karánsebesi* suffraganeus püspöki egyházmegyékből. Híveinek száma az 1910-iki népszámlálás adatai szerint 1,798.669 román anyanyelvű és 40.584 magyarajkú.

Az 1867-iki kiegyezés után e görög keleti román érseki egyházmegye felállítását a magyar törvényhozás az 1868-iki IX. törvénycikkkel szankcionálta; az egyház önkormányzati szervezetét biztosító *Szervezeti Szabályzatot* pedig az 1869 május 28-án kelt legfelsőbb királyi kézirat erősítette meg.

E törvény és a Szervezeti Szabályzat a magyarországi görög keleti román egyháznak olyan autonómiát biztosított,

aminővel egyetlen más államban sem bír, legkevésbé azokban, amelyekben államvallás. A görög keleti egyház ugyanis kánonjogi értelemben caesaro-papistikus egyház, amelynek kormányzatában a hívők akaratának, szemben az államfő és a püspökök akaratával, semmi szerepe sincsen. A magyarországi görög keleti egyház autonómiája, melyet ez a törvénycikk adott, nem egyéb, mint egyszerű másolata a magyarországi protestáns egyházak autonómiájának, amiért is benne a vezetőszerp tulajdonképen nem a papság, hanem a többséget alkotó világi elem kezében van.

Hogy ez az autonómia, amelyik egyházi szempontból a görög keleti egyház kánonjogával ellentétes szellemű, létrejöhetett, annak oka a magyarországi egyházpolitikai viszonyok sajátos történeti fejlődésében rejlik. Saguna bizonyára eléggé jártas volt a görög keleti egyházi jogban, és tudta is nagyon jól, hogy ez autonómia egyházi szempontból kánonjog-ellenes és az egyháznak, amely szigorúan hierarchikus, egész szellemével ellentétes; de nemcsak nem tiltakozott ellene, hanem maga sürgette legjobban annak létrejöttét és vitatta látszólag komoly tudományos apparátussal, hogy egyenes folyománya a görög keleti egyház eredeti alkotmányának. Indító oka Saguna e buzgóságának az volt, hogy ebben a kánonjogellenes egyházi autonómiában a román nemzetiségi törekvéseknek és politikai érdekeknek legalkalmasabb biztosítékát és keretét látta. Úgy gondolkozott: ha nem sikerült a románságot a magyar államban politikailag külön nemzetiségi állammá szervezni, legalább az egyházi autonómia segítségével sikerült bizonyos fokig állammá tenni az államban.

Ez autonómia életbeléptetése után valahányszor összeütközés támadt a görög keleti román egyház és a magyar kormány között, ez összeütközésnek oka, alkalma és tárgya mindig az volt, hogy ez autonómia legfőbb egyház-közigazgatási fórumát, az egyházi kongresszust a benne számbelileg is uralkodó világi többség a román nemzetiségi törekvések és politikai követelések fórumává igyekezett átalakítani. A legtöbb panasznak és vádaskodásnak, amelyet a román nemzetiségi politikusok és írók felsorolnak, mikor azzal vádolják a magyar kormányt, hogy megsértette a görög keleti román egyháznak törvényben biztosított autonómiáját, legalább is 90%-ában ilyen természetű oka van.

Az érseki egyházmegye alkotmánya szerint az egyházmegye ügyét az érseki szentszék, a püspöki zsinat és az egyházi kongresszus intézik. A püspöki zsinat kizárólagosan egyházi és dogmatikai természetű ügyekkel foglalkozik. Az egyházi kongresszus elnöke az érsek-metropolita. Tagjai a két megyéspüspök, harminc egyházi és hatvan világi képviselő. A kongresszusra minden egyházmegye tíz egyházi és húsz világi képviselőt küld. Az egyházi kongresszus minden három évben egyszer ül össze. Az érsekválasztó kongresszus negyven egyházi és nyolcvan világi, összesen százhusz képviselőből áll. Ezek közül hatvanat az érseki

egyházmegye küld, harmincat-harmincat a más két püspöki egyházmegye. Az érsekválasztó kongresszust a metropolitai biztos nyitja meg. A legtöbb szavazatot nyert egyént az elnök megválasztott érsek-metropolitának jelenti ki, aki Öfelségétől, a királytól megerősítettven, a hűségi esküt a király kezébe leteszi.

Az egyes püspöki egyházmegyék kormányzata is épen ilyen képviseleti alapra van helyezve. A legfőbb fórum mindenik egyházmegyében az egyházmegyei zsinat, amelynek összetétele a következő: Mindenik esperességi kerület választ két világi és egy egyházi képviselőt. Ezek a zsinatok minden év tavaszán egyszer összegyűlnek, hogy a hatáskörükbe tartozó egyházkormányzati és iskolai ügyekben tanácskozzanak és határozzanak. E zsinatok föllebbviteli fóruma az egyházi kongresszus.

Az egész érseki egyházmegye 62 esperességi kerületre van osztva. A plébániák száma 1862, a leányegyházaká pedig 894. A lelkészkedő papság száma 2436. A papképzés a kongruatörvény meghozatala óta a gör. kel. egyházban is egységes és a püspöki székhelyeken levő teológiai szemináriumokba való felvétel a teljes középiskola elvégzéséhez van kötve. Az állam az érseki egyházmegye középponti kormányzásának költségei fedezéséhez évenként 100.000 koronával járul. A lelkészkedő papság kongruájának kiegészítéséhez pedig 1,223.007 koronával.

Az egyházmegye vagyona a tekintélyes ingatlanokon kívül különféle alapokban és alapítványokban 12,000.000 koronánál többre rúg.

Amint az előadottakból kitűnik, a gör. kel. román egyház Magyarországon olyan szabadság és autonómia bírtokában van, aminővel egyetlen más államban sem bír. Ebben az önkormányzatban a vezetőszerp a világi elem kezében van, ami a nem-protestáns egyházak életében valóban páratlan.

Összehasonlítás és párhuzam kedvéért nem lesz fölösleges rövid összefoglaló pillantást vetni a romániai gör. kel. ortodox egyháznak szervezetére és a román államhoz való viszonyára.

Románia alkotmányának rendelkezései értelmében a gör. kel. ortodox vallás Románia államvallása. E határozmány értelme annyi, hogy a román államban a gör. kel. ortodox egyházon kívül közjogi jelentősége egyetlen más egyháznak sincs. A többi egyházak egyszerűen magánegyesületeknek tekintetnek a jogiszemélyt megillető minden attributum nélkül.

A romániai ortodox egyházat egyházkormányzatilag az 1872 december 14-én promulgált törvény szervezte meg. E törvény mindenekelőtt kimondja, hogy a romániai gör. keleti egyház teljesen független és önálló autokefál egyház, amely azonban a dogmák és az oekumeni kánonok tekintetében teljesen egységes a konstantinápolyi és a többi orthodox egyházakkal.

E törvény rendelkezései értelmében ez egyházban, lelkiekben a legfőbb fórum a szent szinódus, amelynek tagjai a két metropolita,

hat suffraganeus püspök és az archimandriták. A szent szinódus évenként kétszer ül össze: tavasszal és ősszel. A vallás- és közoktatásügyi miniszter a szinódus tanácskozásain jelen van, de csak tanácskozó szavazata van. A szinódus ügyköre a lelki (dogmai) ügyekre és a tisztán egyházi ügyekben való bírászkodásra terjed ki. A szinódus ítéel saját tagjai ügyeiben is, de mindig az egyház kánonjai rendelkezéseinek értelmében. A szinódus elnöke a bukaresti érsekmetropolita, ki egyszersmind az ország primása is. Helyettese a jassyi metropolita. A suffraganeus püspökök mellett egy három, kizárólag egyházi tagból álló konzisztórium van, amelynek hatásköre csakis szigorúan egyházi ügyekre terjed ki. E konzisztóriumok határozataival szemben a föllebbviteli fórum a szent szinódus.

A metropolitákat a püspökök közül választják. A püspököket az archimandriták közül. Legalább 40 évesnek és román állampolgárnak kell lennie. Megkövetelik, hogy doktora, vagy licenciátusa legyen valamely gör. kel. ortodox teológiai fakultásnak. Választásuk következő módon történik: a metropoliták, a püspökök, az archimandriták, a kamara és a szenátus ortodox vallású tagjai a szenátusban összegyűlnek és választanak. A választást a kormány előterjesztésére a király erősíti meg. Ebből láthatni, hogy a metropolitákat és a püspököket voltaképen a hatalom birtokában levő politikai párt választja meg, általában nem az egyház, hanem saját pártpolitikai érdekeinek megfelelően. Így lesznek a romániai gör. kel. ortodox egyháznak metropolitái és püspökei egyszerű eszközei, sőt játékszerei a politikai pártoknak. Ez magyarázza meg azt a sok botrányt, amit ez egyházban az állásuktól jogosan, vagy igazságtalanul megfosztott metropoliták és püspökök pörei szoktak okozni. Az utolsó 25 év alatt két metropolita-primást: Ghenadiet és Athanasiet távolították el ily módon főpapi székeikből és több püspököt. Hogy e pörök alkalmával minő botrányos dolgok szoktak napfényre kerülni, azt élenken illusztrálja a *Popa Japá*-nak nevezett Vulpescu püspök esete, ki ellen egyik kompromittáló vád az volt, hogy mielőtt a liberális párt püspökké választotta volna, a legszorosabb összeköttetésben volt egy lótolvaj bandával.

Az archimandritákat a szerzetesek, vagy az özvegy lelkészkező papság soraiból választják. A metropoliták és a püspökök javaslata alapján a szent szinódus hármat jelöl és azokat felterjeszti a kormányhoz és a miniszter ajánlatára a három jelölt közül az egyiket a király kinevezi.

A püspöki egyházmegyék esperességi kerületekre (protopopiat) vannak osztva. Az esperességi kerületek pedig lelkésziségekre. A lelkészkező papság viszonyait az 1893-iki törvény szabályozta. Van 297 városi lelkésziség. Egy városi lelkészi körletben legalább 40 családnak kell lenni. Van 2734 falusi lelkésziség. Minden lelkésziségben van egy igazgató-tanács (eforia), amely áll a

lelkészből, a prefekt által kinevezett tagból és a hívők által öt évre választott harmadik tagból. Ez az egyetlen mozzanat, amely a legalsóbb fokon a világi elemnek némi beleszólást biztosít az egyházi ügyekbe. A lelkészeket a püspök nevezi ki a miniszterrel egyetértően. A lelkészeket a törvény teológiai végzettséget követel, de a falusi papoknál megelégszik valamely papi szeminárium elvégzésével is.

A klérus helyzete anyagi tekintetben általában nagyon siralmas volt. Az 1893-iki törvény igyekezett ezen is segíteni. Legelőször is a papok számát törekedett csökkenteni. Összesen 4475 lelkészre lett volna szükség, de számuk 10000-nél is többre rúgott. Ennek magyarázata a következő körülményben rejlik: Romániában eredetileg nem voltak lelkészségek, vagy lelkészi körletek megállapítva, hanem csak templom. Templom pedig annyi volt, ahány kegyes alapítvány. A templom papja az alapítvány jövedelméből és a hívők kegyes adományaiból élt; a ráimádkozás, az áldás- és átokmondás szokásos taksáiból. Így keletkezett egy tudatlan és erkölcsi tekintetben is nagyon alantas színvonalon álló papi proletáriátus, melytől az ország teljesen megszabadulni maig sem tudott.

Az 1893-iki törvény a lelkészre fizetést az állami költségvetés terhére vette át és a következő fizetési fokokat állapította meg: A teológiai fakultást végzett városi lelkész havonként 200 leit, a magasabbfokú szemináriumot végzett 100 leit, az alsóbbfokú szemináriumot végzett 60 leit. A magasabbfokú szemináriumot végzett falusi lelkész havonként 80 leit, az alsóbbfokú 50 leit. Van korpótlék is. 70 éves kora után, vagy betegség esetén az országos nyugdíjtörvény rendelkezései értelmében nyugdíjra is igényt tarthat.

A papság magasabbfokú képzése a bukaresti egyetem teológiai fakultásán történik, amelyhez előkészületül a középiskola teljes elvégzése kívánatik. A többség képzésére az úgynevezett papi szemináriumok szolgálnak. A papi szemináriumok kétfélek: felsőbbfokúak, amelyekbe a növendékek az elemi iskola négy osztályának elvégzése után vétetnek fel és ötéves tanfolyamúak. Az alsóbbfokúak csak három éves tanfolyammal bírnak.

Ezekből láthatni, hogy a romániai lelkészre papság tudományos képzése messze mögötte marad a magyarországi lelkészre román papságénak. Természetesen, a papság értelmi és erkölcsi színvonala is megfelelő a képzettség és a hivatásos nevelés e fokának. Ez értelmi és erkölcsi színvonalat igen érdekesen jellemezte a román közéletnek egyik kitünősége, *Peuceșcu* „*Chestia Țărăneasă*” című könyvének 93. lapján. „Az öregebb papok a legtöbb esetben nem képesek fölfogni társadalmi hivatásukat; a félig tanult ifjabbak pedig még rosszabbak. A baj felülről s onnan származik, hogy szerencsétlenségünkre egyházunk a *Simonia* iskolája volt. A tisztas társadalmi állás nélkül való pap ki

van szolgáltatva az esperes önkényének, aki hivatalos állásában legtöbbször nem lát mást, mint a nyereszkeedés eszközét. Sokszor pedig az esperesek a kormány választási ügynökei, kik összehívják a papokat, átok és eskü alatt kényszerítik, hogy a kormány jelöltjére szavazzanak. Ez ok miatt senki sem akar pap lenni, mert úgy tekintik ez élethivatást, mint a koldulás egy nemét." A két egyház között megvont párhuzam eredménye nem lehet más, mint annak megállapítása, hogy a magyarországi gör. kel. ortodox egyház igazán „szabad egyház a szabad államban“, míg a romániai egyház, kormányzati tekintetben csak egyik ága az állami adminisztrációnak és olyan eszköze a hatalom birtokában levő politikai pártnak, mint a román állam adminisztrációjának bármelyik más szerve.

A magyarországi gör. kel. szerb egyház.

E tanulmány első fejezetében elbeszéltem, hogy a Magyarországon lakó szerbség túlnyomó nagy többségének ősei a XVII. század végén Csernojevics ipeki gör. kel. szerb pátriárka vezetése alatt minő körülmények és feltételek mellett telepedtek le Magyarországon. I. Leopold magyar király abban a kiváltságlevelében, amelyet ez alkalommal adott Csernojevicsnek, a szerbek vallásos és egyházi ügyeit illetően határozottan biztosította a szerbeket vallásuk szabad gyakorlatáról és arról, hogy az ónaptárt akadálytalanul használhatják, egyházi főnököket, a pátriárkát maguk választhatják. A pátriárkának jogai közé tartozik a püspökök fölszentelése, a falusi lelkészek kinevezése, templomok és lelkészségek, továbbá kolostorok alapítása. Biztosította őket arról is, hogy a pátriárkának s a püspököknek és a papoknak dolgaiba a világi hatóságok nem avatkozhatnak és hogy a szerbek mentesek maradnak az adózástól, a tizedfizetéstől és a katonai beszállásolás terheitől. Hogy a pátriárkának legyen miből egyházfői állásához méltóan megélni, a király később a 21.836 hold területű dályai uradalmat adományozta neki.

Csernojevics pátriárka 1706-ban elhalálozván, utóda Diakovics Ezsaiás jenopoli (kisjenői) gör. kel. püspök lett, kinek utóda Petrovics Mózes Belgrád elfoglalása után székhelyét Belgrádba tette át. De mikor a török Belgrádot újra visszafoglalta, Petrovics utóda, Ivanovics Sakabent 1739-ben ismét visszaköltözött Karlóczára. A XVIII. században élt szerb érsekek legjelentékenyebb alakja kétségkívül Nenadovics Pál volt, ki 1749—1768-ig állott a magyarországi gör. kel. szerb egyház élén. Az első gör. kel. szerb papnevelő-intézetet ő nyitotta meg Újvidéken „lelkészi kollégium“ név alatt. Karlóczán latin iskolának nevezett gimnáziumot alapított szerb tanárokkal. Igen kitűnően gazdálkodott az egyház vagyonával, úgy hogy az 1769-iki kongresszus hagyatékából két máig is fennálló („el nem idegeníthető“

és „klerikális“) tekintélyes alapot létesíthetett. Ez az 1769-iki kongresszus a szerb egyházat illetően igen sok célszerű határozatot hozott, amelyek részben alapjául szolgáltak a Mária Terézia által kibocsátott rendelkezéseknek, különösen az úgynevezett „Rescriptum declaratorium Illyricumnak“ (1779), amely az 1782-ben kiadott „Sistema consistoriale“ nevű szabályrendelettel egyetemben majdnem száz évre rendezte a gör. kel. szerb egyház ügyeit és részben máig is érvényben van. Az 1790/91-iki magyar országgyűlés a gör. kel. szerb egyház autonómiáját XXVII. törvényekkel ismerte el, amellyel nemcsak az egyház püspökeinek biztosított helyet a főrendiházban, hanem elismerte e felekezet tagjainak polgári jogával egyetemben birtokszerzési és hivatalviselési jogát is. Egyszóval, a szerbeket e törvények felruházta mindazokkal a jogokkal, amelyekkel az államalkotó magyarság bírt.

Mindez azonban a szerbek egy részét nem elégítette ki. 1848-ban Rajacsics pátriárka a magyarság ellen a szerbséget a bécsi udvar pártjára vonta és felajánlott szolgálataik jutalmául az úgynevezett „Szerb vajdaság“ (Vojvodina) felállítását kérték, amely tartomány állott volna Krassó-Szörény, Temes, Torontál, Bács-Bodrog vármegye és a szlavóniai Szerém megye iloki és rumai kerületeiből. Hogy a diadalmas osztrák reakció minő alakban és módon valósította meg ezt a Vojvodinát, előadtam e tanulmány első fejezetében.

Az 1867-iki kiegyezés után a magyar törvényhozás az 1868-iki IX. törvényekkel biztosította a magyarországi gör. kel. egyház autonómiáját, amely lényegében abban áll, hogy a szerb egyházi ügyekben a legfőbb hatóságot a szerb nép által választott egyházi és világi képviselők Karlóczán üléselő kongresszusa alkotja s az egyház csakis e kongresszuson hozott határozatok szerint kormányozható, amely határozatok csak akkor érvényesek, ha azokat a király a magyar miniszterelnök előterjesztésére megerősítette.

A szerb egyházi kongresszusnak az 1871. évi május hó 29-én kelt királyi rendelettel jóváhagyott választási szabályzat szerint 50 világi és 25 egyházi tagja van. A püspöki kar azonban sérelmesnek vélte, hogy a kongresszus egyházi tagjait is a világi elem választotta. E választási szabályzat rendelkezései szerint a püspöki egyházmegyék gyűlésének egyházi tagjait is a világi elem választotta, ami szintén sérelmes volt az egyház püspöki karára, amely nem nézhette közömbösen, hogy a választásokra gyakorolt nagymértékű befolyásával miként kerít a világi elem minden hatalmat az egyházi kormányzásban a kezébe és miként szorítja háttérbe a hierarchiát a gör. kel. egyház kánonjogának rendelkezéseivel és szellemével ellentétesen. Az a harc, amelyet e visszásság okozott a püspöki kar és a túlsúlyban levő világi elem között, hosszas időn át akadályozója volt nemcsak a szerb

egyházi kongresszusok gyümölcsöző munkásságának, hanem az egyházi kormányzat rendes és zavartalan menetének is, aminek számtalan rendetlenség, zavar és visszaélés lett az eredménye, különösen az egyház anyagi javainak kezelésében. Az 1912. évi július hó 12-én kelt királyi rendelet azonban ezen a visszásságon változtatott. Az 1871-iki ideiglenes egyházmegyei szervezetet hatályon kívül helyezte és ismét visszaállította az 1868. évi augusztus hó 10-én kelt rendelet erre vonatkozó eredeti határozatait, ami lehetővé tette, hogy a püspökök, illetőleg az érsek visszanyerjék azt a jogukat, hogy a melléjük rendelt testületek és hatóságok megalakulására kellő hatást gyakorolhassanak, úgy, hogy azok valóban tanácsadói és támogatói legyenek az egyház kormányzatában a püspöki karnak, nem pedig állandó akadályozói és gáncsvetői.

A gör. kel. szerb egyház egyike a leggazdagabb egyházaknak. Földbirtoka összesen 112.126 hold. Tőkéje különböző alapokban és alapítványokban 16,495.236 korona. Ha a földbirtokot csak a háború előtti idők legmérsékeltebb forgalmi értéke szerint is becsüljük fel, még akkor is igen mérsékeltlen állapítottuk meg a gör. kel. szerb egyház vagyonát 100,000.000 korona értékben.

A gör. kel. szerb egyház híveinek csak kisebbsége, 454.431 lélek, lakik a tulajdonképeni magyar királyságban, a többség Horvát-Szlavonországban él, a *Karlóczai* érseki, a *pakrácsi* és *károlyvárosi* püspöki egyházmegyékben. Magyarország területén négy püspöki egyházmegye van: az *újvidéki*, *budai*, *temesvári* és a *verseci*, összesen 313 parókiával.

A gör. kel. klérus két részre oszlik: *világi* és *szerzetes* papságra. A világi (lelkészkedő) papság képzésére a pátriarka székhelyén, Karlóczán egy teológiai intézet van. E teológiai intézetbe való felvétel a teljes középiskola elvégzéséhez és az érettségi bizonyítvány birtokához van kötve. A tanfolyam négy éves, amelynek elvégzése után a jelölt lelkészi vizsgálatot tesz. A lelkészkedő papság javadalma az egyes egyházközségek szerint különböző. A magyarországi (a bánági és bácskai) részekben a lelkészi állás általában eléggé jövedelmes. Nagyobb községekben az átlagos papi jövedelem 6—8000 korona között váltakozik.

A Szent Bazil rendhez tartozó szerzetesek között két árnyalatot lehet megkülönböztetni, még pedig képzettségüknek megfelelően. Azoktól a szerzetesektől, akik a kolostorokban élnek, nem kívánnak nagyobb előtanulmányokat. Sokszor megelégednek elemi iskolai tanulmányokkal is. Ez ifjak, felvétetvén a kolostorokba, megtanulják a szükséges egyházi énekeket és imádságokat és ha elérik életük 24-ik évét, leteszik a szerzetesi fogadalmat. A magasabb rendű szerzetesek már elvégzik a hit-tudományi tanfolyamot, sőt némelyik azonkívül az egyetemen

a jogi, vagy a bölcsészeti tanulmányokat is. Ezek azonban nem a kolostorokban élnek, hanem az érseki és püspöki székhelyeken, mint diakonok, vagy archidiakonok, szentszéki tisztviselők: titkárok, tanácsjegyzők stb. Ezeknek soraiból kerülnek ki azután a teológiai tanárok, archimandriták és püspökök.

Csernojevics Arzén azonban magát nemcsak egyházfőnek, hanem a beköltözött szerbség nemzeti és politikai fejének is szerette tekinteni. Utódai is ezen az állásponton voltak majdnem kivétel nélkül. Hogy ez a vágy és óhajlás testet öltjön és valóssággá legyen, alkalmas időben megújították azt a követelésüket, hogy a szerbség nem csak teljes egyházi, hanem területi és politikai autonómiát is kapjon, tekintet nélkül a többi nemzetiségekre, amelyekkel, mint kisebbség egy területen laknak. Egy szóval, állam akartak lenni az államban. Határozottan kitűnik ez annak a kongresszusnak tanácskozásáiból, amelyet a szerbek 1790-ben Temesváron tartottak s amelyben azt követelték, hogy a Bácskából, Baranya megyéből, továbbá a szlavóniai Szerém megye illoki és rumai kerületeiből külön szerb terület alakíttassék a pátriarka nemzeti főnöksége alatt. Természetesen, mindig voltak böles és hazafias szerb vezetőemberek, akik e túlzó követelések ellen határozott állást foglaltak. Ilyen volt 1790-ben is Tököly Száva, aki óva intette a kongresszus tagjait, hogy hagyjanak fel az ilyen veszedelmes és az ország alkotmányát sértő törekvésekkel, mert abba a magyar nemzet soha sem fog beleegyezni. Ellenkezően, forduljanak a magyar országgyűléshez, hogy az ismerje el a szerbek polgári jogait. Ez meg is történt és a magyar törvényhozás azt az 1791-ki XXVII. törvénycikkkel honorálta.

A szerb közvélemény azonban következetes volt abban, hogy a szerb egyházi kongresszusban szerb nemzeti és politikai jellegű kongresszust, amolyan fiók szerb tartománygyűlést lásson. A kongresszus világi tagjai között mindig volt egy párt, legtöbbször a többség, amely ezt a kongresszust egyházi jellegéből kivetkőztetve, politikai gyűléssé akarta tenni. Világos bizonyítékul szolgálnak erre a „Szervezeti szabályzat“-nak azok a tervezetei, amelyeket e kongresszusok bizottságai dolgoztak ki s amelyeket épen e jellegük miatt a magyar kormányok megérősítésre az uralkodó elé soha sem terjeszthettek. A szerb nemzetiségpolitikai pártok vezetőinek állandó törekvése volt a gör. kel. szerb egyház autonómiáját a szerb nemzetiség-politikai törekvések színhelyévé és bástyájává tenni. Ez az állandó törekvés volt az oka, hogy a szerb nemzetiségi párt politikai akciója az utolsó évtizedekben a szerb egyházszervezeti kérdések körül folytatott szenedélyes harcokban nyilvánult és merült ki.

Az egyházak hatása a nemzetiségek műveltségének és nemzeti törekvéseinek kifejlesztésére.

Az a teljes egyházi autonómia, amelyet a különféle nemzetiségi jellegű egyházak élveztek a magyar államban, megteremtette gyümölcsét a nemzetiségek művelődési törekvéseit illetően is. Hiteles műveltség- és irodalomtörténeti tények igazolják, hogy a Magyarországon lakó nemzetiségek között egyházszervezetük hatásaként kifejlődött művelődési és nemzeti törekvések voltak megindítói a magyar állam határain kívül lakó fajrokonaink körében is a hasonló természetű törekvéseknek és mozgalmaknak. Amit harmadfél évtizeddel ezelőtt egy romániai műveltség-történetíró a legtekintélyesebb romániai folyóiratban, a „Convorbiri Literare“-ban Romániára vonatkozóan a következőkben mondott: „A műveltségnek az a néhány sugara, amely az elmúlt századokban minket is megvilágosított, Magyarországból jött hozzánk“ — nemcsak a románokra, hanem a szerbekre, sőt bizonyos fokig, még a csehekre is áll, — amint az alább felsorolandó tények igazolják.

A cseh nemzeti szellemnek és törekvéseknek nemcsak egyik felébresztője, hanem igazán megteremtője is, a cseh történetírás atyja, *Palacky Ferenc* volt. Iskolai előképzettségét nem Csehországban szerezte meg, ahol abban az időben teljesen német volt úgy nyelvében, mint szellemében az egész iskolázás és ahol a cseh nemzeti szellem az öntudatlanság állapotában volt még, hanem Magyarországon, Trencsénben és Pozsonyban. Tanára *Palkovics*, a pozsonyi ág. ev. líceum tót tanszékének birtokosa volt. Ez a Palkovics alapította meg már 1801-ben a pozsonyi tót irodalmi egyesületet. Egyszóval, mikor Palacky Pozsonyba került, akkor már ez a város, illetőleg e város ág. ev. líceuma jelentékeny tót irodalmi és nemzetiségi középpont volt. Ebből az iskolából került ki *Kollár János*, későbbi budapesti ág. ev. tót lelkész, aki „Slávy děra“ (A dicsőség leánya) című költeményében a pánszlávizmus époszát írta meg. A szláv nyelvészet és a szláv régiségtudományok megalapítói *Dobrowsky* és *Schaffarik* szintén magyarországi születésűek, sőt az utóbbi egész tudományos kifejlődésének is színtere Magyarország volt. A készmárki líceumban végezte főiskolai tanulmányait és első irodalmi művét is — egy kis tót népdalgyjűteményt — 1814-ben Lőcsén tette közzé. 1817-ben Pozsonyban egy magyar földbirtokos házában nevelősködött, 1819-ben pedig az újvidéki szerb gimnázium tanára és később igazgatója lett, honnan csak 1833-ban megy Prágába, hogy ott magát teljesen a szláv nyelvészet, történelem és régiségek búvárlatának szentelje. E tények is bizonyítják, hogy a cseh nemzeti újjászületés és vele kapcsolatosan a pánszlávizmus bölcsője Magyarországon ringott, amelyet lehetővé a magyarságot jellemző vallásos türelem, szabadelvű politi-

kai felfogás és a Magyarországon uralkodó alkotmányos rendszerből folyó szellemi szabadság tett.

Azt már említettem, hogy a XVII. században a szláv nyelvnek uralmát a román egyházban az a protestáns térítő mozgalom törte meg és vitte be a román nyelvet ebbe az egyházba, amelynek megindítója az erdélyi románság körében *Bethlen Gábor* erdélyi fejedelem, folytatói pedig a két *Rákóczi* és *Apafi Mihály* szintén erdélyi fejedelmek voltak. Még csak azt tartom szükségesnek megemlíteni, hogy a román nyelv bevitelének a román egyházba legnagyobb ellenségei az oláh vajdaságok főpapjai voltak. Theodosius bukaresti metropolita, aki az erdélyi románság fölött a legfőbb egyházi hatóságot magának követelte, meghagyta az erdélyieknek, hogy templomaikban ne merészeljék a saját nyelvüket használni, mert a román nyelv még nagyon bárdolatlan arra, hogy az istenitisztelet nyelve lehessen.

Azt előadni, hogy Magyarországon a XVIII. században, tehát épen abban a korszakban, amelyben az oláh fejedelemségekben az úgynevezett fanariota származású vajdák uralkodtak s amelyben a román nemzeti szellem és öntudat igazán minimális fokra volt lesüllyedve, a román nemzeti öntudat és művelődés érdekében mi történt, e tanulmány aránylag szűkre szabott kerete nem engedi meg. Csupán egy-két olyan jelenségre akarok rámutatni, melyek azt igazolják, hogy a román nemzeti öntudat ébredése és a nemzeti szellemtől áthatott művelődési törekvések fejlődése egyenesen párhuzamosan haladó a hasonló magyar nemzeti törekvésekkel.

A XIX. század első évtizedeiben a román nemzeti szellem a fanariota uralom görögösítő áramlata által Bukarestben és Jassyban, a román vajdaságok e két székesfővárosában teljesen megvolt dermesztve, mikor a nemzeti szellemtől áthatott művelődési törekvéseknek nemcsak Balázsfalván, a gör. kath. román püspökség székhelyén, hanem a románság által lakott területtől annyira távol fekvő Budapesten is egy másik középpontja alakult meg. Ez a középpont a budapesti egyetemi nyomdánál szervezett könyvvizsgáló-bizottság körében fejlődött ki, amit megmagyaráz az a körülmény, hogy az első román könyvvizsgáló épen *Klein Sámuel*, a dákoróman filológiai és történeti tudományosság egyik megalapítója lett. „Ez az intézmény — írta *Marienscu Maior Péter*nek, ki szintén könyvvizsgáló volt e nyomdánál, életrajzában — valóságos jótétemény volt a románokra. Egy nemzeti érzülettel bíró román tudós nem is kívánhatott magának szebb hivatalt, mert itt volt az egyetemi nyomda és könyvtár, folytonosan ösztönözvén, hogy mentől többet tegyen a román irodalom érdekében. E hivatal központjává lett azon román ifjaknak, akik tanulni Budapestre jöttek, valóságos tűzhelye lett a nemzeti ébredésnek, ahonnan a népre is a világosság sugarai ömlöttek és önkéntelen összeköttetés okozója lett azon tanulók között,

kik kisebb-nagyobb mértékben írókká lettek, vagy szerepet játszottak a nemzeti életben.“

Hogy a magyar értelmiség és általában a magyar társadalom nemcsak ellenséges magatartást nem tanúsított e román irodalmi, tudományos és közművelődési törekvésekkel szemben, azt maguk e törekvések munkásai is készségesen elismerték, de azonkívül a le nem tagadható tények is igazolják. Ismeretes dolog, hogy a „dákoromán történetírás atyjá“-nak és megalapítójának, Sinkai Györgynek élete legnehezebb éveiben a gróf Wass család volt egyetlen támogatója. „Egy okiratot mutatok itt fel, — írja az 1510. év krónikájában — hogy megmutassam, hogy ha ez a család engemet nem segített volna, ezt a krónikát soha sem tudtam volna megírni az én románjaim segítségével és régen elégettem volna, mert annyit kesergettek engem ezek a románok, akiktől pedig segítséget vártam volna.“ 1815-ben román nőegyesület alakult Budán. E román nőegyesület a magyar előkelő családok női tagjai, báró Horváth Zsófia, Fejérvári Róza, Püspöky Mária stb. az általa követett humánus cél miatt állandóan és hathatósan támogatták.

Igen érdekesen és találóan jellemezte azt a hatást, amelyet a Magyarországon újrászületett román nemzeti szellem gyakorolt a román vajdaságokra, Urechia Vazul, a magyarellenes Liga Culturala egykori elnöke abban a beszédében, amellyel a román akadémiában a magyarországi származású *Marienescut* üdvözölte, mikor ez *Maior Péterről* mondott emlékbeszédével székét elfoglalta.

„Nem lehet eltagadni a nemzeti kultúra e férfának (t. i. Maior Péternek) hatását a fejedelemségekben lakó románok felébresztésére. Stamati Jakab, aki maga is erdélyi eredetű, vajjon nem hozta volna-e a temesvári iskolák tanítóitól a kultúra igazi magvait? Vajjon ez a halhatatlan metropolita szép pedagógiai ismereteit nem az erdélyiekkel való viszonyából merítette volna-e? Azt mondják, hogy a szabadság és demokrácia Európába Amerikából a gyapotesomagokkal jött. Állíthatjuk mi is, hogy az eszmecsere az idevaló és az erdélyi románok között nemcsak a könyvek, hanem a kereskedelmi érintkezések útján is közvetítő-dött. A brassói ládákkal a Cichindeáloknak, Klein Sámueleknek, de főleg a Maior Pétereknek új román és románosító iratai is bejöttek Bukarestbe és Jassyba.“

Még erősebb és még határozottabb volt a magyar állam területén az autonóm gör. kel. szerb egyház iskoláinak hatása gyanánt kifejlődött szerb művelődésnek befolyása Szerbia művelődésére. Csernojevics pátriárka beköltözése óta a múlt század utolsó negyedéig eltelt közel kétszázéves időszak alatt majdnem kivétel nélkül a magyar államban otthonra talált szerb nép adta az összes szerbségnek minden jelentékenyebb tudósát, költőjét és örvészét. Egészen 1880-ig a szerb irodalomnak és tudományosságának valóságos középpontja Újvidék volt, amelyet ezidőben

joggal nevezhettek el „szerb Athén“-nek. E város székhelye máig is a szerb *Matica*-nak, amelynek a szerb irodalom és művelődés föllendítésére az összes hasonló szerb kulturális intézmények között a legnagyobb hatása volt. Ez irodalmi és tudományos egyesületet 1826-ban alapították. Székhelye egészen 1864-ig Budapest volt, amikor Újvidékre helyezték át. Vagyona jelenleg 460.017 korona s a kezelésére bízott ösztöndíjakkal egyetemben 3,138.817 korona.

A magyarországi származású jelentékenyebb szerb tudósok sorát a XVIII. század második felében a karlóczi születésű *Rajics János* nyitja meg, akit a szerb történetírás atyjának szoktak nevezni. Magyarországi származású volt a XVIII. század szerb irodalmának legnagyobb költője és bölcselője, *Obradovics Dosítheus* is (szül. Csákon, Temes vármegyében). A szerb színműirodalom megalapítója és az első szerb színtársulat szervezője, *Vujics Joákim*, magyarországi születésű volt, valamint a XIX. század lírai költészetének egyik legnagyobb képviselője, *Rádicsevics Branko* is, úgyszintén a legnépszerűbb szerb költő, *Zmaj Joannovics János*, valamint *Jaksics György* és *Kosztics Lázár* is. Kiegészítik a költők és írók e sorozatát a szerb tudományos irodalom olyan kiváló képviselői, mint *Hadszics Antal*, *Ruvarác Hiláron* archimandrita és öccse, *Ruvarác Demeter*. De nemcsak a szerb tudománynak és irodalomnak legkiválóbb képviselői voltak magyarországi szerbek, hanem a szerb művészetnek is. Ami figyelemreméltót és értékeset termelt művészeti téren a szerbség, annak alkotói olyan szerbek voltak, akik a magyar államban születtek és mint annak polgárai, abban a szellemi légkörben nőttek fel, amely terméke volt ez állam intézményeinek és legértékesebb eredménye ezeréves történetének.

Elismerik ezt különben maguk a szerbek is. 1916 májusában, mikor Románia Magyarország bántási részét is követelte az ántántól hadbalépésének jutalmául, Szerbia e követelés teljesítését magára nézve sérelmesnek tartotta és az ántánthatalmak kormányainál ellene egy emlékiratban tiltakozott, melyben a Bántáshoz való igényét azon a címen is vitatta, hogy Szerbiának egynéhány közéleti kiválósága bántási születésű. „A bántási szerbek — írja e memorandum — igen nagy szerepet játszottak a szerbek életében és arra jelentős befolyást gyakoroltak. Ők alapítottak először iskolákat és kezdték az ifjakat külföldi egyetemekre küldeni. *Obradovics Dositej* (XVIII. század) az első szerb bölcsész, kinek szobra Belgrád egyik főterén áll, Csákon született a Bántágban. Ő volt Karagyorgyevics alatt 1818-ban Szerbia első közoktatásügyi minisztere. *Kengyelác* drámaíró, *Jankovics Emánuel* lírai költő, mind a ketten versecziek. A XIX. században *Jaksics György* a legjobb lírai költő, Csernán született. Aradon született *Popovics-Tökölly Száva*, aki Budapesten a szerb tanulók számára nagy intézetet alapított. Aradon született a nagyhatású publicista

Pavlovics Tivadar. Putnik tábornagy fehértemplomi születésű. A legnagyobb és európai hírű szerb festők *Jovanovics Pava* és *Predics Uros* Verseczen születtek.

Aki az itt felsorolt jelenségeket tárgyilagosan és tudományos módszerrel mérlegeli, bizonyára úgy találja, hogy igaz van annak, aki azt véli, hogy mégsem lehetett abban az államban, amelynek keretében mindezek a jelenségek és eredmények kifejlődhettek, a nemzetiségekkel szemben, a politikai és kulturális elnyomás olyan szörnyűséges, amint azt a magyarság ellenségei az irredentista törekvések látszólagos igazolására állítják s amint azt a kérdés alapos és mélyreható ismerete nélkül még azok is hajlandók igaznak venni, kiket ellenséges indulat a magyarsággal szemben nem vezet.

A magyar állam közoktatásügyi politikája és a nemzetiségek.

A nemzetiségek egyenjogúsításáról és a nemzetiségi nyelvek hivatalos használatáról szóló 1868. évi XLIV. törvénycikk, melyet a közhasználatban „nemzetiségi törvény“-nek szokás nevezni, azt mondja, hogy az egyes egyházközségek az általuk fenntartott iskolákban maguk határozhatják meg a tanítás nyelvét az oktatásügyi törvényekben megállapított határokon belül. A „népoktatás rendezéséről“ szóló 1868. évi XXXVIII. törvénycikk a kötelező népoktatás (tankötelezettség) elvi álláspontjára helyezkedve, kimondotta, hogy a népiskola felállítása és fenntartása a politikai község kötelessége és annak költségeire a maga autonóm hatáskörében 5%-os iskolaadót is vethet ki. A hitfelekezetek nem kötelezettek népiskola fenntartására, hanem jogosítottak. Hasonlóképpen jogosítottak népiskola felállítására és fenntartására a magánosok és az erkölesi testületek is. Az államnak pedig joga van népiskolát állítani és fenntartani mindenütt, ahol ezt szükségesnek tartja. Az iskolák tanítá nyelvét mindenkor az iskolafenntartó határozza meg.

E törvény kétségtelenül üdvös hatással volt az eddig nagyon elhanyagolt népoktatás fellendülésére. A községek azonban nem igen siettek e törvényben megállapított iskolaállítási kötelezettségeiknek eleget tenni, aminek az volt az oka, hogy Magyarország több mint 14.000 községének 75%-a olyan szegény falusi kis község, amelyik teljesen képtelen iskolafenntartásra. Maga az állam sem buzgólkodott valami túlságosan a népiskolák felállításában. E törvény meghozatala után tíz évvel később is alig volt 100 állami népiskola. A XIX. század utolsó évében (1899.) pedig a 17.098 népiskolából mindössze csak 1511, tehát az egésznek még 10%-a sem volt állami jellegű.

Az 1868-iki XXXVIII. törvénycikknek nagy hibája volt, hogy sem a tanítók nyugdíját, sem fizetésüknek minimumát,

sem az iskolai épülettel szemben támasztható közegészségügyi követelményeket nem állapította meg és arról sem intézkedett, hogy az állam nyelve, a magyar nyelv a nemmagyar tanításhoz nem magyarságban tanítassék-e és ha igen, milyen mértékben? Ezeket a hiányokat később segítettek. Így jött létre 1875-ben a tanítói nyugdíj- és gyámintézetet megalkotó XXXII. törvénycikk; 1879-ben a magyar nyelv kötelező tanításáról szóló XVII. törvénycikk és 1893-ban a tanítói fizetések minimumát megszabó XXVI. törvénycikk; 1891-ben pedig a XV. törvénycikk, amely kimondta, hogy köteles saját erejéből kisdédóvót állítani minden olyan község, amelynek egyenes állami adója a 30.000 koronát meghaladja, ha a községben legalább 40 olyan 4—6 éves gyermek van, aki otthon kellő gondozásban nem részesül.

Mindezek a törvények az egyes hitfelekezetek, különösen a nemzetiségi többségű hitfelekezetek részéről élénk és heves ellenzésre találtak azon ürügy alatt, hogy sértik a hitfelekezetek törvényben biztosított autonómiáját. A magyar nyelv kötelező tanításáról szóló 1879-iki XVII. törvénycikket és az 1891-iki XV. törvénycikket, ez utóbbit azért, mert akként rendelkezett, hogy a nemmagyar tanításhoz kisdédóvó-intézetekben a gyermekeket magyar játékszókra, dalocskákra és a mindennapi életben leggyakrabban előforduló magyar kifejezésekre is tanítsák, a nemzetiségi politikai vezetők, mint magyarosító törvényeket támadták nemcsak a parlamentben és a törvényhatóságok közgyűlési termeiben, hanem állandóan a napi sajtóban és a tömegesen rendezett népgyűlésekben is. A tanítói fizetések minimumát évi 600 koronában megszabó 1893-iki XXVI. törvénycikket azért támadták, mert e törvény az esetben, ha az iskolafenn tartó nem tudta a tanító számára a megállapított fizetési minimumot biztosítani, az államsegélyt bizonyos feltételekhez kötötte. E feltételeknek egyike volt az is, hogy az államsegélyt élvező tanító a segély megvonásának büntetésével volt kötelezve minden államellenes, vagy hazafiatlan cselekedettől, vagy nyilatkozattól való tartózkodásra.

Hogy ezeknek a törvényeknek meghozataluk időpontjától kezdve a múlt század utolsó tanévéig, az 1898/99-iki tanévig minő eredményük volt, azt a következő statisztikai adatok teszik világossá.

Az 1898/99-iki adatok szerint a magyar anyanyelvű tankötelesek száma 1,493.000 azaz 51,03% volt, tehát elérte a magyarságnak az összes népességhez való arányszámát. A magyar anyanyelvű tankötelesek közül ekkor tényleg 84% járt iskolába, a német anyanyelvűek közül 92%, a tótok közül 84,01%, a románok közül 59%; a horvátok közül 76%, a szerbek közül 79%; a rutének közül 62%. A tényleg iskolába járók száma tehát legalacsonyabb a románok között volt és a legmagasabb a németek között, akiket rögtön a tótok követték, megelőzván a 84%-al utánuk következő magyarságot.

Ugyanebben az iskolai évben Magyarországon 17.098 elemi népiskola volt. Ezek közül, mint már említettük, jellegre nézve *állami* 1511 volt, tehát az egésznek 10%-a sem. A *római katolikusoknak* 5452 iskolájuk volt, a *gör. katolikusoknak* 2097, a *gör. keletieknek* 1793, a *reformátusoknak* 2160 és az *ágostaiaknak* 1392, a többi 2693 iskola pedig az *unitárius, izraelita* felekezeti, a *községi, egyesületi, társulati* és *magán*-iskolák között oszlott meg. A nagyobb felekezeteknek s köztük a gör. keletieknek is egyenként több népoktatási intézetük volt, mint az államnak.

Ez időpontban, a népiskolák tannyelvét tekintve, tisztán magyarnak voltak vehetők az *állami* és *unitárius* felekezeti iskolák s csekély kivétellel a *református*, az *izraelita* és a *magán-jellegű* iskolák. A *községi* iskolákból *magyar tannyelvű* már csak 1·32%, a *római katolikusokból* 66·29%, az *ágostai evangélikusokból* 31·70%, a *gör. katolikusokból* 16·21% és a *görög keletiekéből* csak 0·53%. Ez arány, a nemmagyar anyanyelvű hitfelekezeteket tekintve, teljesen megegyezik azoknak az összes népességhez való arányszámával. E 17.098 népiskolánál összesen 27.717 tanító és tanítónő volt alkalmazva, kik közül magyarul 88·07% tudott. Ebben a tanévben a 6015 nemmagyar tanítá nyelvű iskola közül a magyar nyelvet kellő sikerrel 4858, 70·4% iskolában tanították; kellő siker nélkül pedig 2067-ben, azaz 29·6%-ban.

E 27.717 tanító és tanítónő kiképzésére a múlt század utolsó évében 70 tanító- és tanítónőképző-intézet szolgált. Ezek között jellegre nézve volt *állami* 23, *róm. kath.* 26, *gör. kath.* 5, *gör. keleti* 5, *ág. evangélikus* 6, *református* 3, *izraelita* 1, *egyesületi* 1. E 70 intézet közül 6-ban *nemmagyar* volt a tanítás nyelve és pedig 4-ben *román*, 1—1-ben *szerb* és *német*, továbbá 2-ben *magyar-román* és 1-ben *magyar-német*.

Ami a múlt század végén a *kisdedóvást* illeti, annak állapotát a következő statisztikai adatok tükröztetik vissza. A *kisdedóvóköteles* 4—6 éves gyermekek összes száma 296.586 volt. Ebből óvóintézetbe összesen 202.868 gyermek járt és pedig *rendes kisdedóvóba* 130.701, *állandó gyermekmenedékházba* 18.198 és *nyári menedékházba* 53.962. Összesen volt *rendes kisdedóvó-intézet* 1221, melyből *állami* volt 253, *hözszégi* 475, *alapítványi* 39, *törvényhatósági* 14, *egyesületi* 166, *róm. katolikus* 142, *gör. katolikus* 1, *gör. keleti* 18, *református* 8, *ágostai* 15, *izraelita* 3, *magán* 87. Ez adatokból kitűnik, hogy a nemmagyarajkú felekezetek a *kisdedóvás közművelődési munkájából* egyáltalán nem vették ki a maguk részét.

Ha az írni-olvasni tudást a népiskolai munkásság eredménye gyanánt fogjuk fel, akkor azt a következő adatok tüntetik fel: A *magyar* anyanyelvűek közül írni-olvasni tudott ebben az időpontban 53·61%, *német* 62·98%, *tót* 43·24%, *román* 24·08%, *rutén* 19·65%, *horvát* 40·87%, *szerb* 30·91%.

Apponyi iskolai törvényei és a nemzetiségek.

A jelen század első évtizedében a magyar népoktatás fejlődése a megelőző évtizedekben tapasztalt haladáshoz képest minden tekintetben fokozottabbnak tekinthető, ami összefügg azzal az állami támogatással, amelyet az állam kedvezőbb pénzügyi helyzete lehetővé tett. Ebben az évtizedben a nemzetiségi politika szempontjából különösebb figyelmet érdemelnek Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszternek *iskolatörvényei*.

Apponyi vallás- és közoktatásügyi miniszter 1907 február 21-én a községi és felekezeti tanítók javadalmazásának minimumáról törvényjavaslatot terjesztett a parlament elé.

E törvényjavaslat lényege röviden a következőkben foglalható össze: Meghatározta a községi és felekezeti tanítók fizetésének minimumát. Ha az iskolát fenntartó község vagy felekezet nem tudja megadni a tanítónak a törvényben megállapított minimális fizetést, joga van államsegélyért folyamodni. Az államsegély azonban bizonyos feltételekhez köttetik. Az első feltétel az, hogyha az államsegélyes iskola a törvényben megállapított követelményeknek nem felel meg, a kormány az iskolától az államsegélyt az elrendelt vizsgálat eredményéhez képest megvonhatja. Az államsegélyes iskola tanítójával szemben az állam kormányának bizonyos fokú fegyelmi joga is van. Az államsegély megtartásának első feltétele az, hogy az illető iskola állami és nemzeti szempontból kifogástalan legyen. Ennek megítélésében pedig zsinórmértékül az szolgál, hogy minő mértékben, minő eredménnyel és szellemben tanítják az iskolában az állam nyelvét, történetét és alkotmányát? Ezért e törvény keretében meghatározást nyert az is, hogy a nemmagyar tanításnyelvű népiskolák, még ha nem is részesülnek államsegélyben: minő mértékben és eredménnyel tanítsák a magyar nyelvet? Az államsegélyben részesülő iskolák e megállapított mértéken felül tartoznak még a magyar állam történetét, alkotmányának és földrajzának ismeretét is magyarul tanítani. Az összes népiskolai épületekre az állami hovatartozandóság és a hazafiság ápolásának külső jeléül a magyar állam címere kifüggesztendő az iskolák minőségét jelző magyarnyelvű körirattal.

Apponyi e törvényjavaslatát mind a két felekezeti (gör. kath. és gör. kel.) román egyház sérelmesnek vélte magára nézve és pedig a következő okok miatt: *a*) a tanítói fizetések összegének törvényben megállapított minimumát általában igen nagy-nak tartották abban a hiedelemben, hogy nagyon sok egyház és község van olyan, amelyik szegénysége miatt a törvény követelményeinek nem tud eleget tenni és ennek következtében kénytelen lesz iskoláját az államnak vagy egészen átadni, vagy államsegélyért folyamodni; *b*) az államsegély elfogadása következtében a tanító bizonyos fokig az állam fegyelmi hatósága alá

kerül, ami által az egyházi főhatóságoknak az autonómia által biztosított fegyelmi joga szenvedne csorbát; c) az államsegélyes iskoláknál a magyar nyelven tanítandó magyar történeti, alkotmánytani és földrajzi tankönyvek használatának engedélyezése (approbációja) az egyházak kezéből a kormányéba menne át, ami szintén az egyházi autonómia csorbítását jelentené; d) az iskolák állami ellenőrzésének köre a meglevő állapottal szemben az egyházi hatóságok jogkörének rovására nagyon kiterjesztetik; e) terhes az a követelés, hogy mindazokban az iskolákban, amelyekben a tanulóknak legalább 20%-a magyar anyanyelvű, a magyar nyelv ezeknek számára mint második tannyelv alkalmaztassék; f) teljesíthetetlen az a követelés, hogy a magyar nyelv a népiskola négy első évfolyamában oly sikerrel taníttassék hogy a tanuló gondolatait magyar nyelven érthetően tudja kifejezni és hogyha a tanító e sikert nem tudja elérni, azért ellene köteleességmulasztásért fegyelmi eljárás legyen indítható.

A görög keleti román egyház főpapsága hivatalosan is állást foglalt e törvényjavaslat ellen és aggodalmait 1907 március 7-én egy „Emlékirat“-ba foglaltan adta át a m. kir. vallás-és közoktatásügyi miniszternek.

A görög keleti román püspökök e lépésével egyidejűen a román nemzeti komité is foglalkozott e törvényjavaslattal. Felszólította a román nemzetiségű országgyűlési képviselőket, hogy a javaslatok tárgyalása alkalmával a legenergikusabban küzdjenek ellene. Azt is elhatározta, hogy a román többségű választókerületekben e javaslat ellen tiltakozó népgyűléseket tartsanak. E népgyűléseket meg is tartották mindenütt, ahol reá mód és alkalom kínálkozott. A kormány e gyűlések megtartása ellen semmiféle akadályozó intézkedést sem tett.

E népgyűlések és a román nemzetiségi sajtó izgatásai, továbbá azok a beszédek, melyeket a képviselőházban ez alkalommal a román nemzetiségi képviselők mondtak, nagy izgatottságot okoztak a magyarországi románság között, amelynek meg volt a maga visszhangja Romániában is.

Ez izgatottságot növelte az a másik törvényjavaslat is, amely a népiskolákban eltörülte az eddigi kötelező tandíjfizetést s amely azt is kimondotta, hogy mindazok az iskolafenntartó hatóságok, amelyek a tandíj eltörlése következtében olyan jövedelmet veszítettek el, amely az iskola fenntartásához szükséges, az elvesztett tandíjjövedelmet államsegély alakjában megkaphatják. Miután az államsegély elfogadása a kormánynak bizonyos befolyást biztosított az iskolákra, attól tartottak, hogy ily módon a hatásosabb állami ellenőrzés alá jutó felekezeti román népiskolák száma e törvény életbeléptetésének következtében növekedni fog és a népoktatás terén egyre szűkebbre szorul az a tér, amelyen az állami ellenőrzés tisztán a formásokra szorítkozva, igazán csak minimális volt.

Azon követelések közül, amelyek e törvényekben foglaltak, csakis egyetlen egy ellen lehetett volna érdemlegesebb kifogást tenni. Az ellen, amelyik azt rendelte el, hogy a mindennapi oktatás első négy éve alatt a nemmagyar anyanyelvű gyermekeket annyira meg kell tanítani magyarul, hogy az gondolatait ezen a nyelven érthetően ki tudja fejezni és hogyha a tanító ezt az eredményt nem éri el, ellene kötelességmulasztás miatt fegyelmi eljárást lehessen indítani. E követelmény nem vetett számot a pedagógiai lehetőségekkel és azért a gyakorlat úgy alakult, hogy az ellenőrzést teljesítő kir. tanfelügyelő mindenütt, ahol fel volt tehető, hogy a tanító e célt johiszemű munkássággal igyekezett elérni, megelégedett a legszerényebb eredményekkel. Évenként alig fordult elő egy-két eset, amelyben ezen a címen a tanító ellen fegyelmi eljárást indítottak volna. Az ingyenes népoktatásról szóló törvény értelmében mindazon tanulók, kik a népiskola hatéves tanfolyamát elvégezték, egy záróvizsgálat után végbizonyítványt nyertek. E záróvizsgálaton — tehát két évvel később — kívánták meg a tanulóktól a magyar nyelvnek azt a fokú ismeretét, amelyet a törvény már az első négyéves tanfolyam elvégzése után megkövetelt.

A nemmagyar tanításnyelvű felekezeti iskolák tanítói ezeket a törvényeket általában örömmel fogadták, mert anyagi helyzetükön lényegesen javított és bizonyos fokig hivatalos állásuk függetlenségét is biztosította azok ellen, a többnyire személyes, vagy klikkérdésekből származó önkénykedések ellen, amelyeknek közvetlen (falusi) hatásaiak részéről igen gyakran ki voltak téve és amelyek ellen védelmet felsőbb egyházi hatóságoknál nem igen találtak. Maga a nép sem tiltakozott az ellen, hogy gyermekei az iskolában a magyar nyelvet az eddig szokásosnál jobban megtanulják, mert a magyar nyelv tudásának hasznát látta. Azt sem hitte el, hogy ha gyermeke az iskolában megtanul magyarul, azzal anyanyelvét és nemzetiségét meg fogja tagadni, mert tudta, hogy vezetői, akik a magyar nyelvnek tanítását olyan nagy nemzeti veszedelemnek festették le előtte, nemesak maguk tudnak igen jól magyarul, hanem gyermekeiket is magyar iskolákba küldik a magyar nyelvnek mentől alaposabb megtanulásáért. E törvények végrehajtása ellen csakis a nemzetiségi értelmiség egyes tagjai és a nemzetiségi napisajtó izgattak pártpolitikai célzattól.

Apponyi nevéhez ebből az időből még egy másik iskolai gravamen is fűződik. A báró Fejérváry-féle ügyvivő kormány közoktatásügyi minisztere, Lukács György egy rendeletet adott ki, amelynek értelmében az állami iskolákban a hittan nem az illető felekezet egyházi nyelvén, hanem, az iskola tanításnyelvén, tehát magyarul tanítandó.

E rendelet kiadására okul a következő körülmény szolgált. Az állami és egyáltalán a magyar tanításnyelvű iskolákat

számos olyan gör. keleti és gör. katolikus vallású tanuló látogatja, kiknek anyanyelve magyar és akik nem tudnak sem románul, sem szerbül. A hittanárok, akik az illető felekezet papjai, azon ürügy alatt, hogy vallásuk rítusának nyelve a román, vagy a szerb, e tanulókat arra kényszerítették, hogy a hittant románul vagy szerbül tanulják, tehát olyan nyelven, amelyből e tanulók egy szót sem tudnak. Ez épen olyan, mintha valamelyik róm. kath. lelkésznek eszébe jutna, hogy a róm. kath. hittant azon ürügy alatt, hogy a katolikus rítus nyelve a latin, latinul tanítsa a népiskolában is. Miután a Lukács-féle rendeletet nem alkotmányos miniszter adta ki, általában nem tekintették törvényes rendeletnek és végrehajtása körül emiatt is nehézségek keletkeztek. Apponyi revízió alá vette és akként módosította, hogy a rítusra vonatkozó rész az illető felekezet nyelvén tanítandó, de a vallásos alapvető tételek (dogmák) és főbb imádságok magyarul is megtanítandók.

Természetesen, a nemzetiségi sajtó, különösen a romániai hírlapok ezt a rendeletet úgy tüntették fel, hogy a magyar kormány az összes román iskolákban megtiltotta, hogy a hittant a gyermekek román anyanyelvén taníthassák. A valóság ezzel szemben az volt, hogy a magyar anyanyelvű tanulókat, kik nem tudják hitfelekezetük rítusának nyelvét, ne kényszerítsék, hogy vallásuk tantételeit olyan nyelven tanulják, amelyet nem értenek. Különben is ez a rendelet az elemi iskolába járó nem-magyarajkú tanulóknak csakis arra a kisebb részére, számszerint 236,321 gyermekre vonatkozott, akik az állami elemi iskolába jártak, körülbelül az elemi iskolába járó 853, 855 nem-magyar anyanyelvű tanulóknak alig egynegyedénél valamivel számosabb részére.

A népoktatás állapotának statisztikai képe.

Az 1910/11. iskolai évben 2873 kisdedóvó-intézet volt. Ebből 915 állami, 1292 községi és felekezeti, 666 pedig magán és társulati jellegű volt. Ugyanezen évben ez összes kisdedóvó-intézetekbe 263,149 kisdedóvó-köteles gyermek volt beíratkozva. Ezek az anyanyelvüket tekintve, a következő százalékos arányban oszlottak meg: magyar: 59·8%, német: 18·8%, tót: 9·2%, román: 5·1%, szerb: 3·7%, rutén: 1·1%, horvát: 1·1%, egyéb: 1·2%. Ebből azt látjuk, hogy a magyar és német anyanyelvűeknek százalékos arányszáma nagyobb, mint a népesség összességéhez viszonyítva, a többieké pedig jelentékenyen kisebb. A 2873 kisdedóvó-intézetből 2626 volt olyan, amelyben a gyermekek foglalkoztatásának nyelve a magyar volt és csak 247 volt olyan, amelyben a foglalkoztatás nyelve nem a magyar volt. Ez utóbbiak között volt román-nyelvű 26, tót-nyelvű 11 és szerb-nyelvű 32. A többi 178 a német, horvát és egyéb nyelvűek

között oszlott meg. Az óvó személyzet (tanítónők, óvónők és dajkák) közül magyar anyanyelvű 92·5% volt 7·5% nemmagyar anyanyelvűvel szemben. Ez utóbbiak között mindössze 48 volt, ki nem tudott magyarul: 2 óvónő, 11 vezető és 35 kiegészítő dajka.

Az itt felsorolt számokból kitűnik, hogy külső terjedelmét illetően a kisedővás a tíz év előtti állapothoz képest nem nagy haladást tett, és hogy még mindig nagy a távolság az 1891-iki XV. törvénycikk teljes végrehajtásáig és hogy az iskolafenntartó-joggal bíró nemzetiségi egyházak most sem fejtettek ki valami nagy buzgóságot abban, hogy kivegyék részüket a kisedővás közművelődési munkásságából.

Elemi népiskola 16.861 volt az 1913/14. tanévben, amely szám az 1898/99-iki 17.098-al szemben 537 fogyást jelent. Ennek a számbeli csökkenésnek oka az, hogy idő közben számos, a törvény követelményeinek meg nem felelő iskola megszűnt és helyüket egy, de többtanítós iskola foglalta el, amit bizonyít az a körülmény is, hogy az 1913/14. tanévben 34.574 tanító működött, szemben az 1898/99-iki 27.717 tanítóval. E 16.861 iskolából 3296 állami iskola volt, 1410 községi, 240 magániskola, 11.909 felekezeti iskola és pedig: 5208 *róm. kath.*, 1744 *gör. kath.*, 1810 *református*, 1285 *ágostai evangélikus*, 1436 *gör. keleti*, 396 *izraelita* és 30 *unitárius*.

Mindennapi elemi iskolába járt 1,942.438 tanuló, akik nemzetiség szerint a következően oszlottak meg: *magyar* 1,083.684, azaz 55·8%; *német* 235.754, azaz 12·1%; *tót* 256.842, azaz 13·2%; *román* 225.985, azaz 11·6%; *rutén* 43.949, azaz 2·3%; *horvát* 22.089, azaz 1·1%; *szerb* 45.942, azaz 2·4%; *egyéb* 28.193, azaz 1·5%. Ez adatokból kitűnik, hogy a *magyarságnak*, a *németeknek* és a *tótoknak* arányszáma az elemi iskolába járó gyermekek között kedvezőbb, mint a népesség összességéhez viszonyítva; a többieké pedig mind kedvezőtlenebb. Legkedvezőtlenebb a *románoké*, kiknek arányszáma az összességhez viszonyítva 16·1%, az iskolába járó gyermekek összegéhez viszonyítva pedig 11·6%.

E 16.861 elemi népiskolában működő tanítók képzésére az 1913/14. tanévben 91 tanító- és tanítónőképző működött és pedig 49 tanító- és 42 tanítónőképző-intézet. Ezek közül volt *állami képző-intézet* 28, *róm. katolikus* 37, *gör. katolikus* 6, *református* 7, *ágostai evangélikus* 7, *gör. keleti* 5, *izraelita* 1. A tanítás nyelve szerint 6 *román* volt, 2 *szerb*, 2 *német*, a többi pedig *magyar*. A növendékek száma 9744, kik közül anyanyelv szerint *magyar* 8242, *német* 565, *tót* 226, *román* 423, *rutén* 62, *horvát* 10, *szerb* 181, *egyéb* 35.

A népoktatási törvények rendelkezései szerint az elemi népiskolák költségeit az iskolafenntartó fedezi. Ha erre nem rendelkezik kellő jövedelmi forrással és a törvényben megszabott feltételeknek megfelel, joga van az államsegélyhez. Hogy az egyes, nemmagyar tanítá nyelvű elemi iskolák mekkora államsegélyben részesültek, azt a következő adatok igazolják. Az 1913/14. tanévben az összes

3320 nemmagyar tanításvnyelvű népiskola közül 2048 részesült 2,615.000 koronára rügó államsegélyben, amelyből a legnagyobb rész a *tót* és *román* tanításvnyelvű népiskolákra esett.

Az összehasonlítás kedvéért a népiskoláknál még csak egy adatra kívánok rámutatni. A *román* tanításvnyelvű népiskolák száma 2301. Ha már most ezt a számot összehasonlítjuk a román királyságbeli elemi iskolák számával, a következőt vagyunk kénytelenek megállapítani: Románia összesen hét milliónyi román anyanyelvű lakosságának 4453 elemi iskolája van, míg a kereken 3 milliónyi magyarországi románságnak 2301 iskolája. Ha Romániában is a népesség és az iskolák száma között ugyanaz volna az arány, mint a magyarországi románságnál, akkor Romániában nem 4453 iskolának, hanem 5369-nek kellene lenni. Világosan kitűnik tehát ebből az egyetlen adatból is, hogy a magyarországi románság népiskolával jobban el van látva, mint a saját államában és saját nemzeti kormányzata alatt élő román királyságbeli román nép. Ez a tény egymagában is elég lenne annak a vádnak megeáfolására, hogy a magyar állam közművelődési politikája lehetetlenné teszi a román nép számára a román nemzeti műveltség elemeinek megszerzését. Ha az írni-olvasni tudást vesszük a felnött népesség műveltségének általános ismerető jeléül és azt az 1910-iki népszámlálás adatainak segítségével a 6 évesnél idősebb népesség anyanyelvi viszonyaival összevetve vizsgáljuk, az eredmény a következő lesz: *magyar* 79·3%, *német* 82·4%, *tót* 69·7%, *román* 33·1%, *rutén* 27·3%, *hórvát* 73·9%, *szerb* 59·8%, *egyéb* 52%. Az összes népességben az írni-olvasni tudók %-a 68·7%.

A népoktatási törvények értelmében a népiskolázást a felső fokon az úgynevezett *felső nép-* és *polgári iskolák* egészítik ki. Felső népiskola mindössze 11 van, összesen 620 tanulóval. Ezek között egyetlen nemmagyar tanításvnyelvű iskola sines. A polgári iskolák száma összesen 471. Ebből fiúiskola 175, leányiskola pedig 296. Ezek közül *román* tanításvnyelvű 4, *német* 7, *szerb* 3. A többi mind magyar. A tanulók száma 87.509 és pedig 37.166 fiú, 50.343 leány. Anyanyelvüket tekintve, köztük volt *magyar* 70.871, *német* 9350, *tót* 2564, *román* 2159, *rutén* 71, *hórvát* 294, *szerb* 1362 és *egyéb* 838.

Ez adatok azt bizonyítják, hogy mentől magasabb fokú az iskolázás, a magyarság térfoglalása annál nagyobb, ami összefüggésben van a magyarságnak azzal a túlnyomóságával, amely a magasabb társadalmi rétegekben annyira szembeötlő.

A közép- és felsőiskolázás ismertetése, tekintettel nemzetiségpolitikai vonatkozásaira.

A középfokú oktatásnak alapjául az 1883-iki XXX. törvény-cikk, az úgynevezett „közéiskolai törvény“ szolgál. Ez a tör-

vény ugyanazon alapokon épült fel, mint az 1868-iki népiskolai törvény. Középiscolát, ha a törvényben megszabott feltételeknek eleget tesz, jogosítva vannak fenntartani nemcsak az állam, hanem a községek, az egyházak, erkölcsi testületek és magánosok is. Az iskola tanításhelyét az iskolafenntartó szabja meg. Minden középiscola kötelezve van arra, hogy a magyar nyelvet és irodalmat az állami tantervben megszabott mértékben és a két felső osztályban magyar nyelven tanítsa. A felekezetteknek és a községeknek, ha iskolájuk fenntartásához nincs elegendő anyagi erejük, joguk van a törvényben megszabott feltételek mellett államsegélyt venni igénybe. Az autonóm hitfelekezettek, mint amilyenek a protestáns és a gör. keleti egyházak, iskolái fölött az állam kormánya csak a királyi felségjogokból származó főfelügyeletet gyakorolhatja. A községi, társulati, alapítványi, magán-, izraelita, római és görög katolikus felekezeti középiscolák úgynevezett állami vezetés, az állami és a tanulmányi alapokból fenntartott úgynevezett kir. kath. gimnáziumok pedig közvetlen állami rendelkezés alatt állanak.

Az 1913. évben összesen 215 *fű-középiscola* volt és pedig 183 *gimnázium* és 32 *reáliskola*. A gimnáziumok közül 49 *állami*, 15 *kir. kath.*, 8 *községi*, 49 *róm. katolikus*, 2 *gör. katolikus*, 1 *alapítványi* és 3 *magánjellegű* volt; *autonóm felekezeti: református* 28, *ágostai evangélikus* 22, *unitárius* 2, *gör. keleti* 3. *Reáliskola* pedig volt 25 *állami*, 3 *községi*, 1 *alapítványi*, 1 *magánjellegű*, 1 *ág. evangélikus* és 1 *gör. kel.* Középiscolai jelleggel bíró felsőbb leányiskola 1913-ban 35 volt. Ezek között *állami* volt 18, *községi* 4, *róm. kath.* 6, *református* 1, *ág. evang.* 1, *társulati* 1, *magániskola* 1.

Ez adatokból is láthatni, hogy a magyar középiscolázás terén az állami kizárólagosságnak, az állami egyeduralomnak még csak nyoma sincs. A tanszabadság, az autonómia és a szabad verseny elve a legteljesebb mértékben érvényesül. A középiscolázás egységét az 1883. évi XXX. törvényekben a következő három törvényes intézkedés biztosítja: a) az állam szabja meg a tanítás anyagának minimumát s ennek következtében a magyar nyelv és irodalom minden középiscolában kötelező tantárgy; b) a középiscolákban csak képesített tanerők alkalmazhatók, a képesítést pedig kizárólagosan állami vizsgáló-bizottság előtt lehet megszerezni; c) a felügyeleti jogot a törvényben megszabott módon az állam kormánya gyakorolja a maga megbízottai útján.

E 215 *fű-középiscolát* és a 35 középiscolai jellegű *felsőbb leányiskolát* az 1910/11. tanévben 77.619 tanuló látogatta; 71.301 a *gimnáziumokat* és a *reáliskolákat*, 6318 pedig a *felsőbb leányiskolákat*. *Gimnáziumot*, 60.613 tanuló látogatott, akik közül *magyar anyanyelvű* 49.482 volt, *német* 4325, *tót* 1326, *román* 3098, *rutén* 63, *horvát* 156, *szerb* 1036, *egyéb* 317.

A 10.688 *reáliskolát* látogató tanulók közül *magyar* 8372, *német* 1708, *tót* 204, *román* 231, *rutén* 1, *horvát* 19, *szerb* 135, *egyéb* 18. A 6318 *felsőbb leányiskolát* látogató tanuló között volt *magyar* anyanyelvű 5746, *német* 379, *tót* 63, *román* 23, *rutén* 1, *horvát* 24, *szerb* 22, *egyéb* 60. A *gimnáziumokba* és *reáliskolákba* járó tanulók anyanyelvi viszonyait az alábbi százalékos arányszámok tüntetik fel: *magyar* 81·1%, *német* 8·5%, *tót* 2·1%, *román* 5·8%, *horvát-szerb* 1·9%, *rutén* 0·1%. A *felsőbb leányiskola* 6318 leánytanulója közül *magyar* anyanyelvű 90·9%, *német* anyanyelvű pedig 6%. A fennmaradó csekély rész a többi nemzetiség tagjai között oszlik meg.

Ha összehasonlítjuk a középiskolába járó tanulók anyanyelvi viszonyait a polgári iskolát látogató tanulókéval, azt látjuk, hogy a *magyar* anyanyelvűek számaránya majdnem azonos (81·1%, 81%); a *német* anyanyelvűeké a polgári iskolában 2%-kal nagyobb és a *tótoké* is 0·4%-kal, viszont a *románoké* 2·9%-kal kisebb. E jelenség magyarázata abban a körülményben keresendő, hogy az összes nemzetiségek között a legkevésbé város lakó a románság és így természetesen a polgári életfoglalkozásra előkészítő iskolákat is kevésbé látogatja. A románság százalékos arányszáma a reáliskolát látogató tanulók között is kisebb, mint a gimnáziumi tanulók között, amit az a körülmény magyaráz meg, hogy a románságban a polgári középosztályt inkább az értelmiségi pályán működők alkotják, mint az iparral és kereskedéssel foglalkozók.

Igen érdekesen illusztrálja anyanyelvi szempontból az iskola munkásságának eredményét a középiskola négy és nyolc osztályát végzett egyének anyanyelvi megoszlása az 1910. évi népszámlálás adatai szerint. Ez adatok szerint a négy középiskolai osztályt végzettek közül *magyar* anyanyelvű 83·1%, *német* 9·7%, *tót* 1·1%, *román* 3·4%, *rutén* 0·1%, *horvát* 0·3%, *szerb* 1%, *egyéb* 1·3%. Az országrészek között leggyengébben van a magyar elem képviselve a Tisza-Marosközben (61·8%) és Erdélyben (65%), de mind a két területen jóval meghaladja a magyarságnak az összes népességhez való számarányát. Csak hat vármegye van olyan, hol a magyar anyanyelvűek nincsenek abszolút többségben: *Szeben* vármegye 21·4%, *Nagykükküllő* 28%, *Besztercze-Naszód* 32·5%, *Brassó* megye 42%, *Fogarás* 46·7%, *Krassó-Szőrény* 48·4%.

A középiskola nyolc osztályát végzettek arányszámát a következő adatok tüntetik fel: *magyar* 84·5%, *német* 7·8%, *tót* 0·9, *román* 4%, *rutén* 0·1%, *horvát* 0·4%, *szerb* 1%, *egyéb* 1·3%. Ez adatokból kitűnik, hogy a művelt középosztálynak 84·5%-a vallja magát magyarnak és 7·8%-a németnek. Még azokban az országrészekben is, amelyekben a magyarság kisebbségben van, a nyolcosztályú középiskolát végzetteknek erős abszolút többsége magyar anyanyelvű. Csak öt olyan vár-

megye van, amelyekben a társadalom e rétegében a magukat magyar anyanyelvűeknek vallók nincsenek abszolút többségben. *Szeben* vármegyében magyar anyanyelvű 20·9%, *Nagykükküllőben* 28·5%, *Besztercze-Naszódban* 34·8%. *Brassó* megyében 41·4%, *Fogarásban* 39·8%. Abszolút többségben van a *németség* két vármegyében: *Szeben* vármegyében 53·1%, *Nagykükküllőben* 54%. A *románságnak* csak egyetlen vármegyében, *Fogarásban* van gyenge abszolút többsége: 51·3%. Más vármegyékben még csak relatív többséget sem alkot sehol.

Az *egyetemi* és *műegyetemi* hallgatók száma — beleértve az összes hittudományi intézeteket és jogakadémiákat is — az 1910/11. tanévben 14·021-re rúgott. Ebből *magyar* anyanyelvű 89·4% volt, tehát 4·9%-kal több, mint a középiskolákban. Még kedvezőbb lenne az arány, ha a hittudományi karok és intézetek hallgatóságát nem számítanók be, mert nemmagyar anyanyelvűek ezekben jelentékenyebb számmal vannak s a magyarság arányszámát az összességben ezek módosítják. A gör. kel. teológiai intézetekben ugyanis csak románok vannak. A gör. katolikus intézetekben is ők vannak abszolút többségben, 59%, az ágostai evangélikus intézetekben a német anyanyelvűek szintén abszolút többségben vannak; 51·7%. A római katolikusok között is a *tót* anyanyelvűek száma 12%, a *németeké* pedig 10%. A református és az unitárius hittani intézetek hallgatói kivétel nélkül mind magyar anyanyelvűek.

Hasonlóak, sőt a magyarságra nézve még kedvezőbbek a viszonyok az egyetemmel egyenrangúnak tekinthető felső szakoktatási intézetekben is. A *selmeczbányai* erdészeti, a *budapesti* állatorvosi főiskoláknak és az öt gazdasági akadémiának az 1910/11. tanévben 853 hallgatója volt. Ezek közül *magyar* anyanyelvű 781 volt, *német* 19, *tót* 2, *román* 30, *horvát* 7, *szerb* 14. A *selmeczi bányászakadémiának* ugyanebben a tanévben 190 hallgatója volt, akik közül *magyar* anyanyelvű 177 volt, azaz 93·16%, *német* 1, *román* 1, egyéb 6. Nincs jelentékeny eltérés az igazán szabad életpályára előkészítő magasabbfokú kereskedelmi tanintézeteknél is. Ha vizsgálat alá vesszük a három akadémiai tanfolyamnak: Keleti kereskedelmi akadémia, budapesti és kolozsvári kereskedelmi akadémiák hallgatóinak anyanyelvi állapotát, azt látjuk, hogy a jelzett tanévben köztük *magyar* anyanyelvű 85·4% volt; *német* 7·20%; *román* 5%; *szerb* 1·4%; *tót* 1%.

A főiskolai tanulótság egészében jelentkező számarányok mutatkoznak majdnem meglepő hasonlatossággal, ha az értelmiségi kereső egyének csoportját vizsgáljuk anyanyelvi szempontból. Az tűnik ki ugyanis e vizsgálatból, hogy a közszolgálatához és a szabadfoglalkozásokhoz tartozó értelmiségi egyének között anyanyelv szerint a *magyarok* arányszáma az összességhez viszonyítva 80·9%; *németeké* 7·5%; *tótoké* 1·8%; *románoké* 6·3%; *ruténeké* 0·3%; *horvátoké* 0·2%; *szerbeké* 1·5%; *egyéb* 1·5%.

Hogy a magyar anyanyelvűek e túlnyomósága nem a kormány és a hatóságok befolyásának eredménye, amely befolyás a nemzetiségi politikusok és hírlapírók állandóan hangoztatott vádja szerint a nemmagyar anyanyelvűekkel szemben mindig a magyarság javára esik, határozottan igazolja, hogy a magyar anyanyelvűek számaránya még kedvezőbb a kormányi és hatósági befolyástól mentes gazdasági téren, amennyiben a gazdasági ágba alkalmazott értelmiségi kereső egyének között a magyarság 84·5%-kal, tehát 3·6%-kal nagyobb mértékben van képviselve, mint a közszolgálati és értelmiségi szabadfoglalkozáshoz tartozó kereseti ágakban. A *németek* számaránya 10·4% szintén nagyobb, míg a többieké (*tótok* 0·9%, *románok* 1·1%; *horvátok* 0·6%; *szerbek* 0·7%; *egyéb* 1·8%) valóban elenyészően csekély. Íme a tények azt bizonyítják, hogy Magyarországon a gazdasági élet körébe tartozó értelmiség között is a magyarság túlnyomósága valóságosan imponáló; tehát olyan téren, ahol a nemzetiségek érvényesülésének sem valódi, sem képzelt akadályai nem lehetnek. Nagyobb, mint a közszolgálati és szabadpályákon, amelyeknél legalább látszólag fel lehetne tenni, hogy az államhatalom kezelői a magyar anyanyelvű értelmiséget, szemben a nemzetiségi értelmiség tagjaival, előnyben és kedvezésben részesítik.

A magyarság e túlnyomóságának a közművelődés és az értelmi haladás minden ágában ugyanazok az okai és feltételei, amelyekre rámutattam e tanulmánynak abban a részében, amelyben a magyarság földrajzi elhelyezkedésének és etnikai kifejlődésének folyamatát vázoltam. Fizikai, gazdasági és egy ezeréves történeti fejlődés alapján keletkezett természetes és nem mesterséges erők eredménye, amely erők saját maguktól érvényesülnek abban a szabadversenyben, amelyet a magyar állam alkotmánya és törvényei biztosítottak az állam minden polgára számára nemzetiségi és felekezeti különbség nélkül. Az egyházi és iskolai élet ez objektív és adatszerű vázlatából az elfogulatlanul ítélő olvasó meggyőződhetik arról, hogy a magyar állam az egyházi és iskolai életben az egyes népek számára a verseny szabadsága és lehetőleg egyenlő feltételei is biztosítva voltak. Mindenik fél saját belátása, anyagi és erkölcsi erejének megfelelően élhetett vele. Ellenkezőt csak politikai pártos elfogultság állíthat, vagy az a látszat alapján ítélő felületesség, amely a tények objektív és tudományos módszerű vizsgálata helyett megalégszik feltevésekkel és igazságnak vesz minden állítást, vádat vagy értelmezést, amely az ő politikai álláspontjának vagy szociológiai felfogásának kedvező és megfelelő; ellenben figyelmen kívül hagy mindent, ami a priori megkonstruált elméletével ellentétben van.

V. FEJEZET.

A nemzetiségek gazdasági helyzetének ismertetése
és pénzügyi politikájuk magyarellenes jellegének
megállapítása.

A nemzetiségek jelenlegi gazdasági helyzetének történeti alapjai.

„A föld jövedelme — mondja Montesquieu — kevésbé függ termékenységétől, mint a lakosok szabadságától.“ A nemmagyar nemzetiségek gazdasági helyzetének vizsgálatánál a felmerülő első kérdés bizonyára az, hogy minő volt részesedésük aránya a politikai szabadságokban, szemben az államalkotó magyarsággal? Gazdasági mozgásuk és tevékenységük szabadsága egyenlő volt-e a magyarságéval, vagy annál korlátozottabb?

Aki a magyar történelem tényeit a nemzetgazda és a szociológus komoly tudományos módszerével vizsgálja, az igazságnak megfelelően kénytelen konstatálni, hogy a régi századokban, körülbelül a XIX. század második-harmadik évtizedéig, az ország lakosságának különböző rétegei között úgy politikailag, mint gazdaságilag nem a nemzetiség, hanem a rendiség, ma úgy mondanók, az osztálykülönbség elve emelt élesen elválasztó falat. A mult századok igazi nemes embere a magyart, ellentétben a mai általános felfogással, nem abban látta, aki magyarul beszélt és érzett, hanem a nemes emberben, aki a maga társadalmi rendje eszmévilágának megfelelően érzett és gondolkozott, ha nyelvét tekintve, nem is volt magyar. Épen így, egyforma teherviselő jobbágyot látott a népben, akár magyarul beszélt az, akár pedig más nyelven. Amint egyenlő volt joga minden nemes embernek, tekintet nélkül arra, hogy milyen fajtából származott, vagy milyen nyelven beszélt? Épen úgy egyforma volt terhe és kötelezettsége a lakosság többségét alkotó jobbágyságnak is, bármilyen vérből származott vagy bármilyen nyelven beszélt.

A mult század első évtizedében a fiatal magyar értelmiségnek egyik tagja, *Berzeviczy Gergely* latin nyelven könyvet írt a magyarországi parasztságnak állapotáról és természetéről („De indole et conditione rusticorum in Hungaria“), amelyben azt igyekezett bebizonyítani, hogy az Istentől olyan dúsán megáldott Magyarország azért nem emelkedhetik a vagyonosságukra arra a fokára, amelyre más, kevésbé kedvezőbb talajú nyugati országok már eljutottak, mert a parasztság helyzete politikailag és jogilag épen úgy elnyomott, mint gazdaságilag.

Az akkori magyar szellemi élet legkiválóbbjai *Berzeviczy* e vádját igazságtalannak találták és azt vetették szemére, hogy

„a parasztok nyomorúságát szertelen színekkel festi“. Az akkori irodalom egyik legkiválóbb jelese, *Berzsenyi Dániel* azt vitatta Berzeviczyvel szemben, hogy a földművelő népnek állapota nem jogi és politikai helyzetétől, hanem a föld minőségétől, a nép erkölcsi kulturájától és szorgalmától függ. Azt tapasztalta, hogy ott, ahol a nép tisztá magyar és műveltebb, nemesak jómódú, hanem földesúr által magát elnyomatni sem engedi. Ott azonban, ahol tót, vagy tóttal vegyes, mivel tanulatlan, azért szegény és elnyomott is. A németek Tolna és Baranya hegyes vidékein, ahol olyan földeken laknak és olyan földeket művelnek, amelyek a magyaroknak nem kellettek, gazdagok; sőt a legjobb földeket művelő régi magyar lakosoknak színvonalát is elérték, mivel a takarékoságnak és a szorgalomnak a lelkét magukkal hozták hazájukból.

A magyarországi paraszt állapota, nemzetiségi különbség nélkül, az 1848-iki jobbágyszabadítás előtt jogilag, politikailag és gazdaságilag olyan volt, mint Franciaországban a forradalom előtt és abban az időben Európa államaiban mindenütt, ahol a jobbágyság rendszere még érvényben volt. A nagy hírű porosz miniszter, *Stein* báró. 1809-ben beutazván Magyarországot, azt írta, hogy a magyar jobbágyság helyzete nem rosszabb, mint a poroszországi jobbágyságé. Egy angol utazó, *Townson* pedig nem habozott kimondani, hogy ő a magyar jobbágyság helyzetét a többi európai parasztsáéhoz viszonyítva, egyenesen irigylendőnek tartja.

El kell azonban ismernünk, hogy voltak olyan külföldi vizsgálói is a magyarországi parasztság állapotának, akik azt nem olyan kedvezően ítélték meg, mint *Townson*, de közülük egyetlen egy sem nyilatkozott arról oly elítélően, mint például az angol *Coxe* 1778-ban a lengyel jobbágyságéről, vagy egy másik angol, *William Machmichael* a romániai parasztság helyzetéről. (*Journey from Moscow to Constantinople*. London, 1819. 105—106 lap.) „Beesteledvén, egy kunyhóban húzódtunk meg, — írja *William Machmichael* — amelynél nyomorultabbat életében egyik sem látott közülünk. Valóságos troglodita-barlang volt. Majdnem egészen nyílt és szárnyas háziállatokkal telt előtér vezetett be egy földalatti helyiségbe, melybe három lépcsőn mentünk le, ahol két asszonyt és három gyermeket láttunk guggolni a tűzhelyen égő rözsevevesszők mellett. Társam volt Nubiában és Egyiptomban, magam is láttam Finnland, Görögország és Szicília kunyhóit, de mindaketten kénytelenek voltunk bevallani, hogy soha egyetlen éjszakát sem töltöttünk ennél nyomorultabb lyukban.“

A magyarországi jobbágyságnak jogi és politikai helyzete, bármilyen volt faji eredete és nyelve, teljesen azonos volt. Ezt a helyzetet aztán mindenki saját ízlése és felfogása szerint tarthatja: emberhez méltónak, tűrhetőnek vagy ellenkezően rabszolgai elnyomásnak és tűrhetetlennek, de azt kénytelen elismerni, hogy egyforma és azonos volt. Tényleg azonban nemesak az egyes

országrészek és vidékek szerint, hanem nemzetiség szerint is voltak nagy és igen jelentékeny különbségek az anyagi jólét és gazdasági helyzet tekintetében a magyar és német anyanyelvű parasztság, továbbá a tót, rutén és román nemzetiségű jobbágyság között. Ezt a különbséget azonban annak hiánya okozta, amit Berzsényi a nép erkölcsi kulturájának és szorgalmának nevezett.

II. József császár uralkodása idejében, 1786-ban Erdélyben egy rossztermésű esztendő miatt a román parasztság majdnem az éhenhalás állapotába jutott. A császár az éhínség okainak megvizsgálására és elhárítására biztosokat küldött Erdélybe. Ezek egyhangúan konstatálták, hogy a legnagyobb bajt az okozza, hogy a román parasztság tudni sem akar a munkáról és ha könnyűszerrel nem tud megélni, kiszökik a gyéren népesített Moldovába és Oláhországba.

A földművelő munkától való irtózásnak oka, amely tulajdonság a németiség kivételével, a régebbi időkben az összes magyarországi nemzetiségekről több ízben és több oldalról megállapított, e népek ősi életmódjából és foglalkozásából származott. Eredetileg pásztorkodó, félnomád népek voltak úgy a tótok, rutének és a románok, mint bizonyos fokig a szerbek is. A föld, amelyre Magyarországon letelepültek, a szerbség által megszállott részeket leszámítva, hegyes és erdős vidék volt, és így sokkal alkalmasabb a baromtenyésztésre, mint a földművelésre. E főéletfoglalkozásuk szabta meg letelepülési viszonyukat is.

A pásztorkodó félnomád embernek barmai eltartására kiterjedtebb földterületre van szüksége, mint a földművelőnek. S ennek következtében csak kisebb csoportokban telepedhetik le egymástól elszigetelve. Ez az elszigeteltség azután lehetetlenné teszi az egymással való érintkezést és egymás gondolatainak kieserülését, ami legfőbb akadálya a művelődésben való előhaladásnak. Ez a pásztorkodó félnomád életmód leghamarabb szűnt meg a tótok között, ellenben sokkal később a rutének és a románok között, ami egyszersmind azt is megmagyarázza, hogy miért előzték meg szorgalomban és műveltségben a tótok a románokat és ruténeket?

Az 1848-iki nagy agrárius átalakulás, amely a jobbágyság eltörlésének volt az eredménye s azok a jogi és politikai reformok, amelyek a régi feudális szerkezetű magyar államot liberális szellemű modern jogállammá alakították át, csak az akadályokat hárították el annak útjából, hogy az egyes népfajok erkölcsi kultúrája és munkás szorgalma kifejlődhessenek, de azt a különbséget, amely e jellemző és fontos tulajdonságoknak eddigi tökéletlen fejlettségéből, vagy hiányos voltából keletkezett, meg nem szüntethették és emiatt ezeknek érezhető hatását a nemzetiségek jelenlegi gazdasági megítélésében sem lehet figyelmen kívül hagyni, ha objektív és nem politikai irányzatoktól sugalmazott ítéletet akarunk alkotni.

A földbirtok megoszlási aránya az egyes nemzetiségek és a magyarság között.

Bilint Simon, az 1848/49-iki román lázadás egyik vezető férfia, 1852 decemberében azt írta, ugyancsak e lázadás egy másik vezető férfiának, *Papiu Hilárionnak*, hogy „jobbágyságból felszabadult románjaink a Mezőségen (az erdélyi medence középső része) és mindenütt, ahol nem kényszerülnek napszámban dolgozni, igen szépen haladnak előre. Még tíz év kell csak és egészen más nemzedék fog keletkezni, mint aminő a régi volt“. E pár sor egész kultúrtörténelmi és gazdaságpolitikai képsorozatot tár fel szemeink előtt, mert reámutat arra a természetes, de azért politikai szempontból csak kevesektől számbavett tényre, hogy Magyarországon az egyes népfajok számbeli erősödése, vagy gyengülése minden időben összefüggött az időszertint uralkodott közgazdasági tényezőkkel és állapotokkal.

Az 1848-iki jobbágyszabadítás jótékony hatása a magyarországi parasztságra elsősorban abban állott, hogy azt a földbirtokot, amelyért ez időpontig, mint jobbágybirtokért, aránylag súlyos terheket és kötelezettségeket tartozott földesurával szemben leróni, ingyen, minden teher nélkül, örök tulajdonjogul kapta meg. A jobbágybirtok váltságdíját az egykori földesúrral szemben az állam vállalta magára. E váltságdíj folyósításával az abszolút osztrák kormány, amely a múlt század ötvenes éveiben a hatalmat kezeiben tartotta, politikai tekintetből nem nagyon sietett, mivel ily módon is gyorsítani igyekezett a magyar birtokososztály letörését, amelyben legerősebb ellenfelét látta. A jobbágyszabadulása következtében a gazdasági munkaerjét nagyobb részében elveszített és gazdasági forgótőkével nem rendelkező földbirtokos, különösen a középbirtokos osztály, súlyos gazdasági válságba esett, aminek hatásaképpen megkezdődött a középbirtok mobilitációja, természetesen kisebb részletek alakjában, amely egyúttal a jobbágyszabadulástól felszabadult kis parasztság számára alkalmas is adott az eladásra kerülő parcellák megvásárlásával birtokállományuknak lassanként való gyarapítására. Így állott elő az, hogy a jobbágyszabadulástól párhuzamosan javult a középbirtokosság gazdasági erejének hanyatlásával, ami különösen a magyarság érdekeire a nemzetiségek által lakott területeken volt hátrányos, mert hiszen ezeken a területeken a magyarság gerincoszlopát, az akkor még úgy számban, mint vagyonszámban gyenge városi magyarság mellett, majdnem kizárólagosan a középföldbirtokos osztály alkotta.

Ennek a fejlődésnek eredménye a mai helyzet, amelynek képét a következőkben kíséreljük meg vázolni:

A mezőgazdaságra legalkalmasabb területek az ország közepén, a túlnyomóan magyarság által lakott vidékeken vannak, vagy a hozzá csatlakozó, de többségben még mindig magyaroktól

lakott megyékben és ennek következtében ezek a tiszta magyar, vagy többségükben magyarok által lakott területek végzik a mezőgazdasági termelést legnagyobb részben. Ez a körülmény teszi érthetővé, hogy a mezőgazdasági művelés alá eső területek nagyobb része a magyarság birtokában van. Míg a magyarság arányszáma az összes népességhez viszonyítva 54·5%, addig földbirtokáé a nemzetiségek által bírt összes területhez viszonyítva 59·9%.

Érdekesebb és tanulságosabb, ha ezt a birtokmegoszlást az egyes nemzetiségek által lakott területeken külön-külön vizsgáljuk. Így a Duna balpartján elterülő országrészben, amelyre a csehek által követelt tót területek zöme esik, a magyarság birtok arányszáma 47·9%, szemben a 41·9%-nyi tót kézben levő földbirtokkal. Ha most a 8·8%-nyi német kézben levő birtokot is a magyarok 47·9%-nyi birtokához vesszük, azt látjuk, hogy a felvidéki magyarságnak és németségnek együtt a földbirtoknak 56·8% százaléknyi jelentékeny abszolút többsége van kezében szemben a tótok kezén levő 41·9%-nyi földbirtokkal, holott ez országrészben a falusi magyarságnak, tehát a földművelő magyar elemnek arányszáma az összes népességhez viszonyítva 30·7%, a németségé pedig csak 5%, — míg a falusi tótságé 62·5%.

Ha már most a románok által igényelt Tisza-Maros szögét tekintjük, ott azt látjuk, hogy az összes népességben 22·2%-kal képviselt magyarságnak 37·2% földbirtok van a kezén, míg az összes népességben 39·5%-kal képviselt románságnak csak 31·2%, a 19·9%-kal képviselt németségnek pedig 15·6%. A Királyhágóntúli országrészben, tehát a régi Erdélyben, a magyarság arányszáma az összes népességben 34·3%, földbirtokának arányszáma pedig 45·9%. Az összes népességben 55%-kal képviselt románság földbirtokának arányszáma 44·3%. Ha pedig a kizárólagosan földművelő falusi népességet vesszük, akkor ez a 45·9% arányú földbirtok a 30·8% magyarság kezében van, míg a 44·3%-nyi román földbirtok az összes falusi népességben 59·7%-kal képviselt románságéban.

Erdélyben az összes népességben 11·1%-kal, de a falusi földműveléssel foglalkozó népességben csak 7·6%-kal képviselt százság kezében 9·8% földbirtok van.

Már most azt a kérdést is fel lehet vetni: vajjon az aránylag kevesebb földbirtokkal rendelkező nemzetiségek nincsenek-e adóval jobban megterhelve, mint a nagyobb tömegű földbirtokkal bíró magyarság? El tekintetben a helyzet az, hogy a földbirtokban 59·9%-kal részes magyarság 62·1%-os arányban vesz részt az adózásban, a 9·9%-os németség 16·3%-kal; az összesen 7·7%-os tótság 6·2%-kal; a 16%-os románság 8·7%-kal; a 2·5%-os szerbség pedig 3·5%-kal és a 2·3%-os ruténség 0·9%-kal. A magyaroknak, a németeknek és a szerbeknek tehát adófizetési arányszáma nagyobb földbirtokuk arányszámánál, ellenben a

tótoké, románoké és a ruténeké kisebb, — világos bizonyítékanl annak, hogy az adókievetésben igazságos szempont gyanánt egyedül a talaj termőképessége szolgált csupán.

Nem ilyen kedvező a magyarság helyzete a nemzetiségekkel szemben, ha a mezőgazdasági birtok megoszlásának szempontjából kiindulva, vizsgáljuk a magyar földművelőosztály helyzetét. E tekintetben a nemzetiségek vannak kedvezőbb helyzetben. A nagy latifundiumok túlnyomó része a magyarság által lakott területekre esik és ennek következtében a törpebirtokok száma, akik saját földjükből nem élhetnek meg, nagyobb mint a nemzetiségeknél. A mezőgazdasági proletárok száma pedig a földműveléssel foglalkozó falusi magyar nép körében valóságosan megdöbbentő.

A semmi földbirtokkal nem bíró mezőgazdasági családok és munkások arányszáma a földműveléssel foglalkozó 1,739,805 főnyi magyar kisbirtokos (50 holdon alul) stb. népesség összességéhez viszonyítva 48·4° %, a 284,328 német között 28·5° %; a 396,263 tót között 33·6° %; a 845,248 román között 31·5° %; a 108,758 rutén között 23·7° % és a 114,378 szerb között 40·9° %.

Az 5 holdon alul levő törpebirtokosok arányszáma pedig a következő: magyar: 16·8° %; német: 21° %; tót: 23° %; román: 25·3° %; rutén 30·7° %; horvát: 34·6° %; szerb: 13·3° %. Az 5—10 holdat művelő kisbirtokosok között: magyar 14·5° %; német: 16·1° %; tót: 20° %; román: 21·5° %; rutén: 23·6° %; horvát: 22·8° %; szerb: 15·7° %. A 10 és 20 hold között levő kisbirtokosok arányszámait a következők: magyar: 12·5° %; német: 19·6° %; tót: 16·3° %; román: 15° %; rutén: 16·2° %; horvát: 15·1° %; szerb: 16·3° %. A 20—50 holdas kisbirtokosok között magyar: 7·6° %; német: 14·3° %; tót: 7·9° %; román: 5·9° %; rutén: 5·1° %; horvát: 4·3° %; szerb: 11·8° %.

A magyarság arányszáma csak az 50 holdnál nagyobb birtokok összességében nyomul előtérbe. Az 50—100 holdig terjedő birtokokban csak a németek és szerbek előzik meg, — a tótokat, románokat, ruténeket és horvátokat pedig már maga mögött hagyja. A 100—1000 holdig terjedő birtokkategóriákban már 69%-kal van képviselve, míg a németek 13·7%-kal, tehát ez utóbbi még mindig nagyobb arányszámmal, mint aminő az összes népességhez viszonyuló arányszáma. Az összes népességhez viszonyított arányszámuknál (3·5%) magasabb arányszámmal van képviselve (5·4%) a szerbség is. A többi nemzetiség pedig egytől-egyig jelentékenyen alatta marad általános arányszámának. Az 1000 holdon felül levő birtokkategóriákban 91·8%-kal kizárólag a magyarság uralkodik, amennyiben az 5·4%-kal képviselt németséget leszámítva, a többi nemzetiség e birtokkategóriában igazán jelentéktelen mértékben van képviselve.

A magyarságra nézve rosszabbá teszi még a helyzetet az, hogy annak a túlnyomóan nagy latifundiumokból álló földbirtok-

komplexumnak, amely magyar területre esik, legnagyobb része ki van zárva a szabad forgalomból és így a szorgalmas munkásságával némi tőkéhez jutott magyar törpebirtokosnak vagy mezőgazdasági proletárnak majdnem teljesen lehetetlenné van téve a birtokszerzés. A mezőgazdasági statisztika adatai szerint a szabad forgalom alá eső birtokok összes területe 11,018,465 hold, amelyből erdőbirtok 3,109,708 hold, legelőbirtok pedig 1,260,967 hold. A kötött forgalmú birtokok összes területe 15,563,699 katasztrális hold, amely összesen 11,588 tulajdonos között oszlik meg. A kötött forgalmú birtokokból 2,173,275 hold szántóföld, 8,181,695 hold pedig erdőség. A 2,291,078 holdnyi hitbizományi birtok összesen 153 tulajdonos között oszlik meg.

Hogy ez az aránytalan birtokmegoszlás nemcsak a földművelő népesség érdekeire, hanem nemzeti és állami szempontból is káros, azon egyetlen helyesen gondolkozó nemzetgazdának kételkedik mai napság. A birtokmegoszlás ez egészségtelen rendszerének fenntartása kétségtelenül nagy hibája az 1867-től napjainkig tartó politikai és kormányzati rendszernek; de az is igaz, hogy ennek a hibának súlyos következményeit nem a hazai nemzetiségek érezték és szenvedték, hanem a magyar nép. Az a feudalizmus tehát, melyet vádlóink a magyar politikai és kormányzati rendszer büne gyanánt emlegettek, valóban káros hatású volt, de nem a nemzetiségekre, hanem egyenesen és kizáróan a magyar nemzeti érdekekre. Minden rabulisztika nélkül, egyedül a statisztika alapján, ki lehet mutatni, hogy ez az egészségtelen birtokmegoszlás nemcsak a magyar nemzeti érdekekre volt káros, hanem hatásában és eredményeiben egyenesen előmozdítója is volt a nemzetiségek magyarelles, agresszív gazdasági törekvéseinek.

A nemzetiségeknek, különösen a románságnak magyarelles földbirtokpolitikai akciója.

Ez egészségtelen és a gazdasági élet érdekeire annyira káros birtokmegoszlás az utolsó két évtizedben okozója lett egy mozgalomnak, amely a latifundiumok parcellázását követelte. A nagyobb birtokok e parcellázásában a nemzetiségek is nagyobb arányban vettek részt. Az 1905—1917. évek közé eső időszakban az így parcellázott birtokokból *német* tulajdonba 49,341 hold jutott; *tótba*: 103,310; *románba*: 119,381; *ruténbe*: 21,937 és *szerbbe*: 17,018. Ez a folyamat nagyban hozzájárult ahhoz, hogy ez idő alatt Erdélyben a románság az alacsonyabb birtokkategóriákból fokozatosan a magasabb kategóriákba kerüljön. Az 50 holdnál nagyobb birtokosokat illetően ez emelkedés arányszáma 29%-kal növekedett a legutolsó évtizedben. Előmozdította a parcellázást az is, hogy a különböző bankok és pénzüzetek jó üzletnek találva a parcellázást, szívesen bocsátották rendelkezésére a földbirtokot vásárló parasztnak nemzetiségi különbség nélkül a vételár

kifizetéséhez szükséges összeget, eltekintve attól, hogy Magyarországon a legpontosabban fizető adós mindig a kisbirtokos paraszt volt.

A nemmagyar nemzetiségeknek politikai szempontból legnagyobb gyöngeségük az volt, hogy csonka társadalmat alkotnak, azaz majdnem kivétel nélkül földműveléssel foglalkozó parasztok. Köztük a nagybirtok, egy-két kivételtől eltekintve, egyáltalán nincs képviselve, a középbirtokosság is csak igen kevésbé. A németeket és bizonyos fokig, a szerbeket kivéve, egyetlen jelentékenyebb várost sem mondhatnak a magukénak, tehát hiányzik városi polgári osztályuk is. Ezt a következő statisztikai adatok igazolják. Amíg a *magyarságnak* 54·5%-a foglalkozik őstermeléssel, a *németeknek* pedig csak 49·3%-a, addig a *tótoknak* 70·4%-a, a *szerbeknek* 76·3%-a, a *románoknak* 85·9%-a, és a *ruténeknek* 89%-a.

Az ország politikai vezetése a legújabb időkig a nagy- és középbirtokosok és azon értelmiség kezében volt, amely, ha a városi polgári elemből, vagy a kisbirtokosságból származott is, de műveltségben, nemzeti érzésben, felfogásban és társadalmi életmódjában teljesen a középbirtokossághoz, az úgynevezett dzsentrihez csatlakozott. Ez a társadalmi réteg volt általában a nemzeti politika képviselője, fenntartója és harcosa mindenütt, de különösen a nemzetiségi vidékeken, ahol tulajdonképpen maga volt az egész magyarság képviselője is. Miután e vidékeken a kisebbséget alkotó magyarság politikai erejét a magyar társadalomnak az a rétege alkotta, amelynek gerincoszlopa a középbirtokosság, időfolytán, elsősorban pedig a román nemzetiségpolitikai vezetők körében, az a gondolat lett uralkodóvá, hogy a maguk gazdasági életüket úgy kell berendezniök, hogy annak segítségével a vagyontalan, vagy kisebb vagyonú nemzetiségi értelmiség tagjait jelentékenyebb földbirtokhoz segítsék. Így lett jelszóvá, hogy a nemzetiségi pénzüzetek segítségével nemzetiségi középbirtokosság alakuljon a magyar középbirtokosság politikai súlyának letörésére, vagy legalább is annak korlátozására.

Miután a román nemzetiségi pénzüzetek előszeretettel nyújtottak nemcsak könnyű, hanem gyakran valóban könnyelmű hitelt is az eladósodott magyar középbirtokosoknak és e hitelnyújtás következtében több magyar középbirtok jutott e pénzüzetek közvetítésével román kézre, az erdélyi magyar társadalom a román pénzüzeteknek csak ezt a hatását látta és valóságosan megdöbben, mert azt hitte, hogy ezek üzleteik lebonyolításánál más célt sem ismernek, mint az erdélyrészi magyar középbirtokok tervszerű kisajátítását.

Hogy a román pénzüzetek e pénzügyi gazdálkodása károsabb magára a román népre, mint a magyar birtokosságra, csak az a néhány ember tudta, aki közvetlen tapasztalatból ismerte, hogy ez végső eredményeiben a román kisbirtokos parasztságot

adósítja el s ily módon valóságosan proletarizálja a románságnak azt a társadalmi réteget, amelyik igazi alapját és erőforrását alkotja Magyarországon a román nemzetiségnek.

Az erdélyi magyar és román közvélemény úgy tudja, hogy az erős román középbirtokos-osztály teremtésének jelszavát a múlt század hetvenes éveinek kezdetén *Moldován János* balázsfalvi gör. katolikus nagyprépost adta ki, aki saját példájával mutatta meg, hogy miként kell e programot a gyakorlatban megvalósítani. Alsófejér megyében a balázsfalvi *Patria* nevű bank segítségével sikerült is neki egy pár ezer hold terjedelmű birtokot jelentékeny részében román kisbirtokosoktól összevásárolnia. Az egyetlen Szászcsanád községben tizenhét telekkönyvi bejegyzés állott 1907-ben a nevén. Mikor egy szászcsanádi román kisbirtokosnak 79 négyszögöl szőlője és 25 négyszögöl legelője árverés alá került, *Moldován nagyprépost* úr vette meg négy koronájával. *Maniu Gyula* úr, a nagyszebeni „*Consiliul dirigent*“ elnöke és in spe Nagyrománia miniszterelnöke 1904-ben egy *ohabai* kisbirtokostól 33 koronáért vette meg az árverésen lakótelkét, melyet fiai három év múlva *Maniu úrtól* 280 koronáért vásároltak vissza. Az *ohabai telekkönyv* 470-ik betétjének tanúsítása szerint egy özvegyasszonytól árverésen egy házat és 850 négyszögöl terjedelmű kertet egy koronájával vásárolt meg. Jókora kis kötetet töltene meg, ha felsorolnók mindazokat az eseteket, amelyek a román nemzetiségi párt azon vezéreinek neveihez fűződnek, akik oly határozottan és szívükben a román nép iránt érzett annyi melegséggel követelték a nagyszebeni programban „a birtok-minimum elidegeníthetetlen voltát“.

Ha összehasonlítjuk a statisztika adatai segítségével, hogy az 1890. évtől 1900-ig eltelt tízéves időszakban a románság által túlnyomó többségben lakott erdélyrészi vármegyékben az önálló birtokosok száma a lakosság összes számához viszonyítva, minő változáson ment át, azt tapasztaljuk, hogy e megyékben — az egy *Fogarast* leszámítva — a lakosság száma mindenütt szaporodott, az önálló birtokosok száma azonban 25.000-rel apadt, amíg a székely megyékben, Brassó- és Szeben megyék szász községeiben az önálló birtokosok száma mindenütt szaporodott. Ez az egyetlen adat is igazolja, hogy minő sikeres munkát végeznek a román nemzetiségi pénzüzetek a román középbirtokos-osztály megalkotásában és a kisbirtokos román parasztság proletarizálásában.

Hogy ez a román nemzetiségi bankpolitika, amelynek politikai szempontoktól vezetett egyik főcélja egy román középbirtokosság keletkezésének előmozdítása, milyen káros volt magára a román kisbirtokosságra, további bizonyítgatások helyett hivatkozom egy romániai szakértő idevonatkozó véleményére.

„Az erdélyi román népnek — írta *dr. Traján Mihály* a Liga Culturala 1908-ik évi Naptárának 187. és következő lap-

jain — 1848 után, a jobbágyságból való felszabadulása után nem volt hitelforrása. Később ezen is segítettek. Az utolsó emberöltő ideje alatt száz bank alakult. E bankok azonban városi bankok voltak, de azért mégis jó hatásuk volt, mert általuk és bennük szerveződött s központosult a románság hittele és ily módon vége lett a 20—50%-os uzsorának. Jó oldalai mellett azonban mutatkoztak az árnyoldalak is. Előtérbe lépett az osztalék politika, amelynek következtében elhanyagoltattak a legfőbb agrár érdekek és ennél fogva a mezőgazdasági hitel szervezetlenül maradt. Ennek következtében a legtöbb bank az erdélyi román polgári osztály által alapított kizsákmányoló pénzügyintézet.

„1848 előtt a magyar nemes dézsmálta a román parasztot, most pedig a román polgári osztály, mint részvényes fosztja ki. Ennek következtében a város és a falu között Erdélyben kegyetlen osztályharc fejlődött ki. A városokban való vagyon felhalmozódással párhuzamosan nő a falusi községekben a nyomor. A bankok ezt működésükkal nem akadályozzák meg, hanem ellenkezően, előmozdítják. A bankok másik hibája, hogy a parasztnak könnyű hitelt nyújtva, alkalmat adtak az adósságesinálásra, de nem adtak neki egyúttal gazdasági nevelést is. E bankok a nemzeti intézmények cége alatt rászoktatták a parasztot a nem gyümölesöző és könnyelmű adósságesinálásra. Ez az oka, hogy olyan faluk, amelyeknek tiztizenöt év előtt nem volt egy fillér adósságuk, ma nyögnek a kamat terhe alatt. A paraszt a hitel segítségével, veleszületett földhétségétől ösztönöztetve, birtokot vásárolt. Ma nagyobb a birtoka, de gyengébben műveli. A bankok belefogtak nagyobb birtokok vásárlásába és parcellázásába is. Ezzel azt a hibát követték el, hogy előmozdították a földbirtok árának 50%-kal való emelkedését abban az időben, mikor a föld természetvényének ára leesett. A román nép gazdasági nevelését elhanyagolták és míg nagy zajjal különböző közművelődési egyesületeket alakítottak és színházi alapot gyűjtöttek, sokkal célszerűbb lett volna falusi iskolákat alapítani és a nép gazdasági nevelésén fáradozni, mert nem a városban, hanem a faluban van a román nép jövője.

Traján Mihály talán egyoldalúan ítéli meg a román nemzetiségi bankok működését, de nagyjában és egészében elég találóan. Annyi bizonyos, hogy a román nemzetiségi párt vezető emberei gazdasági téren nem igazi demokratikus politikát folytattak, hanem a leendő román földbirtokos-osztály megteremtése érdekében valóságos osztálypolitikát. Politikájuk csak a magyarsággal szemben támasztott vádakban és követelésekben volt demokratikus mázzal bevonva, de magával a román nép nagy tömegével szemben, kizárólagos osztály és kizsákmányoló politika volt.

Említettük, hogy az 1848-iki jobbágy felszabadítás egyik következménye a mezőgazdasági munkaerőjét elveszített és forgó tőke hiányában szenvedő középbirtok széttöredezése volt. Ez a folyamat mindjárt az ötvenes években megkezdődött, de nagyobb méretűvé csak a múlt század nyolcvanas éveiben kezdett lenni. Ha ebből a szempontból a régi Erdélynek azt a területét vesszük vizsgálat alá, amelyben a román népelem, mint többség él együtt a kisebbségben levő magyarsággal, azt tapasztaljuk, hogy a nagy- és középbirtokot a románság két vármegyében Fogarasban és Hunyadban már majdnem teljesen felszívta, mert annak jelenlegi területe Fogarasban, viszonyítva az egészhez, csak 2%, Hunyadban 3%. Magyar mezőgazdasági nagy- és középbirtok jelentékenyebb területtel ma már csak Erdély középső részében van. *Kolozs megyében* 24%; *Kisküküllőben* 21%; *Marostordában* 20%; *Tordaaranyosban* 18%; *Szolnokdobokában* 18% és *Alsófejériben* 12%.

Gróf Bethlen István kutatásai szerint ezen a jelzett területen az 1913. évet megelőző öt évben 44.000 hold mezőgazdasági és 20.000 hold erdőbirtok került mintegy 25.000.000 korona értékben román kézre, amely e területen fekvő 100 holdnál nagyobb magyar mezőgazdasági területnek mintegy 8%-át alkotja. Hasonló a helyzet a románok által többségben lakott határos magyarországi vármegyékben is. Mivel azonban ezeken a vidékeken a magyar nagy- és középbirtokok állománya jelentékenyen nagyobb, mint Erdély fentebb megjelölt részeiben, ott e területnek kisebb részét, 5%-át vonta be e változások körébe. Ezekben a vármegyékben ez ötéves időszakban 52.000 hold mezőgazdasági és 50.000 hold erdőterület ment, mintegy 45 millió korona értékben román kézre. Ha már most ez ötévi veszteség egyévi átlagát vesszük, kitűnik, hogy évenként átlag 33—35 ezer hold terület jut román kézre, ami 14 millió korona értéket képvisel. Bethlen István e vizsgálatait Tokaji László és Éber Ernő hasonló természetű vizsgálatai is megerősítették.

Nagyjában hasonló a helyzet a többségében tótoktól lakott felsőmagyarországi vármegyékben is. A tót kisgazdák ebben az ország részben a széttöredező magyar középbirtokokat, vagy az Amerikában szerzett pénzen veszik meg, vagy pedig a tót nemzeti-ségi pénzügyintézetek által nyújtott hitel segítségével. „Utolsó években több nagybirtok került eladásra a Felvidéken — írja *Pechány Adolf* a magyarországi tótokról írott monografiájának 141. lapján. — S nem egyszer történt meg, hogy a község lakói a birtokot közösen vették meg s maguk között parcellázták. De még gyakoribb az eset, hogy valamelyik nagyobb pénzügyintézet veszi meg a birtokot s jó haszonnal parcellázza. A felvidéki gazda az eladásra kerülő földet megveszi, még ha nagyobb összeget is kénytelen kölcsön venni a banktól. Gyakran megtörténik, hogy a birtokba fektetett tőke neki a legszorgalmasabb munka

mellett is alig hoz 1—2%-ot, és így 6—7%-ra felvett kölcsönösszeget nem bírja fizetni, — birtokát bérbe adja és kivándorol Amerikába, hogy ott szerzett keresményéből kifizethesse a birtokára aránylag nagy kamattal felvett kölcsönt.“

A tót nemzetiségi pénzüintézetek alapításában a vagyon-talan, vagy kevésbé vagyonos tót nemzetiségi értelmiség tagjai: papok, tanítók, orvosok, de elsősorban az ügyvédek buzgólkodnak és pedig azért, hogy ezen a réven ügyvédi irodájuk jövedelmét növeljék s közelebb férközhetvé a néphez, arra nemzetiségi politikájuk érdekében mentől nagyobb hatást gyakorolhassanak.

A nemzetiségi pénzüintézetek működésének ismertetése.

Magyarországon az 1915. évben összesen 1789 különféle pénzüintézet, bank, takarékpénztár és földhitelintézet volt, összesen 2.264,659.000 korona saját tőkével. Ebből 1468 magyar jellegű intézet volt 2.119,744.000 korona saját tőkével; *német*: 95 intézet 59,561.000 tőkével; *tót*: 36 intézet 18,207.000 tőkével; *román*: 156 intézet 54,493.000 tőkével; *szerb*: 30 intézet 8,557.000 tőkével; *egyéb* (olasz és cseh): 4 intézet 4,097.000 tőkével.

Negyvennyolc évvel ezelőtt, 1870-ben, összesen 180 pénzüintézet volt, amelyből 167 magyar, 12 német és csak 1 volt tót. Ez az egyetlen tót pénzüintézet is csak két évvel előbb, 1868-ban alakult. A nemzetiségi pénzüintézetek alapítása — leszámítva az épen most említett tót pénzüintézetet — 1870 után kezd évtizedről-évtizedre fokozottabb mértékben emelkedni. 1871—1890-ig alakul: 3 tót, 16 román és 2 szerb pénzüintézet; 1891—1900-ig 8 tót, 41 román, 4 szerb; 1901—1910-ig 19 tót, 80 román, 18 szerb, 1 cseh; 1911—1915-ig 5 tót, 19 román, 6 szerb.

A nemzetiségi pénzüintézeteknek ez évtizedről-évtizedre való fokozatos emelkedése világos bizonyítéka annak, hogy a nemzetiségek gazdasági erejének szabad és korlátlan kifejlődése elé semmiféle akadályt sem gördítettek, sem a magyar gazdasági szervezetek, sem pedig a kormány, vagy a hatóságok, pedig működésükben egyre nyilvánvalóbb lett az a törekvés, hogy a magyar (budapesti) nagyobb pénzüintézetek befolyása alól emancipálják magukat és a csehországi s romániai nagybankok érdekszférájához csatlakozzanak.

Eltételezve ettől a külföldhöz húzó tendenciától, bizonyos fokú állami felügyelet, ellenőrzés, sőt a rohamos alapítások korlátozása azért is szükséges lett volna, mert igen sok volt közöttük a gazdasági szempontból egészségtelennek, sőt egyenesen károsnak tekinthető alapítás. Sok volt olyan, amelynek nem a gazdasági szükséglet, hanem egyszerűen egy néhány ember nyereszkesedő és pénzkereső vágya volt a létrehozója, hiszen azokon a vidékeken, amelyeken ezek a nemzetiségi pénzüinté-

zetek gombamódra elszaporodtak, volt elég szilárd és pénzügyileg jól megalapozott más hitelintézet a közönség valóságos hitelgényeinek kielégítésére. Azon a területen, amelyen a 36 tót pénzügyintézet folytatja gazdaságilag nem egészen áldásos működését, 130 nagyobb pénzügyintézet működik, tisztán gazdasági érdekektől és szempontoktól vezetettve és távol állva minden nemzetiségi akciótól.

A tót és román nemzetiségi pénzügyintézetek között nagyon sok az igazán csekély részvénytőkével alapított vállalat. A 10.000—100.000 koronás részvénytőkével apró 1000—2000 lakosságú községekben működő takarékpénztárak bizonyára nem számíthatók a komoly és közgazdaságilag értékes pénzügyi vállalatok közé. Ezek a nagy számban levő kisbankok a pap, a tanító, de legtöbbször valamelyik klientúra hiányában szenvedő ügyvéd kezdeményezésére és használatára alakulnak meg s mögöttük mindig valamelyik nagyobb nemzetiségi bank áll, amelynek vezetője és gazdasági akciójának irányítója szintén ügyvéd, csakhogy már nagyobb tekintélyű és a nemzetiségi politikában legalább is alvezéri ranggal bíró férfiú. Vlád Aurél, Pop Csiesó, Maniu, Mihali, Hodzsa, Srobár, Daxner, Dula, Markovics stb. mindnyájan egy-egy román vagy tót nemzetiségi pénzügyintézet vezető emberei: elnökei, ügyészei, főrészvényesei, igazgatói stb.

Ezek a nemzetiségi pénzügyintézetek nem működnek egységes terv nélkül, vagy ötletszerűen, hanem bizonyos fokig mindnyájan egységes irányítás alatt állanak. Ez egységes szervezet és irányítás érdekében alapították a tótok 1909-ben a „Slovensky Penaznik“ című szakfolyóiratot, amely Pauliny Vilmos szerkesztésében havonként egyszer jelenik meg Túróczszenmártonban.

A tót nemzetiségi pénzügyintézetekben a legtekintélyesebb hosszú időn át a „Tátrabank“ volt, amelynek eredeti hivatása az lett volna, hogy a felvidéki pénzpiacra vezetőszerpe legyen. E szerepét a jelen század kezdetéig nagy sikerrel is játszotta. Ekkor üzleti viszonyba lépett Rovnianeknek amerikai tótbankjával és elvállalta az Amerikába kivándorolt tótok pénzküldeményeinek közvetítését. Rovnianek amerikai bankja nem volt szilárd alapítás. Az Amerikába vándorolt tótok pénzével rosszul sáfárkodott és ennek következtében megbukott. E bukásnak kellemetlen hatása volt a vele üzleti összeköttetésben álló Tátrabankra is, amennyiben ez utóbbi ez összeköttetés következtében szenvedett veszteségek miatt kénytelen volt a részvények után járó osztalékok kifizetését beszüntetni.

A Tátrabank helyébe a rózsahegy bank lépett, amely 1904-ben hitelszövetkezetből hitelbankká alakult át és cseh hozzájárulás segítségével részvénytőkéjét egymillió koronára emelte fel. Ma ez a bank mondható a legvirágzóbb tót pénzügyintézetnek, amelynek részvény- és tartaléktőkéje mintegy ötfélmillió korona. A cseh tőke hozzájárulásával jött létre a budapesti köz-

ponti tót bank is. A cseh tőkésék és bankok előszeretettel vásárolták össze a tót pénzüzetek részvényeit, hogy ily módon nagyobb befolyást és felügyeletet gyakorolhassanak a tót pénzüzetekre. Ezenkívül a cseh bankok az eszköptálásoknál a legnagyobb készséggel járnak a tót bankok kezére, mind csak azért, hogy ezek magukat a budapesti bankok, illetőleg a magyar pénzüiac befolyása alól kiszabadíthassák.

Egyszóval, amióta a cseh-tót egység gondolata a Felvidéken tért hódított, a tótság mindjobban kezd bekapcsolódni a cseh gazdasági politikába. Hogy miként valósuljon meg ez a bekapcsolódás, azt részletesen kifejtette Markovics Gyula „*A cseh-tót kölcsönösségről a pénzügyek terén*” című előadásában, amelyet 1911 augusztus 7-én tartott a lukašovici cseh-tót egységi értekezleten. E bekapcsolódás gyakorlati megvalósítására alakították meg ugyanez alkalommal a Česko-slovenska Jednota nemzetgazdasági szakosztályát. Nem szabad felednünk, hogy a cseh-tót testvériség a gyakorlati gondolkozású cseheknél egyszersmind anyagi érdek is. S azért egyáltalán nem csodálkozhatunk, ha látjuk, hogy a cseh-tót testvériség eszméjének terjesztése érdekében a cseh üzletemberek milyen készségesen hajlandók adott esetekben anyagi áldozatokat is hozni. Nagy kereskedelmüknek és fejlett gyárparuknak nemcsak biztos piacra van szükségük, hanem az utóbbinak a tót testvérnép fiaiban lehetőleg megbízható és olesó munkaerőre is.

A román nemzetiségi pénzüzetek közül egyike a legrégibbeknek és egyúttal a legnagyobb anyagi erővel s erkölcsi tekintéllyel rendelkező is a nagyszebeni *Albina*. 1872-ben alapították, mint szerény takarékpénztárt és ma egy 6,000.000 részvénytőkével bíró nagy pénzüzet. 200 koronás részvényeinek árfolyama 1914-ben 350—360 korona volt. Az egyetlen román pénzüzet, amelynek óvadékképes hitellevei is vannak. Az *Albina* alkotja az egész román nemzetiségi pénz- és hitelgazdálkodás központját. Az ő anyagi ereje áll, mondhatni az összes magyarországi román pénzüzetek mögött, sőt mint részvényes és alapító részt vett egyes romániai bankvállalatokban is. Így elsősorban egyik alapítója a nagy állami kedvezményeket élvező „*Munte de Pietate*” nevű zálog- és hitelintézetnek, továbbá a bukaresti „*Banca Carpatilor*”-nak, amelyet romániai és erdélyi román pénzemberek azért alapítottak, hogy összekötőül szolgáljon a magyarországi és a romániai üzleti világ érintkezésében, azaz a magyarországi románság közgazdasági életét, elvonva a budapesti pénzüiac hatása alól, kiegészítő részévé, sőt függelékévé tegye a mindinkább erőre kapó bukaresti pénzüiacnak.

Hogy a különböző kisebb-nagyobb román nemzetiségi pénzüzetek között a követendő célban közösség és az eljárásban egyöntetűség legyen, már több mint két évtizeddel ezelőtt megalkották a román nemzetiségi pénzüzetek irányító és tájékoz-

tató szervezetét, amelynek irodalmi közlönye a *Revista Economica*. Időszakonként a bankok képviselői Nagyszebenben tanácskozássra gyűlnek össze, ahol megállapodnak a legközelebbi teendők programjában, amelynek megvalósítását a középponti vezetőség igyekszik a lehetőség szerint biztosítani is. E bankok működésében az irányadó szempont az osztalék ugyan, de azért a haszonból egy bizonyos százalékot román nemzetiségi közművelődési célokra is juttatnak. E tekintetben jó példával az *Albina* jár elől, amely évenként 25—30.000 koronát szokott juttatni közművelődési célokra.

A román pénzügyintézeteknek, elsősorban pedig az *Albina*-nak, volt egy másik igen fontos szerepe is az irredentista jellegű román nemzetiségpolitikai törekvésekben. Ismeretes dolog, hogy a román kormány és a román politikai pártok, elsősorban ez utóbbiak között a liberális párt, tetemes összegű titkos pénzsegélyt juttattak a magyarországi román egyházaknak, iskoláknak és időnként a nemzetiségpolitikai akciók céljaira is. Az út, amelyen a titkos segélyek nagyobb része nem ellenőrizhető módon Magyarországra jutott, e bankok romániai üzleti összeköttetésein keresztül vezetett Bukarestből Nagyszebenbe. Hogy ez miként történt, szembetűnően illusztrálja *Bozianu Demeter* szerbesanádi gör. keleti román tanító esete. Bozianu 1911-ben iskolája számára a román közoktatásügyi minisztertől 25.000 korona titkos szubvenciót kért. Folyamodásában azt írta, hogy ha a miniszter engedélyezni fogja a kért összeget, utalja át a bukaresti *Banca Nationala*-hoz, amely aztán el fogja küldeni a nagyszebeni *Albina*-nak, amelytől ő aztán személyesen fogja felvenni. Hivatalosan megállapított tény, hogy azoknak a politikai célokra szánt titkos összegeknek nagyobb része, amelyek 1911-től 1916 közepéig hazánkba jöttek, legnagyobb részben közvetítői a bukaresti „*Banca Carpaților*” és a nagyszebeni *Albina* voltak.

A nemzetiségek pénz- és hiteligazdálkodása nem merült ki a bankok, hitelintézetek és takarékpénztárak fentebb vázlatosan ismertetett tevékenységében. Volt annak egy másik és egészségesebb ága is a hitelszövetkezetek működésében. Igaz, hogy ez az ág sokkal gyengébb és kevesebb anyagi erővel rendelkező, de azért mégis fokozatosan fejlődő és erősödő, ami azt bizonyítja, hogy a kis emberek gazdasági tevékenysége Magyarországon nemzetiségi különbség nélkül épen olyan akadálytalanul fejlődhetett, mint a polgári osztály és üzletvilág pénz- és minden irányú más gazdasági vállalkozása.

Hazánkban a hitelszövetkezetek összes száma ezidőszert 2984. E 2984 hitelszövetkezetnek összes tőkéje 1.051,745.000 korona volt. A magyar szövetkezetek száma 2574, összesen 963,778.000 korona tőkével. A német hitelszövetkezetek száma 271, összesen 67,588.000 korona tőkével. A magyar és német jellegű hitelszövetkezetek száma eszerint 2845, összesen

1.031,306.000 korona tőkével. Ezzel szemben a nemzetiségi jellegű szövetkezetek száma 137, összesen 17,308.000 korona tőkével. Ezek közül *tót*: 24 szövetkezet, összesen 4,214.000 korona tőkével; *szerb*: 12, összesen 2,732.000 korona tőkével; *román*: 101, összesen 10,362.000 korona tőkével. E 137 tót, szerb és román hitelszövetkezet közül a túlnyomó többség az utolsó 15 év alatt 1901—1915-ig alakult, nyilvánvaló jelétül annak, hogy a szövetkezeti eszme a németek kivételével a hazai nemzetiségek között csak a legújabb időben kezdett terjedni. Hogy a falusi nép, általában a kisemberek gazdasági jólétére annyira fontos szövetkezeti mozgalom nagyobb lendületet vegyen, a magyar állam maga is támogatóan lépett közbe azáltal, hogy külön törvénnyel 1898-ban megalapította az „Országos Központi Hitelszövetkezet”-et, amely állami támogatással a hitelszövetkezetek létesítésén és működésük jó irányba terelésén fáradozik és amely szervezet az utolsó évben az egyes hitelszövetkezeteknek 320 millió korona hitelt folyósított.

A magyar kormányzat segítő közreműködése a nemzetiségek gazdasági törekvéseiben.

A magyar kormányzat nemcsak teljes mozgási szabadságot biztosított a különböző hazai nemzetiségek gazdasági tevékenységének és gondosan mellőzött minden korlátozást még olyan esetekben is, amikor nyilvánvalóan bebizonyítható volt a nemzetiségek egyes gazdasági akciójának a magyar nemzeti és állami érdekek iránt való ellenséges irányzata, hanem mindannyiszor, valahányszor az állam általános gazdasági érdeke, vagy az illető nemzetiséghez tartozó népnek veszélyeztetett gazdasági állapotainak javítása és jólétének biztosítása megkívánták, különleges segítő akciókat is szervezett, az állam, anyagi és erkölcsi erejével sietvén a támogatásra szorult nép segítségére.

Legelőször, a jelen század első évében, ez az állami beavatkozás az ország legkevesbé termékeny vidékén lakó *rutén* népnél vált szükségessé. Ennek a népfellegítési gazdasági akciónak célja: a rutén népnek gazdasági megerősítése és talpraállítása volt. Az amúgy is kevésbé termékeny területen a rutén népnek első és legnagyobb nehézséget az okozta, hogy nem volt kellő szántóföldje és legelője. Ezen az állam úgy segített, hogy a nagybirtokosoktól kibérelt körülbelül 20.000 hold művelhető földet és azt kisebb parcellákra osztva, 3063 kiscgazda között csekély évi haszonbérfizetése mellett kiosztotta. Ezenkívül körülbelül 6000 hold földet juttatott rutén kiscgazdáknak csekély évi törlesztés mellett örök tulajdonul. Az állattenyésztés érdekében nemcsak jóminőségű szarvasmarha-fajokat importált, hanem kedvezményes árban tenyészállatokat is osztott ki a kiscgazdák között. 7268 hold havasi talajon mintalegelő-telepet létesített, melyen

4600 darab fajmarha legelt a nép leendő állatállományának mintegy alapjául és forrásául. Nagyszabású legelőtisztítási és rétvjavítási munkálatokat hajtottak végre, hogy az állattenyésztést lehetővé és igazán hasznothajtvá tegyék.

Az elmaradt gazdálkodási eljárás megváltoztatása érdekében vidékenként minta falusi gazdaságokat rendeztek be, hogy azok szemléltető módon ismertessék meg a helyesebb gazdálkodás eljárásait. A helyi viszonyoknak megfelelő gazdasági ismeretek terjesztése érdekében egy tejgazdasági szakiskolával összekapcsolt hegyvidéki gazdasági telepet állítottak fel. E telepen állami költségen évenként 24 ifjú nyert kiképzést, hogy visszatérve szülőfalujukba, ott gazdátársaikat a helyes gazdálkodással, különösen a sajt- és vajkészítéssel megismertessék. Téli hónapokban az egyes községekben nemcsak népies gazdasági előadásokat tartottak, hanem háziipari tanfolyamokat is rendeztek és azzal kapcsolatosan háziipar-értékesítő szövetkezeteket létesítettek azért, hogy azoknak segítségével a háziipar termékeit értékesíthessék. Ezekben a szövetkezetekben a tél folyama alatt évenként mintegy 3400 kiscigédát lehetett foglalkoztatni, kiknek évi keresménye a világháború kitörése előtt meghaladta a 203.000 koronát.

Hogy a pénz- és terményuzsorát lehetetlenné tegyék, hitel-szövetkezeteket és szövetkezeti áruházakat létesítettek. 1813-ban 143 hitelszövetkezet és 77 szövetkezeti áruház működött. A hitelszövetkezeteknek 35.819 tagja volt, összesen 2,577.580 korona értékű üzletrésszel és 1,591.556 korona takarékbetéttel. A tagok számára és pedig a kizárólagosan gyümölcsöző befektetésekre folyósított kölcsönök összege kereken 6 millió koronára rügött. Az áruraktárak összes forgalma megközelítette a 2 millió koronát.

Hogy a túlnyomó részében analfabéta rutén kiscigazda rossz-hiszemű egyének részéről csalárd jogügyletekkel ne legyen vagyónából kiforgatható, ingyenes jogsegély nyújtása tétetett lehetővé, ami abban áll, hogy a jelentkező rutén kiscigazdák részére az állam által díjazott ügyvédek teljesen díjmentesen adják meg a szükséges jogi tanácsokat úgy a peres, mint a perenkívüli ügyekben.

Miután ez az akció a ruténeknél nagyon üdvös hatásúnak mutatkozott, a kormány a felvidéki tótajkú népre is kiterjesztette. 1908-ban Zsolna székhellyel miniszteri kirendeltséget szerveztek egyelőre csak Árva, Trencsén és Liptó vármegyék számára. E kirendeltség hatáskörét azonban három évvel később, 1911-ben Zólyom vármegyére is kiterjesztették.

Miután e vármegyék talaja általában inkább alkalmas az állattenyésztésre, mint a földművelésre, a kirendeltség akciója elsősorban figyelmét a meglévő legelők javítására és új legelők vásárlására terjesztette ki. A kormány e célra tetemesebb összegeket bocsátott a kirendeltség, illetőleg a községek rendelkezésére. A vármegyei gazdasági egyesületekkel egyetértésben mérsékelte

áron a kisgazdák részére tenyészmarhákat, jófajta sertéseket osztottak ki. A baromfitenyésztést azzal mozdította elő, hogy egyes szorgalmasabb gazdáknak ingyen fajbaromfi-családokat adott. A kisgazda-társadalom szellemi haladása érdekében kisgazda-köröket segített alapítani mindenütt, ahol erre kedv és alkalom kínálkozott. Az 1911. esztendőben már 95 gazdakör működött a kirendeltség területén. E gazdakörökben szakszerű felolvasásokat tartott. Gondoskodott jó vetőmag beszerzéséről és kiosztásáról is. A gazdasági gépek ismertetését és megkedveltetését mintagéptelepek felállításával igyekezett előmozdítani. A mintagépeket a gazdakör kezeli és a gépeket a kör tagjai ingyen használhatják. A kirendeltség területén 1911-ben már 114 ilyen mintagép-telep volt. Gépbeszerező szövetkezeteket szervezett s azokat tetemes anyagi támogatásban részesítette.

A gyümölcstermelés fejlesztése érdekében évenként nagyobb mennyiségű jófajta oltványokat osztott ki olcsón a gazdáknak. Hogy a zöldségtermelés emelésére a bolgár kertészetet meghonosítsa, két kísérleti telepet szervezett. A háziipar fejlesztése érdekében téli háziipar-tanfolyamokat szervezett a kosárfonás, a faragó- és hímzőipar elsajátítására. Felkarolta az értékesítő szövetkezetek ügyét. A háború előtti évben már 37 tejszövetkezet működött a kirendeltség területén. A falusi népművelődésének előmozdítása érdekében megkezdte az állam anyagi segítségével az úgynevezett *Népházak* építését. E Népházak lennének, a szövetkezetnek, a gazdakörnek, a könyvtárnak, az előadásoknak és tanfolyamoknak otthonai. Rövidesen szólva, a felvidéki kirendeltség működése felkarolja a felvidéki tót nemzetiségű kisgazdák összes anyagi és erkölcsi természetű szükségleteit és érdekeit.

A kormány azonban nem tartotta feladatát kimerítettnek a falusi kisgazdák ügyének felkarolásával, hanem figyelmét kiterjesztette a felvidék kisiparára is, amely az utolsó évtizedekben a nagyban fellendült gyárípar mellett rohamosan kezdett hanyatlani. Ennek a hanyatló kisiparnak fejlesztését oly módon igyekezett előmozdítani, hogy az egyes jóra való kisiparosoknak módot nyújtott arra, hogy műhelyeiket olyan gépekkel is felszerelhessék, amelyeket saját erejükből nem tudtak volna megvásárolni. Az 1910. év folyamán a pozsonyi és treneséni iparfelügyelőségek területén 59 kisiparos részesült gépsegélyben. Ugyanezen évben az államilag segélyezett kisiparosok Ipolyságon sikerült kiállításon mutatták be munkásságuknak gyümölcsét, amely igen szépen illusztrálta a haladásnak azt a fokát, amelyet az állami segéllyel felszerelt iparos műhelyekben dolgozó felvidéki tót nemzetiségű kisiparosoknak sikerült aránylag nagyon rövid idő alatt elérniök.

A magyar kormányzat figyelmes gondot viselt arra is, hogy az egyes nemzetiségeknek saját, úgynevezett nemzeti vagyona szükség esetén állami vagy hatósági beavatkozással is rendelkezésének megfelelően és gyümölcsözően kezeltessek. Ilyen nemzeti

vagyona az erdélyi szászoknak és a románoknak van. Ez alkalommal csak a románság nemzeti vagyonáról kell megemlékezni, mivel ennek a vagyonnak kezelésében érvényesül az állami beavatkozás.

A románság nemzeti vagyona, amely román művelődési célokat van hivatva szolgálni, két úgynevezett *vagyonközösségből* áll: a *karánsebesiből* és a *naszódiból*. Mind a két vagyonkomplexum eredetileg a feloszlott határőrvidéki katonasággal kapcsolatosan a katonai kincstárnak képezte tulajdonát. Ófelsége a határőrvidéki katonaság feloszlása alkalmával e birtokokat a hajdani katonai határőrszolgálatot teljesítők jogutódait képviselő községeknek adományozta közművelődési célokra. Ennélfogva mind a két vagyonkomplexum közjogi eredetű.

Ezek a vagyonkomplexumok, amelyek erdőbirtokokból állnak, Ófelsége legfelsőbb elhatározásával egyidejűen átmentek a tulajdonos községek kezelésébe is. A kezelés azonban, amelyben a tulajdonos községek részesítették, a legrendszeretlenebb erdőpusztítás volt, amely a múlt század nyolcvanas éveinek első felében majdnem tönkre tette ezeket a nagykiterjedésű és rendkívül nagy értéket képviselő erdőségeket. A kormány közbelépett és az erdőket 1890 után állami kezelésbe vette. Az eredmény az lett, hogy e két vagyonkomplexum tiszta jövedelmének legutóbbi évi átlaga 800.000 korona, noha az erdők mentől nagyobb fokú jövedelmezővététele érdekében iparvasútak és más egyéb berendezések létesítésére beruházásként évenként több mint 1.000.000 koronát fordítanak. Megjegyzendő, hogy az erdők állami kezelésbe vétele semmi irányban sem korlátozza a tulajdonosok vagyonkezelési jogát, mivel tulajdonképpen ez az állami kezelés a gazdálkodás üzemi részére terjed ki csupán. A vagyon jövedelmének kezelése és a vagyon felügyelete a tulajdonos községek megbízottaitól alakult autonóm testületnek, a vagyonközösségi képviselőtestületnek hatáskörébe tartozik.

Természetesen, a nemzetiségi politikusok és hírlapírók izgató beszédekben és cikkeikben az állam e segítő beavatkozását a maguk politikai érdekeinek szempontjából másként ítélik meg. Vagyonelkobzást látnak az erdőségek állami kezelésében, a rutén és tót gazdasági akciókban pedig politikai célokat követő lélekvasárlást, egyszerű, de erkölestelen magyarosító eljárást. Egy szóval, semmi jót, csak rosszat. Egyszerűen abból az okból, mert magyar részről jön. „A tótok túlságosan szentimentálisoknak látszanak — írta egy *Dorsey* nevű amerikai tanár 1910 decemberében a *Chicago Tribune*-nek Magyarországról küldött levelében. — Amit a magyarok csinálnak, semmi sem jó nekik. A tót nép minden előhaladását, a parasztság anyagi vagy szellemi életében bekövetkezett minden javulást vagy változást úgy szeretnek fel-tüntetni, hogy ez a magyarok üldözése és ellenzése dacára is sikerült nekik. Félnek az üldözés gondolatától elszokni, mert érzik,

hogy akkor nem lenne semmi olyan más dolog, ami továbbra is táplálhatná mozgalmukat.“

A nemzetiségi politikusoknak taktikájához tartozott a magyarok részéről jövő elnyomásnak és üldözésnek hitét izgató anyagul népük lelkében állandóan ébren tartani és a külföldi közvélemény előtt vád gyanánt állandóan hangoztatni, már csak a calumniare audacter semper aliquid haeret elvénél fogva is.

Párhuzam a magyarországi és romániai román parasztság között.

Hogy gazdaságilag és közművelődési tekintetben a magyarországi nemzetiségek fölötté állanak önálló és független államokban élő fajtestvéreiknek, köztudomású és bizonyítást nem kívánó dolog mindenki előtt, aki tapasztalatból ismeri a romániai román, vagy a szerbiai szerb nép állapotát. De elismerik ezt azok a romániai és szerbiai politikusok, nemzetgazdák és írók is, kik saját népük helyzetének vizsgálatával foglalkoztak.

Nagyon jól tudjuk, hogy a hazai nemmagyar nemzetiségű parasztság állapota nem mintaszerű. A romániai politikusok, nemzetgazdák és higiénikusok mégis úgy tekintenek a magyarországi román parasztságra, mint a romániai paraszt utolérhetetlen ideáljára. „Nézzétek meg a magyarországi román parasztot — írta Take Jonescu (*La caisse rurale*, 29. l.) —, sokkal műveltebb, sokkal erősebb, mint a mienk.“ „A romániai paraszt nem azért szegény, mert nincs földje —, írta Peucescu (*Chestia Tăranească*, 98. l.) —, hanem azért, mert műveletlen és elhanyagolt. Lépünk át a határon Magyarországra, s azt látjuk, hogy ott az a paraszt, akinek öt hold földje van, jómódú.“ A most lezajlott világháború kezdetén írta Costaforu a bukarestii „Adevărul“-ban: „Mi, akik jártunk a Kárpátokon túl, jól tudjuk, mennyivel jobb viszonyok között élnek testvéreink Erdélyben. A nép nem kíván a mi uralmunk alá kerülni. Amennyiben háborúba indulnánk ellenük, magunkkal szemben fogjuk találni a magyarországi románokat, mert testvériség ide, testvériség oda, az első minden népnél a jog, a szabadság, a boldogulás és a haladás lehetősége.“

Az idézetek számát még szaporíthatnók tetszés szerint, mert mindenki elismeri, hogy a magyarországi román nép fölötté áll a romániaiaknak, de azért senki sem veti fel közülük a kérdést, hogyan lehetséges ez, mikor szerintük a romániai paraszt szabad, a magyarországi pedig az uralkodó ázsiai barbár magyar faj rabigájában szenved? Nincs bátorsága és igazságérzete senkinek bevallani, hogy a sokat gyalázott magyar kormányzat mégis csak jobb gondját viseli a népnek, mint az önálló Románia nemzeti kormányzata.

Ezt pedig annál könnyebben megtehetnék, mert nemcsak a legkétségesebben, hanem egyszersmind a legélesebb kritikával

is kísérve, ismerik be, hogy saját néptük visszamaradottságának legfőbb oka a tömegek kizsákmányolására felépülő politikai és kormányzási rendszerükben kereshető. „Románia nem boldog, nem virágzó — írta Mony Sabin (La politique roumaine après les troubles agraires de 1907. Préface I.) —, dacára nagy természeti kincseinek. Haladása látszólagos és csak arra való, hogy elpalástolja azt a súlyos válságot, amelyben leledzik. Minden lényeges tekintetben, a tömegek jólétére és műveltségére nézve aránylag legutolsó állama Európának. Hogy Európa ezt nem ismeri, az az oka, hogy rosszul vagy elégtelenül van informálva arról az önkényes uralomról, amely benne állandósulva van.“

Tanulságos és érdekes dolog megismerni azt is, hogy azok a romániai politikusok, higiénikusok és közigazdák, akik ilyen kedvezően vélekednek a magyarországi román parasztság gazdasági és műveltségi állapotairól, miként ítélik meg a független román államban élő szabad román nép helyzetét?

Babeş Viktor, a bukaresti egyetemen a kísérleti patológia és a bakteriológia tanára a „Convorbiri Literare“ 1901-iki januáriusi számában egy tanulmányt tett közzé arról a kérdéssel, hogy degenerálódik-e a román faj? E tanulmányában a következőket írja: „Sehol Európában, Oroszország némely kerületének kivételével, a paraszt állapota nem olyan szomorú, mint nálunk. Bár a legolcsóbb élelmiszerekkel táplálkozik, de azért képtelen az évnék majdnem legnagyobb részében e nyomorúságos táplálékot is megszerezni. Az éhség és a kormány részéről való kukoricakiosztás ismétlődik minden évben.“

Georgescu Dima katonaeorvos egy hivatalos jelentésében írja: „Azok, akik a román parasztságot izmos karjairól énekelnek és azt állítják, hogy ők a román faj fenntartói, jobban tennék, ha a parasztságot siralmas helyzetéről panaszkodnának és az ő gondviselését sürgetnék.“ *Mortzun György*, Bratianu Jonel háborús minisztériumának belügyminisztere, egyik parlamenti beszédében — igaz, akkor még a szociáldemokrata párt egyik vezértagja volt — a következőket mondotta: „Nincs igazok azoknak, kik azt mondják, hogy a román parasztságot rest és munkakerülő. A román parasztságot nem rest, hanem beteg.“

Hogy mi a román parasztságot betegsége és mi okozza azt, megmondják Románia legkiválóbb higiénikusai. „A román parasztságot három betegség pusztítja — írja Marcovici tanár „Cursul oral de clinica medicala“ című művének 167. lapján —, a palludizmus, az alkoholizmus és a szifilis.“ „Ezek a román nép betegségei — írta Istrati „O pagina din istoria contimpurană“ című könyvének 355. lapján —, de e betegségek csak okozatai egy nagyobb betegségnak, az ország nyomorúságos közgazdasági helyzetének. Nem bírunk annyit dolgozni, mint a nyugati nemzetek, mert restek vagyunk. Népünk e restségének oka azonban a betegség, amelynek oka a szegénység. Ugyanez

az oka az alkoholizmusnak, az egészségtelen lakásnak, a rossz táplálkozásnak és a váltóláznak is.“

Hogy ezt a természeti kincsekben annyira gazdag és termékeny országot, amelynek parasztsága ilyen nyomorúságos helyzetben sínylődik, kik és hogyan kormányozzák? egy román hazafi, *Thomas Dragu* találó erkölcsrajzában mutatom be e tanulmány olvasóinak.

„A két úgynevezett történeti politikai párt — írja *Thomas Dragu* (*La politique roumaine après les troubles agraires de 1907. Paris, 1908. 4—5. l.*) —, a liberális és konzervatív párt a hatalmon matematikai szabályossággal szokott váltakozni, nem egy határozott program alapján, hanem egyedül a király akaratából, aki, hogy magát magánfoglalkozásában ne zavartassa egy szomjas ellenzék által, elbocsátja egyiket, hogy helyet adjon a másiknak. A legízűbb és a legantidinasztikusabb izgatás — mert mind a két párt megszokta fenyegetni a királyt, ha attól tart, hogy négy évnél hosszabb ideig is az ellenzéken kell maradnia —, egészen biztos abban, hogy a kormányra hivatik. Alkotmányos életről valóban nem lehet szó ott, ahol a szavazati jog csakis a vagyonosak számára van fenntartva. E kormányzat következtében, amely valóban méltatlan egy élni akaró néphez, mivel kizárja a nemzet többségét a politikai életből, egyszerre, mint varázsütésre született meg egy polgári osztály. A politikások, kik a királynak gazdag uradalmakat ajándékoztak, nem haboztak magukat is vagyonosokká tenni.“

„A közvagyon meg nem engedhető módon való eltulajdonításának hálózata szédítő gyorsasággal terjedt ki az egész országra. Az éhes párthívek egész serege árasztotta el az összes intézményeket és az ország összes közigazgatását: a hadsereget, az igazságszolgáltatást, a minisztériumokat, az alapítványokat, a vasútakat, a községek és a megyék közigazgatását. Nagyon közönséges emberek, kik úgy voltak előbb ismeretesek, mint egyszerű földművesiskolai, vagy líceumi tanárok, zugprókátorok, a törvénszékek tagjai, vagy bevallhatatlan foglalkozású emberek, egy pár év múlva világ csodájára tekintélyes vagyonú emberekké lettek. Mindenütt lehet látni olyan tisztviselőket, kiknek nem volt semmi magánvagyonuk, de kifizették adósságaikat, földbirtokokat vásároltak, házakat építettek és szőlőket ültettek. Katonatisztek, kik az erődítmények építésének ellenőrzésével voltak megbízva, dacára szűkös anyagi viszonyaiknak és sovány jövedelmüknek, százezreket adtak hozományul leányaiknak. Valóban szegény polgármestereket, községi tanácsosokat, bámulattal lehetett látni többé-kevésbé hasznos kisajátítások és a község számlájára végrehajtott vállalkozások következtében gyorsan meggazdagodni. A földművelési minisztérium és az állami uradalmak, ezek a nagy nemzeti fejlődéstehenei a mi politikai klientélánknak, ezreit gazdagították meg a párthíveknek, részint az állami ura-

dalmaknak nevetséges áron való bérbeadásával, részint mérhetetlen százados erdőségeknek valódi értékük negyedrészt áron alól való eladásával. Eközben politikai pártjaink vezérkarának tagjai, kiknek legnagyobb része kétés hírű ügyvédekből áll, megrohanták a nagy pénzügyi és kereskedelmi vállalatok igazgatótanácsait, hogy hitelt hitelre halmozhassanak és a legkevesebb személyes fáradsággal havijárulékokhoz juthassanak. A nagy pénzintézetek, mint a Nemzeti Bank, a Földhitelintézet és a Városi Hitelbank és a politikai zsarolásnak többi nagy és hatalmas eszközei, már hosszabb idő óta elégteleneknek bizonyultak minden jelentkező étvágy kielégítésére. A közjavak hasonló mértékű eltékozlására és a politikai korrupcióra példát csak a régi Törökország, Portugália és Oroszország szolgáltathatnak csupán. Ez a három ország, amelyeknek belső állapotai annyira hasonlatosak a mieinkhez.

Hogy ez a politikai és kormányzati rendszer milyen erkölcsi értékkel és más egyéb személyes tulajdonságokkal bíró tisztviselői karral boldogítja a román falusi népet, a már idézett *Istrati* tanár következő soraival akarom bemutatni e tanulmány olvasóinak:

„A szifilis falun megdöbentő gyorsasággal terjed. És kik terjesztik? A külföldön elköltött román pénzen nemcsak idegen erkölcsöket vásároltunk, hanem akárhányszor szifilistől megromlott vért is. Az adminisztráció újrászervezésével egyszerre a csontvelőig szifilizált értelmi proletárok egész serege küldetett ki a városokból a falukba, mint adminisztratív tisztviselők és közegek. Nem tudom, hogy ezektől az emberektől mi jót kapott a falusi nép, de azt tudom, hogy a nép között hatalmasabb terjesztői voltak a szifilisnek, mint a polgári erényeknek és a társadalmi rendnek. Nem habozom kimondani, hogy a rendőrök, tanítók és a városi szemináriumokból kikerült papok, a subprefetek, mérnökök, bérlők és a nyaranként falun időző birtokosok fiai, a pósta, a távíró és a vasúti állomások személyzete 50%-ban szifilitikus és hogy ezek töltik el e betegséggel a falusi népet, amely e betegséget eredete miatt úri betegséggnek is nevezi.“ (O pagina din istoria contimpurană. 187. l.)

Ezeket a politikai erkölcsöket és ezt a népműveltséget akarják a román irredentizmus hirdetői a magyar állam keleti részének közel 7,000.000 lakosába Nagyrománia megteremtésének segítségével beoltani és csodálatos dolog, hogy a román politikai bölcseség ez áldásából az ázsiai barbár magyarság semmi áron sem akar részt kérni. Valóban kárhozatos makacsság a román civilizáció ez áramlata ellen olyan nyakassággal tiltakozni!

VI. FEJEZET.

A nemzetiségek politikai érvényesülését erejük gyengesége akadályozta. A magyarság viszonya a világháborúhoz.

Akadályozva volt-e a nemzetiségek politikai érvényesülése ?

Azt hiszem, hogy e tanulmányban sikerült kimutatnom nemcsak azt, hogy a magyar állam területi integritásának megbontását célzó irredentista és imperialista jellegű nemzetiségi politikai követeléseknek nincsen semmi tudományosan igazolható jogtörténeti alapjuk, hanem azt is, hogy a velünk együtt lakó különböző nemzetiségű polgártársaink a magyar állam ezeréves történetének egész folyama alatt a magyar nemzet részéről soha sem részesültek olyan bánásmódban, amely lehetetlenné tette volna számukra a gazdasági, a művelődési és a nemzeti fejlődést. Ellenkezően, hogy értelmi és gazdasági kulturájukat tekintve, fél-nomád pásztornépekből mégis a nyugati haladottabb országok civilizált népeit megközelítő nemzetekké lehettek, egyenesen a magyar állam jogi, társadalmi, gazdasági és művelődési intézményei állandó és intenzív hatásának köszönhetik.

E tanulmány III. fejezete a különböző hazai nemzetiségek politikai törekvéseinek vázlatos fejlődéstörténetét tartalmazza. A figyelmes olvasó belőle bizonyára arra a meggyőződésre jutott, hogy az a politikai küzdelem, melyet az egyes nemzetiségek a maguk külön, sőt elkülönző álláspontjának diadalrajuttatásáért folytattak, egyáltalán nem volt kénytelen az államhatalom részéről nagyobb és szigorúbb korlátozásokat elszenvedni, mint a más irányú pártpolitikai törekvések saját érvényesülésükért folytatott harcukban.

E tanulmány figyelmes olvasója bizonyára valóságnak tartja azt is, hogy az a helyzet és az érvényesülésnek az a mértéke, amely a magyar állam keretében az egyes nemzetiségeknek osztályrészül jutott szemben az államot alkotó magyarsággal, nem az erőszakos és mesterséges elnyomásnak volt az eredménye, hanem a tényleges gazdasági, művelődési, társadalmi s a történeti fejlődés eredményeként kialakult belső erőviszonyoknak. Oly hatóerőknek tehát, amelyek nemcsak kívül estek a magyar államférfiak és politikusok egyéni akaratán és elhatározásán, hanem egyenesen ellenállhatatlan erővel is vezették őket akaratuk érvényesítésében és elhatározásaikban. Bizonyára meggyőződhetett arról is, hogy annál a viszony-

nál és szoros államjogi kapcsolatnál fogva, amelyben Magyarország Ausztriával állott, továbbá a Habsburg-dinasztiától függőségénél fogva, egy pillanatig sem volt abban a helyzetben, hogy a maga viszonyát a nemzetiségekhez akként rendezhesse, amely megfelelt volna a magyar állam és nemzetiségei magasabb szempontból felfogott érdekeinek.

A nemzetiségek vezetőpolitikusi a magyar nemzet és kormánya ellen a külföldi közvélemény előtt olyan konkrét vádak emeltek, amelyek azt látszanak bizonyítani, hogy a magyarországi nemzetiségek előtt a magyar állam keretében el volt zárva a politikai érvényesülés útja, még abban az esetben is, ha igaz lenne, hogy gazdasági, művelődési és nemzeti törekvéseik elé az állam és a magyarság részéről nem gördítettett semmiféle komolyabb nehézség, vagy akadály.

A legelterjedtebb és leggyakrabban hangoztatott ilyes fajtájú vádak egyike, hogy a nemzetiségi értelmiségnek kellő minősítéssel bíró tagjait a nemzetiségi törvény ellenére sem alkalmazták kellő számban a köztisztviselői állásokra. Ez állítás bizonyítására statisztikai adatokkal szokták feltüntetni, hogy a közhivatalokban milyen csekély a nemmagyar nemzetiségű tisztviselők száma saját nemzetiségüknek az összes népességben való arányszámához viszonyítva. Azt azonban mindig elfeledik felemlíteni, hogy a teljes középiskolát végzetteknek, tehát a művelt középosztálynak 84,5%-a vallja magát magyarnak, 7,8%-a németnek és így a fennmaradó 7,7% egyéb nemzetiségű értelmiség tagjai közül fizikai lehetetlenség annyi tisztviselőt alkalmazni, amennyi egyenlő lehetne saját nemzetiségüknek az összes népességhez viszonyított arányszámával. Elfeledik megemlíteni, szándékosan-e, vagy mivel tudomásuk sincs róla? hogy a magán- és gazdasági jellegű hivatalokban a nemzetiségi értelmiség tagjainak viszonylagos arányszáma még kisebb, mint a közhivatalokban, noha ezeknek az állásoknak betöltésénél a kormánynak semmi befolyása sincs és a politikai s nemzetiségi szempontok is sokkal kevésbé jöhetnek figyelembe, mint a köztisztviselői állások betöltésénél.

A történeti igazságnak és a teljességnek kedvéért meg kell említenünk, hogy volt olyan magyar államférfiú is, aki ezeket a vádakot komolyan vette és elhatározta, hogy a maga hatáskörében lehetőleg orvosolni fogja. Ez a magyar államférfiú Hieronymi Károly belügyminiszter volt, aki 1894-ben, a román Memorandum-pör tárgyalása után Erdélybe utazott, hogy ott közvetlenül érintkezés útján tájékozódjék arról, miként lehetne a Memorandum által felhozott esetlegesen jogos és megokolt panaszokat orvosolni? Miután a Memorandumban felsorolt gravaminák egyike az volt, hogy a kellő minősítéssel bíró román nemzetiségű ifjúságot épen nemzetisége miatt nem alkalmazzák hivatalokra, felhívta a román nemzetiségű tanult ifjúság tagjait, hogy jelentkezzenek nála és ő kívánságaik teljesítését, amennyire tőle függ, igyekezni fog

előmozdítani. Erre a román nemzetiségi sajtóban kiadták a jelszót, hogy a belügyminiszterrel nem kell szóba állani és hogy mindazok az ifjak, akik nála hivatalvállalás céljából jelentkeznek és az ő támogatása révén hivatalt fognak kapni, a román közvélemény által, mint árulók és a román fajhoz hűtlenek bélyegeztessenek meg s a román társadalom részéről bojkottáltassanak.

Egyik legelterjedtebb és legáltalánosabban hangoztatott panasz, hogy a nemzetiségek a községi és törvényhatósági önkormányzatban nem érvényesülhetnek eléggé és pedig ennek az önkormányzatnak törvényesen megállapított szervezete miatt. A község, illetőleg a törvényhatóság egyetemét a közgyűlés (községeknel a községi képviselő, a törvényhatóságoknál a törvényhatósági bizottság) képviseli. Hogy a községi képviselő, mint a törvényhatósági bizottság felerészben választott tagokból, felerészben pedig a község vagy a törvényhatóság legtöbb egyenes állami adót fizető polgáraiból (virilisták) áll. Tehát a törvényhatósági közgyűlés a választáson és a virilizmuson épül fel. A nemzetiségi politikusok vádja a virilizmus ellen irányul. Azt mondják, hogy a virilizmus az anyagilag gyengébb helyzetben levő nemzetiségi többséggel szemben a vagyonosabb magyar kisebbség politikai szupremáciáját van hivatva biztosítani, azért nemcsak antidemokratikus, hanem a nemzetiségekkel szemben egyenesen igazságtalan is.

Hogy a virilizmus nem demokratikus intézmény, egészen bizonyos dolog; de ebből a minőségéből nem következik, hogy csakis a nemzetiségek elnyomása végett találta ki és alkalmazta a magyar kormányzat. Hogy a törvényhatóságok legfelső fórumában, a közgyűlésben a nemzetiségek érvényesülhessenek, egyik biztosítéka a választás elvének paritásos érvényre juttatása a virilizmus elve mellett. A virilizmus elve azonban nem érvényesül a maga kizárólagos merevségében, mert hogy az értelmiség az önkormányzatban megtarthassa a maga pozícióját, a törvény elrendeli, hogy a magasabb értelmiségi minősítéssel bíró virilisták adója kétszeresen számítassék. A virilizmus intézményének fenntartása nem a nemzetiségi, hanem a társadalmi egyensúly lehető biztosításának a folyamánya és ha egyáltalán valaki és valami ellen irányul, akkor a magyar demokrácia ellen. A tények azt igazolják, hogy maga a magyar nép az önkormányzat intézéséből a valóságban sokkal inkább és sokkal ridegebben volt kizárva, mint a nemzetiségek. A törvényhatósági képviselőtestületek tanácskozásaiban a nemzetiségi párt vezetőférfiai mindenütt, ahol az illető nemzetiség többségben van, részt vettek és esetről esetre a maguk nemzetiségi törekvései érdekében heves harcot is folytattak, de a magyar parasztság képviselőit eddigelé legfőleg csak elvértve láthattuk és hallhattuk a törvényhatóságok közgyűlés termeiben.

A választói jog és a nemzetiségek.

A nemzetiségi pártok vezetőinek és sajtójának felfogása szerint a magyar kormányzat ellen emelt különféle vádaknak és panaszoknak az alkotmány keretein belül való orvoslásra azért tekinthető kizártnak, mert a magyar választói törvény akként van megalkotva és a választási eljárás körül olyan módszerek és szokások kaptak lábra, amelyek lehetetlenné teszik, hogy a nemzetiségek az ország törvényhozásában számuknak, gazdasági, nemzeti és politikai súlyoknak megfelelő képviselőhöz juthassanak. A magyar választói törvény a csupán gyöngye többséggel bíró magyarság kizárólagos politikai uralmának biztosítása érdekében készült. Ez a törvény az állam polgárainak szám szerint majdnem felét fosztja meg attól, hogy saját sorsára bárminő alkotmányos politikai befolyással is bírhatson. A nemzetiségek ennek következtében a magyarsággal szemben nemcsak a másodrendű állampolgárok sorába jutottak, hanem egyidejűen az alkotmány keretein kívül is helyeztetek.

Hogy e vádak és panaszok értékével tisztába jöhessünk, feltétlenül szükséges a magyar képviselőválasztói törvény alapelveinek és főbb rendelkezéseinek összefoglaló rövid ismertetésével is terhelni e tanulmány olvasóját.

A magyar törvényhozás két házból: a főrendi- és a képviselőházból áll. A képviselőház tagjait az ország 413 választókerületbe osztott polgárai választják kerületenként általános szavazattöbbséggel. Választói jogosultsága van az ország minden nagykorú (24 évet betöltött) polgárának, ki egy bizonyos nagyságú adót fizet. A tudományos képzettséget igazoló oklevél birtokában levő egyének jövedelmükre való tekintet nélkül is bírnak választói jogosultsággal. A választói jog tehát mérsékelt cenzushoz van kötve. A legkisebb cenzusú választópolgárok azok, akik földbirtokkal nem bírván, legalább 210 korona évi jövedelem után fizetnek adót. A földbirtokos állampolgárok közül pedig azok, akik legalább egynegyed úrbéri telek birtokosai; az erdélyi részekben pedig, akik 168 korona kataszteri jövedelmet hozó földbirtok után fizetnek adót. A választói jogosultakat minden évben hivatalból összeírják és ennek következtében tényleges választó csak az, aki a választás évére szóló névjegyzékbe fel van véve. Tényleges katonák, csendőrök, elítéltek és vagyonbukottak nem bírhatnak szavazói joggal. A szavazás nyílt és a választókerületek székhelyén személyesen történik. A nem szabályszerűen lefolyt választások megsemmisítése a választók bármely csoportja által a pör költségeinek biztosítására szolgáló 6000 korona összegű óvadék letétele mellett kérhető. Ilyen esetekben a legfelsőbb törvényszék, a kir. Curia ítélkezik. Képviselővé választható minden nagykorú állampolgár, aki választó, írni-olvasni és magyarul tud s a képviselőséggel összeférhetetlen állásban nincs.

Összeférhetetlen állásban vannak az összes tisztviselők és tanárok, kivéve a budapesti tudományegyetem és műegyetem tanárait, továbbá azon vállalkozók vagy vállalatok tulajdonosai és igazgatói, akik a kormánnyal szerződéses viszonyban állanak.

Már most először is azt a vádat kötelességünk megvizsgálni, amely szerint ez a választói törvény a gyöngye többséggel bíró magyarság kizárólagos politikai uralmának biztosítása érdekében készült.

Ha azt vizsgáljuk, hogy a kerekszámban egy milliónyi választópolgárságban a magyarság arányszáma a nemzetiségekéhez viszonyítva mekkora? azt látjuk, hogy csupán 3%-kal haladja meg (57%) az összes népességhez viszonyított arányszámát (54%). A gondolkozó olvasó bizonyára egyetért abban, hogy ez a 3%-os többlet a magyarság kizárólagos politikai uralmát egyáltalán nem biztosíthatja szemben a nemzetiségekkel. Valahol tehát másban kell rejleni annak az oknak, ami a magyarságnak a nemzetiségek állítólagos nagy kárára ezt a kizárólagos túlsúlyt biztosítja.

A nemzetiségi politikai vezetők azt mondják, hogy ez a káros hatású ok a választókerületek olyan mesterséges és ravasz beosztásában keresendő, amely a magyarságot, ha nem is mindenik, de a legtöbb kerületben többséghez segíti. A tények ellenkezőt bizonyítanak, mert a 413 választókerület közül csak 229-ben van a magyarságnak többsége, azaz a választókerületek 55%-ában. A magyar választókerületek arányszáma 2%-kal kisebb, mint a magyar választók arányszáma, tehát a kerületek beosztása számtanilag hátrányos a magyarságra. A fennmaradó 184 nemzetiséginek mondható választókerületből 129-ben a nemmagyar-ajkú választók arányszáma meghaladja a 75%-ot és ennél fogva ezek valóban erős nemzetiségi kerületeknek is mondhatók. E nemzetiségi kerületek közül a *románok* 57-ben, a *tótok* 43-ban vannak abszolút többségben, tehát a kerületek számát tekintve, sokkal erősebben vannak képviselve, semmint őket számuknál, gazdasági és kulturális fejlődésüknél fogva megilletné.

Érdekes vizsgálni azt is, hogy a választói jog egyik kardinalis feltételét alkotó adócenzus a magyarságra, vagy a nemzetiségekre nézve előnyösebb-e, vagy hátrányosabb? E cenzus minimuma, amennyiben kapcsolatos a földbirtok után fizetendő adóval, határozottan kedvezőbb a nemzetiségekre, mint a magyarságra. Ennek oka a törvény azon intézkedésében rejlik, amely az anyaországban a választói jogot biztosító földbirtok minimumát egy negyed úrbéri telekben állapítja meg.

Az 1848 előtti úrbéri teleknek, amely a választói törvény ez intézkedésének alapjául szolgált, a talaj termőképességéhez és a földbirtoknak a népesség számához való arányánál fogva, terjedelme különböző volt. Általában 16 és 64 hold között vál-

takozott. A hegyes vidékeken — tótság által lakott megyékben — 16—24 hold között, a magyarság által lakott Dunántúl és a Nagy Magyar-Alföldön pedig 24—64 hold között váltakozott. Tehát a Felvidéken egynegyed úrbéri telek 4 és 6 hold, az Alföldön és a Dunántúl pedig 6 és 16 hold. Ez az oka annak, hogy valaki lehet Arva, vagy Liptó megyében 68 fillér adófizetés mellett is választói jogosult, de Csanád megyében akkor sem, ha 68 korona adót fizet. Sőt megtörténik az is, hogy ugyanegy megyében a nemmagyar nemzetiségű kisbirtokos lehet egy koronánál kevesebb adó mellett is választó polgár, míg a magyar kisbirtokos ez összegnek huszonötszörösével sem. Ez az eset Biharmegyében, hol a románság által lakott hegyes vidékeken 92 fillér adó mellett is választó volt a román kisbirtokos, míg síkfeldön, lentebb lakó magyar kisbirtokos társa csak akkor volt választó, ha legalább 30 korona adót fizetett. A földbirtok után fizetendő adó czusza az erdélyi részekben nem a negyed úrbéri telekre volt alapítva, hanem arra a földbirtok-minimumra, amelyiknek 168 korona évi kataszteri tiszta jövedelme után fizetett adót a tulajdonosa. A román nemzetiségi politikai vezetők ezt a románságra irtóztatóan nagy sérelemnek igyekeztek feltüntetni, pedig a valóság az, hogy a románság által túlnyomó többségben lakott vármegyékben ezen az alapon mindössze 14.400 magyar választó állott 34.400 nemmagyar nemzetiségű választóval szemben.

A nemzetiségi politikai vezetők, hírlapírók és röpirat-szerkesztők azt mondják, hogy ha mindez igaz is, a nemzetiségek azért nem juthatnak a választásokon kellő számú mandátumhoz, mert lehetetlenné teszik a kormány közegeinek erőszakoskodásai és a majdnem tökéletes rendszerré fejlődött választási visszaélések. A magyarelles külföldi broszura-irodalomban a magyar kormányzat és a nemzetiségpolitikai törekvések között folyó pörnek egyetlen más mozzanatát sem tárgyalták annyi részletességgel és a megbotránkozás olyfokú hevességével, mint a nemzetiségek kárára elkövetett választási visszaéléseket. Scotus Viator 1911-ben megjelent „Corruption and reform in Hungary“ című könyvének tartalmát jóformán e választási visszaélések ismertetése és egyetlen bírálata alkotja.

E tanulmány III. fejezetében, Scotus Viator e könyvét ismertetve, megjegyeztem, hogy a magyar választási eljárásra vonatkozó bírálatában nem a tudós objektivitása vezeti, hanem a politikai agitátornak az a nyilvánvaló törekvése, hogy azt a világ legkorruptabb választói eljárásának tüntesse fel és hogy bírálatát nem a minden szempontból megvizsgált és összehasonlított esetek mérlegelésén építi fel, hanem azon bukott jelöltek szubjektív álláspontján, akiktől tulajdonképen idevonatkozó tájékoztatásait is nyerte.

Hogy a magyar választások messze állottak a minden külső befolyásolástól mentes és kifogástalanul szabad választások ideál-

jától, bizonyos és kétségbe nem vonható igazság. Viszont az is igaz, hogy egyáltalán nem, vagy csak igen kevéssel voltak korruptabbak, mint bármelyik nyugati állam parlamenti választásai. Ha elfogulatlan tudományos vizsgálati módszert követve, a magyar képviselőválasztások visszaéléseit összehasonlítva valaki akármelyik nyugati állam parlamenti választásainak hasonló természetű jelenségeivel, bizonyára enyhébb, sőt igazságosabb lesz ítéletében, mert aligha akad olyan magyar visszaélés, amely hasonló, sőt egy némelyik államban még nagyobb mértékben nem volna meg.

Helyszüke miatt csak egy-két külföldi íróra akarok, mint tanura hivatkozni. „Angliában századok fejleménye volt a választói jog — írja John Edward Courtenay Bodley „*Franciaország*“ című könyve II. kötetének 111. lapján — és gyakorlását folyton visszaélések követték, amelyek a választói jog kiterjesztésével még növekedtek is és amelyekre a nyílt szavazás rendszere bátorítólag hatott... A választói korrupció esetei annyira flagránssá váltak az Egyesült Királyságban, hogy a szigorú választási törvény (Ballot Act) megalkotását teljesen igazolták.“ Angliában tehát nagyon szigorú törvényekkel igyekeztek a választási korrupciót korlátozni. A választási visszaélések lehetetlenné tevését célozta a magyar képviselőház által megalkotott „Kuriai bíraskodás“-ról szóló törvény is.

Ha a francia választásokat vizsgáljuk, majdnem kivétel nélkül megtaláljuk azokban mindazokat a visszaéléseket, amelyeket a magyarellenes nemzetiségi írók, vagy akár csak maga Scotus Viator is vádként formuláz a magyar képviselőválasztások ellen. Hogy a kormány jelöltjei Franciaországban is „hivatalos támogatás“-ban szoktak részesülni a prefet-ek részéről, arra Bodley-Courtenay számos példát hoz fel most idézett könyvében. Néha az a furcsaság is megtörtént, ha megbízhatunk Bodley-Courtenay információiban, hogy a prefet a maga hivatalos apparátusával nem a kormány jelöltjét, hanem az ellenzék valamelyik tekintélyesebb és nagyjövőjű tagját támogatta. „Clémenceaut — írja Bodley-Courtenay —, ki az első szavazáskor vetélytársai közül a legtöbb szavazatot kapta, de a második ballotage-nál elbukott, Var prefetje támogatta, habár a kormány minden kétséget kizáróan azon volt, hogy a kamara a minisztériumok e félelmes buktatójától megszabaduljon. Az említett tisztviselőt a választások után nagy sietséggel elmozdították, tanuságául annak, hogy amint Clémenceautól nem kellett többé tartani, a miniszter úgy vélekedett, hogy példásan büntetheti azt a tisztviselőt, ki az ellenzéki jelöltet pártolta.“

Franciaországban a választói jog nemcsak általános, hanem a szavazás titkos is. Hogy a szavazás e titkossága mellett sem tisztábbak a francia parlamenti választások a Scotus Viator és társai által annyira elítélt magyar képviselőválasztásoknál, a francia politikai irodalom számos jelszavának idevonatkozó nyilat-

kozatai bizonyítják. Elég legyen azonban az egykori francia választási reformbizottság elnökének: Charles Benoist-nak következő nyilatkozatát idézni: „Ismeretlenek, kik csodamódon ismeretessé lesznek; távollevők, kik mégis hirtelen itt teremnek; halottak, akik szavaznak; termékeny belsejü szavazóurnák, amelyek megsokszorozzák, avagy megsemmisítik a szavazólapokat; szolgálatkész peesetek, amelyek a kellő pillanatban felpattannak a kellő jelölt érdekében; megsemmisített szavazólapok, amelyek újra érvényesek; megszámlált szavazólapok, amelyek semmisékké válnak; megduzzadó és elolvadó többségek, vajjon mindez ismeretlen-e előttünk?”

A magyar képviselőválasztások között leginkább mentesítve voltak a visszaéléseknek és a korrupciónak minden nemétől az 1905-iki, főleg az 1906-iki választások. Ez utóbbi országgyűlésen a románok 14, a tótok 8 és a szerbek 4 mandátummal voltak képviselve, összesen tehát 26-tal. Említettük e tanulmányban, hogy a nemzetiséginek nevezhető 184 kerületből 129 kerület van olyan, amelyekben a nemzetiségi választók száma nagyobb 75%-nál. Az 1906-iki választáson a nemzetiségi pártok még e feltétlen nemzetiségi kerületek mindenikében sem tudtak jelöltet állítani. Legtöbb jelöltje a román nemzetiségi pártnak volt, szám szerint 50. Tehát a feltétlen román többségű 57 kerület mindenikében sem tudott a párt még csak jelöltet sem állítani. Abból az 50 kerületből, amelyben jelöltet állított, csak 14-ben sikerült mandátum birtokába jutni a pártnak, a többi 36 kerület mandátuma a magyar pártok jelöltjeié lett, még pedig a román nemzetiségű választók akaratóból. Hasonló volt a helyzet a tót, sőt a szerb nemzetiségű többséggel bíró kerületekben is. E választások eredménye tehát valóságos illusztrációja volt annak, hogy a nemzetiségi választópolgárok többsége soha sem volt hajlandó feltétlenül magáévá tenni a nemzetiségi pártok politikai programját. Hogy a nemzetiségi pártok nem bírtak egyetlen választáson sem, még csak megközelítően is annyi mandátum birtokába jutni, mint ahány nemzetiségi többségű kerület volt, annak oka nem a magyar választói rendszerben, hanem e pártok gyengeségében keresendő.

Azok a vádak, amelyek nemzetiségi részről a magyar választások ellen emeltettek, nemcsak túlzottak, hanem egyoldalúak is voltak, mert ebben a bűnökben a nemzetiségi pártok sem voltak ártatlanabbak. Hogy a nemzetiségi pártok részén is voltak visszaélések, nyilván tudott dolgok. E visszaélések között első helyen állott a terror, amellyel a nemzetiségi kortesek által felbujtott tömeg szokott élni. Hogy a magyar pártok jelöltjeire szavazó nemzetiségi egyéneket meg szokták verni, gazdasági épületeiket felgyújtani, szabadban legelő marháikat megsebesíteni, vetéseiket, szénafüveiket éjjel lelegeltetni, gyümölcsfáikat, szőlőtöskéiket kivágni, minden választás után ismétlődő és bebizonyított dolgok.

Hogy ezeket, a nemzetiségi részről elkövetett választási atrocitásokat magyar részről a védekezésben nem állították statisztikailag össze, mint tették az állítólagos magyar visszaélésekkel a nemzetiségi pártok, az lehet mulasztás is; de lehet eredménye azon békés hajlandóságnak, amely ilyen kellemetlen részletek felsorolásával nem akarta még jobban elmérgesíteni a dolgot.

A parlamenti választás rendszerének fenntartása nem volt magyar nemzeti érdek.

Ha az érvényben levő választói rendszer nem kedvezett a magyar nemzeti érdekeknek és nem is az volt a rendeltetése, hogy a nemzetiségek politikai érvényesülését megakadályozva, a magyarság feltétlen hegemoniáját biztosítsa az állami élet összes nyilvánulataiban, akkor mi volt az oka, hogy az összes magyar kormányok és e kormányokat támogató pártok annyira ragaszkodtak hozzá és oly következetesen, mondhatni makacsul elleneztek nemcsak az általános szavazati jogon, hanem még a szélesebb jogkiterjesztésen alapuló választójogi reformot is? Oly kérdés, amelyre a felelettel nem maradhatunk adósak, annyival is inkább, mivel rá a világos és az igazságot határozottan kifejező feleletet megadni egyáltalán nem nehéz.

E tanulmány III. részében említettem, hogy az 1867-ben megalkotott dualisztikus államjogi rendszer a magyar nemzetnek csak azt a kisebbik, bár az értelmiségnek határozottan túlnyomó többségét magában foglaló részét elégítette ki, amelyik a világosi katasztrófa után folytatott majdnem két évtizedes nehéz küzdelemben kifáradva, megnyugvással fogadta az új rendszert, mert nemzeti létét legalább minimum gyanánt biztosítva látta benne. A nemzet nagy többsége: a kisebb középbirtokosság, a városi kispolgárság és a kisgazdák nagy tömege nem volt általa valami nagyon elragadtatva, mert sovány kárpótlást látott benne a nemzeti önállóságot és az állami függetlenséget jobban biztosító perszonális unióért.

Már az 1868-iki képviselőválasztás eredménye megmutatta, hogy az ország legmagyarabb vidékei elégedetlenek a dualizmussal. Az országnak tehát azok a vidékei, amelyekben a nép szívében mint tartós érzelmek éltek az 1848/49-iki forradalmi idők emlékezete és hagyománya. Ennek a Nagy Magyar-Alföldön, a Dunántúl és az erdélyrészi székelyföldi vármegyékben lakó magyar népnek 1848-ki forradalmi hagyományai és aspirációi két érzelmi árnyalatból voltak összetéve. Egyik az ország önállóságának és függetlenségének Ausztriával szemben való biztosítására irányult, a másik pedig azoknak a liberális, sőt bizonyos fokig radikális reformoknak megvalósítását sürgette, amelyek logikai folyományát alkották az 1848/49-iki forradalomnak. A független, önálló és demokrata magyar állam eszméjének nagy képviselőjét a fajmagyarság több-

sége a még mindig hontalan és száműzött Kossuth Lajos egyéniségében látta megtestesítve.

Ha a szélesebb néprétegekre kiterjedő, sőt a magát Kossuth Lajos politikai örökösének tartó szélsőbaloldal által már ekkor sürgetett általános szavazati jog alapján megalkotott választójogi reform segítségével sikerült volna a törvényhozásban a magyar nép valóságos egyetemét magában foglaló függetlenségi pártnak többségre jutni, nem valami dús képzelő erő lett volna szükséges az eredmény előrelátásához. Két eset lett volna lehetséges. Az első az lehetett volna, hogy a többségre jutott függetlenségi párt a dualizmust megkísérlette volna fölcserélni a perszonális unióval. E kísérlet feltétlenül súlyos összeütközést idézett volna elő a magyar nemzet és a dinasztia között. Az 1848/49-iki forradalom ismétlődött volna, még pedig a monarchia nemzetközi helyzetének következtében a magyar nemzetre sokkal kedvezőtlenebb körülmények között, mint a múlt század közepén. A második, kevésbé föltehető eset az lett volna, hogy a parlamenti többség, egyelőre kikapcsolva a perszonális unió kérdését, az 1848/49-iki forradalom szellemében a radikális politikai, társadalmi és gazdasági reformokat sürgette volna. Miután e reformok kapcsolatosak lettek volna a dinasztia legerősebb támaszát alkotó katonaság, egyház és nagybirtokosság érdekeit sarkalatosan érdeklő intézmények létesítésével és intézkedések végrehajtásával, a nemzet és a dinasztia között kitörhető összeütközés ebben az irányban sem lett volna elkerülhető. Ebben rejtett igazi és valóságos oka annak, hogy az 1867 óta egymást követő magyar kormányok olyan tartózkodók voltak minden követeléssel szemben, amely egy szélesebb alapokon, vagy éppen az általános szavazaton felépülő választójogi reformot sürgetett.

Vegyük kezünkbe Magyarország bármelyik választási térképét. A függetlenségi párti választókerületeket jelöljük meg ugyanazzal a színnel, amelyikkel az ország etnográfiai térképén a magyarságot szoktuk és helyezzük e térképeket egymás mellé. E két térkép majdnem úgy fog hasonlítani egymáshoz, mint egyik tojás a másikhoz. Különösen tanulságosak e tekintetben az 1892-iki és az 1905-iki választások térképei. A függetlenségi pártok kerületei a Dunántúlra a Nagy Magyar Alföldre és az erdélyi részekben a Székelyföldre esnek. A dualizmus sértetlen fenntartását politikai programjukra írt szabadelvű és munkapártok kerületei pedig, elenyésző számú kivételektől eltekintve, a nemzetiségi területekre. E térképek beszédes illusztrációi annak, hogy a magyarság az 1867-től mostanáig fennállott dualisztikus államjogi rendszer keretében Ausztria, illetőleg a dinasztikus politika érdekében a parlamentben a nemzetiségi választókerületek segítségével majorizáltatott.

De hát mi az oka ennek a sajátságos és bizonyos fokig valóságosan anomáliának látszó jelenségnek? Egyszerűen az,

hogy a nemzetiségi területeken élő magyarság, hogy magát az esetleges nemzetiségi túlsúllyal szemben a közeletben felszínen tarthassa, kénytelen volt erősebb nemzeti vágyakozásait és államjogi aspirációit elnyomva, a hatalmat kezében tartó mindenkori kormánypárthoz csatlakozni. A nemzetiségi értelmiségnek nagyobb és mérsékeltlen gondolkozó része pedig saját nemzetiségi érdekei miatt is annak a politikai iránynak követését tartotta magára nézve hasznosabbnak, amelyik a dinasztiával való minden összeütközést kerülendőnek vélt. A választók többségét alkotó nemzetiségi kispolgárság és jobbmódú parasztság szívesen követte saját értelmiségének higgadtabb gondolkozású többségét s a közötté élő magyarságot, mint azokat a nemzetiségi politikusokat és izgatókat, akiknek politikai programját és agitációs beszédeit a legtöbbször azért sem érthette meg, mert egyáltalán nem érezte magát nyelve, vagy nemzetisége miatt elnyomottnak és üldözöttnek. A fajmagyarság erős politikai aspirációi és impetuosusabb demokratikus törekvései távolabb állottak lelkétől s azért volt hajlandó követni és támogatni a nyugalmat és rendet biztosító dualisztikus államjogi rendszert fenntartani akaró mindenkori magyar kormánypártokat.

Idővel bizonyos eltolódások következtek be a most ismeretett viszonylatokban, amely eltolódásoknak oka az ország gazdasági fejlődésében keresendő. A fejlődő nagyipar a magyar városokban is megteremtette az ipari munkásosztályt, amelynek körében a szociáldemokrácia eszméi csakhamar elterjedtek és gyökeret vertek. A népműveltség terjedésével a mezőgazdasági proletáriátus is öntudatra ébredt és sorsának javítását kezdte követelni. Az agrárszocializmus azonban inkább a tömegeknek gazdasági és társadalmi helyzetük szülte ösztönyszerű érzelmi állapota és határozottan körvonalozott célt alig ismerő homályos vágyakozása volt. Öntudatosabb és elméletileg jobban megalapozott volt az ipari munkásság szociálistusa. Az ipari munkásság nagyobb és vezetésre inkább hivatott értelmesebb része azonban nem volt eredetileg magyar születésű és elszakadva attól a fajtól, amelyben született, e helyzeténél fogva a legközmozpolitább, a leginternacionálisabb volt talán a világ összes ipari munkássága között. Szellemi vezetői nem a fajmagyarság értelmiségének tagjai közül kerültek ki, hanem a magyar zsidóság azon fiatalabb értelmi proletárságának tagjai közül, akik a magyar polgári társadalomban, inkább ambícióiknak, mint tehetségüknek megfelelően elhelyezkedni nem tudtak. A magyarországi szociáldemokrácia ez eredeti összetétele okozta, hogy a magyar polgári társadalom tagjainak szemében nem annyira internacionalista, hanem antinacionalista áramlatnak tűnt fel, amelyből a hazafiság és a nemzeti érzés teljesen hiányzik.

A magyarellenes bécsi udvari és katonai körök is így ítélték meg a magyarországi szociáldemokráciát és azért benne

olyan alkalmi szövetséges társat véltek látni, amelyik alkalomadtán felhasználható azon magyar nemzeti törekvések letörésére, amelyeknek fenntartói és harcosai a magyar nemzet úgynevezett történeti osztályainak: a nagy- és középbirtokos osztálynak, a kispolgárságnak és az értelmiségnek magyar eredetű vagy nemcsak nyelvben, hanem érzésben is teljesen elmagyarosodott tagjai voltak. Mikor 1905-ben a nemzet és az uralkodó között a magyar hadsereg kérdésében kitört az összeütközés, a szociáldemokrata párt által oly nagy eréllyel sürgetett általános választói jogot azért dobták be felülről Bécsből a magyar politikai élet válságába, hogy vele a szociáldemokráciát megnyerjék szövetségesül a közjogi és nemzeti követelések megvalósítását sürgető magyar történelmi osztályok és az erős nemzeties érzésű magyar értelmiség és polgárság letörésére.

Ez időponttól kezdve a magyar politikai pártok között az Eris almáját az általános szavazaton felépülő választójogi reform alkotta, amelynek megvalósítását Bécsből csodálatos módon megszüntek sürgetni attól a perctől kezdve, amelyben a magyar hadsereg követelése lekerült a magyar politika színpadáról. Az összeütközés elsímult, a kibékülés megtörtént, az általános szavazati jogon alapuló választójogi reform sürgetése sem volt tehát a bécsi udvari és katonai politikusok szemében többé fontos. A munkapárt, amelyik a függetlenségi párt perszonál unió törekvéseivel szemben a dualizmus intranszigenz védelmezője volt, nemcsak állást foglalt ellene, hanem egyenesen úgy tüntette fel, mint olyan veszedelem forrását, amely a magyar nemzeti államot odadobja a szociális forradalmi és irredentista jellegű nemzetiségi veszedelmeknek.

Jellemző s a történetkritikai vizsgálódás szempontjából igen fontos jelenség, hogy az összes polgári pártok között a függetlenségi pártnak az a része, a Justh-párt követelte határozottan és halasztást nem tűrő módon az általános szavazati jog elvén felépülő választójogi reform megvalósítását, amelyik a perszonál unió kérdésében Béccsel szemben a legintranszigenzsebb álláspontot foglalta el. Az a pártárnyalat, amelyik a magyar politikai élet utolsó évtizedének küzdelmeiben egyedül magát tekintette Kossuth Lajos eszméinek örökösül.

E pártot nem rémítette meg sem a szociális, sem a nemzetiségi veszedelem, mert inkább érzése, mint tudása azt sugalmazta, hogy e kettős veszedelemmel szemben más módja a védekezésnek nem lehet, mint Kossuth Lajos 1848-ban hirdetett közjogi és belpolitikai reformeszméinek megvalósítása. Nagy fogyatkozása volt e pártnak és egyúttal nagy szerencsétlensége is a nemzetnek, hogy Justh pártjában nem volt egyetlen olyan elméleti képzettségű tehetséges politikus vagy publicista sem, aki az általános szavazati jogon felépülő választói reformnak, a nemzet igazi érdekeivel való összefüggését tudományos, történeti, jogi,

társadalomtudományi és nemzetgazdasági érvekkel meggyőzően ki tudta volna mutatni.

Az általános szavazaton felépülő választójogi reform, ha gyorsan létrejöhetett volna abban az időpontban, amelyikben a magyar politikai válság közepébe a bécsi udvari körökből erjesztő anyagul bedobott, és ha föltehető volna, hogy nem lett volna okozója semmi összeütközésnek a nemzet és a dinasztia között, a nemzetiségi kérdést egyáltalán nem kaposolta volna ki a magyar politika veszedelmes kérdései sorából. Az általános választójog optimisztikusan gondolkodó híveinek felfogása szerint e reform, ha megvalósul, egészen új és a nemzeti törekvéseket tekintve, másképen gondolkozó demokratikusabb elemeket hozott volna be mindkét részről a magyar parlamentbe. A magyar ipari munkásság és a magyar földművelő parasztság képviselői több megértésre és nagyobb előzékenységre találtak volna ez optimista felfogás szerint a nemzetiségek részéről, mint a magyar történeti osztályok és az értelmiség parlamenti képviselői. Az általános választói jog e felfogás szerint a munkás- és a földművelő parasztelemet nemzetiségi részről is behozta volna a parlamentbe, amely elem valószínűen felszabadította volna magát a nemzetiségi polgári társadalom irredentista és imperiálista eszméktől eltelt azon tagjainak kizárólagos szellemi hatása alól, akik eddigelé vezérei, sőt több: egyenesen csinálói voltak a nemzetiségi politikának.

Ez optimista és alapjában téves felfogás szerint ez esetben a nemzetiségek között újra életre kelhetett volna a román részről Mocsonyi Sándor által a múlt század hetvenes és nyolcvanas éveiben képviselt az az irány, amelyik azt hirdette, hogy a nemzetiségi pártok programját nem lehet az ország alkotmányával és a magyar nemzet államjogi aspirációival ellentétben álló módon és alapon megvalósítani. Amelyiknek álláspontja az volt, hogy nem szabad a nemzetiségi politikában olyan módszert követni és olyan eszközöket használni, amelyek azt a látszatot kelthetnék, hogy a nemzetiségek a maguk politikai követeléseiket a magyar állam közjogi szerkezetének felbontása árán kívánják megvalósítani. E felfogás szerint az is valószínű, hogy a parlament szociáldemokrata pártjában és a magyar parasztság képviselőivel megszaporodott Justh-pártban néhai Mocsáry Lajosnak is utódai támadtak volna, akik annak a gondolatnak lettek volna bizonyára a hirdetői, hogy a Bécstől független és önálló magyar államnak viszonyát a maga nemzetiségeivel azon az alapon kell rendezni, amely alapot Kossuth Lajos lángelméje 1848/49-ben nyilatkozatok, sőt törvényjavaslatok alakjában is oly szabatosan és annyi bölcs előrelátással megjelölt. Ez optimista és a nemzetiségi törekvések valódi lényegének teljes félreismerésén alapuló felfogás azonban nem a valóságos helyzet és a konkrét tények számbavételén nyugodott, hanem egyszerű elméleti föltevésen. A munkapárt vezető politikusai vele szemben joggal

hivatkozhattak arra, hogy Ausztriában az általános választói jog nemcsak meg nem szüntette az állambomlasztó nemzeti-ségi harcokat, hanem még élesebbé és szélesebb rétegekre kiterjedővé tette és az osztrák állam bomlásának folyamatát gyorsabbá, sőt fel nem tartóztathatóbbá. Az általános szavazati jog-nak más hatása Magyarországon sem lehetett volna. Ez magya-rázza meg és teszi érthetővé, hogy a magyarság reálpolitikusai miért idegenkedtek az általános szavazaton alapuló választói reformtól.

Mielőtt e kérdés a két stádium valamelyikébe kerülhetett volna, kitört a világháború. A háborút elveszítettük. A veszttt háború következménye a *vae victis!* Most azonban béke készül, állítólag a jelenkor legnagyobb békeapostolának, Wilsonnak elvei alapján. Ez elvek igazságába vetett becsületes hittel tettük le a fegyvert. Vajjon a várva-várt béke meghozza-e a wilsoni elvek diadalát és lehetővé teszi-e a magyar nemzetnek, hogy a vele századokon át együttlakó, együtt dolgozó nemzetiségekkel a Kossuth Lajos elveivel annyira összhangzó wilsoni elvek alapján rendezhesse a maga viszonyát a területében meg nem csonkított magyar állam keretében?

A magyar nemzet és a világháború.

E tanulmány III. fejezetében rámutattam arra, hogy a magyar nemzet többsége 1878-ban a leghatározottabban ellenezte Bosznia-Hercegovina okkupálását, mert bevezetését látta benne a monarchia azon agresszív természetű balkánpolitikájának, amely, ha úgy fog sikerülni, mint azt a bécsi udvari és katonai körök tervezték, az Osztrák-magyar monarchia rövid idő múlva olyan szlávjellegű császársággá alakult volna át, amelyben a magyarság csak a nemzetiség harmadrendű szerepére lett volna leszorítva. A jelentékenyebb magyar politikusok közül Bosznia-Hercegovina okkupációjának egyik leghatározottabb ellenzője Zsedényi Ede volt. Ófelsége I. Ferenc József egy udvari estélyen emiatt Zsedényit szelíd szemrehányásban részesítette. Mikor Zsedényi álláspontját megokolta, Ófelsége a következő megjegyzést tette: „Ja, mein lieber Zsedényi, das ist die Politik meines Hauses!“

Az Osztrák-magyar monarchia külpolitikáját történetének egész folyamán soha sem a monarchiát alkotó egyes nemzeteknek vagy azok többségének, hanem a dinasztiának akarata és érdeke szabta meg. A „Politik meines Hauses“ helyettesített mindent. Olyan államférfiú, aki a monarchia nemzeti valamelyikének, vagy e nemzetek többsége akaratának és érdekeinek megfelelő külpolitikát akart volna csinálni, egy percig sem maradhatott volna nemhogy a külügyminiszteri és kancellári székben, hanem

mint miniszterelnök a kettős állam valamelyik kormányának élén sem. A monarchia külügyi politikájáért és ennek következtében az 1914 július végén megindított háborúért is a történelem ítélőszéke előtt a felelősség a dinasztiait és annak legszolgálatkészebb eszközét, a hőtendorfi Conrad főnöksége alatt álló vezérkart illeti. Berchtold, Tisza — aki különben ellenezte — és Stürgkh csak egyszerű cégjegyzők voltak.

A magyar nemzetet ezért a háborúért nem terheli semmi felelősség, sem saját lelkiismerete, sem pedig a történelem ítélőszéke előtt. Mindazonáltal ellentétben állana a való igazsággal, ha valaki azt állítaná, hogy a magyarság ebben a háborúban nem összes erkölcsi és anyagi erejével vett részt. Ezt tagadni, vagy ezzel ellenkezőt állítani, az igazság egyenes arculesapása volna. A magyar közvélemény e háború kitörésekor teljesen tisztában volt azzal, hogy ez a háború olyan világtörténelmi errupció, amelyet az adott nemzetközi helyzetben, amely több évtizedes történelmi fejlődés eredménye volt, elkerülni nem lehetett. Biztos tudatában volt annak is, hogy ez a háború nemcsak döntő mérkőzése a németeknek a latin és szláv fajokkal, hanem a magyar nemzet számára rákényszerített élet-halálharc is, mert ebben a háborúban az Osztrák-magyar monarchia hadierejének letérése a pánszlávizmus nagy pártfogójának, az orosz cárizmusnak sok milliós hadseregére volt bízva; arra a „gőzhengerre“, amelynek a Kárpátok bércsein és a magyar nemzet katonai erényein kívül számbavehető akadály a monarchia területén alig is volt.

A mai szociáldemokrácia apostola és alapítója *Marx Károly* 1849-ben, körülbelül abban az időben, mikor a magyar nemzet élet-halálharcát vívta az osztrák császár és az orosz cár egyesített hadainak százazeivel, a pánszlávizmussal foglalkozó tanulmányában e szavakat írta: „A pánszlávizmus nemcsak nemzeti önállóságra irányuló mozgalom, hanem egyszersmind arra is törekszik, hogy meg nem történtté tegye azt, amit egy ezeréves történet hozott létre. Ezt azonban nem lehet megvalósítani anélkül, hogy a török birodalom, Magyarország, sőt Németország egy része is el ne tűnjék Európa térképéről. E mozgalom, ha célját el is éri, azt Európa leigázása nélkül tartósan nem biztosíthatja.“ A magyar közvélemény tisztában volt vele, hogy ha ezt a háborút a monarchia elveszíti, vele együtt Magyarország is feldaraboltatik, ha Marx megállapítása szerint „el nem tűnik is végleg Európa térképéről“.

Hogy erre a meggyőződésre jusson, még csak arra sem volt szüksége, hogy valami széleskörű külpolitikai tanulmányokat folytasson. Az 1912/13-iki Balkán-háború idején s az azt követő hónapokban a hazánkban megjelenő nemzetiségi lapok nyíltan, minden tartózkodás nélkül írtak arról, hogy az európai Törökország felosztása után a sornak Közép-Európa beteg emberére,

az Osztrák-magyar monarchiára kell kerülnie. A román nemzetiségi párt hivatalos lapja, a „Romanul“ 1914 január 7-iki számában a küszöbön levő világháború várható kitörésével kapcsolatosan Románia szerepével foglalkozva, azt írta, hogy az esetben, ha Románia Oroszországgal szövetségbe, haddal támadja meg az Osztrák-Magyar monarchiát, feltétlenül győztes lesz és minden nehézség nélkül valósíthatja meg nemzeti ideálját, Nagyromániát.

Ugyanez a lap 1914 március 16-iki számában az orosz „Novoja Wremja“ egy cikkét ismertette, amelyben az a jóslat foglaltatott, hogy még ez év tavaszán ki fog törni az osztrák-orosz háború, amelynek eredménye az lesz, hogy a monarchiát az európai kabinetek beleegyezésével fel fogják osztani Német-, Olasz-, Oroszország, továbbá Szerbia és Románia között. E lap egy másik közleménye egy beszélgetést tartalmaz, amelyik Bukarestben egy orosz diplomata és egy román hírlapíró között folyt le. E beszélgetésben Európa elrendezésének arról a tervéről volt szó, amely eredménye fog lenni Oroszország győztes háborújának. Ebben az esetben Oroszország nagylelkűségétől fog függeni, hogy visszaadja-e Romániának Besszarábiát? de az már feltétlenül bizonyos, hogy Románia megkapja Erdélyt, mivel az orosz-francia megegyezés a béke jövőbeli biztosítására Nagy-Romániát tervezett. Olyan Romániát, amely túlsúlyban legyen az egész Kelet-Európában.

A világháború kitörése előtt alig két hónappal az orosz cári családja kíséretében meglátogatta Károly román királyt Konstancában. A közvélemény úgy Romániában, mint Magyarországon tisztában volt, hogy e találkozáson alig is lehetett másról szó, mint arról, hogy Románia a küszöbön álló nagy összeütközésben hű maradjon-e a hármasszövetséghez, vagy Oroszországhoz csatlakozzék nemzeti ideáljának, Nagyromániának megvalósítása céljából? Nyílt titok volt, hogy Bratianu miniszterelnök ez alkalommal kötelező ígéretet tett az orosz külügy-miniszternek, hogy Románia az esetben, ha az entente biztosítja nemzeti ideáljának megvalósítását, kilép a hármasszövetségből és fegyvert fog az Osztrák-Magyar monarchia ellen revindikációs igényeinek érdekében.

Egy pár héttel a konstancai találkozó után, június 29-én történt a szerajevói véres tragédia. Most már nem volt senki, aki meg nem lett volna győződve, hogy a világháború küszöbön van. A bukaresti sajtó leplezetlen őszinteséggel írt Románia leendő szerepéről e háborúban. Filipescu Miklós lapja, az „Epoca“ a háború kitörése előtt tíz nappal azt írta, hogy az Osztrák-magyar monarchia e háború következtében felosztásra kerül. A román állam egy ilyen összetörendő cseréért nem teheti ki magát ingyen a háború veszedelmének. Szövetségének ára: *Erdély*, amelyet Románia úgy is meg fog kapni az entente-től,

illetőleg Oroszországtól. Ugyanilyen hírokat pengetett a szerb sajtó is.

A magyar nemzet tisztában volt azzal, hogy egész léte fog kockára dobatni ebben a kitörés küszöbén levő háborúban. Élet-halálharc lesz ez, melyben nincs más választása, mint győzni vagy meghalni. Hűtlen lett volna önmagához és ezeréves múltjához, ha minden erejét meg nem feszítette volna a győzelem érdekében. Férfias elhatározással és komoly elszántsággal fogott fegyvert életének és fennmaradásának érdekében, de egyszersmind szívében mély elkeseredéssel és igaz fájdalommal is amiatt, hogy ebben a háborúban Németországgal kötött szövetsége következtében olyan nemzetek ellen kell fordítania fegyverét, akiket soha sem tartott ellenségeinek. Egyetlen ellensége ebben a harcban az orosz cárizmus, a pánszlávizmus ez óriáserejű pártfogója volt. Ez ellensége ellen harcolt elszántan és a végső kitartásig való elhatározással.

A magyar történelem el nem tagadható tényei beszélnek arról az igazi barátságról, amellyel a magyarság az olasz nemzet iránt viseltetett. Az olasz egység hatalmas épületének quaderköveit bőségesen kiemelt magyar vér is segítette összeragasztani. Garibaldi annak idején a magyar nemzet eszményi hőse is volt. A Garibaldi-nóta az Appennini-félszigeten aligha zengett lelkesebben és több érzéstől áthatva, mint a tiszamenti nagy síkságon vagy a székely bércek völgyeiben.

Nem volt olyan magyar férfi, aki a francia nemzetben az emberi előhaladás és a népszabadság harcosát ne látta volna. A magyar iskolákban lelkesedéssel és a francia nemzet iránt egyre fokozódó rajongással hallgatták a tanulók, mikor a tanár arról az entente cordialeról beszélt, amely a magyar és a francia nemzet között a mohácsi véstől kezdve egészen a legutolsó időkig fennállott abban a hosszas küzdelemben, amelyet nem egy mozzanatában a két nemzet együttesen folytatott a Habsburg császárok világhatalmi törekvései ellen. XIV. Lajosnak és III. Napoleonnak, Rákóczi Ferenc és Kossuth Lajos e két pártfogójának alakját a hálás emlékezet nemes érzése őrizte meg a magyarság lelkében. A most lezajlott világháború mérges gyűlölete sem volt elég erős arra, hogy ezeket az érzéseket onnan kiszakítsa.

Végül, ki állíthatná azt, hogy a magyarság ellenséget látott az angol nemzetben? Abban a nemzetben, melyben a magyar protestánsság édestestvérét és nemesszívű támogatóját ismerte századokon át tartó ama nehéz küzdelmében, melyet a protestáns vallás fennmaradásáért és szabadságáért folytatott a Habsburgok nagy katonai és állami hatalmára támaszkodó katolikus reakció ellen. A magyar nemzetnek büszkeségét alkotta az a tudat, hogy az ő alkotmányának alapvető oklevelét alkotó „aranybulla” majdnem egyidőben született

meg az angol „magna charta“-val. Az angol a szabadság-szerető bátor férfiú és a nemes gentleman ideálja gyanánt állott a magyar ember szeméi előtt. És miért tekintette volna szívében ellenségnek az Egyesült-Államok polgárát, annak az államnak polgárát, amelynek szenátusa a magyar függetlenség ideális nagy harcosát, Kossuth Lajost a maga kebelében üdvözölte? Azt a nemzetet, amely nemzet egyik legnagyobb fiának, Washington Györgynek a maga fővárosában szobrot emelt? E nemzetek harcos fiaiban nem gyűlölt ellenséget, hanem nemes ellenfeleket látott és velük szemben a háborút úgy fogta fel, mint a lovagi párbajt.

A magyar nemzet e háború folyamán őszinte és mély fájdalommal vett tudomást a haragnak és a gyűlöletnek arról a tajtékzó hullámveréséről, amely ez általa olyan nagyrabecsült nemzetek közvéleményében ellene fenyegetően tombolt. De tisztában volt azzal is, hogy a gyűlölködés és a harag ez áradata nem spontán megnyilatkozása volt e nemzetek lelkének, hanem eredménye annak a rágalmazási hadjáratnak, amelyet e nemzetek sajtójában a románok, csehek, szerbek és az orosz cárizmus ügynökei a magyarság ellen már évtizedekkel előbb megindítottak azon a címen, hogy a fajrokonaiakat alkotó magyarországi nemzetiségeket a jog és törvény ellenére zsarnoki módon elnyomja. A magyar nemzetnek háborús elszigeteltségében nem volt módja és alkalma ellenfeleinek közvéleményét felvilágosítani arról, hogy a nemzetiségeknek zsarnoki és embertelen elnyomása címén ellene emelt vád és panasz lényegében semmi egyéb, mint elpalástolása a vádlók részéről azoknak az irredentista és imperialista törekvéseknek, amelyeknek céljuk nemcsak a történeti jognak, hanem azon nemzetiségi elvnek ellenére is, amelyre a maguk követeléseit a jogosság látszatával felépítették, a magyar állam területének nagy részét elfoglalni és a magyar etnikumnak majdnem egy harmadát leigázni.

Nem lehetetlen, hogy ennek a rágalmazási hadjáratnak olyan eredménye volt a francia, olasz, angol és az amerikai nagy nemzetek irányadó politikai köreiben, hogy azoknak a kívánságoknak kielégítésére bizonyos fokig ígéretet tettek. Lehetséges, hogy a magyar nemzet felvilágosításainak, védekezésének és tiltakozásának nem lesz meg a kívánt sikere.

Ez esetben azonban a békekonferencia határozatának irányadó nagy nemzetek államférfiainak lelkiismeretükre kell venniök összes konzekvenciáit annak a tévedésnek, amelyhez hasonló vétket nagy történeti multtal bíró, civilizált nemzet ellen csak Lengyelország felosztásával követtek el; de nem a szabad nemzetek képviselői, hanem három, zsarnokilag kormányzott birodalom abszolút és felelőtlen uralkodói. Ezt a tévedést még Lengyelország felosztásánál is súlyosabbá s igazságtalanabbá teszi az, hogy Magyarország területét nem olyan államok és nemzetek

kedvéért esonkítják meg, amelyek akár azon szerepnél fogva, amelyet történelmük egész folyamán át játszottak, akár szellemi vagy gazdasági kultúrájuknál fogva fölötte állanak a magyar nemzetnek, vagy az emberi haladásért és a népek szabadságaért többet tettek, mint a magyar.

Hasonlítsák össze a francia, az angol, az olasz és az amerikai történetbölcselek a magyar történelem egész tartalmát a cseh, szerb és román nemzetek történetével és ítélik meg saját lelkiismeretük sugallata szerint, hogy e nemzetek közül melyik tett értékesebb szolgálatot az emberi előhaladás ügyének? Állapítsák meg, nem a szerbokről és a románokról, hanem a köztük, műveltségét és történelmi multját tekintve, a legelsőről, a csehek-ről is, hogy közülök hányan küzdöttek akár az olasz egységért a harcmezőn, akár pedig Amerika nagy szabadságharcában, vagy hullottak el a fajrokon lengyelség azon szabadságharcaiban, amelyeket e nemzet időnként az orosz cárizmus ellen folytatott? A magyar katona egyformán ontotta véréát az olasz, a lengyel és az amerikai nemzet szabadságharcaiban. A francia királyság egynehány fényesmultú huszárezredének Rákóczi, Beresényi kurucái és azok ivadékaik voltak megalapítói.

Mikor január hóban az amerikai misszió vezetője, Coolidge tanár az amerikai magyar egyesület meghívására megjelent a városligeti tó partján levő Washington-szobor előtt, egy nyolevan éves aggastyán üdvözölte, mint annak a szabadságharcnak egyik katonája, amelyet a mult század második felének kezdetén Lincoln Ábrahám politikai vezetése mellett Eszak vívott meg Dél ellen. Ebben a szabadságharcban Kossuth honvédhadseregének több tisztje és igen sok katonája vett részt. Közülük kettő mint altábornagy, öt mint vezérőrnagy, tizenöt mint ezredes, számos őrnagy és alsóbbfokú tiszt. Hol voltak akkor a csehek? Hol voltak akkor is, mikor Türr, Tüköri, Gál Sándor stb. magyar legionáriusai az olasz nemzeti szabadságért és az olasz állami egységért harcoltak? Bécsben lakájszolgálatot teljesítettek a császári udvarban, miután előbb Magyarországon, mint Bach Sándor hivatalnokai az abszolút kormányzás és a germanizáció érdekében fejtettek ki korrupt és hitvány tevékenységet.

Megtörténhetik, hogy azon rágalmozó sajtóhadjárat és diplomáciai intrikák eredményeképen, amelyet a csehek, a szerbek és a románok Párisban, Londonban, Rómában, Washingtonban kifejtettek, a békekonferencia jogtalan és igazságtalan követeléseiket teljesítve, Magyarország feldarabolását bevezezett tény gyanánt állítja a magyar kormány békeküldöttjei elé. Hogy ezek a küldöttek aláírják-e a magyar állam és nemzet halálos ítéletét? nem tudom. Azt azonban vallom és tudom, hogy a magyar nemzet ebbe az igazságtalan békebe soha sem fog belenyugodni és azt magára erkölcsileg kötelező erővel bírónak nem fogja elismerni.

Kunfi, az átkos emlékezetű Károlyi-kormány közoktatásügyi minisztere a Bernben tartott nemzetközi szociáldemokrata kongresszuson azt mondotta, hogy a megcsonkított Magyarország a koldusok és a kalandorok hazája lesz! Kunfi miniszter, ez a hazafiatlan nemzetközi kalandor a maga lelkiállapotából és züllött erkölcsi felfogásából indulva ki, tévesen ítélte meg a magyar nemzet lelkét. Ítéletét meg kell korrigálnom. A megcsonkított Magyarország nem a kalandorok és a koldusok, hanem a hazafiak és koldusok országa lesz. A világtörténelem folyamán a német-alföldiek példája már egyszer megmutatta, hogy a hazafiak és koldusok országát leigázni nem lehet,

TARTALOMJEGYZÉK.

	Lapszám
1. Előszó	3
2. E tanulmány tárgya és célja	5

I. FEJEZET.

Az irredentista törekvések állítólagos jogtörténeti alapjának bírálata.

3. A csecho-szlovák (tót) irredentista követelések jogtörténeti alapja nem történeti igazság	9
4. A dákoromán történeti elméletnek és a dáciai kontinuitásnak hamis volta	13
5. A Magyarországra beköltözött régi románság erkölcsi állapotai	20
6. A szerbek követelésének nincs semmi jogtörténeti alapja	26
7. A bevándorolt szerbek erkölcsi állapota	29
8. A horvát követeléseknek nincs jogtörténeti alapjuk	31
9. A rutének sem voltak őslakói Magyarországnak	33
10. Az állítólagos ezer év előtti történeti helyzet nem alkothatja semmiféle mai államjogi elrendezkedésnek alapját	35

II. FEJEZET.

A magyarság földrajzi elhelyezkedése és etnikai kifejlődésének ismertetése.

1. A magyarság földrajzi elhelyezkedése	39
2. A magyar etnikum kialakulásának főbb történeti mozzanatai a mohácsi vészig	42
3. Magyarelles telepítési akció a XVIII. században	45
4. A magyar etnikum fejlődése az utolsó száz év alatt	48
5. A magyarság nagyobb természetes szaporodásának okai	53
6. A beolvadás szerepe a magyar etnikum fejlődésében	55
7. A magyar hivatalos statisztikai adatok hitelességének tagadása ellenkezik a tudományos igazsággal	59

III. FEJEZET.

A nemzetiségpolitikai törekvések fejlődéstörténete és irredentista jellegének megállapítása.

1. A nemzetiségi törekvések kezdete	67
2. A bécsi reakció hatása	68

3. A magyarság védekezése	69
4. Az illirizmus, mint politikai tényező	70
5. Az 1848-iki nemzetiség-politikai programmok	71
6. A tót politikai programm	72
7. A szerb politikai programm	73
8. A román politikai programm	73
9. A szászok álláspontja	74
10. A magyar nemzet álláspontja e nemzetiségi követelésekkel szemben	74
11. Az 1849 március 4-iki osztrák alkotmány hatása	76
12. A magyarországi nemzetiségek és az abszolút osztrák uralom	77
13. Az 1861-iki magyar országgyűlés és a nemzetiségek magatartása	78
14. A bécsi kormány föderalisztikus kísérletei	79
15. A dualisztikus átalakulás és a nemzetiségi kérdés	80
16. A nemzetiségi törvény	81
17. A nemzetiségi képviselők kisebbségi javaslata	84
18. Nemzetiségi mozgalmak a Deák-párti kormányok idejében	85
19. Hohenwarth föderációs kísérletének hatása a magyarországi nemzetiségek politikai magatartására	89
20. Védekezés az állambomlasztó nemzetiségi törekvések ellen	90
21. Bosznia okkupációja és a nemzetiségi kérdés	92
22. A nemzetiségi mozgalmak fejlődése a múlt század nyolcvanas éveiben	93
23. A román nemzetiségi mozgalmak újraébredése	94
24. A román nemzetiségi párt 1881-iki programja	94
25. A romániai irredentista mozgalmak	95
26. A Tribuna alapítása és hatása	96
27. A Liga Culturala alapítása és szerepe	97
28. A Memorandum-pör	99
29. A román nemzetiségi mozgalom hanyatlása a Memorandum-pört követő években	101
30. A nemzetiségi mozgalmak a jelen század kezdetén újra élednek	102
31. A román nemzetiségi párt felhagy a passzivitással	104
32. A román nemzetiségi párt alkudozása a koalíciós kormánnyal	105
33. A Liga Culturala újraébredése és Jorga Miklós bukaresti egyetemi tanár szerepe ez újraébredésben	106
34. A román nemzetiségi párt alkudozásai Khuen-Héderváryval és Tiszával	107
35. Meghasonlás a román nemzetiségi pártban és az azt követő kibékülés	108
36. Bosznia annexiója és a román nemzetiségi törekvések	109
37. Az 1912/13. évi Balkánháború hatása a magyarországi román-ság nemzeti és politikai aspirációira	110
38. Tisza István kísérletet tesz a Balkánháború után megegyezésre jutni a románokkal	112
39. A tót nemzetiségi mozgalmak a múlt század nyolcvanas éveiben	114

40. Küzdelem a pánszlávizmus ellen az ág. evangélikus egyház kebelében	116
41. Tót közművelődési törekvések a mult század utolsó évtizedében	118
42. Tót nemzetiségpolitikai akciók a mult század két utolsó évtizedében	120
43. A cseh-tót egységi mozgalom kezdete és első időszaka	122
44. Masaryk tanár fellépése a cseh-tót nemzetegység érdekében	124
45. Ellentét az Hlas körül csoportosult ifjúság és a túrócszentmártoni idősebb politikusok között	125
46. A „kis forradalom“ (mala revolucia) a jelen század első évtizedében	127
47. Björnson és Scotus Viator magyarellenes irodalmi hadjárata	131
48. Neoszláv-kísérletezések a jelen század első évtizedeiben	133
49. A tót nemzetiségi politikusok állásfoglalása a munkapárti kormányok nemzetiségi politikájával szemben	136

IV. FEJEZET.

Az egyházi, iskolai és közművelődési állapotoknak hatása a nemzetiségek politikai és nemzeti törekvéseinek kifejlődésére.

1. A magyar állam népeiségének vallásfelekezetek szerint való megoszlása	141
2. A római katolikus, a református és az ágostai evangélikus egyházak viszonya a nemzetiségi törekvésekhez	142
3. A nemzetiségi jellegű egyházak	145
4. A balázsfalvi gör. kath. román érseki egyház	147
5. A gör. kel. román érseki egyház	150
6. A magyarországi gör. kel. szerb egyház	156
7. Az egyházak hatása a nemzetiségek műveltségének és nemzeti törekvéseinek kifejlesztésére	160
8. A magyar állam közoktatásügyi politikája és a nemzetiségek	164
9. Apponyi iskolai törvényei és a nemzetiségek	167
10. A népoktatás állapotának statisztikai képe	170
11. A közép- és felsőiskolázás ismertetése, tekintettel nemzetiségpolitikai vonatkozásaira	172

V. FEJEZET.

A nemzetiségek gazdasági helyzetének ismertetése és pénzügyi politikájuk magyarellenes jellegének megállapítása.

1. A nemzetiségek jelenlegi gazdasági helyzetének történeti alapjai	179
2. A földbirtok megoszlási aránya az egyes nemzetiségek és a magyarság között	182
3. A nemzetiségeknek, különösen a románságnak magyarellenes földbirtokpolitikai akciója	185

	Lapszám
4. A nemzetiségi pénzüzetek működésének ismertetése	190
5. A magyar kormányzat segítő közreműködése a nemzetiségek gazdasági törekvéseiben	194
6. Párhuzam a romániai és a magyarországi román parasztság között	198

VI. FEJEZET.

A nemzetiségek politikai érvényesülését erejük gyengesége akadályozta.

A magyarság viszonya a világháborúhoz.

1. Akadályozva volt-e a nemzetiségek politikai érvényesülése?	205
2. A választói jog és a nemzetiségek	208
3. A parlamenti választás rendszerének fenntartása nem volt magyar nemzeti érdek	213
4. A magyar nemzet és a világháború	218
Tartalomjegyzék	225

76

27 / 137

12/2500

D
651
H7J3

Jancsó, Benedek
Defensio nationis hungaricae

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY
